

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Халықаралық өмір және саясат» сериясы

Серия «Международная жизнь и политика»

A series of “International Affairs and Politics”

№1(40), 2015

Алматы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Халықаралық өмір және саясат»
сериясы
№1(40), 2015 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2002 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
ҚР ХҒА акад., т.ғ.д., проф.

Е.А. КУЗНЕЦОВ

Бас ред. орынбасары:
з.ғ.д., проф. А.А. Сабитова

Редакция алқасы:
проф. **Victor Pou** (Испания),
з.ғ.д., проф. **Р.Ф. Мамедов** (Әзірбайжан),
з.ғ.д., проф. **Л.Д. Тимченко** (Украина),
з.ғ.д., проф. **Barbara Janusz-Pawletta**
(Германия),

саяси ғ.д., доц. **Ж.К. Симтиков**,
саяси ғ.д., доц. **А.К. Құрманғали**,
саяси ғ.к., доц. **Т.Н. Чумаченко**,
К.И. Исағалиев
(ҚР еңбегі сіңген дипломат),
з.ғ.д., проф. **Р.М. Валеев** (Ресей)

Жауапты хатшы:
ф.ғ.д., ассоц. проф. **Ш.А. Сабитова**

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2015

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10105 - Ж

Басуға 08.04.2015 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 23,0 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 43.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

Мазмұны – Содержание

**МАТЕРИАЛЫ КРУГЛОГО СТОЛА,
ПОСВЯЩЕННЫЕ 20-ЛЕТИЮ КОНСТИТУЦИИ РК**

Сабитова А.А. Конституция РК и защита прав и свобод человека.....	4
Сабикенов С.Н. Сравнительный анализ современного и классического международного права.....	11
Шалтықов Ә.Е. Қазақстан Республикасының конституциясы және құқықтық мемлекет.....	15
Исағалиев Қ.И. Келіссөздер жүргізудегі италиялық ұлттық стиль.....	17
Симтиков Ж.Қ. Конституция – мемлекеттің қалыптасуының заңды негізі және іргетасы.....	20
Белялов А.А. Конституция – залог процветания страны... ..	22
Сабитова Ш.А. Конституция Республики Казахстан и средства массовой информации в международном праве... ..	26
Жабелова Т.Е. Балалар құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық стандарттар және оларды ұлттық заңнамаға енгізу мәселелері.....	30
Ордабаева А.Б. Право на судебную защиту чести и достоинства человека.....	34
Абрешева С.М. Конституция – еліміздің ең басты заңы... ..	37
Машимбаева Г.А. История возникновения и развития консульской службы РК.....	39
Матакбаева Л.Х. Конституция как фактор легитимации политико-властных процессов.....	43
Мақсатқызы Ә. Адамның өмір сүру құқығы мен қадір қасиетіне қол сұқпау құқығы халықаралық стандарттың негізгі құқық ретінде орындалуының кейбір мәселелері.....	48
Barbara Janusz-Pawletta The legal regime of the pipelines in the Caspian sea.....	53
Машимбаева Г.А., Нұпбаева А. «Байқоңыр» ғарыш айлағының халықаралық құқықтық мәртебесі.....	59
Капесов А. Соответствие нормативно-правовой базы РК ратифицированным международным соглашениям в области соблюдения прав детей.....	63
Дауылбайқызы А. Международная защита прав детей в период вооруженных конфликтов.....	66
Жамалбек А.М. Қазақстан Республикасының конституциясына 20 жыл: ата заң тәуелсіздігіміз бен егемендігіміздің теңдессіз тартуы.....	68
Арзымбетова А.К., Симтиков Ж.К. Экстремизм в современном Казахстане и его влияние на молодежь.....	70
Сабитова Ш.А. Газетный дискурс Республики Казахстан.....	75

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Международная жизнь и политика»
№1(40), 2015 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2002 года.

Главный редактор:
Акад. МАН ВШ, д.и.н., проф.
Е.А. КУЗНЕЦОВ

Зам. гл. редактора:
д.ю.н., проф. А.А. Сабитова

Члены редколлегии:
проф. Victor Pou (Испания),
д.ю.н., проф. Р.Ф. Мамедов (Азербайджан),
д.ю.н., проф. Л.Д. Тимченко (Украина),
д.ю.н., проф. Barbara Janusz-Pawletta
(Германия),
д.полит.н., доц. Ж.К. Симтиков,
д.полит.н., доц. А.К. Курмангали,
к.полит.н., доц. Т.Н. Чумаченко,
К.И. Исагалиев
(заслуженный дипломат РК),
д.ю.н., проф. Р.М. Валеев (Россия)

Ответственный секретарь:
д.ф.н., ассоц. проф. Ш.А. Сабитова

© **Казахский национальный
педагогический университет
им. Абая, 2015**

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10105-Ж

Подписано в печать 08.04.2015.
Формат 60x84 ¹/₈. Объем 23,0 уч-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 43.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлагат»
Казахского национального
педагогического университета имени Абая
Kazakh National Pedagogical National

МИРОВАЯ ПОЛИТИКА

Кузнецов Е.А. Некоторые вопросы современной экономической дипломатии.....	79
Курмангали А.К. Первый президент как лидер становления новейшей казахстанской государственности..	84
Симтиков Ж.К. Ассамблея народа Казахстана – надежная опора состоявшегося государства.....	92
Чумаченко Т.Н. Движение неприсоединения и «группа 77» на современном этапе.....	96
Сембинов М.К. К вопросу формирования и воплощения евразийской идеи.....	99
Бюжеева Б.З., Қапарова А.С. Қытайдың сыртқы экономикалық саясатындағы Африка елдері: сауда мен инвестиция.....	101
Ыскакова Н.А. Қазақстан – Ресей қарым-қатынасының негізгі бағыттары.....	106
Аманкелді Д.О. Азаматтық қоғам институттарының саяси конфликтілерді шешудегі рөлі.....	109
Зайцева М. Формирование каталонской национальной идентичности в истории Испании.....	112
Әліпбаев А.Р., Бюжеева Б.З. ШЫҰ және аймақтық қауіпсіздік мәселелері: Душанбе саммиті (11-12.09.2014)...	116
Алипқызы Р., Чукубаев Е. Латинская Америка – как точка соприкосновения интересов США и КНР.....	120
Арғынбек Г. Шанхай ынтымақтастық ұйымындағы Қазақстанның орны мен рөлі.....	124
Әсен Ә. Қазақстан мен Қытай – стратегиялық әріптестер...	127
Асылбекова Ж.М.-А., Искакова Д. Некоторые аспекты миротворческой деятельности ООН на современном этапе...	130
Асылбекова Ж.М.-А., Надежук Е. Современная евразийская интеграция и Казахстан.....	134
Есенғалиева Ж. Халықаралық терроризмнің негізгі түрлері және таралуы.....	138
Меніпбаев Г.А. XIX ғасыр тұлғаларының құжаттары тарихына қысқаша шолу.....	142
Бюжеева Б.З., Зияданова А.С. Азия-Тынық мұхит аймағындағы қытайдың сыртқы саясаты: мәселелері мен келешегі.....	144
Исагалиев Р.К. Консульская служба Франции.....	148
Карибжанова Л.В. Некоторые вопросы становления и развития внешней политики Республики Казахстан.....	151

University named after Abai

BULLETIN

"Bulletin KazNPU named after Abai "
(a series of "International Affairs and Politics")
- № 1 (40), 2015

Periodical 4 No. per year
Published since 2002

Kuznetsov E.A., *Doctor of Historical Sciences,
Professor, Academician of International Academy
of Sciences of the high school, Chief Editor*

Sabitova A.A., *Doctor of Law, Professor, Deputy
Chief Editor*

Members of the editorial board:

Victor Pou, *professor (Spain),*

Mamedov R.F., *Doctor of Law, Professor
(Azerbaijan),*

Timchenko L.D., *Doctor of Law, Professor
(Ukraine),*

Barbara Janusz-Pawletta, *Doctor of Law
professor (Germany),*

Simtikov Zh.K., *Doctor of Political Sciences,
Sciences, Associate Professor,*

Kurmangali A.K., *Doctor of Political Sciences,
Docent,*

Chumachenko T.N., *Candidate of Political
Sciences, Docent,*

Isagaliev K.I., *Honored diplomat of the RK,*

Valeev R.M., *Doctor of Law, Professor (Russia)*

Executive Secretary: Sabitova Sh.A., *Doctor
Philological Sciences, Associate Professor*

© **Kazakh National Pedagogical University
named after Abai, 2015**

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan
May 8, 2009 №10105-Zh

Signed in print 08.04.2015

Format 60x84 1/8

Volume 23,0 teaching and publishing lists

Number of copies 300, Order 43.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
KazNPU named after Abai

Publishing House "Ulagat" of the Kazakh National
Pedagogical University named after Abai

Білім және ғылым саласындағы комитетінің шешімі негізінде (Қосымша 1 Білім және ғылым министрлігінің 2012 жылдың 10 шілдесінің № 1082 бұйрығына сәйкес) Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысының "Халықаралық өмір және саясат" сериясы саяси ғылымдар бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялау үшін басылымдар тізіміне ұсынылған.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (Приложение 1 к Приказу МОН РК от 10 июля 2012 года за № 1082) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика» внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по политическим наукам.

In accordance of the decision of the Committee on the control in the field of Education and Science (Annex 1 to the Order of MES RK from 10 July 2012 Order No. 1082) Bulletin KazNPU named after Abai, a series of "International Affairs and Politics" is included into the list editions for publication main scientific results of dissertations on Political Sciences.

Соловьёва И.А. Особенности развития образования в современном Казахстане.....	154
Соловьёва И.А. Религия как социальное явление.....	159
Сарыева А. Новая парадигма развития в глобальном мире (на примере стратегии «Казахстан-2050»).....	163
Абаев В.Е., Абилова Р.Д. Дидактические возможности применения мультимедиа в учебном процессе вуза.....	169
Жунусова Б.Н. Языковая политика и языковые реформы в государственном и национальном строительстве (на примере Казахстана и Турции).....	173
Сапанова Н.Д. Қобда өзені флорасының техникалық және дәрілік өсімдіктері.....	179

НАШИ ЮБИЛЯРЫ

Баймағамбетова З., Ахметов Е. Асқар таудай азамат.....	182
---	------------

МАТЕРИАЛЫ КРУГЛОГО СТОЛА, ПОСВЯЩЕННЫЕ 20-ЛЕТИЮ КОНСТИТУЦИИ РК

УДК 327:341.43

КОНСТИТУЦИЯ РК И ЗАЩИТА ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

А.А. Сабитова – зав. кафедрой Международного права КазНПУ им. Абая, д.ю.н., профессор

Аннотация: Основным источником действующего права в Республике Казахстан является Конституция, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. Принятие новой Конституции РК ознаменовало факт дальнейшего развития страны, как демократического и правового государства. Сегодня Конституции Республики Казахстан - 20 лет. Посредством Конституции, может осуществляться связь национальной правовой системы с современным международным правом. Трансмиссионная функция Конституции вытекает из природы ее верховенства на всей территории независимой страны и обязательного соответствия элементов действующего права конституционным нормам. Общие положения об основах конституционного строя республики, нормы о правах и свободах человека и гражданина закреплены Конституцией Казахстана в соответствии со стандартами основополагающих документов современного международного права. При этом человек, его жизнь, права и свободы согласно статье 1 Конституции РК являются «высшими ценностями».

Ключевые слова: Конституция, международный, права человека, свобода, защита, государство, международное право.

*Учитель!
Перед именем твоим
Позволь смиренно преклонить колени!
(Н.А. Некрасов)*

Моему Учителю...

Известному казахстанскому юристу и педагогу доктору юридических наук академику **Сабикену Салахиден Нурсариевичу** – 75 лет. Академик Сабикенов С.Н. – выдающийся казахстанский юрист и талантливый педагог, его активность, его творческая сила – и пример, и радость, и вдохновение для нас. Академик Сабикенов С.Н. является ведущим ученым нашего государства в области теории и практики построения системы национального законодательства, теории прав человека и международного права, хотя его исследовательские интересы не ограничиваются только этой проблематикой. Салахиден Нурсариевич прошел большой жизненный творческий и практический путь становления крупного ученого начиная трудовую деятельность с младшего научного сотрудника Института философии и права АН КазССР до заместителя начальника по научной работе Карагандинской ВШ МВД РК (1993-1995г.), а в 1995-1998 года являлся членом Конституционного Совета РК и т.д. Самоотверженная и плодотворная научная, педагогическая, организаторская и общественная деятельность С.Н.Сабикенова отмечены государственными медалями и благодарностями, в 2007 году в Оксфорде (Великобритания) стал обладателем международной награды им. Сократа. Под руководством академика Сабикенова С.Н. защищены более 40 кандидатских, в том числе и докторских диссертаций, среди них его ученики которые по сей день успешно ведут научно-педагогическую деятельность в стенах первого вуза Казахстана КазНПУ им. Абая возглавляемым ректором академиком С.Ж. Пралиевым. Сабикенов С.Н. является основателем и первым заведующим кафедры международного права в КазНПУ им. Абая, где образовалась целая научная школа Сабикенова С.Н.

К учителям и наставникам академика Сабикенова С.Н. следует отнести таких выдающихся блистательных ученых-юристов как: С.С. Сартаев, С.З. Зиманов, Г.С. Сапарғалиев, Л.В. Дюков, Баймаханов М.Т., Бейсенов Б.С., Ким В.А., Пионтковский А.А., Нерсисянц В.С., Фарберов Н.П. и многих других. Многочисленные работы Сабикенова С.Н. по проблемам теории государства и права, сравнительного правоведения, международного права продолжают славные традиции, заложенные российскими и казахстанскими учеными. Внимательное и уважительное отношение к ученым юристам прошлого и настоящего отличают работы Сабикенова С.Н.

Юбилей моего научного руководителя Салахидена Нурсариевича Сабикенова – большое событие в моей жизни, так как именно в этот день мне приятно произнести слова благодарности *моему Учителю*,

потому что глубже, чем он никто не знает, сколько у меня встретилось трудностей на моем пути становления как молодого исследователя и многое другое. Еще в студенческие годы я писала курсовую, дипломную работу под руководством доктора юридических наук Сабикенова С.Н., а по окончании учебы по рекомендации академика Сабикенова С.Н. я была направлена для дальнейшей учебы в аспирантуру КазНПУ им. Абая. Вот уже более 20 лет академик С.Н.Сабикенов для меня *мой Учитель*. Живите долго, счастливо наш *Дорогой Учитель!*

Современная теория международного права все более ориентируется на человека. И в этом нет противоречия, скорее можно говорить о закономерности связи. Уважение прав человека, демократия – важная гарантия мира. В международных актах подчеркивается, что уважение этих прав является основой всеобщего мира. Международное право призвано стать гомоцентричным, т.е. ориентированным на человека. Принято значительное число конвенций и пактов, посвященных правам человека. В этой связи верно отмечает С.Н. Сабикенов, что права свободы каждого человека, честь и достоинства личности – величайшее общечеловеческие ценности, повсюду подлежащие защите и обогащению [1]. Отсюда следует сделать вывод, что в современном мире в условиях глобализации идет процесс интернализации прав человека, постепенно становящаяся предметом компетенции всего мирового сообщества. Однако расширение возможностей международно-правового регулирования прав человека прямым образом зависит от признания той или иной доктрины прав человека. Под доктриной прав человека следует понимать не сугубо научные концепции и теории, а прежде всего теории прав человека, присущие той или иной национально-правовой системе и воплощение в международно-правовой доктрине правозащитного сообщества. Взаимоотношения индивида и государства – одна из ведущих проблем политико-правовой мысли, имеющая многовековую историю. Каким бы ни было государство по своей природе, какой бы режим в нем не господствовал, взаимоотношения человека государства всегда представляли интерес не только теоретический, религиозный философски, но и практически-прикладной, поскольку без учета взаимодействия государства и человека невозможно было установить в обществе порядок, необходимый для господствующей элиты или демократически избранных правителей.

Права человека – это система условий и благ (материальных и духовных), без которых невозможны его нормальная жизнедеятельность, развитие его индивидуальных свойств, свободный выбор и самоопределение, реализация «гражданских интересов». Локк писал: «Гражданскими интересами я называю жизнь, свободу, здоровье и отсутствие телесных страданий и владение такими внешними благами, как деньги, земли, дома, домашняя утварь и т.д. [2]. Казахское общество вступило на путь политических и социальных преобразований. Конституция РК провозгласила, что «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь права и свободы» (ст.1). Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев четко отметил: «Главным нашим достижением являются закрепленные в Конституции права и свободы человека и гражданина, которые мы привели в соответствие с международными стандартами. Мы открыты в своих отношениях с международным сообществом» [3]. Это важнейшие предпосылки, определяющие взаимоотношения человека и государства на основе принципов демократии и гуманизма.

Однако, было бы огромным заблуждением полагать, что провозглашение этих принципов может одномоментно отменить укоренившийся системоцентристский подход [4], при котором государство выступало главной, определяющей авторитарной силой во взаимоотношениях с личностью. И речь идет не только о стереотипах, сложившихся после Октябрьской революции 1917 г. Они не могли бы так прочно утвердиться в государственной и общественной жизни, если бы не опирались на давние советские традиции поглощения человека системой.

Для установления свободных, равноправных отношений между человеком и государством необходим ряд факторов: реализация принципов правового государства (приоритет прав человека, верховенство права, разделение властей, взаимная ответственность государства и личности), создание системы юридических механизмов защиты прав человека; воспитание подлинной юридической культуры, основанной на уважении к правам и свободам человека и гражданина. Различные подходы к взаимодействию права и государства, взаимоотношения человека и государства сохранились и в современном мире. Они не замыкаются в сфере научных дискуссий и отражаются в конституциях современных государств. Так, в Конституциях США, Франции, Италии, Испании, Казахстана воплощена над позитивная (естественно-правовая) концепция прав человека, в Конституциях Австрии и ФРГ – позитивистская. Однако, такие различия в конституционных записях не следует переоценивать, поскольку конституция развитых западных государств ориентированы на принципы правового государства, а следовательно, на защиту и охрану прав человека.

Вместе с тем различия естественно-правового и позитивистского подходов к природе прав человека требуют внесения определенной ясности. Прежде всего, ограничение власти государства правами человека не должно вести к беспредельному умалению его роли, которая весьма не только в охране прав и свобод человека, но и в придании им законодательной, т.е. общеобязательной формы. Резкая поляризация этих учений (естественно-правовой школы и позитивизма) обуславливалась различными путями осуществления буржуазных революций странах (например, во Франции и в Германии). Цель естественно-правовой доктрины – ограничить притязания государства по своему усмотрению определять объем прав и свобод человека. Государство не может не признать права человека на жизнь, на достоинство, на неприкосновенность личности и жилища. И хотя эти права принадлежат человеку от рождения, «защищенность» им придает юридическая форма, т.е. форма закона. Поэтому эти права не могут быть противопоставлены государству, которое должно брать на себя функцию не только их защиты и обеспечения, но и их законодательного формулирования. Особое значение имеет запись этих прав в Конституции.

Практика государств, признающих естественно-правовую доктрину прав человека, отнюдь не отвергает их позитивного оформления. И естественно-правовая доктрина, и позитивистский подход в современном мире не выступают как антиподы, антагонисты. Наблюдаем в конституционной и судебной практике зарубежных государств смягчение противостояния естественно-правовых и позитивистских подходов. Причем практика идет по пути позитивного закрепления естественных прав и принципов. Это благоприятная тенденция, снимающая противостояние и крайность указанных доктрин: незащищенность естественных прав человека вне государственного закрепления и дистанцирование позитивистского учения от нравственных, личностных, социальных ценностей. Именно разрыв позитивизма с этими ценностями позволил широко использовать его тоталитарным режимам, в частности советскому государству, которое решительно отвергало учение о естественных правах и всегда выступало «благодетелем» по отношению к народу, получающему свои права и свободы по милости всемогущего государства. Конституция Республики Казахстан впервые в истории отечественного правового развития признала, что «основные права и свободы человека неотчуждаемы и принадлежат каждому от рождения» (ч.2 ст.12). Вместе с тем, Конституция содержит позитивное закрепление широкого перечня прав и свобод, и это находится в русле в современной конституционной практики. Признавая естественные неотчуждаемые права человека, законодатель стремится закрепить их в основных конституционных правах и свободах и обеспечить системой гарантий и механизмов защиты, также строго законодательно регламентированных (конституционная, судебная, административная защита, использование института Омбудсмана, парламентский контроль и т.д.).

Академик С.С. Сартаев верно отмечает, что Конституция любого государства – это документ, отражающий суть и содержание данного государства, приоритетные вопросы государственного, общественного устройства и, самое главное, закрепляющий основные права, обязанности и свободы человека [5]. Таким образом, признание естественной природы прав человека не должно вести к недооценке роли государства в законодательном формулировании и обеспечении прав человека. Идея социального государства нашла отражение в Конституции Казахстана: Республика Казахстан – социальное государство, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека.

Позиция ученых относительно совместимости свободы и равенства, предложения, связанные с повышением реального социального статуса человека, выходят за пределы сугубо научной полемики; они оказывают непосредственное воздействие на политику государств, на большую или меньшую степень их социальной ориентированности. Несмотря на противодействие идеям социального государства со стороны представителей консервативных, монетаристских концепций, идея социального государства получает все большее признание, воплощается в практике и закрепляется в конституциях современных государств.

В этом отношении интересен опыт ФРГ, которая конституционно провозгласила себя социальным правовым государством. Принцип социальности государства в той или иной форме выражен в Конституциях Франции, Италии, Португалии, Турции, Испании, Греции, Нидерландов, Дании, Швеции и других стран. Он неразрывно связан с социально-экономическими и культурными правами. Независимо от того, закреплены эти права в конституции государства или нет, развитие государства западного мира не могут отвергать значимость этой категории прав, которые нашли воплощение в важнейших международно-правовых актах – во Всеобщей декларации прав человека и в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах. Ключевой принцип социально-экономических прав, вокруг которого выстраивается вся их система, сформулирован в п.1 ст.25 Всеобщей декларации прав человека: «Каждый

человек имеет право на такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, медицинский уход и необходимое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благополучия его самого и его семьи, и право на обеспечение на случай безработицы, инвалидности, вдовства, наступления старости или иного случая утраты средств к существованию по независимым от него обстоятельствам». Данный принцип развит в п.1 ст.11 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах: «Участвующие в настоящем Пакте государства признают право каждого на достойный жизненный уровень для него и его семьи, включающий достаточное питание, одежду и жилище, и на непрерывное улучшение условий жизни. Государства-участники примут надлежащие меры к обеспечению осуществления этого права, признавая важное значение в этом отношении международного сотрудничества, основанного на свободном согласии». Приведенные выше принципы обязывают государства-участников к социальной ориентации их деятельности, обеспечению «второго поколения» прав человека, без чего в конце XX в. невозможно нормальное развитие общества.

Таким образом, необходимость социальной ориентированности государства, гарантирования прав «второго поколения» признается международным сообществом. Однако далеко не все государства могут уже сегодня реально защитить все важнейшие права этой группы. Основная причина – состояние экономики страны. Ведь социальная функция может осуществляться в полном объеме лишь при высоком уровне экономического развития, позволяющем разумно перераспределять средства и ресурсы, сохраняя свободу рыночных отношений и предпринимательства.

Признавая ограниченность реальных возможностей современного Казахстанского государства в обеспечении социальной защищенности индивида, необходимо тем не менее утвердить принцип социальной ориентированности государства как важный фактор взаимоотношений человека и государства, выравнивания резких неравенств, сложившихся в нашем обществе. Казахстанская конституция закрепила в достаточно определенной и цивилизованной форме основные идеи разумного индивидуализма. «Человек, его права и свободы являются высшей ценностью», – гласит ст.1. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства. Каталог прав и свобод человека, содержащийся в Конституции, отвечает международно-правовым стандартам.

В этой связи Сарсембаев М.А. отметил: « Практически все международные стандарты прав человека нашли свое урегулирование в статьях 10-39 нашей Конституции... не во всех конституциях стран мира имеются отдельные разделы о правах человека и гражданина» [6]. И хотя на нынешнем этапе развития общества эти права защищены слабо, все же можно сказать, что хотя бы в тексте основного закона приоритет личности, ее автономия нашли достаточное признание. По мере развития демократии как глобального процесса накопления цивилизованного опыта сформировалось «третье поколение» прав человека, так называемые коллективные права, воплощающие интересы общностей, ассоциаций, наций, народов, международного сообщества. К этой категории можно отнести право народов на развитие, право на самоопределение, право на мир, право на жизнь в условиях здоровой окружающей среды и др. Появление коллективных прав – свидетельство осознания как человечеством в целом, так и отдельными общностями солидарных интересов, пренебрежение которыми может прервать нормальное развитие человечества, народа, социальной группы. Коллективные права (право народа, право нации, право общности, ассоциации) не являются прирожденными. Они выкристаллизовываются и формируются по мере становления интересов той или иной общности или коллектива. Их нельзя рассматривать как сумму индивидуальных прав лиц, входящих в ту или иную общность или коллектив. Это качественно иные свойства, определяемые целями и интересами коллективного образования. И как бы ни были многообразны эти права, их правомерность должна неизменно проверяться «человеческим измерением» – правами индивида. Коллективные права не должны игнорировать права человека, противоречить им либо подавлять их (исключение составляют чрезвычайные ситуации, представляющие угрозу жизни народа, нации). Если коллективные права ведут к ущемлению прав отдельного человека, значит, цели, объединяющие общность, антигуманны и противоправны. Поэтому коллективные права не могут ранжироваться выше индивидуальных прав, а должны находиться с ними в гармонии, проверяться ими «на качество».

Существуют различные концепции и доктрины о правах человека. Но означает все это, что невозможно и, более того, не нужно приходить к общему видению, к общей концепции основных прав человека, объединяющей различные концепции, теории, течения с различными социальными и религиозными верованиями? По нашему мнению, на этот вопрос следует ответить отрицательно. Объективную основу общего видения прав составляет общее в самих правах, общечеловеческий характер, основных прав. К этому «общему» подходят под разным углом зрения (философским, религиозным, этическим, национальным и пр.), но в нем сосредоточиваются, стыкуются, переплетаются все взгляды, и в этом смысле его

признают все, оно становится их общим элементом. Содержание прав в разных государственно-организованных обществах неодинаково, но национальная и региональная специфика этих обществ не должна затенять, игнорировать и тем более попираť общечеловеческое в правах, то что обусловлено более глубокими общечеловеческими высшими социальными интересами и ценностями. Признание примата общечеловеческого – вот исходный пункт общей концепции прав человека, не стирая различий в доктринах и идеологиях, которых они придерживаются. Это общая или всеобщая концепция основных прав человека в ядерно-космическую эру не может быть ни «западной», ни «африканской», ни «евразийской» и т.п. Следует отметить, что идея об общечеловеческой концепции прав человека впервые была высказана в литературе С.Н. Сабикеновым [7]. Идейно-теоретической основой такой общей концепции прав должно стать новое мышление как мышление планетарное, мышление всего человеческого общества. Отрицать возможность выработки и признания общей концепции прав человека, которая отразила бы в этой области новые реальности времени, по сути дела, значит отрицать возможность формирования действия также и нового человеческого мышления. Усилия создать новую концепцию мира имеет сегодня поистине универсальный характер. Одним из аспектов этих общих усилий – будет и общее видение по основным вопросам прав человека, одинаково затрагивающим всех людей, все народы, страны, системы. Такое общее видение, такая общая концепция нужны и как основа дальнейшего развития международного сотрудничества по правам человека. Следует отметить, что процесс исторического развития прав человека проходил в разных государствах в разное время неодинаково под влиянием определенного мировоззрения, культуры, морали, философских и религиозных взглядов, которые характерны для каждой соответствующей цивилизации. Академик С.З. Зиманов отмечает: «В мире, в его культурных пластах немало явлений, значительных по историческим меркам, остающихся несмотря на это неоткрытыми для широкого обозрения человечества, а, следовательно, непознанными и неценеными по достоинству. Они большей частью уже затерялись в чреде поколений или оказались в стороне от столбовых дорог развития цивилизации и познавательной деятельности нового времени. Однако от этого они не стали менее значительными, менее ценными, хотя бы в историческом плане. Среди них были и цельные социально-культурные пласты, заполнявшие целые эпохи в истории народов и государств, интерес к которым и значение которых все больше возрастают по мере очеловечивания человеческих отношений, вернее, по мере возврата к ценностям изначальной свободы, демократии и, значит, к естественным правам человека, оказавшегося ныне в условиях интенсивной технологизации и отчуждения. Одной из таких культурных ценностей, затерявшихся в пластах истории, является Казахское право... Казахское право было культурным островком, наследием и продуктом тюркоязычной кочевой цивилизации, утвердившейся на одной её обширной «свободной» зоне называемой Казахией» [8]. В тюркских, русских, китайских, восточных и некоторых западных источниках имеются упоминания о «Золотом веке» который имел место в истории Казахстана [9]. Русские ученые XIX века А.И. Левшин, А.И. Алекторов не раз восторгались в своих трудах о порядке, законах и правосудии, которые олицетворяли древнюю демократию [10]. Во всем правовом поле средневекового казахского общества определяющей властью была власть Степного закона, а его носителем, хранителем, реформатором и реализующей силой была узкая категория людей, именуемых биями. Би – это в первую очередь судья. Власть бия считалась «коренной властью», уходящей в глубь истории самого народа... Она была традиционной, престижной и приоритетной властью. Би в народном сознании рисуется носителем рыцарской морали: «Шыннан өзге құдай жоқ» - «Нет бога выше правды.»; «Малым жанымның садагасы, жаным арымның садагысы» - «Материальное богатство должно служить духовности, а в духовности главное – честь.» Эти высказывания имели реальное содержание: в человеке его совесть, честь и достоинство объявлялись высшими ценностями. Сила этой высокой морали предопределилась тем, что она пройдя века, утвердилась как составляющая часть народного менталитета казахов, Путь профессионального и нравственного совершенствования прошел знаменитый Толе би (1633- 1756), прозванный «отцом биев». Его отец был знаменитым бием. Отец часто брал сына на судебные тяжбы, что бы он постигал тайны Степного закона. Толе с 9 лет начал участвовать в судебных разбирательствах, а в 15 лет становится известным бием. Он получает «благословение – бата» у 90-летнего умудренного старца Жетес бия, у почти столетнего знаменитого Аннет-баба. Народная память сохранила этот случай в следующем виде: «Аннет-баба, связав в один пучок гибкие ветки, предложил Толе: «Попробуй, сынок, сломай эту ветку!» Толе не смог это сделать с одного раза. Ветки изгибались, тянулись. Тогда Аннет-баба предложил разобрать пучок и сломать по одной ветке, что и было сделано. Старец спросил: «Что ты, сынок, понял из этого?» - Толе сказал: «Понял, почтенный Баба: собранного в единство и сплоченного народа ни внешний враг, ни внутренний конфликт не может разрушить. Аннет-баба: «Разгадал правильно, сынок! Запомни, что первейшее в управлении – это умение наставлять население к единству и добиваться такого единства» [11].

Позволим отметить, возможно, изречение древнего казахского мудреца Аннет-бабы о единении народа, где-то отражает в современном мире идеи многих концепций о единении общества, межгосударственного сотрудничества, единения правил поведения для всех государств, в том числе в вопросах развития и обеспечения прав и свобод человека на основе справедливости.

Формирование цивилизации сопровождается преобразованием этических систем, что приводит к всесторонним изменениям в социальных отношениях, меняются и мировоззренческие принципы. Общая воля человечества, реализуемая в праве, требует общечеловеческих стандартов, допускающие не только развитие и инициативу, но и преследующих поведение, которое в случае осуществления его в широких масштабах, может нанести ущерб человечеству, поставит под сомнение общечеловеческие ценности как ориентир нормального движения и развития человечества и отдельного человека (в том числе включающие защиту индивидуальных прав и свобод человека как элементарных частиц, из которых складывается безопасность человечества в целом) [12]. Из этого следует, что существуют определенные универсальные принципы и нормы применимые к любому человеческому обществу. Права человека не отражают особенности одной культуры и не ориентированы на нее за счет исключения других культур. Всеобщие права человека отражают минимальные общие правовые стандарты защиты человеческого достоинства [13]. В этой связи И.И. Лукашук отмечал, что «сама Конституция не может ограничить общепризнанные права и свободы, главным источником которых является международное право. Расширение комплекса общепризнанных прав и свобод на международном уровне влечет за собой соответствующие перемены в национальном праве без необходимости издания каких-либо актов. А это свидетельствует о совершенно новом уровне взаимодействия международного права с правом конституционным» [14]. Такое положение отражает наличие международных стандартов прав человека, которые могут не действовать в любом государстве [15]. М.Л. Энтин отмечал, что на деле международно-правовое признание и универсальное признание прав человека – неважно, формальное или неформальное, навязанное или выстраданное веками борьбы за их утверждение – полностью изменили ситуацию. Национальное законодательство и механизмы защиты прав человека в настоящее время неотделимы от международных процессов. Они с необходимостью дополняются или даже замещаются наднациональными нормами и механизмами, что, пожалуй, особенно наглядно проявляется в сфере европейского права [16]. Говоря о правах человека на национальном уровне М.Т. Баймаханов утверждает, что «сфера прав человека в современный период испытывает воздействие не только конституций ... но и институтов, принципов и норм международного права... Мировое сообщество шаг за шагом начало осознавать свою ответственность за состояние дел с правами человека в каждом государстве и перешло к показу решимости бороться с проявлением произвола и беззакония... Это вело к повышению роли международного права» [17].

Мы считаем, что, несомненно, развитие прав и свобод человека связано и с культурными, религиозными, национальными аспектами, но традиционная культура не должна заменять само по себе истинное понимание прав человека. Отражение обобщенных стандартов в национальном законодательстве позволяет реализовать идею единства человечества, столь необходимого для его выживания. Если государство игнорирует всеобщие права человека, ссылаясь на особенности культуры и религии, то оно неправомерно лишает основных прав и свобод тех лиц, которые находятся под юрисдикцией данного государства.

«Долг государств – поощрять и защищать все права человека и основные свободы ... Поскольку сегодня концепция, согласно которой международное сообщество может защищать конкретные права человека, является одним из крупнейших практических и интеллектуальных достижений международного права» [18], - отмечает Р.М. Валеев.

Вместе с тем следует согласиться с мнением видного ученого И.И. Лукашука, что: «В силу различий между существующими цивилизациями всеобщее утверждение всего комплекса международных стандартов прав человека отодвигается в будущее. Достаточно напомнить о правовом положении женщин в мусульманских странах» [19]. Безусловно, в недалеком будущем еще не сложится единая универсальная цивилизация, мир еще будет состоять из ряда непохожих друг на друга цивилизаций, но каждая из них будет где-то вынуждена сосуществовать со всеми остальными. Представители всех цивилизаций не могут не учитывать фактор глобализации, а также развитие роста тенденции взаимозависимости государства в современном мировом сообществе. Данные аспекты поставят задачи перед всеми государствами разработать и принять единые правила поведения, обязательные для всех.

1. См.: Сабикенов С.Н. Конституция Республики Казахстан и проблемы обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Республиканская конференция « Правовая и судебная реформа в Республике Казахстан: история и современность», посвященная 10-летию Конституции Республики Казахстан / научные доклады/ под ред. Абдыманапова С.А., Абдрасулова Е.Б. - Астана: ЕНУ им. Л.Гумилева, 2005, с. 26 .

2. Локк Д. Избранные философские произведения в двух томах. - М., 1960. т. 2, с. 56.
3. Назарбаев Н.А. Конституция Республики Казахстан – основа устойчивого развития государства и общества. Сборник материалов международной научно- практической конференции « Конституция: Личность, общество и государство».- Астана, 2005, с.24.
4. Оболонский А.В. Драма российской политической истории: система против личности. - М., 1994
5. Саптаев С.С. <http://www.dissercat.com/content/konstitutsionnaya-otvetstvennost-v-rossiiskoi-federatsii-i-respublike-kazakhstan-sravnitelno#ixzz3UB8ff9dr>
6. Сарсембаев М.А. Конституция Республики Казахстан как политико-правовой документ, обладающий высшей юридической силой. Сборник материалов международной научно- практической конференции « Конституция: Личность, общество и государство».- Астана, 2005, с. 33.
7. Сабикенов С.Н. Общечеловеческая концепция прав человека: внутригосударственные и международные аспекты. «Юрист» , 2005, № 3; Его же, Некоторые методологические основы изучения общечеловеческой концепции прав человека. «Права человека: международный опыт, проблемы и перспективы. - Алматы, Қазақ Университеті, 2005. с. 5.
8. Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов // Научные труды / гл. ред. Зиманов С.З. - Алматы: Жеті жарғы, 2001, т. 1, с. 26.
9. Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов // Научные труды / гл. ред. Зиманов С.З. - Алматы: Жеті жарғы, 2001, т. 1, с. 27.
10. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей . СПб., 1932, ч.3 с. 169-170
11. Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов // Научные труды / гл. ред. Зиманов С.З. - Алматы: Жеті жарғы, 2001, т. 1, с. 30-32
12. Ударцев С.Ф. Метаправо и правопонимание (о трансформации правопонимания на новом уровне правового развития) // Научные труды. - Алматы. «Әділет», 2000, №1 (7), с.39.
13. Международная и внутригосударственная защита прав человека / отв. ред. Р.М. Валеев. - Казань, КГУ, 2007, с. 86.
14. Лукашук И.И. Конституция России и международное право / Московский журнал международного права.- 1995, № 2, с. 34.
15. Колосов Ю.М. Международные стандарты в области прав человека и проблемы советского законодательства / Советский журнал международного права. - 1991. № 2 с. 69.
16. Энтин М.Л. Защита и обеспечение прав человека по вопросу Евросоюза. - М., МГИМО, 2003, с. 16.
17. Баймаханов М.Т. Права человека и конституционное обеспечение их приоритетности. Сборник материалов международной научно- практической конференции « Конституция : личность, общество и государство» .- Астана, 2005, с. 232- 233.
18. Валеев Р.М. Контроль в современном международном праве. - Казань: Центр инновационных технологий, 2003, с. 159.
19. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. Учебник. - М., 2005, с.4.

Қазақстан Республикасының конституциясы және адам құқығы мен бостандығын қорғау
А.А. Сабитова– халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі, з.ғ.д., профессор, avka.kvan@mail.ru

Аңдатпа: 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Атазаң (Конституция) Қазақстан Республикасында өмір сүрін жатқан заңның (құқықтың) негізгі бастау көзі болып табылады. ҚР жаңа Атазаңның қабылдануы еліміздің демократиялы, құқықты мемлекет ретінде дамып жатқанын көрсетеді. Қазіргі таңда ҚР Атазаңына 20 жыл толып отыр. Конституция арқылы ұлттық құқықтық жүйемен қазіргі таңдағы халықаралық құқық арасында байланыс орнайды. Конституцияның трансмиссиялық қызметін тәуелсіз мемлекетіміздің барлық территориясында ең жоғарғы заң ретінде көрінуінен және қызмет етуші элементтерінің конституциялық нормаға сәйкес келуінен көруге болады. Конституцияның негізгі ережелері адамдар мен Қазақстан азаматтарының еркіндігі, құқығы туралы нормалармен бекітілген. Ол халықаралық құқықпен сәйкестендірілген. ҚР Конституциясының 1-ші бабына сәйкес адам, оның өмірі мен еркіндігі, құқығы ең «жоғары құндылық» болып табылады. Бұл мақала ҚР Конституциясына, адам еркіндігі мен құқығын қорғау мәселесіне, сондай-ақ, заңгер ғалым, академик С.Н.Сабикеновтың ғылыми-педагогикалық қызметіне арналған.

Тірек сөздер: атазаң, халықаралық адам құқығы, еркіндік, қорғау, мемлекет, халықаралық құқық.

Constitution of RK and protection of rights and freedoms

A.A. Sabitova – Doctor of Law, Professor, Head. Department of International Law KazNPU. Abaya, avka.kvan@mail.ru

Abstract: The main source of law in force in the Republic of Kazakhstan is the Constitution adopted at the national referendum 30 August 1995. The adoption of the new Constitution of the Republic of Kazakhstan marked the fact that the further development of the country as a democratic and legal state. Today, the Constitution of the Republic of Kazakhstan - 20 years. Through the Constitution, may be the connection of the national legal system with contemporary international law. The transmission function of the Constitution derives from the nature of its rule throughout the country independent and

mandatory compliance elements of existing law constitutional norms. General provisions on the foundations of the constitutional order of the Republic, the rules on the rights and freedoms of man and citizen secured by the Constitution of Kazakhstan in accordance with the standards of the fundamental documents of contemporary international law. This man, his life, rights and freedoms in accordance with Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan are "higher values".

Article is devoted to the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the protection of human rights and freedoms, as well as research activities legal scholar, Doctor of Law, Professor, Academician S.N. Sabikenova.

Keywords: Constitution, international, human rights, freedom, protection, state, international law.

УДК 327:341.43

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО И КЛАССИЧЕСКОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

С.Н. Сабикенов – академик НАН РК, д.ю.н., профессор

Аннотация. В международно-правовой науке принято различать современное международное право и классическое международное право, хотя она по существу представляют собой единое целое. Однако единое целое явление не исключает его разделение на составные части. Деление единого международного права на классическое и современное международное право диктуется потребностями его формирования и развития с учетом различных объективных и субъективных факторов. Система действующих международно-правовых норм, ушедшая далеко вперед от стандартов «классического» международного права XIX в., получила название «современное международное право». Эта система сложилась как целостное явление благодаря мировой кодификации и прогрессивному развитию международно-правовых норм. Между классическим и современным международным правом не существует четкой границы.

Ключевые слова: современное международное право, классическое международное право, сравнительный анализ, международно-правовые нормы.

В международно-правовой науке принято различать современное международное право и классическое международное право, хотя она по существу представляют собой единое целое. Однако единое целое явление не исключает его разделение на составные части. Деление единого международного права на классическое и современное международное право диктуется потребностями его формирования и развития с учетом различных объективных и субъективных факторов.

Во времена Советского Союза считалось, что современное международное право коренным образом отличалось от международного права, сформировавшегося в эпоху эксплуататорских общественно-экономических формаций (в частности, от буржуазного международного права), и являлось качественно новым.

Ю.Я. Баскин и Д.И. Фельдман, активно изучающие историю международного права пришли к выводу, что большинство юристов-международников, даже не отрицающих влияния буржуазных революций и Октябрьской революции на международное право, не считали нужным проводить какое-то коренное различие между старым и «новым международным правом». Но и в работах советских юристов-международников нет единого мнения по этому вопросу. Одни (А.Л. Бобров и Г.И. Тункин) отчет нового международного права ведут от Великого Октября, другие (Ш.В. Шармазанишвили) таким рубежом считают Парижский пакт 1928 г. об отказе от вины как орудия национальной политики, третьи (А.И. Мовчан) полагают, что процесс перестройки международного права, действовавшего в период капитализма, начался с Октябрьской революции, а победа во Второй Мировой войне «привела к завершению процесса создания основ нового исторического типа международного права». Последнее мнение представлялось Ю.Я. Баскину и Д.И. Фельдману наиболее убедительным[1].

При этом в последний период своей деятельности видный международник Г.И. Тункин (1906-1993) признавал, что «к негативным результатам Октябрьской революции относится главным образом то, что она привела к расколу мира на две противостоящие друг другу социально-экономические системы и идеологии. Это послужило базой для конфронтации в межгосударственной системе. Идеологической основой конфронтации была концепция победы одной системы над другой»[2].

Постсоветской научной и учебной литературе по международному праву был сделан вывод о том, что современное международное право формировалось на гребне подъема демократических сил, сложившихся в годы Второй мировой войны в борьбе против фашизма. Его фундамент был заложен в Уставе ООН. За прошедшие свыше 60 лет в праве произошли коренные изменения, и оно кардинально отличается от того права, которое существовало во времена Лиги Наций. Появились новые отрасли, сформировались

новые принципы. «Создано множество новых норм, например, о борьбе с терроризмом, режиме континентального шельфа и исключительной экономической зоне. Возрастает влияние международного права на регулирование правоотношений внутри государств. В ряде стран, в том числе и в странах СНГ, международно-правовые нормы стали составной частью их правовой системы, а нормы международных договоров имеют приоритет над нормами внутреннего права в случае коллизии» [3].

По мнению Р.А. Каламкаряна и Ю.И. Мигачева, процесс формирования современного международного права связан с такими историческими вехами XX в., как создание Лиги Наций и Организации Объединенных Наций, учреждения Постоянной палаты международного правосудия, Международного суда ООН, Международного уголовного суда, практическая деятельность органов международной уголовной юстиции (Нюрнбергского и Токийского международных военных трибуналов, уголовного трибунала по бывшей Югославии и по Руанде [4]).

Система действующих международно-правовых норм, ушедшая далеко вперед от стандартов «классического» международного права XIX в., получила название «современное международное право». Эта система сложилась как целостное явление благодаря мировой кодификации и прогрессивному развитию международно-правовых норм [5].

В качестве отличительных характеристик нового типа международного права выделяются: 1) антивоенная направленность; 2) антиколониальная сущность; 3) значительный количественный рост договорных норм, «второе рождение» старых отраслей международного права (субъекты международного права, международно-правовая ответственность, морское право, право внешних сношений, право международных договоров и т.д.); 4) возникновение обусловленных научно-технической революцией новых отраслей (право международной безопасности, космическое, экономическое, экологическое, право международных организаций, права человека и т.д.); 5) резкое расширение пространственной сферы действия международного права (весь земной шар, его суша и недра, мировой океан, дно и недра, а также воздушное, космическое пространство и небесные тела) [6].

Современные западные юристы-международники склонны не столько давать определения современного международного права, сколько вести речь об изменении структуры международного права, «под которой понимается утверждение так называемых либеральных концепций государственного суверенитета (соотношение абсолютного и факультативного суверенитета, международного суверенитета)», принципов международного контроля над вооружениями, правосубъектности, индивида в международном праве, охраны окружающей среды, привлечение к международно-правовой ответственности за военные преступления, признание гуманитарных и демократических ценностей, а также прав меньшинств [7].

Все эти суждения актуализировали проблему определения критериев разграничения классического и современного международного права [8]. При этом классическое международное право – это, с одной стороны, этап истории международного права, датируемый обычно 1648-1919 гг. с другой стороны, это система юридических принципов и норм, постепенно сложившихся в данный период и регулирующих отношения государств исторической эпохи [9]. Началом этапа классического международного права считается момент подписания 24 октября 1648 г. Вестфальского мирного трактата, знаменующего окончание тридцатилетней войны между католическими и протестантскими государствами и сформировавшего ранее не существовавшие международно-правовые принципы: политического равновесия; независимости светской власти от духовной власти; равенство государств; применение коллективных санкций против агрессоров; мирного разрешения споров и т.д.

Окончание этапа связано с завершением Первой мировой войны, заключением Версальского мирного договора в 1919 г. и созданием Лиги Наций – первой всеобщей политической организации, призванной обеспечить мир и сотрудничество между государствами. Основными характерными чертами данного периода являются: демократизация международного права; колониализм; война как нежелательный, но в целом законный способ разрешения международных разногласий; признание международного договора в качестве основного источника норм международного права. Основными событиями этапа являются: появление первых специализированных международных организаций (международный телеграфный союз 1865 г.; Всемирный почтовый Союз 1874 г. и др.); ратификация законов и обычаев войны Гаагскими конференциями 1899 и 1907 гг. для многих западных юристов-международников целые этапы классического международного права остаются иллюзорными, в частности, XIX в., что констатировал видный правовед Д.Кеннеди. На современных юристов в большей степени оказывают влияние труды и концепции авторов XVII-XVIII вв.: Гроция, Суареса, Ваттеля и др. [10].

Необходимо отметить, что между классическим и современным международным правом не существует четкой границы, так как в современном международном праве действуют нормы, институты и

отрасли, возникшие в классическом. В доктрине нет общего понимания временной границы между старым классическим международным правом и современным международным правом, причем разброс мнений, как мы видим, довольно значительный. Большинство авторов относят возникновение современного международного права к концу позапрошлого – началу XX в. наиболее существенными критериями разграничения представляются следующие.

1. Проблема допустимости войны как средство разрешения международных споров. В начале XX в. Ф.Д. Мартенс как основатель международного права в России считал, что война остается до настоящего времени обыкновенным способом для разрешения международных споров. В качестве двух базовых отраслей классического международного права выделялись право войны и право мира, эта традиция была заложена еще Г.Гроцием в его трактате «О праве войны и мира». Однако на завершающей стадии классического периода формируется тенденция признавать войну недопустимым средством. Так, Конвенция о мирном решении международных столкновений начиналась разделом I «сохранении всеобщего мира». Либерально-идеологическое направление и исследование международных отношений обосновывало возможность сохранения всеобщего мира посредством прогрессивного развития международного права и учреждения универсальных международных организаций. В отличие от этого, сторонники «политического реализма» продолжают настаивать на допустимости военных методов реализации национальных интересов государств. Современное международное право запрещает применение силы и угрозы силой. Статья 5 ч.2 «Определения агрессии» от 14.12.1974 г. квалифицирует агрессивную войну как преступление против международного мира, влекущее международную ответственность. Отношение к войне изменилось после Первой мировой войны, окончательное запрещение применения силы или угрозы его было закреплено в Уставе ООН.

2. Территориальный охват. Классическое международное право регулировало, главным образом, отношения между Европейскими державами. Автор распространенного в России в начале XX в. курса международного права Ф.Лейст считал, что международное право в полном объеме действует только в отношениях между 43 государствами; в это число он включал 21 европейское, 21 американское государства и Японию. Все остальные азиатские государства и вся Африка на конец прошлого века им были исключены из сферы действия международного права. Современное международное право универсально по территориальной сфере действия.

3. В классическом международном праве нередки были нормы, устанавливающие юридическую зависимость одних государственных образований (колоний, подмандатных территорий, протекторатов и др.) от других, а в качестве отрасли сформировалось колониальное право, регламентировавшее правовые режимы селтльментов, капитуляций, консульской юрисдикции. Доктрина Дж.Монро (1823 г.) была интерпретирована Президентом США Т.Рузвельтом (1858-1919 гг.) как основа для вмешательства во внутренние дела других американских государств (в форме операций международной полиции).

Современное международное право базируется на принципе суверенного равенства и уважения прав, присущих суверенитету. Очень часто этот принцип ограничивается исключительно суверенным равенством, что объединяет его нормативное содержание. Между тем п.1 Декларации принципов заключительного акта ОБСЕ от 1 августа 1975 г. к уважению прав, присущих суверенитету отнес право каждого государства на юридическое равенство, на территориальную целостность, свободу и политическую независимость, право государств свободно выбирать и развивать свои политические, экономические и культурные системы, устанавливать законы и административные правила.

4. Различие по источникам. В классическом международном праве единственным субъектом были государства. В современном международном праве в качестве субъектов признаются государства, международные организации, государственно подобные образования, самостоятельные политические единицы, а также народы и нации, борющиеся за свое национальное освобождение. Проблема признания правосубъективности международных организаций была разрешена консультативным заключением международного суда ООН от 1 апреля 1949 г. по вопросу возмещения ущерба, понесенного на службе ООН, в котором ООН была признана субъектом международного права, однако правосубъектность ООН была квалифицирована как неравнозначная правосубъективности государства.

5. Вопрос о правосубъектности индивида классическое международное право отрицало, а в современном международном праве она признается в сфере защиты общих прав человека, индивидуальных обращений в международные органы по правам человека, ответственность индивидов за совершение международных преступлений, впервые установленной решениями Нюрнбергского и Токийского международных военных трибуналов, подтвердивших международную ответственность государств и уголовную ответственность индивидов за совершение преступлений против мира и человечества [11].

Представляется, что с этих позиций невозможно отнести начало современного периода международного права к 1917 г. либо 1919 г. (создание Лиги Наций), межвоенный период 1919-1939 гг. действовали две тенденции. Одну отразил Договор об отказе от войны в качестве орудия национальной политики от 27 августа 1938 г. (пакт Бриана-Келлога, в ст.1 которого было осуждено обращение к войне для урегулирования международных споров). Противоположная тенденция отражена в Положении между Германией, Великобританией, Францией, Италией в Мюнхене от 20 сентября 1938 г., направленном на территориальное расчленение суверенного государства – Чехословакии, названное в ст.1 этого документа «эвакуацией».

Современный период международного права начинается со становления Ялтинско-Постдамской системы международных отношений, подписания Устава ООН. Этот период также требует внутренней периодизации. В частности, этап 1945-1990 гг. существенно отличается от этапа 1990-2010 гг., который был ознаменован существенными новациями подписанием Договора о коллективной безопасности СНГ 1992 г., Соглашения о партнерстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и европейскими сообществами и их государствами-членами 1994 г., основополагающего акта о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской федерацией и НАТО 1997 г. и т.д. таким образом, в основу создания и действия национального права тех государств, где отсутствуют внутренние демократические механизмы выявления, облечения в правовую норму и реализации в этом качестве воли народа, международное право пытается заложить проверенные временем принципы верховенства прав человека, демократии.

1. Берлявский Л.Г. *Международное право: сборник научных трудов и учебно-методическое пособие* /Л.Г.Берлявский: Sambert Academic Publishing/Saarbrücken/, 2011/ С. 3-7
2. Берлявский Л.Г. *Международное право. Словарь-справочник* //М, 2014. С. 49, 188-190
3. Берлявский Л.Г. *Современное и классическое международное право: критерий разграничения. (Эволюция государственных и правовых институтов современной России. Ученые записки юридического факультета РГЭУ и «РИНХ»). Вып.3. Ростов н-Д., 2005. С. 49-53*
4. Там же, Стр. 51-53
5. Каламкарян Р.А., Мигачев Ю.И. *Международное право: учебник* / Р.А. Каламкарян, Ю.И. Мигачев. М, 2006. С. 115
6. *Международное право / ответ. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Титинов. М, 2008. С. 44*
7. *Международное право / под ред. А.А. Ковалева, С.В. Черниченко. М, 2008. С.23-24*
8. *Международное право: учебник / под ред. Г.И. Тункина, М, 1994. С.44*
9. *Международное право: учебник / под ред. Н.Т. Блатовой. М, 1987. С.5*
10. *Международное публичное право: учебник / отв.ред. К.А. Бекяшев. М, 2004. С.75*
11. Kennedy D. *International Law at the Nine tenth Century: History of illusion, Nordic Journal of international Law, 65: 386 (1996).*

Қазіргі және дәстүрлі халықаралық құқықты салыстырмалы талдау
С.Н. Сабикенов – ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы, профессор

Аңдатпа: Халықаралық құқық ғылымы қазіргі халықаралық құқық және дәстүрлі халықаралық құқық деп бөлінеді, бірақ олар мазмұнына қарай біртұтас болып саналады. Біртұтас жүйе екі бөлшекке бөлуді жоққа шығармайды. Әртүрлі объективтік, субъективтік факторларға байланысты және қажеттіліктің туындауы даму негізінде біртұтас халықаралық құқықты дәстүрлі және қазіргі құқық жүйеге бөлінеді. Қызмет атқарып жатқан халықаралық құқықтық жүйе ХІХ ғ. дәстүрлі халықаралық құқық стандартынан әлдеқайда ілгері дамып, қазіргі халықаралық құқық болып қалыптасты. Бұл жүйе халықаралық құқықтық нормалардың дүниежүзілік топтауына және прогрессивтік дамуына байланысты біртұтас болып қалыптасты. Ал дәстүрлі құқықтан қазіргі халықаралық құқықты ажырататын нақты шеңбері жоқ. Біртұтас халықаралық құқықты бөлу дәлелді.

Тірек сөздер: қазіргі халықаралық құқық, дәстүрлі халықаралық құқық, салыстырмалы талдау, халықаралық құқықтық нормалар.

Comparative analysis modern and classical international law

S.N. Sabikenov – Academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan, Doctor of Law, professor

Abstract: In international legal science taken to distinguish the modern international law and the classical international law, although it essentially represent a single entity. However, a single whole phenomenon does not exclude its division into its component parts. The division of a single international law on classical and contemporary international law is dictated by the needs of its formation and development, taking into account various objective and subjective factors. The system of existing international legal norms pushed far ahead of standards of the "classical" international law of the 19th century, was

called "modern international law." This system has developed as a holistic phenomenon due to the global world of codification and progressive development of international legal norms. Between classical and contemporary international law there is no clear boundary.

Keywords: contemporary international law, classical international law, comparative analysis, international legal norms.

УДК: 339.543.622.(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ

Ә.Е. Шалтықов – с.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ

Андатпа: Мақалада Қазақстан Республикасы Конституциясындағы құқықтық мемлекетті қалыптастыру мәселелері кеңінен қарастырылады. Конституциядағы құқықтық мемлекет құру туралы тұжырымдалған негізгі қағидалар мен бағыттары, ерекшеліктері талданады. Жаңа Конституцияда көрініс тапқан идеялар мен принциптер, ұлттық құқықтық жүйенің негізгі бағыттары мен даму тетіктері, оның ішінде конституциялық құқықты ұзақ мерзімді перспективалары айқындалады. Ат заңымызда Қазақстан өзін демократиялық, құқықтық, зайырлы мемлекет деп жариялап отыр. Онда Қазақстан Республикасы өзінің барлық азаматтарына құқық теңдігін қамтамасыз етеді деп көрсетілген. Заңның үстемдігі болмаған жерде құқықтық мемлекет болмайды. Жаңа Конституцияның негізінде енді бұрынғыдай мемлекет емес, халық, адам (жеке тұлға) алынып отыр, яғни мемлекеттік биліктің басты қайнар көзі – халық деп көрсетілген. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі. Конституцияда азамат, қоғам және мемлекет арасындағы қатынастарға көбіреккөңіл бөлінген.

Тірек сөздер: мемлекет, құқық, Конституция, принциптер, бағыттар, ұлттық, конституциялық құқық, құқықтық басымдылық, халық, мемлекеттілік, қоғам, тең құқық.

Қазақ елінің тәуелсіздігіне, міне, жиырма үш жыл болды. Осындай тарихи жағынан алғанда аз уақыттың ішінде ел өмірінде бірқатар күрделі саяси-құқықтық, экономикалық, әлеуметтік өзгерістер мен оқиғалар болып өтті. Әрине, солардың ең маңыздысы, әрі күрделісі қабылданғанына он бес жыл болатын еліміздің Ата заңы – Конституциясы.

Дербес, тәуелсіз мемлекеттің өмір сүру принциптерін, тұрмыс негіздерін, қоғамдық құрылысын, жеке адамдардың құқықтары мен қоғам алдындағы міндеттерін белгілейтін негізгі заңының болуы тарихи тәжірибеде ежелден бар. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстан Республикасының Конституциясы қазіргі өркениет ауқымындағы тәуелсіз Қазақ мемлекетінің негізін қалап отырған Ата заңы екендігін ерекше айтуымыз керек. Ерте дәуірден қазақ жерінде өмір сүрген тайпалық одақтар мен алғашқы қазақ хандықтары мемлекеттерінің бұған айрықша көңіл бөлгені белгілі.

Соның бір мысалы, әз-Тәуке ханның қазақтың атақты билері - Төле, Қазыбек, Әйтекелермен бірлесіп, кеңесе отырып қабылдаған «Жеті жарғы» заңы сол заманға сай құқықтық құжат, оның мәні, бекітілген қағидалары өзінің мазмұны жағынан өте терең, көшпенді қазақ халқының, этникалық, шаруашылықты ұйымдастыру және географиялық ерекшеліктеріне сай келетін, аса құнды құқықтық ескерткіш болып табылады. «Жеті жарғының» негізгі идеясы - ұлттық бірлікті, территориялық тұтастықты, қазақ мемлекеттігін сақтауға, қорғауға бағытталған [1].

Жалпы құқықтық мемлекет мәселесіне мән берін қарасақ, бұл идея ертеден қалыптасып, жалпыадамзаттық және жалпы демократиялық мән-мазмұнға ие болған. Бұл идеяларды ерте кездегі және орта ғасырлар кезеңіндегі зиялы прогресшіл ойшылдар - Аристотель, Платон, Гоббс, Д.Локк, т.б. өз еңбектерінде өктемділікке, үстемділікке, әділетсіздікке, феодалдық қоғамның бұғуына қарсы күресте негізгі қағида ретінде қолданған. Қазіргі кезеңде құқықтық мемлекет концепциясы өмірде нақты іске асатын қағида, өлшемге айналып, жалпы адамзаттық бағалылы құқықтар мен мақсат-мұраттарды іске асырудың көрінісі ретінде қалыптасып отыр.

Бұл идеяның негізгі мәні - заң абсолюттік басымдыққа ие болып, оның алдында азаматтар да, мемлекеттік аппарат та бірдей, өзара тең жауапкершілікте болуы қажет, яғни тек азаматтар ғана мемлекет алдында жауапты емес, мемлекет те өз азаматтары алдында жауапты болады, немесе екеуі де заңдылыққа тең, бірдей дәрежеде жауап беруге міндетті.

Әрине, осы тұрғыда мынандай заңды сұрақтар туындауы мүмкін: Бізде осы уақытқа дейін мемлекет құқықтық болған жоқ па? Немесе, осы уақытқа дейін азаматтар мен мемлекеттік аппараттың тәртіп ережелерін реттейтін заңдар болған жоқ па? Әлбетте, болды, ондай заңдар тіпті аз болған жоқ, бірақ қоғамдық өмірдің, идеологияның, түрлі ведомстволардың қатал шырғауында болып келді. Құқықтық мемлекеттің мәні қабылданған заңдардың санымен анықталмайды, олардың сапасымен, мазмұнымен және орындалу сипатымен анықталады. Құқықтық мемлекет жағдайында заңның өзі заңды болуы тиіс,

яғни заңдар еліміздің Ата заңына сәйкессіздікте, қоғам құрылымының саяси-әлеуметтік маңызды қағидаларымен қайшылықта болмауға тиіс. Әсіресе, құқықтық мемлекет құру идеясына азаматтардың заңды құқықтары мен мүдделерін бұзатын, заң негіздеріне сәйкес келмейтін көптеген нормативтік актілердің, ведомстволық нұсқаулықтардың, ережелердің, шешімдердің қабылданып, әрекет жасауы қайшы келеді.

Еліміздің Ата заңында құқықтық мемлекет құру туралы тұжырымдалған негізгі қағидалары мен бағыттарын, ерекшеліктерін сұрыптап, Конституциямыздың «Жалпы ережелер» деп аталатын кіріспе бөліміне көңіл аударсақ, өте қысқа әрі тұжырымды айтылғанмен бұл негіздердің түп-тамыры өте тереңде. Мысалы, Қазақстан Республикасының Конституциясында мынандай түйінді мәселелер көтерілген. Атап айтқанда, біріншіден, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде еркін, теңдік, бейбіт сүйгіштік мұраттарына берілген азаматтық негізіндегі мемлекет орнатады делінген, екіншіден, біздің ел -демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік, біртұтас (унитарлық) мемлекеттер қатарына жатады. Үшіншіден, Ата заңымыздың негізіне енді бұрынғыдай мемлекет емес халық, адам (жеке тұлға) алынып отыр, яғни мемлекеттік биліктің басты қайнар көзі - халық деп көрсетілген 1 (3-бап). Төртіншіден, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі - қазақ тілі (7-бап) [2]. Яғни, Ата заңымызда азамат, қоғам және мемлекет арасындағы қатынастар шын бейнесін тапқан.

Сонымен бірінші және екінші қағидалардағы «Қазақстан Республикасы демократиялық, зайырлы құқықтық, әлеуметтік мемлекет (1-бап), Қазақстан Республикасының жері біртұтас, ол бөлінбейді және оған қол сұғуға болмайды (2-бап)» деіен мәселеге көңіл аударайық. Мұндағы, қазақ жерінің тұтастығына қол сұғуға болмайды деген қағида тарихи тәжірибеден алынған. Себебі, қазақ халқы жерінің бөлшектенуін, әсіресе, территориялық бөлшектенудің азабын әбден тартқандығын тарих дәлелдейді. Сондықтан территориялық тұтастыққа жету қазақ халқының ежелгі арманы болып келді. Қазақстан жері біртұтас мемлекеттілігінің жоқтығының зардабын Ресей империясының боданы болып тұрған кезде қатғы тартты. Патша әкімшілігі қазақ елін отаршылдықта ұстаудың, қазақ халқын билеп-төстеудің бірден-бір жолы территориялық тұтастығын жойып, қазақ жерін бөлшектеп жіберу саясатын жүргізді. Соның салдарынан патша үкіметінің жарлықтарымен қазақ хандықтары жойылды. Қазақстан жерінде патшадық империялық билік жүйесі үстемдік жасады. Патша үкіметі құлатылғанға дейін қазақтың ұлан-ғайыр өлкесі үш генерал-губернаторлыққа бөлінгені белгілі.

Ашығын айтсақ, бүгінгі күннің өзінде Қазақстанның тәуелсіздігі мен мемлекеттік тұтастығына топырақ шашып, күмән келтірушілер табылып қалады. Егер де нақты айтатын болсақ, «Өзің суын ішкен құдыққа түкірме» деген халық даналығын аяққа таптап, қазақ елінің біртұтас жеріне, тарихша сәуегейлік айтқан А.Солженицын «Сасқан үйрек құйрығымен сүнгиді» дегеннің керін келтірін, тағынан тайып бара жатқанда Қазақстанның солтүстігіндегі бес облыс Ресейдікі деп айытқан М.Горбачевтың, соңғы уақыттарда жиі бой көрсетін жүрген Орал, Өскемен, Петропавл қалаларындағы казачествоның кейбір өкілдерінің сепаратистік, озбырлық іс-әрекеттерін осылай бағалауға болады [3]. Мұндай жағдайлар Ата заңымыздың түпкі мақсаттарына, құқықтық мемлекет құру жолындағы негізгі қағидаларына тұтастай қайшы келеді, оған тікелей жасалған қиянат деп тұжырымдаған жөн.

Сонымен қатар, Ата заңымызда Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, құқықтық, зайырлы мемлекет деп жариялап отыр. Онда Қазақстан Республикасы өзінің барлық азаматтарының құқық теңдігін қамтамасыз етеді деп көрсетілген. Конституциялық нұсқауларды мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз етуді Конституциялық Кеңес, Жоғарғы сот және құқықтық мемлекеттің бүкіл сот жүйесі атқарады. Заңның үстемдігі болмаған жерде құқықтық мемлекет те болмайды. Тіпті, ежелгі дүние адамдары да еркіндікті аңсағанда заңның үстемдігі арқылы бостандыққа жетуге болады деп топшылаған екен. Мәселен, әйгілі философ Цицерон: «Біз заңның құлы болғанда ғана еркін бола аламыз» десе, ұлы Абай: «Егер менің қолымда заңның күші болса, мінезді түзетуге болмайды деген адамның тілін кесер едім» деп ашына айтқан. Қазақ елі егеменді мемлекет болғаннан кейін қабылдаған екі Конституциясында да қоғамда құқықтың, заңның үстем болуын басты принцип етіп жариялады. Ата заңның 4-бабында: Қазақстан Республикасы Конституциясының ең жоғары заңдық күші бар және ол республиканың бүкіл аймағында бірдей таратылады, оның принциптері мен ережелерін жүзеге асыру - қоғамды және мемлекетті демократиялық тұрғыдан ұйымдастыру, Конституцияның жоғары заң күші, заңның үстемдігі арқылы жүзеге асырылады деп тұжырымдалады. Демек, заңның үстем болуы - оған мемлекеттің өзінің де, оны басқару органдарының лауазымды адамдары мен ұйымдарының сөзсіз бағынуын көздейді [4].

Адам құқығы өмірдің әр саласында: экономикалық, саяси, мәдени-әлеуметтік және жеке басының әрекет етуімен білініп отырады. Құқық неғұрлым кең, неғұрлым кепілденген болса, адам соғұрлым еркін болады. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдендірілген азаматтық құқық пен бостандыққа тоғыз бап (8-16), саяси құқық пен бостандыққа бес бап (19-23), экономикалық және әлеуметтік құқықтарға сегіз бап (24-31) арналған.

Мемлекет құру ісі - үздіксіз процесс, ол мемлекет қанша өмір сүрсе, сонша уақыт жүргізіле бермек. Әлбетте, өмірдің өзі оған өзгерістер енгізуді, соның ішінде конституциялық өзгерістер енгізуді талап етуі ықтимал. Сонымен қатар, еліміздегі соңғы конституциялық реформаларға тоқталатын болсақ 2007 жылдың 21 мамырда Парламент Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы Заң жобасын екінші оқылымда қабылдады.

Қорыта айтқанда, мемлекеттік дербестік, территориялық тұтастық, рухани бірлік, соның негізінде рухтық мемлекет құру халқымыздың ежелгі арманы болды. Енді, міне, тәуелсіз мемлекетіміздің құрылып, нығаюы. оның мемлекеттік тұтастығының Ата заңымызда алтын әріппен жазылуын халқымыздың көптен бергі арманының орындалуы деп есептейміз.

1. Козыбаев М.К. «Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски». В двух книгах. Книга первая. - Алматы: Ғылым, 2000.

2. Конституции 16 стран мира: Сб. Конституций стран-членов СНГ, Балтии и ряда др. государств мира /Сост. Баишев Ж., Шакиров К. - Алматы: Жеті-Жарғы, 1995.

3. Баймаханов М.Т. Избранные труды по теории государства и права. - Алматы: АЮ - ВШП «Әділет», 2003.

4. Проблема воплощения принципов правового государства в Конституции Казахстана // Государство и «Раво». 1992, №8. с.3-10.

5. Матюхин А. Государство в сфере права. институциональный подход. - Алматы: ВШП «Әділет», 2000.

Конституция и правовое государство Республики Казахстан

А.Е. Шалтыков – д.п.н., профессор, КазНПУ имени Абая.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы формирования правового государства в Конституции Республики Казахстан. Анализируются концептуальные основные принципы и направления, их особенности в Конституции. Раскрываются идеи и принципы, основные направления национальной правовой системы и механизмы их развития, а также определяются долгосрочные перспективы конституционного права. В Основном законе Казахстан провозгласил себя демократическим, правовым, светским государством, где указывается, что Республика Казахстан обеспечивает равные права всем своим гражданам. Не будет гражданского общества, где нет приоритет права. В новой Конституции указано, что источником государственной власти является не государство, а народ. По новой Конституции в Республике Казахстан государственным языком является казахский язык. В Конституции большое внимание уделено взаимоотношениям между гражданами, общества и государства.

Ключевые слова: государство, право, Конституция, принципы, направления, национальное, конституционное право, приоритет права, народ, государственный язык, общество, равные права.

The constitution and legal the state of Republic Kazakhstan

A.E. Shaltikov – professor, Abai KazNPU

Abstract: The problems of formation of law-bound state in the Constitution of Kazakhstan are considered in the article. The conceptual main principles and trends and their particular qualities in the Constitution are analyzed. The ideas, principles and main directions of national law systems and mechanisms of their development as well as the long-term perspectives of constitutional law are touched upon there. In its principal law Kazakhstan has declared itself as a democratic, law, secular state and namely in this law it is stressed that the Republic of Kazakhstan provides the equal rights for all its citizens. There will not be the precedence of law means there will not be the civil society. The new Constitution has pointed out that the source of national power is the people but not state. Under the new Constitution the Kazakh language is the official language in the Republic of Kazakhstan. In the article it has been paid a great attention to the interaction between citizens, society and state.

Key words: state, law, Constitution, national, constitutional law, precedence of law, people, language, society, equal rights.

УДК 327 (574) (09)

КЕЛІССӨЗДЕР ЖҮРГІЗУДЕГІ ИТАЛИЯЛЫҚ ҰЛТТЫҚ СТИЛЬ

**Қ.И. Исағалиев – ҚР еңбек сіңірген дипломаты, ҚР гуманитарлық Академиясының академигі,
Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің профессоры**

Аңдатпа. Италия мемлекеті тарихи құндылыққа өте бай ел. Географиялық орналасуына байланысты Италияның әр өңірінің бизнес жүргізудегі стилі әр түрлі. Италия кәсіпкерлерінің бизнес жүргізудегі тәсілі – әріптесімен өзара түсіністік қағидаға негізделген. Италиялықтар өте албырт халық. Олардың мінез-құлқында іс-қимыл әрекеттері көп, құлқынып сөйлеу, қол бұлғап сөйлеу оларға тән қасиет. Италиялықтардың жамырай сөйлеуі жөнінде бірталай сынға

ұшырасада олардың бойына біткен бұл қасиет ешқашанда жоғалмайды. Бұл нағыз ұлттық стиль. Шарапқа құмар халықтың көңіл-күйі өте жоғары. Олар өте талғампаз халық. Әдемі де сәнді киінін жүрген адамдарды ұнатады, олар мен тез байланысқа түседі. Ал, қалай болса солай киінген адамдарға олар жиркенішпен қарайды. Іскерлік кездесу кезінде италиялықтар өзінің тегін айтып қол алысады, әйелдермен де қол алысып амандасу үрдісі де бар, бірақ, әйелдің қолынан сүю, жұмыстан тыс уақытта болғаны жөн. Италиялықтар француздар сияқты күніне үш мәрте амандасады.

Тірек сөздер: Италия, құндылық, әріптес, кәсіпкерлер, өзара түсіністік, мінез-құлық, іс-қимыл, көңілді жүру, әдемі, сәнді киіну.

Италия өзінің мәдени құндылықтары мен бай тамақ өнімдерін дайындау дәстүрімен әлемге танымал. Италия өнері, атақты пицца тамағы және шарабы жөнінен бұған тең келер ел жоқтың қасы. Бірақ, осындай мәдениеті жоғары дамыған халық туралы көпшілік біле де бермейді. Келіссөздер жүргізу жақсы тілмашқа ғана байланысты емес, әріптестің мінез-құлқын түсіне білу, қабылданатын шешімге жағымды әсер тигізетіні сөзсіз. Италияның Солтүстік және Оңтүстікке бөлінуі, оның тек диалектикасының айырмашылығында ғана емес, онда тұратын халықтардың сырт-пішіні мен мінезінде. Сондықтан да әр облыстың тұрғындары іскерлік мәселені шешуде әртүрлі көзқараста болады. Мысалы, солтүстік италиялықтар, тараптар арасында өтетін кездесулерді қатаң деңгейде өткізеді, олар іскерлік байланыста үлкен белсенділік танытады, ал оңтүстіктегілер – сабырлы, саспайтын адамдар. Тіпті, ел астанасы Рим тұрғындары мен солтүстіктегі өндірісі жоғары дамыған Милан мен Турин азаматтары арасындағы біраз айырмашылықтың бар екенін айтпай кетуі болмайды. Шындығында, Италияның солтүстік жағы өндіріске толы, онда көптеген халықаралық корпорациялар орналасқан, мұнда жұмыс жасайтын мамандардың көпшілігі шет елдерде білім алған жастар, сондықтан да олардың бизнес жүргізудегі стилі батыс үлгісіне қарай орайластырылған. Ал елдің оңтүстігінде көбіне-көп жеке отбасылық фирмалар шет елдіктермен іскер байланысқа түскен. Олар әріптестерімен келіссөздерді отбасы атынан жүргізеді. Италиялықтар америкалықтарға қарағанда, мәселе шешуде жеке байланысқа түсуді ұнатады. Италия бизнесі – әріптеспен өзара түсіністік қағидасына негізделген. Алғашқы кездесуден бастап, италия кәсіпкері өз әріптесін мейрамханаға шақырып, серуендеу арқылы өзіне тарта бастайды. Италиялықтар бір шыны шарап үстінде, сезімге толы дене қимылдарын жасап, өзінің қонақжайлылығын көрсетуге тырысып-ақ бағады [1]

Егер де Сіз Италияның оңтүстігіндегі тұрғындармен іскер байланысқа түскіңіз келсе, онда өзіңізді асықпай, салмақты ұстауға тырысыңыз – бұл ежелден қалыптасқан ұлттық мінез-құлықтың айқын көрінісі. Ал италиялықтардың тамақ дайындау мен оны жеудегі құмарлығы әлемге аян. Бұл көпке созылатын ұлттық дәстүр – нағыз өнер іспетті. Дей тұрғанмен, соңғы уақытта, батыс елдерінің «үлгі-өнегесі» италиялықтар дәстүріне еркін ықпалын тигізуде. Олар кездесулерге дер кезінде келуді ұнатса да, бос уақыттың болғанын қалайды. Кездесу барысында бірнеше италиялықтардың бір мезетте жарыса сөйлеп жатуы – олар үшін қалыпты жағдай. Бұл кезде тілмаштың сөз аударуы да қиынға түседі. Сарапшылардың пікірінше, мұндай бірнеше адамның жамырай сөйлеуі көбіне жемісті болатын көрінеді. Италиялықтар өз фирмасының олқылығы жөнінде көпшіліктің көзінше сынға алғанды ұнатпайды.

Өмір талабына сай, италиялықтардың жұмыс кестесі үлкен өзгеріске ұшырады. Қазіргі таңда, бұрынғыдай сағат 17.00-де жұмыстан кету, түсте екі сағат демалу (сиеста) деген әбден тоқтатылды. Олар жұмыс бабында төрешіл (бюрократ) емес, компания басшылары өздеріне бағынышты адамдармен байланысқа түсе береді, шешімді қабылдауда олардың пікірлеріне құлақ асады.

Әр халық, оның ішінде италиялықтар, келіссөздерді италия тілінде өткізгенді ұнатады, әсіресе, елдің оңтүстігіндегі іскер топ өкілдері мен кездесулердің олардың тілінде өткендері жандарына жағады.

Мәдени құндылыққа бай италиялықтардың – талғамы терең. Олар киім киюде консервативтік көзқарас ұстайды. Әдемі де сәнді, үлкен талғаммен киінген адаммен олар тез байланысқа түседі, ал қалай болса солай киінген адамдарға олар жиіркенішпен қарайды. Дей тұрғанмен, бүгінгі таңда, жастар арасында «casual Friday» стилімен киінетіндер де аз емес.

Іскер топ өкілдерінің назарында болатын тағы бір жайт – біріккен құжаттарға қол қояды италиялықтар ұзаққа созып жіберуі мүмкін, мұны олар Италия заңындағы баяғы Рим империясынан келе жатқан кейбір қағидалардың кесірінен және де Еуроодақ қабылдаған біраз заңнамалардың Италия заңына сай келмеуінен деп түсіндіреді.

Италиялық этикеттер.

Италиялықтар үйірсек, сезімтал, тіпті өте елікпе жандар. Олар қонақжай, тәрбиелі, жақсы мәнерге ие адамдар. Олардың сыпайылығы француздардан кем емес. Екі сөздің бірінде олар «grazie» (рахмет) мен «prego» (рахметіңізге) деген сөздерді жиі қолданады. Италия тілінде «көп рахмет» деген сөздің алты нұсқасы бар. Әрине, италиялықтардың жұлқынып, қолдарын бұлғап сөйлейтіндері көпке аян, олар кездесу мен қоштасарда құшақтасып, бет түйістіреді.

Іскерлік кездесуде, әріптесі өзінің тегін айтып, қол алысады, әйелдермен де қол алысып амандасу үрдісі де бар, бірақ әйелдің қолынан сүю, жұмыстан тыс уақытта болғаны жөн. Италиялықтар француздар сияқты күніне үш мәрте амандасады.

Италиялықтар бейтаныс адамдармен «синьор», «синьора» деп амандасады (француздардың өз лексиконынан «мадемуазель» деген сөзді заңды түрде алып тастағаны естеріңізде шығар). Италиялықтар жоғары білімді адамды «доктор», мектеп мұғалімдері мен университет оқытушыларын «профессор», өнер адамдарын «маэстро», инженерлік білімі барларды «инженер» деп атайды.

Италияда дер кезінде келу, дәлділік сақтау – жоқтың қасы. Олар уақытты шамалап белгілейді, кездесуге кешіккендерге шыдамдылықпен қарайды. Италияда 15 минутқа кешігу – дәстүрге айналған, ал жарты сағатқа кешігу – кешірілмейтін қылық. Италиялықтар үшін күлкілі жайттың бірі – «үлгереміз» деуі. Олар үнемі: «менен де басқа адамдардың кешігуі мүмкін ғой» деген ойда болады. Ал Римде кездесуге 30 минут кешігіп келу әбден дағдыға айналған. Тіпті, парламент отырысы кезінде оның төрағасы: «ал, енді, әйгілі римдік жарты сағатқа кешігу аяқталса, онда жұмысқа кірісейік» деуі, осы елде қалыптасқан «дәстүрдің» көрінісі іспетті. Әр әзілде өзіндік шындықтың бар екені – міне осы.

Халықтар арасында италиялықтар туралы – ұшқалақ адамдар деген ұғым бар, бірақ, бұл түсінік іскер топ өкілдеріне жатпайтын сияқты, олар жұмыс бабында өте ұстамды, тіпті пандық мінез көрсетеді десек те болады. Олар келіссөздер жүргізуде белсенді, мәселенің шешімін ұзаққа созбауға тырысады, кейде балама нұсқаларды ұсынып та жатады. Италиялықтар әріптестерімен формалды емес жағдайда кездескенді ұнатады, ол үшін олар қолайлы уақыт іздейді. Италиялықтардың жергілікті шарапқа жандары құмар екендігі жөнінде жоғарыда баяндап едік қой. Олар шарапты «чин-чин» деп көтереді және де ұзақ тост айтуды қаламайды.

Келіссөздер кезінде италиялықтардың күйгелек, қызбалы мінездер көрсетіп қалуы да мүмкін, оған әріптесі тарапынан төзімділік көрсеткен абзал. Италиялықтар өнердің атасы деп аталатын өз еліне құрметпен қарағанды ұнатады. Егер де Сіздің Италия жөніндегі мағлұматыңыз терең болса, онда келіссөздің сәтті аяқталатыны сөзсіз [2].

1. Исағалиев К.И. *Дипломатия дәрістері // Италия дипломатиясы // б. 181*

2. Исағалиев К.И. *Дипломатия дәрістері // Италия дипломатиясы // б. 183*

Национальный стиль ведения переговоров у итальянцев

К.И. Исағалиев – *Заслуженный дипломат РК, академик Академии гуманитарных наук РК, профессор КазНПУ имени Абая, issarus30@mail.ru*

Аннотация: Богатствами итальянского государства являются его исторические ценности. Стиль ведения бизнеса у итальянцев разнообразен. Он обусловлен географическим расположением регионов страны. При ведении бизнеса итальянцы основываются на принципах взаимопонимания. Итальянцы очень импульсивная нация. Присущие им качества: жестыкуляция и темпераментность. Итальянцы ведут веселый образ жизни. Они очень требовательны по отношению к себе и другим. Предпочитают красиво и модно одетых людей, а тем, кто игнорирует подобное, они относятся с пренебрежением. Во время деловых переговоров итальянцы подают руку с последующим представлением себя.

Ключевые слова: Италия, ценность, партнер, предприниматель, взаимопонимание, поведение, действие, веселье, одеваться красиво и модно.

Italian national negotiating style

K.I. Issagaliyev – *Honored diplomat of the Republic of Kazakhstan, academician of the Academy of Humanities RK, professor of the KazNPU named after Abai, issarus30@mail.ru*

Abstract: Wealth of the Italian state is its historical value. The business style of the Italians is diverse due to the geographical location of the country. Italians are based on the principles of mutual understanding in the business. Italians are very impulsive nation. Inherent qualities: gesticulation and temperament. Italians have cheerful lifestyle. They are very strict to themselves and to others. They prefer beautiful and fashionably dressed people, and those who ignore this will be treated with no-respect. During business negotiations Italians shake hands with subsequent self presentation.

Keywords: Italy, value, partner, entrepreneur, mutual understanding, behavior, action, cheerful, beautiful and fashionably dressed.

КОНСТИТУЦИЯ – МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЗАҢДЫ НЕГІЗІ ЖӘНЕ ІРГЕТАСЫ

Ж.Қ. Симтиков – с.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа: Мақалада Қазақстан Республикасы Конституциясының 20 жылдық мерейтойына орай негізгі заңның кейбір мәселелері қарастырылады. Мемлекеттілік мәселесімен қатар, мемлекеттілікке дейінгі заңдар мен бірге ертеректе қабылданған Конституцияларға да талдау жасалады. Тәуелсіздікке дейінгі Ата Заңдарға 1926, 1937, 1978, сондай-ақ тәуелсіздік тұсындағы 1993, 1995 жылдары қабылданған Ата Заңдарға сараптама жасалған. Изменение Конституции Республики 1998 және 2007 жылдарғы Қазақстан Республикасы Конституциясына Президенттің өкілеттілігі туралы енген өзгерістерге талдау жасалған.

Тірек сөздер: Қазақстан Республикасы, мемлекет, Конституция, Президент, заң, тәуелсіздік, халықаралық конвенция, бап.

2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» - жаңа экономикалық саясат - атты Жолдауында әрбір қазақстандықтардың алдына ұлттық тарихымызды ұлықтау мен бүгінгі биіктерімізді бағалау тұрғысынан Қазақ хандығының 550 жылдығы, Қазақстан Халқы Ассамблеясы мен Ата заңымыздың 20 жылдығын, Ұлы Жеңістің 70 жылдығын атап өту сияқты асақ міндеттер қойылып отыр [1]. Аталған таңдаулы даталардың ішінде Ата заңымыздың 20 жылдығының алатын орны ерекше.

Қазақ халқы өз мемлекеттілігін құру жолында ұзақ саяси процестерді басынан кешірді. Мемлекеттілік пен құқықтық жүйенің ежелгі қазақ даласында өзіндік ерекшеліктері болған.

«Біздің елдігіміз, қазақ жұртының арғы түбі ғұндардан басталады – деді Елбасы. – Ғұндардан кейін көк түріктерге жалғасады. Одан кейін Алтын Орда орнығады. Сөйтіп, хандық дәуірге ұласып, кейін біртіндеп Тәуелсіздікке келіп тіреледі. Осындай үлкен тарихымыз бар. Жастарымыз мұны білуі керек»[2]. Міне, осы тұрғыдан қарағанда, қазақ елінің өз мемлекеттілігін құру жолындағы ұзақ саяси процестерді жаңаша ғылыми деңгейде, объективті түрде қалыптастыру қажет.

«Қасым ханның қасқа жолы» - деген атпен белгілі болған заңдар жүйесі Қасым ханның есімімен байланысты. Ол әдет-ғұрыптарға негізделіп, шариятты қоспай, елдің өзіндік ерекшелігін айшықтаса, «Есім ханның ескі жолы» - деген атпен белгілі болған заңдар жүйесі XVII ғасырға еш өзгеріссіз жеткен Қасым ханның заңына сол кезеңнің талабына орай өзгерістер енгізіп құқықтық жүйені реформалауға талпыныс жасалды. Әз Тәукенің «Жеті Жарғысы» - Үш Жүздің басын қосып, қазақ хандығының саяси, әлеуметтік-экономикалық, идеологиялық қағидаларын қалыптастыруға, дарынды билер мен ел қорғар батырларды қоғамдық істерге белсенді түрде тартты. Ол дала демократиясының рухына сай Ата заң болды. Ал қарапайым халық арасында «Нұрсұлтанның нұрлы заңы» - деп аталып кеткен бүгінгі біздің Ата заңымыз ежелгі ізгіліктерден бастау алып, болашаққа сенім мен бағдар беріп отырған нағыз демократиялық болып табылады. Қазақстанда өмір сүріп жатқан бүкіл халықтардың басын біріктіріп татулық пен жаңашылдыққа үндейтіп бұл Ата заңның орны ерекше. Осы Конституцияның арқасында іргелі ел болып, тұрақтылық пен патриотизмнің іргетасы қаланып жатыр. Қоғамның қарқынды дамуының бастауына жол сілтеп, әлемнің дамыған елдерімен терезесі тең демократиялық және аймақтық беделді мемлекетке айналдық. Конституциямызды қолдап, нақты жүзеге асыратын маңызды Стратегиялық құжаттар, доктриналар қабылданды. Атап айтар болсақ «Қазақстан -2030», «Қазақстан- 2050» Стратегиялық бағдарламалары мен «Ел білігі» доктринасы, «Нұр Отан. Нұрлы болашақ жолында» жаңа саяси доктринасы және «Қазақстан-2050» Стратегиялық бағдарламасының түпқазығы ретіндегі «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы. Оған тағы бір дәлел бірнеше жыл бұрын өткен Лондондағы ХХХ-шы жазғы Олимпиядадағы Қазақстанның спортшылары көрсеткен толағай табыстары мен жетістіктері әлемді аузына қарата алды. Жалпы, Президенттік басқару нысанының тиімділігі жан- жақты дәлелденді.

Конституцияның бірінші мақсаты іргелі мемлекет орнату, мемлекет ішіндегі қарым-қатынастардың міпез-құлқын айшықтау, осылайша ел ішінде өзіндік ереже - тәртіп орнату. Яғни, мемлекет құруға бел буған қоғамның мұрат-мақсатын айқындайтын басты құжат. Қазақ елі республика атанғалы елімізде бес Конституция қабылданған. Әрине, алғашқы үшеуі КСРО құрамында қабылданған соң, оның өз ерекшеліктері бар. Осы орайда тарихқа қысқаша шолу жасап өтсек.

1926 жылғы Қазақ ССР Конституциясы КСРО құрылған соң 1925 жылы 18 ақпандағы ҚазАКСР Орталық атқарушы комитеттің қаулысының нақты редакциясымен және Қазақстан РСФСР қол астында болғандықтан 1925 жылғы РСФСР Конституциясының есебімен қабылданды. Аталмыш негізгі заң басқару формасын, мемлекет құрылымын, саяси тәртіпті, мемлекеттік билік органдарының құрылымын,

атқарушы-басқаратын органдардың құрылымын бекітті. Бюджет, сайлау құқықтарының белсенді және енжер бастау негіздері анықталды. Аталмыш Конституцияға сәйкес Қазақстан РСФСР құрамында тең құқықты республика болды.

1937 жылғы 26 наурызда Х бүкіл қазақтар құрылтай кеңесінде қабылданған Қазақ ССР Конституциясы 11 бөлім және 124 баптан құралды. Онда былай деп жазылған: «СССР Конституциясының 14 бабынан тыс Қазақ ССР-і өзінің тәуелсіз құқықтарын толық сақтай отырып, мемлекеттік билікті өз бетімен жүзеге асырады». Сонымен қатар, 1937 жылғы Конституцияда басқа тең құқықты республикалармен экономика, қорғаныс бағытында өзара жәрдемдесу мақсатында ерікті түрде бірігу (13 бап), ҚазССР-дің келісімінсіз территорияны өзгертпеу (16 бап), жоғары республикалық және жергілікті мемлекеттік билік органдарын қалыптастырған республиканы енгізу мәселелері, заңнаманы орындауды бақылау, мемлекеттік және қоғамдық тәртіпті, азаматтардың құқығын қорғау, салық өндіру және т.б. (19 бап) қамтылған. Сондай-ақ, сот және прокуратура жүйесі орнатылды. Халықтық сот төрешілері аудан азаматтарының жабық дауыс беруі арқылы бүкіл халықтық, тікелей және тең сайлау құқығы негізінде сайланды, сот жұмысы қазақ тілінде, басқа ұлттар көп аймақтарда олардың тілінде жүргізілуі керек болатын (83-90 баптар).

1937 жылғы Конституцияда азаматтардың негізгі міндеттері мен құқықтары анықталған: еңбектенуге құқылы болу (96 бап), демалысқа құқылы болу (97 бап), кәрілікте, еңбекке жарамсыздық және ауруға шалдығу жағдайында материалдық қамсыздандыру (98 бап), денсаулықты қорғау, сөз бостандығы, баспасөз, жиналыс, митинг, көше шерулері және демонстрациялардың кенілдіктері, адамның жеке басына, баспанасына қол сұғылмаушылық, азаматтардың жат жазуына, шетелдік азаматтардың бас сауғалау құқығы.

1978 жылғы 20 ақпанда республиканың Жоғары Кеңесі шақырған кезектен тыс VII сессияда қабылданған Қазақ ССР Конституциясы преамбуладан, 10 тарау, 19 бөлім, 173 баптан тұрады. Соған сәйкес барлық билік халыққа тиесілі, онда халық жұмысшылар, крестьяндар және еңбек интелегенцияларының кластарына бөлінген. Билік және басқару органдарының үстінен Қазақ ССР Комунистік партиясы қойылды (6 бап). Республиканың экономикалық жүйесінің негізі ретінде мемлекеттік, кооперативтік-колхоздық, кәсіподақ және басқа да қоғамдық ұйымдардың меншігі жарияланды.

1978 жылғы Конституцияда республиканың ұлттық мемлекеттік және әкімшілік-территориялық құрылымы, жергілікті билік және басқару органдарының құзіреті (78-83, 97-139 баптар), сайлау жүйесінің қағидаттары, халық депутаттарының құқықтық мәртебесі, экономикалық және әлеуметтік дамытуды мемлекеттік жоспарлау институттары, мемлекеттік бюджет, сот төрелігі, арбитраж, прокурорлық қадағалау және т.б. анықталған болатын.

1990 жылдардың басында Қазақ ССР-інде, содан кейін Қазақстанда бірнеше заң қабылданды, онда 1978 жылғы Конституцияға елеулі өзгертулер енгізілді. 1990 жылғы «Мемлекеттік билік құрылымын жетілдіру туралы» заңға сәйкес Конституцияға Президенттің атқарушы және орындаушы биліктің басшысы екені туралы өзгеріс енгізілді, Министрлер кеңесі Министрлер Кабинеті болып қайта құрылды. Басқа да заңдардың арасында 1991 жылғы 15 ақпандағы «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақ ССР халық депутаттарының жергілікті Кеңесі туралы» Заң, 1991 жылғы 10 желтоқсандағы «Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының атауын өзгеру туралы» Заңы, 1991 жылғы 20 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» конституциялық заңы және тағы басқалар бар. Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы Қазақстанның Жоғары Кеңесінің IX сессиясында 1993 жылғы 28 қаңтардағы XII шақырылымында қабылданды. Құрылымы преамбуладан, 4 бөлім, 21 тарау және 131 баптан тұрады. Конституция мемлекеттік тәуелсіздік алған күнінен бастап көптеген құқықтық нормаларды қамтыды: халық тәуелсіздігі, мемлекеттің тәуелсіздігі, билікті бөлу қағидаттары, қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде мойындау, Президентті мемлекет басшысы ретінде мойындау, сот органдары - Жоғары, Конституциялық және Жоғары Арбитраждық соттар және басқалар. 1993 жылғы Конституцияның негізгіне парламенттік республика моделі жатады.

Қазақстан Республикасының қазіргі Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда бүкіл халықтық референдумда қабылданды. 1998 және 2007 жылдары Конституцияға Президенттің өкілдігін кеңейтетін елеулі өзгерістер енгізілді.

Сөйтіп, Қазақстан өзінің даму жолын айқындады – демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет. Осы қағидаттар Конституциямыздың бірінші бабында анық көрініс тапты

Қарап отырғанымыздай, Қазақ елінің конституциялық даму кезеңдері өзіндік ерекшеліктерге ие. Бір анығы, әр жаңа қабылданған Конституция мемлекет ірғесін күшейтумен сипатталады. Кеңес дәуірінде қалыптасқан мүмкіндіктерге сай институционалды құрылымды нығайтумен ерекшеленсе, егемен

Қазақстан жағдайында дербес даму жолын айшықтаумен өзгешеленеді. Кейінгі екі Конституция Қазақстанның мемлекеттік құрылыс мәселесін нақты шегеледі. Парламенттік басқаруға жақын 1993 жылғы Конституция Президенттік биліктің күшеюіне жол ашқан 1995 жылғы Конституциямен ауысты. Оның өзіндік себептері де жоқ емес.

1995 жылы қабылданған Ата заң сол кездегі саяси күштердің өзара қатынасын және президенттік, сондай-ақ атқарушы билік позициясының күшейгендігін бейнеледі. Президент биліктің үш тармағының қызметін қамтамасыз ететін қазы ретінде және атқарушы биліктің қызметіне ықпалды әсер ету құралдарына ие болды. Сонымен қатар, ол сот жүйесіне де өзінің күшті ықпалын жоғалтқан жоқ, керісінше күшейте түсті десек орынды болар. Жаңа Конституция бойынша Конституциялық бақылау және қадағалау жүйесінде де елеулі өзгерістер болды. Аталмыш құжат бойынша, Қазақстанда алдында орын алған Конституциялық Соттың орнына Конституциялық Кеңес органы құрылды. Негізінен осы Құжат Қазақстандағы саяси жүйе конструкциясын айқындады. Ата заңымызға ҚР 1998 жылғы 7 қазандағы № 284-І және 2007 жылғы 21 мамырдағы № 254-ІІІ Заңдары арқылы енгізілген өзгертулер мен толықтырулардың нәтижесінде оның демократиялық сипаты арта түсті.

Бүгінгі таңда Қазақстанның ең басты құндылығы – әлеуметтік, экономикалық және саяси салалардағы тұрақтылығы. Конституциямыздың негізіне салынған принциптермен бекітілген саяси жүйе, соның ішінде күшті президенттік биліктің орнығуы, осы үрдіске айтарлықтай салмақ берді, себеп болды десек, артық болмас. Баршаны бір мақсатқа ұйыстыра, ел ішінде тұрақтылық пен келісім орнату шындығында биік жетістік.

Мемлекеттің саяси институт ретінде күшті болуы, биліктің әрбір тармағының қоғам ішінде әсерлі саяси субъектіге айналуын қажет етеді. Олай болса, бүгінгі күннің міндеті, мемлекеттілікті нығайтудың конституциялық қағидаттарын жүзеге асыру бойынша жан-жақты әрі кешенді жұмыс атқару болып табылады.

Конституция – основа формирования и законодательный фундамент государственности

Ж.К. Симтиков – *д.п.н., КазНПУ им. Абая, zhomart-67@mail.ru*

Аннотация: В статье исследуются некоторые вопросы Конституции Республики Казахстан. Статья посвящена 20 летней юбилейной дате основного закона суверенного государства. Особое внимание уделяется проблемам государственности и законопроектов догосударственного образования. Автор в своей статье приводит примеры из старых Конституции, которые были приняты до независимости. Анализируются Конституции 1926, 1937, 1978, 1993, 1995 годов. Статья посвящена изменениям в Конституции Республики 1998 и 2007 годов в отношении вопроса полномочий Президента.

Ключевые слова: Республика Казахстан, государство, конституция, Президент, закон, независимость, международная конвенция, статья.

Legal basis for the formation of the constitutional state and foundations

Zh.K. Simtikov – *d.p.n., Abai KazNPU, zhomart-67@mail.ru*

Abstract: The article examines some of the issues of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in connection 20 th anniversary of the anniversary of the basic law of the sovereign state. Particular attention is paid to the problems of the bill dogosudarstvennogo gosudarstvennogo and education, and also focuses on the early constitution was adopted before independence. Analyzed the Constitution 1926.1937, 1978, 1993, 1995. Amendment of the Constitution of the Republic in 1998 and 2007 in relation to issues powers of the President.

Keywords: Republic of Kazakhstan, the State, the Constitution, the President, the law, the independence, the international Convention, article.

УДК 327 (574)

КОНСТИТУЦИЯ – ЗАЛОГ ПРОЦВЕТАНИЯ СТРАНЫ

А.А. Белялов – *ст. преподаватель кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая*

Аннотация. В данной статье автор дает краткий экскурс в историю появления такого важного для любого государства документа – Конституции. Поясняется суть понимания ее, что это свод законов, зафиксированных в ней, закрепляющей основы политической, экономической и правовой систем данного государства, основы правового статуса государства и личности, их права и обязанности. Необходимость строго следования Конституции – это залог процветания Казахстана. Также в статье затронуты некоторые аспекты состояния конституционной законности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: Конституция, официальный документ, административные реформы, Билль о правах человека, основы политической, экономической и правовой систем, государство, Декларации прав, независимость, общественное согласие, равенство, дискриминация, политическая стабильность, родной язык, культура, Общество Всеобщего труда, межнациональное согласие, казахстанский патриотизм, «Мәңгілік Ел», территориальная целостность, президентская форма правления, принцип народовластия, государственные символы.

Историческая наука поясняет, что первые либеральные конституции в их современном понимании связаны с эпохой Просвещения и взятием власти буржуазией. Однако существует понятие «реальная конституция», восходящее еще к Аристотелю. Древнегреческий философ понимал под таковой любой государственный строй, определяемый признаваемыми в нем ценностями и нормативами. Это могут быть религиозно-политические заповеди, неписанные вековые традиции. Понимаемый в таком смысле конституционализм уходит конями в далекое прошлое. И сами древнегреческие полисы, изученные и описанные Аристотелем, являли собой как раз классический пример. Будь то афинская демократия, где часть людей – афинские граждане – пользовались всеми правами и свободами, а другая часть – рабы – и за людей-то не считалась. Будь спартанская олигархия, где вечно занятые войной спартиаты жили и кормились за счет угнетаемых ими илотов, а недостаточно крепких младенцев полагалось просто выбрасывать со скалы. Как бы то ни было, но это были установленное и признаваемое положение вещей, то есть самая «реальная конституция» [1].

Одним из первых официально принятых документов, фактически имевших характер конституции в ее нынешнем понимании, стала Великая хартия вольностей, появившаяся в Англии еще аж в 1215 году, чем англичане немало гордятся. В современном понимании конституция – это свод законов, зафиксированных в официальном документе (или документах), закрепляющий основы политической, экономической и правовой систем данного государства, основы правового статуса государства и личности, их права и обязанности. Первые документы, отвечавшие этой характеристике, появились в конце XVIII века в США – это Билль о правах – и во Франции – Декларация прав человека и гражданина. На основе этих документов в названных странах вскоре появились и акты, носящие непосредственно название «Конституция». Судьба их различна. Конституция США, принятая в 1787 году, действует и поныне, лишь обрастая поправками. Во Франции же только за время Великой французской революции сменилось четыре конституции: 1791, 1793, 1795 и 1799 годов [2].

Российская империя, как известно, наличием политических прав и свобод ее граждан не отличалась и сохраняла самодержавный строй. Первые конституционные проекты были составлены тайными обществами декабристов во времена Александра I. Это Конституция Никиты Муравьева, планировавшего установить конституционную монархию, и «Русская правда» Павла Пестеля, видевшего Россию республикой. Обоим документам, однако, было суждено сыграть лишь роль вещественных доказательств в обвинительном заключении по делу декабристов. Никита Муравьев разделил судьбу своих товарищей, сосланных на каторгу, а Павел Пестель и вовсе оказался в числе пятерых казненных декабристов. Известен также проект конституционного характера М.Т. Лорис-Меликова, который намеревался ввести царь-реформатор Александр II, к тому времени уже отменивший крепостное право и проведший ряд буржуазных реформ. Однако как раз в день рассмотрения проекта государь был убит народовольцами, а сменивший его на троне сын Александр III перешел к контрреформам. В результате первые и весьма скромные по объему и охвату различных сторон жизни государства законы были приняты только в ходе революции 1905-1907 годов [3].

Законотворчество большевиков началось буквально в первые минуты их нахождения у власти. Декрет о мире и Декрет о земле отвечали насущным чаяниям народа, что и позволило осуществить, выражаясь ленинскими словами, «триумфальное шествие советской власти». Одним из первых документов Советов была Декларация прав народов России, провозгласившая равенство и суверенность народов, право на свободное самоопределение, вплоть до отделения и образования самостоятельного государства, отмену всех национальных и национально-религиозных привилегий и ограничений, свободное развитие национальных меньшинств и этнографических групп, населяющих территорию России.

Советские конституции принимались в 1918, 1924, 1936 и 1977 годах. Первая из них была Основным законом Советской России, остальные принимались уже в союзном государстве, и, соответственно, вслед за ними принимались и конституции национально-государственных образований. Так, первая Конституция Казахстана была принята в окончательной редакции постановлением ЦИКа Казахской автономной республики 18 февраля 1926 года. Конституция Казахской ССР принята на X Всеказахстанском съезде Советов 26 марта 1937 года. После появления в СССР так называемой брежневской конституции появилась и новая казахстанская – 20 апреля 1978 года [4].

Первая Конституция независимого Казахстана была принята на IX сессии Верховного Совета Казахстана XII созыва 28 января 1993 года. Она провозгласила народный суверенитет, независимость государства, принцип разделения властей, признание казахского языка государственным, признание Президента Главой государства и так далее. Закрепив независимость Казахстана, Конституция 1993 года вместе с тем отразила сложность и противоречивость первых лет независимости и вызвала широкие дискуссии о полномочиях законодательной и исполнительной ветвей власти и по ряду других вопросов.

Действующая Конституция РК была принята 30 августа 1995 года на всенародном референдуме. Этот день стал государственным праздником – Днем Конституции. За время, прошедшее с момента принятия основного закона, изменения и дополнения в нее вносились три раза: в 1998, 2007 и 2011 годах.

Важной проблемой современной жизни некоторых стран не зависимости от уровня их развития, региональных, этнических, религиозных и иных особенностей стала легитимность государственной власти. В теории права легитимность – это обязательный признак любого цивилизованного государства, обозначающий признание его как внутри страны, так и на международной арене.

Как показывает мировая практика, в большинстве случаев международное и внутригосударственное признание государства связывается с форматом принятия и уровнем исполнения Основного закона страны, который должен базироваться на учете интересов широких слоев населения, демократических принципах организации власти и управления, верховенстве права, общепризнанных международных стандартах и других. Главный документ страны должен отражать чаяния народа, выражать и закреплять его интересы, а это возможно только при самом непосредственном участии народа в его подготовке и принятии. Обеспечение легитимности государственности – сложнейшая задача, грубое пренебрежение которой чревато подчас системным нарушениям прав человека, а иногда и хаосом, дестабилизацией.

Основной закон страны является результатом многолетнего коллективного труда, у истоков которого стоял Президент Республики Казахстан – Лидер нации Н.Назарбаев, сумевший в тот непростой период сплотить вокруг себя миллионы казахстанцев, и выступавший генератором идей при разработке его проекта. Оценивая пройденный путь, можно с уверенностью заявить, что за истекший, короткий по историческим меркам, период проделана огромная работа по воплощению в жизнь конституционных ценностей. Этому во многом способствовала и способствует жесткая установка Главы государства на обеспечение всемерной реализации потенциала Конституции во всех сферах жизнедеятельности. Как неоднократно отмечал Лидер нации, независимость государства незыблема только при абсолютном соблюдении Конституции и законов, прежде всего самими гражданами [5].

Благодаря правильной и четко выверенной конституционной политике Казахстан достиг впечатляющих результатов во всех сферах. Претворение в жизнь содержания конституционной материи осуществляется планомерно в соответствии с положениями Посланий и выступлений Президента республики, программно-стратегических документов страны, основное содержание которых вытекает из определенных Конституцией целей.

Деятельность государственных органов, общественных институтов и граждан, успехи страны, мирная и спокойная жизнь, уверенность в завтрашнем дне, рост авторитета Казахстана на международной арене основываются на правовых положениях, определенных Конституцией, а это значит, что определяемая Президентом республики внутренняя и внешняя политика государства отражает волю народа. Принимая во внимание мировой опыт и национальные особенности, Казахстану удалось обеспечить протекание этих процессов исключительно в правовых рамках [6].

Закрепленный в Основном законе (пункт 2 статьи 1) принцип казахстанского патриотизма получил полноценную идейную основу, включающую такие непоколебимые общие ценности, как независимость Казахстана, национальное единство, мир и согласие, светское общество и высокая духовность, экономический рост на основе индустриализации и инновации, Общество Всеобщего труда, общность истории, культуры и языка, национальная безопасность и глобальное участие в решении общемировых и региональных проблем.

Общественное согласие – одно из главных достижений Казахстана, где в мире и взаимоуважении живут и трудятся представители свыше 120 этносов и действуют 17 религиозных конфессий [7]. Основа такого успеха заложена в Конституции республики, в преамбуле которой закреплено: «Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидая государственность на исконной казахской земле, сознавая себя миролюбивым гражданским обществом, приверженным идеалам свободы, равенства и согласия, желая занять достойное место в мировом сообществе, осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями, исходя из своего суверенного права, принимаем настоящую Конституцию».

О действенности Основного закона на территории нашей страны постоянно информирует Конституционный совет Республики Казахстан в своих ежегодных Посланиях о состоянии конституционной законности в Республике Казахстан.

В указанном документе, в частности, отмечено, что в конституционном развитии Казахстана важнейшим событием явилось провозглашение Президентом Республики – Лидером нации Н.А. Назарбаевым национальной идеи – «Мәңгілік Ел», которая логично вытекает из Основного закона. В ознаменование исторического значения Конституции Республики Казахстан Главой государства 2015 год объявлен Годом двадцатилетия Конституции, Ассамблеи народа Казахстана [8].

В августе 2013 года впервые в истории независимого Казахстана состоялись выборы более 91% всех акимов страны, в зонах ответственности которых проживают около 8 миллионов казахстанцев. Принятыми законодательными и организационными мерами акимам предоставлены дополнительные полномочия и необходимые финансовые и иные ресурсы для эффективного выполнения своих функций. Выборность акимов расширяет возможности усиления контроля за деятельностью местных акимов со стороны населения, а также способствует росту влияния граждан на социально-экономическую ситуацию в каждом отдельном территориальном сообществе. Таким образом, сделан еще один важный шаг на пути модернизации политической системы, расширения практики и традиций активного участия казахстанцев в местном государственном управлении и самоуправлении [9].

Президент Республики Казахстан в своем Послании от 17 января 2014 года «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» обнародовал основные задачи и план вхождения Казахстана в тридцатку самых развитых стран мира.

Знаменательным событием явилось подписание в Астане 29 мая 2014 года Договора о Евразийском экономическом союзе, который является правовой основой нового международного экономического объединения.

Подтверждением успешного укрепления конституционализма в Казахстане стало также принятие Конституционного совета Республики Казахстан в состав Всемирной конференции по конституционному правосудию – международной ассоциации органов конституционного контроля, учрежденной в целях обеспечения тесного сотрудничества на мировом уровне между конституционными судами и эквивалентными институтами в сфере обеспечения верховенства основных законов.

По убеждению Конституционного совета, безусловное и надлежащее обеспечение верховенства и прямого действия Основного закона, неуклонное соблюдение конституционных материальных и процессуальных предписаний является неременным требованием для всех государственных и общественных институтов, должностных лиц и граждан.

Воплощение воли народа в законах и иных важнейших государственных актах, а также постоянное совершенствование процедур влияния граждан на публичные институты являются действенной гарантией внутренней стабильности, экономического прогресса и улучшения благосостояния населения.

Необходимо и далее сохранять и укреплять доверие казахстанцев на основе конституционных ценностей, социального партнерства, сочетания интересов и взаимодействия личности, общества и государства. Строгое следование Конституции – залог успешного развития Казахстана [10].

1. См: Рюаткина Т. «Генетические» корни Основного закона // *Казахстанская правда*. – 2014, август – 22.
2. Там же.
3. Там же.
4. Там же.
5. См: Рогов И. *Строгое следование Конституции – залог процветания Казахстана* // *Казахстанская правда*. – 2014, август – 22.
6. Там же.
7. Там же.
8. *Послание Конституционного совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан»* // *Казахстанская правда*. – 2014, июнь – 21.
9. Там же.
10. Там же.

Конституция – еліміздің гүлденуі мен дамуының кепілі

А.А. Белялов – Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы

Андатпа: Бұл мақалада автор кез-келген мемлекет үшін аса маңызды құжат болып саналатын – Ата заңымыз Конституцияның таралу тарихына тоқталады. Сонымен қатар негізгі заңның басты бағыттары ретінде мемлекеттің

саяси, экономикалық, құқықтық реттілігімен қатар, сол елдің міндеттері мен мүмкіндіктері бекітілген жеке статусын көрсетіп береді. Конституциялық заңдылықтың нақты орындалу барысы – Қазақстанның гүлденуі мен дамуының кепілі. Және де мақалада Қазақстан Республикасының заңдылық жүйесіндегі мәселелерге талдаулар жасалады.

Тірек сөздер: Конституция, негізгі құжат, әкімшілік реформалар, адам құқығы туралы билль, мемлекеттің саяси, экономикалық, құқықтық негізі, құқықтық декларация, тәуелсіздік, қоғамдық келісім, теңдік, саяси тұрақтылық, ана тілі, мәдениет, Жалпы қоғамдық еңбек, ұлтаралық келісім, қазақстандық патриотизм, «Мәңгілік Ел», территориялық тұтастық, президенттік басқару формасы, халықтық басқару жүйесі, мемлекеттік рәміздер.

Constitution - pledge protsvetatsiya country

A.A. Belyalov – *senior lecturer of international relations KazNPU Abaya*

Abstract: In this article the author gives a brief history of the emergence of such an important document for any country is the Constitution. It Explains the essence of understanding that this the body of law established in it, which enshrines the bases of political, economic and legal systems of the state, the foundations of the legal status of the state and the individual, their rights and responsibilities. The need for strict adherence to the Constitution is the key to the prosperity of Kazakhstan. The article also addresses some aspects of the constitutional legality in the Republic of Kazakhstan.

Key words: Constitution the official document administrative reforms, Bill of Human Rights, the foundations of political, economic and legal systems, the state, the Declaration of Rights, independence, social harmony, equality, discrimination, political stability, of the native language, culture, society of universal labor, inter-ethnic harmony, Kazakhstan patriotism, "Mangilik El", the territorial integrity, the presidential form of government, the principle of democracy, state symbols.

УДК 327:341.43

КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Ш.А. Сабитова – *д.ф.н., ассоц. профессор кафедры международного права КазНПУ им. Абая*

Аннотация. В данной статье проанализированы сущность и основные направления деятельности СМИ как составной части политической системы общества и актуальные проблемы международно-правового регулирования реализации СМИ.

Важный юбилейный год для страны - год 20-летия Конституции Республики Казахстан. Конституция 1995 года внесла ряд инноваций по модернизации политической системы.

В данной работе говорится о богатой международно-правовой базе, которая является частью законодательства Республики Казахстан, регулирующую деятельность СМИ. Вместе с тем республика считается одним из крупных потребителей зарубежных СМИ.

Многие вопросы международной массовой информации являются объектом межгосударственных правоотношений. Массовая информация является важным средством формирования национального и международного общественного мнения, неотъемлемым компонентом внутригосударственной и внешней политики. Каждое государство имеет право на распространение массовой информации за пределами своих границ.

Ключевые слова: СМИ, конституция, международное право, информация, государство, политика, конвенция.

*Статья посвящается юбилею
Сабикенова Салахидена Нурсариевича
д.ю.н., профессор, академик НАН РК*

На республиканском референдуме 30 августа 1995 году в Республике Казахстан была принята действующая Конституция, которая является основным источником права. Принятие новой Конституции ознаменовало факт дальнейшего развития нашей страны, как демократического и правового государства. Конституция утвердила себя как Основной закон государства, действия ее норм распространяются на все общественные отношения.

Для полного и объективного определения действия норм Конституции на общественные отношения, необходимо определить сущность такого понятия, как конституционность. По юридическому словарю конституционность представляет собой режим соблюдения конституции как высшего закона общества и государства; соответствие нормам и принципам конституции [1].

Все гражданское население РК понимают, что Конституция Казахстана не является декларативным документом, а напрямую регулирует все основные отношения, возникающие в процессе жизнедеятельности общества и государства. Прямое действие Конституции на сегодняшний день имеет актуальное значение в деятельности судов, правоохранительных органов, а также в области СМИ.

Известный ученый-юрист, академик, доктор юридических наук, профессор С.Н. Сабиев отмечает, что «права свободы каждого человека, честь и достоинства личности – величайшие общечеловеческие ценности, повсюду подлежащие защите и обогащению» [2]. Именно нормы Конституции по своей природе направлены на защиту и обеспечение прав и свобод человека и гражданина, а законы и иные нормативные правовые акты лишь расширяют и дополняют нормы Конституции.

В Конституции РК статье 20 в первом пункте написано: «Свобода слова и творчества гарантируется. Цензура запрещается». Некоторые ученые отмечают, что свобода слова является естественным правом, данным человеку от рождения. Таким образом, гарантия этой свободы очевидна.

Средства массовой информации (СМИ) - это составная часть политической системы общества. Поэтому, по общему признанию политологов, СМИ не просто информируют, сообщают новости, но и пропагандируют определённые идеи, взгляды, учения, политические программы и тем самым участвуют в социальном управлении. Путём формирования общественного мнения, выработки определённых социальных установок, формирования убеждений СМИ подталкивают человека к определённым поступкам, действиям [3, С.10].

Обладая большими правами и возможностями, работники СМИ несут ответственность перед обществом, и злоупотребление свободой слова законодательно наказуемо во всех странах мира. Не допускается использование СМИ для разглашения сведений, составляющих государственную или иную специально охраняемую законом тайну, призыва к насильственному свержению или изменению существующего государственного и общественного строя, пропаганды войны, насилия и жестокости, расовой, национальной, религиозной исключительности или нетерпимости, распространение порнографии, в целях совершения иных уголовно наказуемых деяний. Также запрещается и преследуется в соответствии с законом использование СМИ для вмешательства в личную жизнь граждан, посягательства на их честь и достоинства.

Осуществляя программу деятельности СМИ, журналисты имеют право получать информацию из любого источника, но вместе с тем они обязаны проверять достоверность сообщаемой информации, отказаться от данного им поручения, если оно связано с нарушением закона, уважать права, законные интересы граждан, организаций. За те или иные нарушения журналист может быть привлечён к уголовной и другой ответственности.

В Казахстане сегодня зарегистрировано более семи тысяч средств массовой информации, 212 электронных СМИ, распространяется около трех тысяч зарубежных газет и журналов, динамично развивается спутниковое вещание. При этом из общего числа зарегистрированных газет и журналов регулярно печатаются лишь две с половиной тысячи, 50 процентов всех СМИ нарушают требования закона о рекламе, девять процентов – об авторских и смежных правах [4].

В мире издаётся свыше восьми тысяч солидных ежедневных газет, общий тираж которых поднимается до полумиллиарда экземпляров, работает свыше 20 тыс. радиостанций. В 133 странах мира работает телевидение. Согласно нормам, установленным ЮНЕСКО, для цивилизованной страны минимальное количество источников информации на тысячу человек населения должно насчитывать сто экземпляров газет, сто радиоприёмников, сто телевизоров. Этим стандартам полностью соответствует 25 стран Европы, 4 страны Северной и Южной Америки, в Азии – Япония. Отметим, что вместе с тем, в освободившихся странах Азии, Африки, Латинской Америки насыщенность СМИ чрезвычайно низка. Например, в 9 странах американского континента вообще нет своих газет, а большинство стран африканского континента не имеют национальной системы средств массовой информации.

Современное международное право запрещает распространение определенных идей и поощряет распространение других.

Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 3 ноября 1947 г. осуждает любую форму ведущейся в любой стране пропаганды, имеющей целью или способную создать или усилить угрозу миру, нарушение мира или акт агрессии. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 15 ноября 1947 г. предлагала государствам принимать меры для борьбы с распространением ложных или извращенных известий, которые могут повредить дружеским отношениям между государствами. Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года устанавливает в ст. 20, что всякая пропаганда войны должна быть запрещена законом.

Женевская конвенция 1936 года об использовании радиовещания в интересах мира запрещает государствам вести со своей территории радиовещание, которое могло бы побудить население одной страны к действиям против внутреннего порядка или безопасности другой страны [5, С.39]. Она обязывает участников принимать меры к прекращению подобного вещания на своей территории, равно как и следить за

тем, чтобы передачи их радиостанций не призывали к войне или к действиям, могущим повести к ней. Конвенция обязывает государства «издать для руководства правительственных радиослужб соответствующие инструкции и правила и обеспечить их выполнение такими службами», а также «включать соответствующие положения в уставы национальных учреждений, либо в условия деятельности любой концессионной компании, либо в правила, применимые к прочим частным предприятиям, и принимать необходимые меры по обеспечению выполнения таких положений любыми независимыми вещательными организациями». В принятой на Женевской конференции отдельной резолюции обращается внимание на необходимость проявлять особую сдержанность при радиовещании на языках тех народов, для которых предназначаются радиопередачи.

В Декларацию ООН о недопустимости интервенции и вмешательство внутренние дела государств 1981 года включено положение, признающее обязанность государства воздерживаться от любых клеветнических кампаний, оскорбительной или враждебной пропаганды с целью осуществления интервенции или вмешательства во внутренние дела других государств.

Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965 года обязывает ее участников запретить осуществление какими-либо лицами и организациями расовой дискриминации и осуждает всякую пропаганду, основанную на идеях или теориях расового превосходства.

Согласно Международной конвенции 1923 года о пресечении обращения порнографических изданий и торговли ими, государства обязались сотрудничать в пресечении распространения порнографических материалов, в том числе их ввоза и вывоза за пределы государственных границ.

Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 1947 года предлагает государствам предпринять шаги для содействия всеми имеющимися в их распоряжении средствами информации и пропаганды дружественным отношениям между государствами на основе целей и принципов Устава ООН и для поощрения распространения всей информации, предназначенной для выражения несомненного желания мира всеми народами.

Согласно Декларации ООН 1965 года о распространении среди молодежи идеалов мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами, все средства воспитания, образования и информирования молодежи должны способствовать распространению среди молодежи идеалов мира, гуманизма, свободы и международной солидарности, а также всех других идеалов, способствующих сближению народов.

В 1978 году была принята Декларация ЮНЕСКО об основных принципах, касающихся вклада средств массовой информации в укрепление мира и международного взаимопонимания, в развитие прав человека и борьбу против расизма, апартеида и подстрекательства к войне. В этом документе отмечается, что посредством более широкого распространения всей информации, касающейся всемирно признанных целей и принципов, средства массовой информации эффективно способствуют укреплению мира и международного взаимопонимания. В ней подчеркивается необходимость того, чтобы поощрялись и развивались двусторонние и многосторонние обмены информацией между всеми государствами, в частности между государствами с различными экономическими и социальными системами.

Принципы НТВ, принятые ООН в 1982 году, исходят из применимости к этой деятельности международного права, включая Устав ООН, а также из необходимости ее совместимости с суверенными правами государств, включая принцип невмешательства, с развитием взаимопонимания и укрепления дружественных отношений и сотрудничества между всеми государствами и народами в интересах поддержания международного мира и безопасности.

Опасность негативного идеологического влияния через средства массовой информации привела к принятию Генеральной Ассамблеей ООН в 1952 году Конвенции о международном праве опровержения. Конвенция обязывает государства-участники передавать своим корреспондентам и информационным агентствам опровержение, поступившее от другого государства, на опубликованные или распространенные сведения, являющиеся ложными или искаженными и могущие причинить ущерб его престижу или отношениям с другими государствами [6, С.227].

Европейские государства придают большое значение воздействию телевидения на мораль, нравственность и общественное мнение.

Соглашение о создании СНГ 1991 года предусматривает предоставление государствами-членами гарантий свободы передачи информации в рамках Содружества (ст. 5). Устав СНГ содержит положение о содействии развитию общего информационного пространства (ст. 19) [7, С.18].

Другие регионы также развивают сотрудничество в данной сфере.

В 1973 году был создан пул информационных агентств развивающихся стран.

Международное право массовой информации – это совокупность специальных международных

принципов и норм, регулирующих права и обязанности субъектов международного права в процессе использования (или санкционирования использования) средств массовой информации.

Принципы международного права СМИ. Массовая информация является важным средством формирования национального и международного общественного мнения, неотъемлемым компонентом внутригосударственной и внешней политики.

Каждое государство имеет право на распространение массовой информации за пределами своих границ.

Государства обязаны воздерживаться от использования и пресекать использование национальных средств массовой информации для вмешательства во внутренние дела государств и от клеветнических кампаний, оскорбительной или враждебной пропаганды в отношении других государств.

Государства обязаны поощрять распространение прогрессивных общедемократических идей.

Государства вправе противодействовать распространению через средства массовой информации идей, противоречащих основным принципам международного права.

Все народы имеют право на свободный доступ к сведениям, распространяемым с помощью средств массовой информации. Государства обязаны осуществлять контроль за деятельностью национальных органов массовой информации, распространяющих идеи и сведения за границей [8, С.181].

Итак, в наше время средства массовой информации превратились в сложную систему, увеличилось число используемых средствами массовой информации методов, средств воздействия на человека: радио, телевидение, компьютерные сети и т.д. Но, как и в старые добрые времена, человечество по-прежнему делится на продавцов и покупателей. И, как вы сами догадались, в реализации средств массовой информации, прежде всего кровно заинтересован продавец. Другая сторона – хочет она того или нет, вынуждена ежедневно потреблять информационную продукцию в неограниченном количестве. В связи с возросшим влиянием средств массовой информации на современного человека, изготовители, а также распространители информации должны осознавать свою степень социальной ответственности перед потребителем.

1. http://institut.prokuror.kz/rus/ob-institute/osnovnye-napравleniya-devatelnosti/nauchno-issledovatel'skaya-devatelnost/izdatelskaya-8#_ftn1

2. См.: Сабитов С.Н. Конституция Республики Казахстан и проблемы обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Республиканская конференция «Правовая и судебная реформа в Республике Казахстан: история и современность», посвященная 10-летию Конституции Республики Казахстан / научные доклады / под ред. Абдыманапова С.А., Абдрасулова Е.Б. - Астана: ЕНУ им. Л. Гумилева, 2005, с. 26.

3. Малеева М.Н. Правовые аспекты политической рекламы // Государство и право. – 1994. - № 10.

4. Козыбаев С.К. Масс-медиа: Словарь-справочник. - Алматы: Экономика, 2007, С.560.

5. Бирюков П.Н. Международное право. Учебное пособие. - М.: Юрист, 2009.

6. Гетьман-Павлова И. Международное право: Учебник. - М., 2008.

7. Дорский А.Ю. Практика применения Закона «О рекламе» в 2008 г. // Реклама и право. – 2009. - № 1.

8. Международное право: Учебник / Под ред. Ю.М. Колосова, Э.С. Кривчиковой. – 2005.

**Халықаралық құқықтағы Қазақстан Республикасының конституциясы мен баспасөз ақпарат
Ш.А. Сабитова – халықаралық құқық кафедрасының ассоц. проф., ф.ғ.д. Sabitova.Shinara@mail.ru**

Аңдатпа: Бұл мақалада БАҚ-тың негізгі бағыттарына – қоғамның саяси жүйесін қалыптастырушылық рөлі мен БАҚ-тың халықаралық-құқықтық реттеушілік рөліне талдау жасалған.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-жылдығы бұл – атаулы мерекелік шара. 1995-жылғы Конституция еліміздің саяси өрлеуіне екпін берді. Аталған мақалада Қазақстан Республикасының халықаралық – құқықтық базасындағы БАҚ-тың негізгі реттеушілік рөліне баса назар аударылған.

Көптеген халықаралық жалпы-ақпараттық сұрақтардың бағыты мемлекетаралық құқыққа тікелей қатысты. Жалпы ақпараттық хабарлар халықаралық және ұлттық пікірлердің қалыптасуына түрткі болады, бұл мемлекеттің ішкі және сыртқы саясаттағы орнына ықпал етеді. Әрбір мемлекет ақпараттық хабарламаны тысқары аймақтарға таратуға ерікті.

Тірек сөздер: БАҚ, конституция, халықаралық құқық, ақпарат, мемлекет, саясат, конвенция.

Constitution of the Republic of Kazakhstan and the media in international law

S.A. Sabitova – Ph.D., assoc. professor of the Department of International Law KazNPU Abaya, Sabitova.Shinara@mail.ru

Abstract: This article analyzes the nature and direction of the main activities of the media as part of the political system, society and current problems of international legal regulating of the realization of the media.

An important anniversary year for the country - the year of the 20th anniversary of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The 1995 Constitution introduced a number of innovations to modernize the political system.

In this paper refers to the rich international legal framework, which is part of the Republic of Kazakhstan legislation regulating media activities. A republic is considered at the same time one of large consumers of foreign MASS-MEDIA.

Many questions of international mass information are the object of intergovernmental legal relationships. Mass information is the important means of forming of national and international public opinion, inalienable component of domestic and external politics. Every state has a right on distribution of mass information outside the borders.

Keywords: MASS-MEDIA, constitution, international law, information, state, politics, convention.

УДК 327:341.43

БАЛАЛАР ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ЗАҢНАМАҒА ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т.Е. Жабелова – *Абай атындағы ҚазҰПУ Халықаралық құқық кафедрасының доценті,
саяси ғылымдар кандидаты, zhabelova_tolkyn@mail.ru*

Аңдатпа: Мақалада халықаралық құқық саласындағы балалар құқықтарының қорғалуы мәселелері кеңінен қарастырылады. Мәселенің туындауына негіз болатын жағдайлар талданып, қазіргі халықаралық құқықтағы мәселенің шешімі болып отырған әртүрлі құқықтық құжаттар сарапталған.

Сонымен қатар, әлемдік саясаттағы балалар құқықтарының қорғалуы мәселесі көтерілген. Балалар құқықтарының қорғалуы саласында кездесетін әртүрлі мәселелерге талдау жасалған. Адам құқықтарын қорғау бағытындағы ерекше сала ретіндегі бала құқықтарының қорғалуы мәселесі айшықталған. Өркениетті, дамыған мемлекеттердің өз ішінде бала құқықтары қоғамның объективті талаптарына сәйкес жүргізілуі тиіс екендігі сарапталған. Тіпті демократиялық қоғам талаптарының негізгілерінің бірі ретінде бала құқықтарын қорғауды алдыңғы орынға қойдырып отырғандығы талданған.

Тірек сөздер: халықаралық құқық, балалар құқы, демократиялық қоғам, білім беру, денсаулық сақтау, өктемдік көрсетуден қорғау, отбасы өмірінің тыныштығын сақтау, пікіріп еркін білдіру құқықтары.

Балалардың құқықтарын сақтау және заңды мүдделерін қорғау Қазақстан Республикасы ұлттық саясатының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңның 6-бабының 2-тармағында жарияланған балалардың мүддесіндегі мемлекеттік саясаттың басымдық принципі оған дәлел болып отыр.

Қазақстан Республикасында балалардың құқықтарын сақтау саласындағы ұлттық саясатты іске асыру жөнінде әзірленген және бекітілген мемлекеттік бағдарламаның болуы Бала құқықтары туралы конвенцияны орындаудың қажетті шарты болып табылады. Қазақстан БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің Қазақстанға Ұсынымдарына (13, 14-тармақтар) сәйкес Конвенцияны іске асыру жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспарын әзірлеуді және жүзеге асыруды жеделдетуі, сондай-ақ осы жоспарды тиімді іске асыру және оны орындау нәтижелерін тұрақты бағалау үшін адам, қаржы ресурстарын жеткілікті дәрежеде қамтамасыз етуі қажет.

Алайда, Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыру жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспары әлі әзірленген жоқ. Іс-қимылдар жоспарына балама бола алатын, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі дайындаған «Қазақстан – балалықты қорғау тұрғысында» атты бағдарламасы бекітілмеген.

Балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты ұлттық саясатты іске асыруға белгілі бір шамада балалардың білім беру, денсаулық сақтау, кедейлікті төмендету, көші-қон саясаты, демографиялық даму, мүгедектер мен басқаларды оңалту саласындағы құқықтарын сақтау мәселелері жөніндегі мемлекеттік салалық бағдарламалар бағытталған.

Балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты мемлекеттік саясаттың құрамдас бөліктері кәмілетке толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу саласындағы мемлекеттік саясат болып табылады, оның негізгі бағыттары «Кәмілетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңда, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы ақпандағы қаулысымен бекітілген 2003-2004 жылдарға арналған Жастар саясаты бағдарламасында көзделген.

2003 жылғы қарашада Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен «Қазақстан Республикасындағы ғендерлік саясат тұжырымдамасы» мақұлданды. Осы Тұжырымдаманы дамыту үшін Қазақстан

Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың кейбір мәселелері ескерілген Қазақстан Республикасының 2005-2015 жылдарға арналған Гендерлік тендік стратегиясын әзірледі.

Бала құқықтарын сақтау мен қорғау мәселелері жөніндегі ұлттық саясатты іске асырудың тиімділігі көбінесе орталық, жергілікті мемлекеттік басқару органдарының, халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың келісілген іс-қимылдарына байланысты.

Қазіргі уақытта балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтау жер-жердегі Қорғаншылық және қамқоршылық органдарына жүктелін отыр. «Неке және отбасы туралы» Заңның 106-бабына сәйкес олар өз функцияларын уәкілетті білім беру, әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау органдары арқылы жүзеге асырады. Алайда, өкілеттіктердің осылайша бөлінуі сондай-ақ баланы отбасынан айыруды ескерту, қиын өміршең жағдайларға ұшыраған балаларды уақтылы анықтау және оларды отбасымен қауыштыру жөніндегі шараларды қабылдау сияқты мәселелер көптеген жағдайларда шешілмей қалуда. Осыған байланысты қорғаншылық және қамқоршылық органдарының құқықтық мәртебесін оларды әкімдіктердің дербес құрылымдық бөлімшелері етін реформалау арқылы өзгерту қажет.

Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі функциялардың бір бөлігін «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңға сәйкес Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен құрылуға тиіс Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия орындай алар еді. Ал қазіргі уақытта тек кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі аумақтық комиссиялар ғана жұмыс жасауда.

Балалардың құқықтары мен мүдделерін сақтауды үйлестіру жөніндегі кейбір функцияларды Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы консультативтік-кеңесші орган болып табылатын және отбасына, әйелдер мен балаларға қатысты мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін ұсынымдар әзірлеу сияқты міндетті шешуден туындаған Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия жүзеге асырады.

Республикада балалардың құқықтарын сақтау мәселелерімен тоғыз министрлік пен ведомство айналысады, бұл көбінесе олардың іс-қимылдарының әркелкі болуына әкелін соқтырады. Бүгінгі күні бала құқықтарын қорғау жөнінде тұрақты жұмыс жасайтын орган жоқ. Балалардың құқықтарын сақтау және мүдделерін қорғау саласындағы бірыңғай уәкілетті мемлекеттік орган құру қажет, оған БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің Қазақстанға қатысты жасалған Ұсынымдары да нұсқап отыр.

Балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты Қазақстан Республикасында жүргізіліп отырған саясат туралы осы бөлім Қазақстан Республикасының Білім және ғылым, Денсаулық сақтау, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, Ішкі істер, Сыртқы істер министрліктері, Жоғарғы Соты, Бас Прокуратурасы, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдар ұсынған ақпараттың негізінде дайындалды.

Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыру жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспары сияқты Қазақстан Республикасында әлі әзірленген жоқ. «Баланың құқықтары туралы» Заңда балалардың мүдделеріне орай мемлекеттік саясат мақсаттары айқындалған, бірақ оны іске асыру тетіктері жоқ. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Қазақстан – балалықты қорғау тұрғысында» атты 2005-2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарлама жобасын әзірледі, алайда қазіргі сәтте бағдарлама бекітілмеген. Осы бағдарлама балаларды қорғау және олардың құқықтарын сақтау саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі стратегиялық бағыттарын және бала жасындағы халықтың барлық санаттарының әлеуметтік және құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз етудің жүйелі жүйесін жасауды көздейді.

Кәмелетке толмаған балалардың құқыққа қарсы қызметін ескерту мақсатында «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заң кәмелетке толмаған балалар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыздықтың және панасыздықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды жорамалдайды, бұл балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты мемлекеттік саясат элементі болып табылады және кәмелетке толмаған балалар үшін құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерді жасауды, кәмелетке толмаған балалар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыздықтың және панасыздықтың алдын алу жүйесін құрайтын органдар мен мекемелерді материалдық-техникалық, қаржылық, ғылыми-әдістемелік және кадрлық қамтамасыз етуді қамтиды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы ақпандағы қаулысымен 2003-2004 жылдарға арналған Жастар саясаты бағдарламасы бекітілді. Алайда жекелеген проблемаларды шешуге бағытталған, мұндай салалық бағдарламалар Балалардың жағдайын жақсарту жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспарының орнын

алмастыра алмайды және балалардың құқықтарын қамтамасыз етудің белгілі бір қырларымен айналысатын мемлекеттік органдардың жұмысындағы келісушіліктің жоқтығын ашық көрсетін отыр.

Сондай-ақ Қазақстан Республикасында осы уақытқа дейін **бала құқықтарының сақталуын бақылау жөніндегі мемлекеттік орган** құрылған жоқ. Осындай органды құруға 2004 жылғы наурызда талпыныс жасалған болатын: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылы 11 наурыздағы қаулысымен Балалардың құқықтары мен мүдделерін сақтау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құрылған болатын. Комиссия балаларды және олардың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі ұсыныстарды әзірлеу мақсатында құрылған болатын және Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы консультативтік-кеңесші орган болып табылатын. Комиссияның жұмысшы органының функциялары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігіне жүктелді. Комиссия құрамына білім және ғылым, әділет, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, ішкі істер министрлері мен вице-министрлері, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, Отбасы және әйелдер істері жөніндегі комиссия өкілі, саяси және қоғам қайраткерлері кірді. 2005 жылғы наурызда Комиссия таратылды.

«Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» Заң да бала құқықтарының сақталуын бақылау жөніндегі мемлекеттік органды құру қажеттігі туралы сұраққа біржақты жауап бермей отыр. Заңның «Мемлекеттік органдар және бала құқықтарын қорғау» деген 44-бабы уәкілетті мемлекеттік органға сілтеме жасамағанымен, 46-бап балалардың құқықтарын қорғау саласындағы уәкілетті органның балалардың жағдайы туралы жыл сайынғы мемлекеттік баяндаманы дайындап, ұсынуын көздейді.

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті Ұсынымдарының бірі Конвенция нормаларын іске асыруға бөлінетін қаражатты ұлғайту ұсынымы болып табылады. Балалардың абзал мүдделерін қамтамасыз ету мақсатында мемлекет балалардың құқықтарына қатысты жекелеген бағдарламаларды іске асыруға жеткілікті ақша қаражатын бөлін отыр. Алайда, тұтастай алғанда, Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыруға қаражат бөлуді көздейтін жекелеген бап республикалық бюджетте көзделмеген.

Жұртшылық пен балалар арасындағы Конвенция туралы хабардарлық деңгейі бұрынғысынша төмен күйінде қалып отыр. Білім беру саласында балаларды олардың құқықтарымен таныстыру факультатив сабақтар деңгейінде жүргізіледі, алайда мұндай сабақтарды міндетті түрде оқу бағдарламаларында нормативтік деңгейде бекіту тиімді болар еді.

Сонымен бірге Бала құқықтары туралы конвенцияда көзделген міндеттемелердің орындалуы туралы елдік есептерді дайындау және мақұлдау рәсімінің жоқтығы проблема болып отыр, атап айтқанда мәліметтерді жинау және Конвенция нормаларының орындалуын мониторингілеу тетігі әзірленбеген. Алайда, мұндай жағдай есептілік жүйесін көздейтін барлық құқық қорғау шарттарына қатысты қалыптасып отыр. Қазақстандағы елдік есептерді дайындау практикасында осы күнге дейін жүйелілік жоқ: есептердің бір бөлігін алқа органдары мақұлдап, қалған бөлігі Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен мақұлданады, мәтінін ұлттық заң базасынан табу тіпті мүмкін емес есептер де кездеседі.

Тұтастай алғанда, баланың оның көзқарасын құрметтеуге, туылғанын тіркеуге, тиісті ақпаратқа қол жеткізуге, отбасының болуына, денсаулығы мен медициналық қызмет көрсетуге, білім алуға, бос уақыты мен мәдени қызметіне, кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігінің іске асырылуына, азаптаудан және қатігездікпен қараудан қорғалуға, сондай-ақ панасыз балалар мен мүгедек балалардың ерекше қорғалуына құқықтарымен байланысты қалған мәселелер бойынша Қазақстан Комитеттің Ұсынымдарын орындау үшін ауқымды шараларды қабылдады.

Қазақстанның Бала құқықтары туралы конвенцияны орындауы туралы келесі есебін Комитет 2006 жылғы 10 қыркүйекке, яғни 3-ші кезеңді баяндаманы ұсыну мерзіміне тапсыруды сұрады.

Бала құқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы халықаралық нормаларды енгізу процесі Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасын дамытуда және жетілдіруде өз көрінісін тапты. Бала құқықтары туралы конвенцияның жалпы принциптері мен нормалары (2, 3, 6 және 12-баптары) Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қылмыстық, Қылмыстық іс жүргізу және Қылмыстық-атқару кодекстеріне енгізілді. Негізгі қолданылу аясы балалардың құқықтары мен мүдделері болған заңдардың толық кешені қабылданды («Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы», «Неке және отбасы туралы», «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалар қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» және басқа да Заңдар). Ұлттық және халықаралық нормалардың неғұрлым егжей-тегжейлі және толық сәйкестендіру мақсатында қолданыстағы заңнама актілеріне түзетулер, толықтырулар мен өзгерістер енгізілді.

Алайда, Конвенцияның ұлттық заңнамаға енгізілмеген бірқатар нормалары бар. Атап айтқанда, босқын балаларға ерекше қорғау жасау мәселесі шешілген жоқ. 1954 жылғы Азаматтығы жоқ адамдардың

мәртебесі туралы Конвенцияға және 1961 жылғы Азаматтығы жоқ адамдарды азайту жөніндегі Конвенцияға Қазақстан қазіргі сәтте қосылмаған. «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» Занның 47-бабы босқын балалар мен мәжбүр қоныс аударушылардың өз мүдделерін қорғауға құқығы бар екенін көздейді. Бала орналасқан жердегі Қорғаншылық және қамқоршылық органдары, аумақтық көші-қон қызметтері ата-аналарының не өзге де заңды өкілдердің бар екепі және тұратын жері туралы мәліметтерді алуына жәрдемдеседі, қажет болған кезде баланы емдеу-алдын алу немесе бала құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын өзге ұйымдарға орналастырады. Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын немесе уақытша келген шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға, босқындарға медициналық-санитарлық көмек көрсету ережесіне сай босқындардың тегін медициналық көмектің кенілді көлеміне құқығы бар. Дегенмен, босқын балаларға мемлекеттік көмек беру және оларды әлеуметтік қорғау жүйеленбеген.

Өкінішке орай, білім беру саласын реттейтін кейбір нормативтік құқықтық актілерде Конвенцияның нормаларын бұзатын бірқатар нормалар орын алған. «Мұқтаж азаматтарға олардың білім алу кезеңінде берілетін әлеуметтік көмектің мөлшерлері мен көздері туралы» Үкімет қаулысымен мынадай тәртіп айқындалған, оған сәйкес мемлекет білім алу кезеңінде азаматтардың мынадай санаттарын: жетім-балаларды және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды, кемтар балаларды, мүгедек және туғанынан мүгедек балаларды интернаттық ұйымдарда тұратын мүгедек балаларды қамтуға арналған шығыстарды көтереді. Осы қаулымен «Білім туралы» Заңның көп балалы отбасыларындағы балалармен қоса, барлық мүгедек балаларға әлеуметтік көмек көрсетуді көздейтін нормасының аясы тарылған, бұл олардың білім алу кезіндегі мемлекет көмегіне құқығын бұзып отыр.

Дегенмен, халықаралық стандарттармен кепілдік берілген, мемлекет тарапынан неғұрлым ауқымды көмекті және қолдауды қамтамасыз ететін бірқатар ұлттық заңнама нормалары бар. Атап айтқанда, Конвенцияның 28-бабы мемлекеттің тегін және міндетті бастауыш білім берумен қамтамасыз ету және тегін орта білім беру жөніндегі міндеттемесін көздейді, ал ҚР Конституциясының 30-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында орта білім алу міндетті. Азаматтың мемлекеттік жоғары оқу орнында конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға құқығы бар. Осылайша, заңнама Конвенция нормаларын кеңейте отырып, азаматтардың тек тегін бастауыш білім ғана емес, сонымен бірге тегін орта білім алуына да кепілдік береді.

Балалардың құқықтарын іске асыруға балалардың әскери қақтығыстарға қатысуына, балаларды сатуға, балалар жезөкшелігі мен балалар порнографиясына қатысты Қазақстан бекіткен Бала құқықтары туралы конвенцияға Факультатив хаттамалары да жәрдемдеседі.

Ұлттық заңнама Бала құқықтары туралы конвенция нормаларын енгізу процесінде барлық басқа құқық қорғау шарттарымен салыстырғанда алға жылжып, Конвенция нормаларын тұтастай енгізген «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заң қабылданғанымен, халықаралық стандарттар бұрынғысынша ұлттық құқық жүйесінен алшақ күйде. Мүмкін, «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңды іске асыру тәжірибесі халықаралық құжаттар нормаларын ұлттық құқыққа енгізудің жаңа үлгісін әзірлеуге жәрдемдесетін болар, ал әзірге заңның көптеген нормалары іс жүзінде қолданылмай отыр.

1. Баймағамбетова Б. Балалардың құқығын қорғау – басты мәселе. // Егемен Қазақстан, 2010 ж.

2. Саяси түсіндірме сөздік. - Алматы: «Дәуір», 2007.

3. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы.

Международные стандарты в области соблюдения прав детей и вопросы их имплементации в национальное законодательство

Т.Е. Жабелова – доцент кафедры международного права КазНПУ им. Абая, к.полит.н., zhabelova_tolkyn@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы защиты прав детей в международном праве. Анализируются международно-правовые документы в которых рассматриваются проблемы защиты прав детей. А также предлагаются возможные пути решения проблем защиты прав детей.

А также, изучены вопросы имплементации международных стандартов в национальное законодательство. Основной проблемой в области имплементации международных правозащитных стандартов продолжает оставаться низкая осведомленность о существовании последних. Как отмечалось в начале раздела, Комитет ООН по правам ребенка в своих Рекомендациях, данных Казахстану, упомянул об этом в отношении норм Конвенции о правах ребенка. И хотя национальное законодательство в процессе имплементации норм Конвенции о правах ребенка, продвинулось дальше, чем по всем другим правозащитным договорам, ведь был принят Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан», практически полностью имплементировавший нормы Конвенции, международные

стандарты по-прежнему дистанцированы от национальной системы права. Возможно, опыт реализации Закона «О правах ребенка в Республике Казахстан» будет способствовать разработке новой модели имплементации норм международных договоров в национальное право, пока же многие нормы закона бездействуют.

Ключевые слова: международное право, защита прав детей, демократическое общество, образование, здравоохранение, право на свое мнение.

International standards on the rights of children and problems of their implementation in national legislation

T.E. Zhabelova – *associate professor of International Law Abay KazNPU, candidate of political sciences, zhabelova_tolkyn@mail.ru*

Abstract: The article deals with the problem of protecting children's rights in international law. Analyzes the international legal instruments that address the problem of protecting the rights of children. And suggests possible solutions to the problems of children's rights.

And also, to explore the implementation of international standards into national legislation. The main problem in the implementation of international human rights standards continues to be a lack of awareness of the existence of the latter. As noted at the beginning of this section, the UN Committee on the Rights of the Child in its recommendations, the data Kazakhstan, mention it to the standards of the Convention on the Rights of the Child. Although the national legislation in the process of implementing the provisions of the Convention on the Rights of the Child has progressed further than all other human rights treaties, in fact adopted the Law "On the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan", almost completely implement the provisions of the Convention, international standards are still distant from the national systems of law. Perhaps the experience of implementation of the Law "On the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan" will contribute to the development of a new model of implementation of international treaties into domestic law, in the meantime, many provisions of the law are inactive.

Keywords: international law, the protection of children's rights, democratic society, education, health, the right to an opinion.

УДК 327:341.43

ПРАВО НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА ЧЕЛОВЕКА

А.Б. Ордабаева – *преподаватель кафедры международного права КазНПУ имени Абая*

Аннотация. Проблема права на судебную защиту чести и достоинства приобретает в современных условиях особую актуальность. При росте в судах количества дел данной категории во многих государствах качество их рассмотрения по-прежнему остается на низком уровне.

Республика Казахстан охраняет честь и достоинство граждан в случаях их нарушения, обеспечивает необходимую систему гарантии осуществления прав и их защита. В соответствии с этими гарантиями каждый гражданин имеет право на восстановление нарушенных прав, каждый вправе защищать свои права, законные интересы всеми, не противоречащими закону, способами. Но в повседневной жизни эти права часто нарушаются, а граждане не привыкли отстаивать свои права, использовать правовые формы судебной защиты, обращаться в государственные органы с жалобами.

В данной статье, приводится сравнительный анализ законодательства Республики Казахстан и зарубежных стран по вопросам судебной защиты чести и достоинства и возмещения морального вреда.

Ключевые слова: судебная защита, честь, достоинство, моральный вред, право.

Право на честь, достоинство и деловую репутацию является неотъемлемым правом любого лица. Его нарушение причиняет существенный моральный вред, ущерб в свободе действий и в общественном положении, производя на окружающих невыгодное впечатление. Конституционные права человека и гражданина обеспечены юридической защитой, поэтому человек вправе не просить, а требовать защиты своих прав, принадлежащих каждому от рождения и признаваемых абсолютными и неотчуждаемыми.

В соответствии со статьями 17 и 18 Конституции Республики Казахстан «Достоинство человека неприкосновенно. Никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию. Каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства» [1]. Эти положения также продиктованы соответствующими нормами международного права, содержащимися, в частности, в указанной выше Всеобщей декларации.

В Преамбуле Всеобщей декларации прав человека сказано, «что признание достоинства, присущего всем членам человеческой семьи, и равных и неотъемлемых прав их является основой свободы, справедливости и всеобщего мира...» [2]

Конституция каждого государства утверждает «достоинство человека неприкосновенно». Несмотря на существование обширной практики судов государств, до сих пор не выработано достаточно четкой и удобной формулировки относительно того, как следует понимать достоинство человека. В различных определениях этого понятия угадывается между строк, что все они исходят из представлений о достоинстве, присущих различным и своеобразным культурам.

Право на защиту чести и достоинства конкретизируется в гражданском и уголовном законодательстве Республики Казахстан. Так в статье 143 ГП РК содержится «Гражданин вправе требовать в судебном порядке опровержения сведений, порочащих его честь, достоинство или деловую репутацию... Гражданин, в отношении которого распространены сведения, порочащие его честь, достоинство или деловую репутацию, вправе наряду с опровержением таких сведений требовать возмещения убытков и морального вреда, причиненных их распространением» [3].

В постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации граждан и юридических лиц» содержатся следующие определения:

Честь - это общественная оценка лица, мера его духовных и социальных качеств.

Достоинство - внутренняя самооценка лицом собственных качеств, способностей, мировоззрения, своего общественного значения.

Честь и достоинство характеризуют личность, составляют ее важнейшие духовные блага. Вместе с тем они отражают определенные социальные отношения между человеком и обществом, а потому имеют большое общественное значение и охраняются законом.

Посягательство на достоинство человека может быть средством как физического, так и психического воздействия. Никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению и наказанию, а также без добровольного согласия – медицинским, научным или иным опытам. Достоинство как субъективное право человека включает в себя и охрану чести, репутации и доброго имени. Защите подлежит достоинство любой личности – не только взрослого и дееспособного человека, но и несовершеннолетних и душевнобольных. Достоинство личности охраняется нормами ряда отраслей права, вплоть до уголовного, предусматривающего такие составы преступлений против чести и достоинства, как клевета и оскорбление.

Право на неприкосновенность частной жизни означает предоставленную человеку и гарантированную государством возможность контролировать информацию о самом себе, препятствовать разглашению сведений личного, интимного характера. Законодательство не может вторгаться в эту сферу, оно призвано ограждать ее от любого незаконного вмешательства. В содержание личной и семейной тайны входит охрана всех тех сторон личной жизни частного лица, оглашение которых оно по тем или иным причинам считает нежелательными: тайна завещания, усыновление, врачебные диагнозы, адвокатская тайна, тайна исповеди, тайна денежного вклада, дневниковых записей и др. субъекты профессиональных тайн несут юридическую ответственность за их разглашение.

Честь и достоинство человека защищается разнообразными нормами материального и процессуального права. Например, материальное право можно увидеть в германском семейном праве, здесь существует возможность для одного из супругов оспорить право другого, нарушившего брачное обязательство, на восстановление семейных отношений. Примерами защиты чести и достоинства личности также могут служить право на охрану сведений, касающихся конкретного человека, и гарантии его прав при исполнении судебного приговора.

В процессуальном праве непрерывно совершенствуется система судопроизводства, усиливаются гарантии эффективности судебной защиты. Сейчас честь и достоинство человека гарантируется не только общими судебными процедурами, но и административно-процессуальным правом и нормами, касающихся лиц, которые находятся на государственной службе. Процессуальные гарантии находятся к числу важнейших, защищающих честь и достоинство человека. Они включаются в перечень прав и свобод граждан, например в Конституциях Греции (ст.6), Испании (ст. 17, абз. 4) [4].

Необходимо иметь в виду, что моральный вред может заключаться в страхе, унижении, стыде, беспомощности, в переживании, ином дискомфортном психологическом состоянии, невозможности продолжать активную общественную жизнь, потере работы, раскрытие семейной, врачебной тайны, причинение физической боли, распространении сведений, не соответствующих действительности и т.д. [5, С. 57].

Особую роль в поддержке и защите принципа человеческого достоинства и чести должно играть конституционное государство; от этого зависит легитимность власти. Человеческое достоинство, являющееся основой конституционного государства и его властей, в свою очередь нуждается в их защите.

В настоящее время в правовых государствах компенсация морального вреда довольно эффективно используется для защиты личных неимущественных прав граждан. Здесь можно упомянуть страны англосаксонской правовой системы (богатейший опыт в компенсации морального вреда накоплен в Англии и США) и страны континентального права.

В последнее время проблема компенсации морального вреда вызывает серьезный научный интерес. Это обусловлено, прежде всего, практическими потребностями. Основными формами гражданско-правовой ответственности за нарушение достоинства и чести являются - возмещение убытков и компенсация морального вреда. Возмещение убытков - наиболее распространенный способ защиты нарушенных прав.

Проблема возмещения морального вреда была и остается объектом внимания юристов-теоретиков и юристов-практиков, так как затрагивает интересы многих физических и юридических лиц.

В законодательстве Казахстана отсутствуют четкие критерии размера компенсации морального вреда, в связи с чем, дополнительно усложняется работа судей. Определяя размер морального вреда, судьи руководствуются своим субъективным мнением, которое может значительно расходиться с мнением истца относительно данного вопроса, а также общепризнанных морально-этических норм.

В судах европейских стран существует тенденция устанавливать все более высокие размеры сумм компенсации. Тем не менее, в основном они достаточно скромны по сравнению с размерами присуждаемых сумм в таких странах, как Великобритания и США, где размеры компенсации не предсказуемы. Это во многом объясняется тем, что решения о выплате компенсации принимаются присяжными при слабом контроле со стороны судей. Причем в некоторых случаях помимо компенсации за нанесение ущерба репутации гражданина ответчика могут обязать выплатить штраф, если он намеренно публикует клеветнические сообщения с целью извлечения прибыли.

Согласно законодательству Великобритании любое живое лицо, которое может быть идентифицировано на основании публикации, имеет право подать иск. Однако, поскольку бесплатная правовая помощь в таких делах не предоставляется, только состоятельные люди могут позволить себе добиваться ущерба, нанесенного их репутации, так как такого рода судебные процессы характеризуются большими судебными издержками.

В западных государствах компенсация морального вреда довольно эффективно используется для защиты чести и достоинства граждан. В странах англосаксонского права наиболее распространенным является определение морального вреда термином «психический вред». Но следует отметить, что в праве Англии и США существуют различные вариации этого определения, такие, например, как «психиатрический вред», «нервный шок», «нервное потрясение», «обыкновенный шок» и другие. Это объясняется иным по сравнению с российским, правовым регулированием обязательств из причинения вреда.

В законодательстве Германии аналогом компенсации морального вреда является так называемая «денежная компенсация за страдания» (Schmerzensgeld). В Германском гражданском уложении не указано конкретно право на защиту чести и достоинства, нарушение которого порождает право на компенсацию за страдания. Однако судебная практика, путем толкования Конституции ФРГ, признала наличие иных правовых благ, в том числе, таких как честь и достоинство, за нарушение которых предоставляется правовая защита путем компенсации за страдания.

Нечеткость и неопределенность в трактовке основных понятий, как в текстах законодательства, так и в юридической литературе способствуют субъективности и нечеткости их толкования в правоохранительной практике. Республике Казахстан необходимо изучить практический опыт зарубежных государств по защите чести и достоинства личности, и на примере развитых государств совершенствовать систему судопроизводства Республики Казахстан по возмещению морального вреда.

1. Конституция РК от 30 августа 1995 г.

2. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.

3. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть. от 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.) // <http://online.zakon.kz>.

4. Конституции зарубежных государств. Учебное пособие/ Сост. проф. В.В. Маклаков. - М., 2003

5. Власов А.А. Особенности судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации. // «Юрист» № 1 2005

Адамның абырой мен қадір-қасиетін соттық қорғауға құқығы

А.Б. Ордабаева – Халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: aiqul917@mail.ru

Андатпа: Абырой мен қадір-қасиетті соттық қорғауға құқық мәселесі қазіргі таңда айрықша өзекті болып табылады. Осы санаттағы істер санының артуы жағдайында да көптеген мемлекеттерде оларды қарастыру сапасы бұрынғысынша төменгі деңгейде қалып отыр.

Қазақстан Республикасы азаматтардың абыройы мен қадір-қасиетін, олар бұзылған жағдайда қорғайды, құқықтарды және оларды қорғауды жүзеге асыру кенілдемелерінің қажетті жүйесімен қамтамасыз етеді. Осы кенілдемелерге сәйкес, әр азамат бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге құқылы, әрқайсысы өз құқықтарын, заңды мүдделерін заңға қайшы келмейтін барлық әдістермен қорғауға құқылы. Бірақ күнделікті өмірде бұл құқықтар жиі бұзылуда, және азаматтар өз құқықтарын қорғауға, соттық қорғаудың құқықтық нысандарын қолдануға, мемлекеттік органдарға шағыммен жүгінуге үйренбеген.

Бұл мақалада моралдық зиянды өтеу және абырой мен қадір-қасиетті соттық қорғау мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы мен шетелдердің заңнамаларына салыстырмалы талдау жасалады.

Тірек сөздер: соттық қорғау, абырой, қадір-қасиет, моралдық зиян, құқық

The right to judicial protection of honor and dignity

A.B. Ordabayeva – Senior lecturer department of international law, e-mail: aiqul917@mail.ru

Abstract: The problem of the right to judicial protection of honor and dignity in modern conditions gets a special urgency. With the growth of the number of cases in the courts of this category in many countries, the quality of their review is still at a low level.

The Republic of Kazakhstan protects the honor and dignity of citizens in cases of infringement, the system provides the necessary guarantees for the exercise of the rights and their protection. In accordance with these guarantees every citizen has the right to a remedy, everyone has the right to defend their rights and legitimate interests of all, not inconsistent with law, ways. But in everyday life, these rights are often violated, and the citizens are not used to defend their rights, to use the legal form of legal protection, apply to state bodies with complaints.

This article provides a comparative analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan and foreign countries on the judicial protection of honor and dignity and compensation of moral damage.

Keywords: judicial protection, honor, dignity, moral damage, right.

УДК 327:341.43

КОНСТИТУЦИЯ – ЕЛІМІЗДІҢ ЕҢ БАСТЫ ЗАҢЫ

С.М. Абрешева – *халықаралық құқық кафедрасының оқытушысы*

Аңдатпа. Бұл мақала еліміздің ата заңы Конституцияның тарихын, ондағы демократиялық принциптерді, азаматтардың мемлекет алдындағы құқықтарын және міндеттерін, саяси жүйенің негізін сипаттау үшін, саяси реформаларды көрсету үшін арнайы жазылды. Бұл мақалада автор 1995 жылы өткізілген республикалық референдумда бүкіл халық болып қабылданған Конституциямыздың алар орны жайында, оның тарихы мен құрылымы, демократия, конституцияның азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы рөлі мен маңыздылығы, Прокуратура қызметкерлері азаматтардың әлеуметтік-экономикалық құқықтары қорғау мәселелерін, Конституция - құқық жүйесінің тұғыры, іргетасы сонымен қатар құқық – тәртіптің ғана емес, бостандықтың да негізі екенін көрсете отырып, конституцияны қастерлеу – біздің борышымыз екенін атап айтып, Біз елімізді, тарихымызды, жетістіктерімізді қалай сыйласақ, конституциямызды да солай сыйлауымыз қажет екенін көрсете отырып, әлеуметтік-экономикалық және саяси реформалаға әрқайсысына тоқталып, түсінік береді.

Тірек сөздер: Конституция, азамат, саяси жүйе, прокуратура, мемлекеттік құрылым, демократия, құқық жүйесі.

1995 жылы өткізілген республикалық референдумда бүкіл халық болып қабылданған Конституциямыз Қазақстанның тұрақты әрі жылдам дамуына, әлеуметтік-экономикалық және саяси реформаларды жеделдету жүзеге асыруына негіз болды. Елдің негізгі заңы мемлекеттік құрылымның өзгеруінің көрінісі, Қазақстанның демократиялық мемлекет ретінде қалыптасып, дамуының шежіресі болды.

Конституция мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесін, заманауи әрі демократиялық саяси жүйенің негізін қалыптастырып, азаматтардың барлық конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етті. Біздің мемлекетіміз қысқа ғана уақыт ішінде тәуелсіз, дамуы тұрақты мемлекеттердің қатарына қосылды. Бүгінгі таңда Қазақстан көпшішілік танылған өңірлік көшбасшыға айналған. Біздің пікіріміз мен бастамашылықтарымыз әрқашан халықаралық қоғамдастық тарапынан қолдау табууда.

Экономикалық әл-ауқатымыз күннен күнге өсуде, сонымен қатар негізгі басымдығы – демократиялық принциптер, азаматтардың мемлекет алдындағы құқықтары мен бостандықтары болып табылатын азаматтық қоғамдастық құру бойынша жұмыс жүргізілуде. Қазақстан зайырлы мемлекет құру бағытында азамат құқығы саласындағы барлық негізгі халықаралық құжаттарға қосылды. Бұл ең алдымен Конституцияда заң мен сот алдындағы теңдік, кемсітуге жол бермеу, әрбір адамның өмір сүруге, жеке бас бостандығына, ар бостандығына, жеке өмірі мен жеке құндылықтарына қол сұғылмаушылық тәрізді тиісті ережелерді бекіту нәтижесінде мүмкін болды. Мемлекеттің қылмыстық саясатын ізгілендіру, сот-талған-

дарды қамауда ұстаудың әлеуметтік жағдайларын жақсарту жұмысы үдете жүргізілуде, тұтқындауға балама жаза түрлерін қолдану тәжірибеге негізілуде.

Шағын және орта кәсіпті қолдау бойынша жұмыстар тұрақты негізде жүргізіледі.

Саяси тұрақтылықтың, экономикалық прогресстің, демократиялық жанашылдықтардың жиынтығы – қазақстандықтардың демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекетті құру үшін бірігулеріне себеп болды.

Прокуратураның негізгі функцияларын бекіткен Қазақстан негізгі заңына сәйкес, 1995 жылы «Прокуратура туралы» Заңы қабылданды. Қазақстанның тәуелсіз ел ретінде қалыптасу жылдарында прокуратура органдары мемлекеттік биліктің бірыңғай жүйесіне кіре отырып, заңдылық пен құқықтық тәртіп жағдайына ықпал етті. Бұған прокуратура органдарына жана бағыт беру үшін оны қайта жаңғыртуға арналған реформалар мүмкіндік берді. Қазіргі уақытта бұл реформалар жалғасуда.

Бүгінгі уақытта тиімді прокурорлық қадағалау өміріміздің барлық салаларындағы заңдылықты қамтамасыз ететін ықпалды құрал болып отыр.

Прокуратура қызметкерлері азаматтардың әлеуметтік-экономикалық құқықтары қорғау мәселелеріне ерекше назар аударуда, себебі әлемдік қаржы дағдарысынан шығу кезеңінде халықтың әл ауқатын көтеру және әлеуметтік саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету қажеттілігі туған.

Прокуратура қылмыстықпен күрес саласында қадағалауды жүзеге асыратын болғандықтан, оның атқаратын қызметі әлеуметтік тұрғыда маңызды болып табылады.

Азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау – прокурордың сот процесіне қатысуымен жүзеге асырылады. Қылмыстық іс бойынша мемлекеттік айыптаушының ролін атқара отырып, прокуратура әлеуметтік мақсатты көздеп, сот өндірісінің объективті әрі әділ жүруіне ықпал етеді. Прокуратура құқық қорғау органдарының Үйлестіру кеңесінің қызметіне басшылық жасай отырып, уәкілетті мемлекеттік құрылымдардың, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған күш-жүгерлерін біріктіруге бейімделген. Өйткені түпкілікті қортындылар барлық буындардың жұмысындағы тәртіпке байланысты.

Конституцияны қастерлеу – біздің борышымыз екенін атап айтқым келеді. Біз елімізді, тарихымызды, жетістіктерімізді қалай сыйласақ, конституциямызды да солай сыйлауымыз қажет.

Конституцияны сыйламай, оның нормаларын орындамай, біз қоғамдық келісім, тәртіп бейбітшілік және тыныштыққа яғни Отанымыздың сәтті болашағына қолымызды жеткізе алмаймыз деген сөз.

Конституция – құқық жүйесінің тұғыры, іргетасы. Құқық – тәртіптің ғана емес, бостандықтың да негізі. Құқық жүйесі аясындағы бостандық азаматқа және оның сеніммен қараумен қатар, оның нікірін сыйлау деген сөз. Конституция біздің сенімге дағдылануымызға, мемлекет тарапына сыйластыққа, сонымен қатар заңды сыйлауға үйретеді.

1. *Қазақстан Республикасының конституциясы. 2007 ж.*

2. *Қазақстан Республикасының конституциялық кеңесінің қаулысы. 23 сәуір 2014 ж.*

3. *www.zakon.kz.*

Конституция – главный закон государства

С.М. Абрешева – *ст. преподаватель кафедры международного права, e-mail: Venera-maratova@mail.ru*

Аннотация. Эта статья посвящена основному закону нашей страны конституции. В этой статье автор рассматривает конституцию как пьедестал правовой системы, а также рассматривает конституцию, ее историю развития, демократические принципы, референдум, проведенный в 1995 году, роль конституции в обществе, роль и важность конституции в сохранении прав и обязанностей граждан республики, социально-экономические вопросы, политические реформы, систематическую основу политических реформ, роль прокуратуры Республики Казахстан в защите прав и обязанностей граждан; политическую стабильность, экономический прогресс республики и прививает всех граждан уважать основной закон нашей страны, ее историю и принципы, объясняя тем, что конституция не только основной закон нашей страны еще и основа нашей свободы.

Ключевые слова: конституция, правовая система, права и обязанности граждан РК, политические реформы, референдум.

Constitution – the basic law of the state

С.М. Abreshva – *lecturer of the Department of International Law, e-mail: venera-maratova@mail.ru*

Abstract. This article is dedicated to the fundamental law of our country constitution. In this article, the author examines how constitution pedestal legal system and considers the constitution, its history and development, democratic principles, the referendum held in 1995, the role of constitutions in society, the role and importance of konstituttsy in preserving the rights

and duties of citizens of the republic, socio-economic issues, political reforms, systematic framework of political reforms, the role of the prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan in the protection of the rights and duties of citizens political stability and economic progress of the republic and privyvaet all citizens to respect the fundamental law of our country, its history and its principles explaining that konstitutiya is not only the fundamental law of our country also the foundation of our freedom.

Keywords: constitution, the legal system, the rights and duties of citizens of Kazakhstan, political reforms referendum.

УДК 341.8(574)(091)

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ КОНСУЛЬСКОЙ СЛУЖБЫ РК

Г.А. Машимбаева – доцент кафедры международного права КазНУ имени аль-Фараби, к.ю.н.,
gulmash@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы истории становления консульской службы Республики Казахстан. Автором определены отличительные черты консульской службы РК от ее предшественницы, консульской службы СССР. Автор счел необходимым рассмотрение становления и развития консульской службы СССР, правопреемницей которой стала казахстанская консульская служба. Анализ деятельности МИД КазССР в консульской сфере показывает, что, несмотря на наличие законодательных актов, дающих право Казахстану «вступать в непосредственные сношения с иностранными государствами и заключать с ними соглашения», республика обладала данным правом формально. Система социалистической консульской службы являлась по характеру деятельности скорее политическим институтом. Наблюдался определенный отход от основной цели консульской службы – быть профессиональным и наделенным соответствующими полномочиями защитником прав и законных интересов своих граждан за рубежом. Командно-административный метод потеснил главное – гуманитарный аспект консульской деятельности, поэтому задача сейчас консульской службы Республики Казахстан – развивать именно этот аспект консульской деятельности.

Ключевые слова: консульская служба, Республика Казахстан, СССР, КазССР.

Первым государством, отказавшимся от неравноправных договоров с государствами Востока и капитуляционных привилегий стало Советское государство. В обращении НКВД РСФСР к рабочим и крестьянам Персии от 28 августа 1919 года подчеркивалось, что «отменяется консульская юрисдикция» [1].

В Обращении Правительства РСФСР к китайскому народу и правительствам Южного и Северного Китая от 25 июня 1919 года говорилось: «Советское правительство уничтожает все особые привилегии, все фактории русских купцов на китайской земле. Ни один русский чиновник, поп или миссионер не имеет права вмешиваться в китайские дела, а если он совершит преступление, то должен судиться по справедливости местным судом» [1, с. 222].

Данные заявления Советского правительства, несмотря на то, что в настоящее время критически рассматривают весь период его существования и деятельности, стали одним из первых прогрессивных шагов по закреплению в международном консульском праве современных принципов международного права.

Народный комиссариат иностранных дел был одним из первых тринадцати образованных комиссариатов. Он был создан 26 октября (8 ноября) 1917 года, то есть на следующий день после Октябрьского переворота. [2].

На первом этапе существования социалистического государства чрезвычайный характер обстановки нашел отражение в том, что возросло значение политического аспекта деятельности консульских представительств, именно консульские органы обеспечили минимальный уровень международных отношений и служили основой для их развития.

Необходимо отметить роль региона Средней Азии и Казахстана в становлении советской консульской службы. Данный регион, находясь в непосредственной близости к государственным границам, принимал активное участие в консульских сношениях Советской России. 1 мая 1918 года была провозглашена Туркестанская Автономная Советская Социалистическая Республика. 4 октября 1920 года на Учредительном съезде Советов Казахстана была принята Декларация прав трудящихся Киргизской (Казахской) АССР, которая одобрила Декрет ВЦИК и СНК РСФСР «Об образовании Автономной Киргизской (Казахской) Советской Социалистической Республики». Обе эти республики являлись составной частью Российской Федерации. В Туркестанскую АССР входили территории, которые сейчас являются частями государственных территорий Узбекистана, Кыргызстана и Туркменистана, а также территории нынешних

Алматинской, Жамбылской, Шымкентской и Кызыл-Ординской областей [3]. В Казахскую АССР вошли северные, западные, восточные области современного Казахстана. Туркестанская АССР просуществовала до 1924 года, а Казахская АССР в 1936 году была преобразована в союзную республику.

В первоначальный период существования Туркестанская АССР в целом ряде случаев самостоятельно осуществляла внешнеполитическую деятельность. Это объяснялось близостью Туркестана к границам с государствами Центральной Азии. В конце сентября 1918 года Народный комиссариат иностранных дел разрешил краевым Советам, в том числе и советским органам Туркестанской АССР, осуществлять руководство консулами в пограничных районах Китая и Персии. В ноябре 1919 года замнаркома иностранных дел РСФСР в телеграмме указал, что ТурЦИКу «предоставляется право назначать представителей в соседние государства», хотя подчеркнул при этом, что назначение возможно только по согласованию с Центром. Соседние государства стали учреждать свои консульства в Туркестанской АССР. Здесь действовало консульство Персии, Генеральное консульство Афганистана, посольство эмирской Бухары, с июля 1918 года в Туркестане действовала особая китайская миссия из Кашгара для установления прочных экономических отношений.

За небольшой период своего существования с 1918 по 1919 год Народный комиссариат иностранных дел Туркестанской республики установил дипломатические и консульские отношения с Афганистаном, Бухарой и Хивой. Деятельность НКВД регулировалась «Положением О Комиссариате иностранных дел Туркестанской Республики в Российской Федерации». В нем были установлены следующие функции: 1) политические сношения с иностранными правительствами; 2) покровительство в чужих краях нашей торговле и вообще интересам республики; 3) ходатайство о законной защите подданных республики по делам их за границей и 4) содействие к удовлетворению законных требований иностранцев по делам их в Туркестанской республике [3, С. 158].

Наркоминдел Туркестанской республики, согласно положению, мог иметь за границей посольства, миссии и консульства. Туркестанская АССР имела свои представительства в Бухаре, Хиве, Афганистане. Осенью 1918 года Совнарком Туркестанской АССР назначил в качестве своего консула в Мешхеде (Иран) председателя Кокандского Совета Е.А.Бабушкина. Планировалось направить еще несколько консульских делегаций.

Все вышеизложенные факты свидетельствуют о том, что Туркестанская АССР и Казахская АССР довольно интенсивно участвовали в международном общении с иностранными государствами. По мнению профессора М.А. Сарсембаева эти республики не были субъектами международного права, но их можно считать субъектами международно-правовых отношений [3, С. 146.]. Безусловно, опыт регулирования консульской деятельности в 20-е годы сыграл определенную историческую роль в становлении консульской службы Республики Казахстан.

Дальнейшему развитию деятельности советских органов внешних сношений послужил Декрет СНК РСФСР «Общие положения о советских органах за границей» от 21 мая 1921 года. В нем консульства рассматривались как постоянные официальные органы Советского правительства в иностранных государствах и подчинялись главе дипломатического представительства РСФСР в стране пребывания [4].

В связи с образованием в 1922 году СССР возникла необходимость дальнейшей разработки и совершенствования правовой основы деятельности советской консульской службы. Произошли изменения в государственном аппарате внешних сношений. В январе 1922 года в рамках экономическо-правового отдела НКВД образовано консульское управление. Постановлением ЦИК и СНК СССР от 8 января 1926 года был утвержден Консульский Устав, в котором были подтверждены и развиты основные положения первых актов Советского государства по вопросам консульской службы.

Итоги второй мировой войны привели к новому соотношению сил в международных отношениях. Этому содействовал рост влияния СССР на мировой арене, образование новых социалистических государств, рост национально-освободительного движения и распад колониальной системы.

Дальнейшее развитие международно-правовых норм, регулирующих деятельность консульских учреждений, а также возросшие потребности обеспечения консульско-правовой защиты советских граждан за рубежом, вызвали необходимость пересмотра Консульского устава 1926 года. Проект нового консульского устава был утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР 25 июня 1976 года и введен в действие с 1 сентября 1976 года. Республика Казахстан, как одна из правопреемниц бывшего СССР, руководствовалась Консульским уставом 1976 года до сентября 1999 года.

Как уже было отмечено выше, консульская служба Казахстана, как в целом вся дипломатическая служба развивалась в рамках СССР. Все годы Советской власти вопросы международных связей и внешней политики были прерогативой Центра.

1 февраля 1944 года был принят закон «о предоставлении союзным республикам полномочий в области внешних сношений и о преобразовании, в связи с этим, Народного комиссариата иностранных дел в союзно-республиканский». Этот факт объяснялся тем, что шла Вторая мировая война и союзники обсуждали вопрос о создании универсальной международной организации. Советский Союз, в свою очередь, прорабатывал вопрос своего более широкого представительства в этой организации и только по этой причине, союзные республики получили формальное право на установление отношений с иностранными государствами.

По мнению известного казахстанского дипломата, бывшего министра иностранных дел КазССР Исиналиева М.И. «до 1944 года в структуре власти республики даже не было никакого подразделения, отдаленно напоминающего, что союзные республики имеют какие-либо контакты с внешним миром» [5].

Итак, в соответствии с законом о предоставлении союзным республикам полномочий в области внешних сношений Верховный Совет КазССР утвердил 13 апреля 1944 года закон «Об образовании союзно-республиканского Народного Комиссариата Иностранных дел КазССР» [6]. Именно к этому периоду относится и начало консульской службы Казахстана.

Практически организация деятельности Народного Комиссариата иностранных дел КазССР осуществлялась согласно Постановлению Совета Народных Комиссаров КазССР № 465-89-с от 16 августа 1944 года. В штате Наркоминдела было 28 человек, в том числе в протольно-консульском отделе – 4 человека. Цели и задачи протольно-консульского отдела были определены в Положении о Народном Комиссариате Иностранных дел КазССР, принятом 20 сентября 1945 года [7].

Протольно-консульский отдел Наркоминдела КазССР приступил к работе с ноября 1944 года. По отчетам протольно-консульского отдела можно проследить, что основными направлениями деятельности стали выдача паспортов, виз, решения по вопросам гражданства. В основном в первый период консульские связи КазССР поддерживала только с Китаем.

Анализ деятельности МИД КазССР в консульской сфере за 1944-1945 год дает основание полагать, что, несмотря на наличие законодательных актов, как союзного значения, так и республиканского значения, дающих право Казахстану «вступать в непосредственные сношения с иностранными государствами и заключать с ними соглашения», республика обладала данным правом номинально, формально. Достаточно сказать, что Казахстан не имел ни одного своего дипломатического и консульского представительства за рубежом; Казахстан не вступал в самостоятельные договорные отношения ни с одним государством. Из иностранных представительств на территории Казахстана функционировали только три китайских консульских учреждения и то, только до 1953 года. Работа консульской службы сводилась к разработке протокольных мероприятий по приему в республике государственных, правительственных и партийных делегаций иностранных государств.

Международные связи Казахстана осуществлялись преимущественно со странами социализма. В основном это был культурный обмен. Только по линии Казахского общества дружбы и культурных связей с зарубежными странами поддерживались отношения с 93 государствами.

Консульская служба КазССР занималась преимущественно вопросами дипломатического протокола, если дело касалось государственных визитов иностранных делегаций в Казахстан и наоборот.

Итак, консульская служба в республике имела формальную самостоятельность, а казахстанские работники МИДа и консульского отдела были во многом ограничены в своих действиях. Так в 1987 году министр иностранных дел КазССР Исиналиев М.И. на совещании в МИД СССР в своем выступлении заявил: «Мы считали бы полезным в консульские отделы советских посольств в таких странах как КНР, ГДР, ФРГ, Греция направлять работников и из МИД республики с последующей ротацией» [8].

Начавшаяся в стране в середине 80-х годов перестройка открыла новые возможности для расширения внешних связей Казахстана. В этот период в Республике начал функционировать консульский пункт Чехословакии в Аксае (Уральская область), консульство Венгрии в пос. Кульсары (Гурьевская область) [9]. Существование представительств иностранных государств на территории Казахстана было обусловлено наличием компактно проживавших иностранных рабочих и специалистов, которые работали на объектах нефтяной и газовой промышленности, обучались в средне-профессиональных и высших учебных заведениях республики. В это же время наступила оттепель в советско-китайских отношениях, что также отразилось на КазССР.

В 1987 году в Алма-Ате было проведено зональное совещание с участием представителей МИД СССР и других республик Средней Азии, Министерства внешней торговли СССР. А также заинтересованных организаций Казахстана по вопросу расширения связей республик Средней Азии и Казахстана с Китайской Народной Республикой, в частности, с СУАР. В МИД КазССР был создан отдел внешних связей.

Летом 1989 года в Алма-Ате по инициативе МИД КазССР, МИД СССР и Дипломатической Академии СССР была проведена научно-практическая конференция «Политика СССР в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Страны-соседи, проблемы, перспективы», где принимали участие ученые, дипломаты, общественные деятели. Для того времени это были серьезные международные мероприятия, которые сказались на активизации деятельности МИДа и его консульского отдела.

Провозглашение государственной независимости Казахстана явилось поворотной вехой в многовековой истории нашей страны. Декларация о государственном суверенитете Казахской ССР от 25 октября 1990 года установила, что Казахстан является самостоятельным субъектом международных отношений, сам определяет внешнюю политику в своих интересах, обменивается дипломатическими и консульскими представительствами, участвует в деятельности международных организаций [10].

По словам К.К. Токаева все «приходилось начинать с нуля. Если экономика, наука и образование функционировали в советский период, то дипломатия, по известным причинам, в Казахстане практически отсутствовала. Министерство иностранных дел служило скорее декорацией статуса союзной республики, обеспечивая выполнение, главным образом, протокольных функций» [11].

Со вступлением 2 марта 1992 года в ООН республика получила возможность для выхода на мировую арену в качестве нового независимого субъекта международного права. Выгодное геополитическое положение, богатый природно-ресурсный потенциал и внутривнутриполитическая стабильность стали объективными причинами заинтересованности в установлении с Республикой Казахстан политических и экономических отношений со стороны деловых и финансовых кругов иностранных государств.

При создании казахстанской нормативно-правовой базы в консульской области было важно развивать такие направления, как присоединение к действующим международным договорам, так и заключение двусторонних консульских договоров. Так, уже 22 февраля 1992 года в г. Нью-Дели был подписан Протокол об установлении консульских отношений между Правительством Республики Казахстан и Правительством Республики Индия [12]. Тогда же были установлены дипломатические отношения между двумя странами, состоялся официальный визит Президента Н.А. Назарбаева в Индию, подписана Декларация о принципах взаимоотношений между Казахстаном и Индией. Это была первая международная акция независимого Казахстана, в результате которой родились первые документы международной значимости. Было положено серьезное начало интенсивной работе над созданием своей международно-правовой базы дипломатической и консульской службы.

Дальнейшее развитие консульской службы Республики Казахстан, подписание двусторонних соглашений в консульской сфере активизировало иностранные экономические, торговые, финансовые круги, благоприятствовало технологическому обмену, сотрудничеству в инвестиционной сфере, включая создание совместных и иностранных предприятий на территории Республики Казахстан. У казахстанских бизнесменов, специалистов различных сфер экономики, науки, культуры, студентов, туристов появилась реальная возможность посещать другие государства. Казахстаном были открыты воздушные сообщения со многими странами мира. Гражданам и юридическим лицам была гарантирована правовая поддержка со стороны консульских учреждений Республики Казахстан за рубежом.

Повседневной работой по реализации этих задач занимается консульская служба в лице Департамента консульской службы МИД РК и консульские учреждения Казахстана за рубежом.

На основании изложенного можно сказать, что казахстанская консульская служба развивалась как неотъемлемая часть консульской службы Советского Союза, нормативные акты которого служили правовой основой ее деятельности. Система социалистической консульской службы являлась по характеру деятельности консульских учреждений и правовому статусу консулов скорее политическим институтом, а не торговым как это было принято во многих государствах. Наблюдался определенный отход от основной цели консульской службы – быть профессиональным и наделенным соответствующими полномочиями защитником прав и законных интересов своих граждан за рубежом в пределах, предусмотренных международным правом. Командно-административный метод потеснил главное – гуманитарный аспект консульской деятельности, поэтому задача сейчас консульской службы Республики Казахстан – развивать именно этот аспект консульской деятельности. Несмотря на ограниченный круг деятельности, опыт работы консульского отдела МИД КазССР пригодился, когда Казахстан, став независимым и суверенным государством, начал проводить самостоятельную внешнюю политику с иностранными государствами, в т.ч. в сфере консульских отношений. Практика деятельности консульского отдела МИД КазССР явилась определенной основой для развития в полном объеме собственной консульской службы после провозглашения Казахстаном независимости.

1. Документы внешней политики СССР. – Т.2. – М., 1958. – С.241
2. Амелин Г.К. Ленинский декрет о мире и создание дипломатического аппарата советского государства (октябрь 1917-1918) // Советское государство и право. 1967. – № 12. – С. 61
3. Сарсембаев М.А. Международно-правовые отношения государств Центральной Азии. – Алматы: Гылым, 1995. – С. 151.
4. Собрание законов СССР. – 1927. – т.5. – с. 48.
5. Исиналиев М.И. Записки дипломата. – Алматы: Атамұра, 1998. – С. 156
6. Гос. Архив РК, фонд 1955, опись №1, дело №75.
7. Государственный архив РК, фонд 1955, опись № 1, дело № 7
8. Выступление министра иностранных дел Казахской ССР М.И. Исиналиева на Советании в МИД СССР, Москва, июнь 1987 г. // Исиналиев М.И. Записки дипломата. – Алматы: Атамұра, 1998. – С. 133-135
9. Мусинов А.А. О консульской службе Казахстана // Актуальные проблемы внешней политики Казахстана. – М.: Русский Паритет, 1998. – с. 376-386 (414).
10. Декларация о государственном суверенитете Казахской ССР от 25 октября 1990 года. - Алма-Ата, 1992.
11. Токаев К.К. Под стягом независимости. – М., 1998. – С. 26-27.
12. Протокол об установлении консульских отношений между Правительством Республики Казахстан и Правительством Республики Индия. Нью-Дели. 22 февраля 1992г. // Сборник документов по международному праву. Под общей редакцией К.К. Токаева. – Т. 2. – Алматы, 1998. – С. 95

ҚР-ң консулдық қызметінің пайда болу және даму тарихы

Г.А. Машымбаева – ал-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң халықаралық құқық кафедрa доценті, з.ғ.к.,
gulmash@mail.ru

Андатпа: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының консулдық қызметінің тарихи қалыптасуының мәселелері қарастырылады. Автор ҚР-ң консулдық қызметінің КСРО-ң консулдық қызметінен ерекше қырларын анықтап көрсетті. Автор Қазақстандық консулдық қызмет КСРО-ң консулдық қызметінің құқыққабылдаушы болғандықтан, КСРО – қалыптасуы мен дамуын қарастыруды жөн көрді. ҚазКСР-дегі СІМ-ң қызметін талдау шет мемлекетпен тікелей қатынасқа түсуге және олармен келісімге отыруға құқық беретін заңнамалық актілердің болуына қарамастан, мемлекет бұл құқыққа тек формальды түрде ие болғанын көрсетті. Социалистік консулдық қызмет жүйесі өз сипатына қарай саяси институтқа ұқсады. Консулдық қызмет шет елдегі өз азаматтарының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға арнайы құзыретке ие болу деген негізгі мақсатынан айқын ауытқу байқалды. Топтық-әкімшілік тәсіл консулдық қызметтің гуманитарлық аспектісін ығыстырды, сол себепті, қазіргі таңда Қазақстан Республикасының консулдық қызметінің міндеті – консулдық қызметтің осы аспектісін дамыту.

Тірек сөздер: консулдық қызмет, Қазақстан Республикасы, КСРО, ҚазКСР

The history and development of the consular service of RK

G.Mashimbayeva – PhD, Associate Professor of International law Department of al-Farabi Kazakh National University,
gulmash@mail.ru

Abstract: This article deals with the history of the establishment of consular service of the Republic of Kazakhstan. The author defines the distinctive features of consular service of the Republic of Kazakhstan and its predecessor, the consular service of the USSR. The author examines the formation and development of the consular service of the USSR, the successor of which became Kazakhstan consular service. Analysis of activities of the Ministry of foreign Affairs of the Kazakh SSR in the consular area shows that despite the existence of legislative acts authorizing Kazakhstan "to enter into direct relations with foreign States and to conclude agreements with them", the Republic had given the right formally. The socialist system of consular service was by nature more political Institute. There was a definite departure from the basic purpose of consular service - to be a professional and duly empowered to advocate the rights and legitimate interests of its citizens abroad. Command-administrative methods pressed importantly - the humanitarian aspect of consular activities, so the challenge now Consular Service of the Republic of Kazakhstan - to develop this aspect of consular activities.

Keywords: Consular Service, Republic of Kazakhstan, USSR, KazSSR.

УДК 32.001

КОНСТИТУЦИЯ КАК ФАКТОР ЛЕГИТИМАЦИИ ПОЛИТИКО-ВЛАСТНЫХ ПРОЦЕССОВ

Л.Х. Матакбаева – д.п.н., профессор кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая,
Lmatakbaeva@mail.ru

Аннотация. Модернизация политической власти в Республике Казахстан привела к необходимости создания институтов, способных поддерживать стабильность. Конституция – это политико-правовой документ, в котором

закреплены фундаментальные правила принятия решений, объем полномочий и распределение власти в политической системе. В статье анализируются конституционные основы правового государства в Республике Казахстан как одного из важных условий легитимации политической власти. Автор считает, что главным направлением развития Казахстана как правового государства должно стать укрепление институтов гражданского общества.

Ключевые слова: легитимация, право, либерализация, правовое государство, гражданское общество, верховенство законов

Одним из специфических свойств политической власти является легитимность. В настоящее время возрастает необходимость легитимности власти, как обязательный признак ее цивилизованности. Легитимность по существу является способностью власти обеспечить стабильное функционирование политических и социальных институтов и способность убедить население в том, что именно эти институты в наибольшей степени соответствуют состоянию общества и интересам народа.

Проблемы легитимности власти весьма широки и разнообразны. Задача состоит в раскрытии различных сторон данной власти. Во-первых, ее происхождение и социальная природа. Во-вторых, структурная организация в центре и на местах. В-третьих, механизм установления и распределения в обществе. В-четвертых, методы и формы осуществления власти в конкретных областях общественной жизни. При рассмотрении и формировании современной концептуализации понятия легитимность нельзя обойти вопросы права. Либерализация политической системы Республики Казахстан актуализирует проблемы построения социального правового государства, сочетающего либерально-демократические принципы с активной социальной политикой.

Право такой социальный институт, который непосредственно влияет на социальную стабильность и устойчивость общества. Формально-юридическое закрепление легитимности осуществляется, прежде всего, в основном законе государства – в его конституции. Конституция, законы, нормы права являются формальными институтами. Договоры, соглашения, неписаные кодексы чести являются неформальными институтами. Все вместе они являются институциональной структурой общества.

Конституция РК представляет собой единый, наделенный особыми юридическими свойствами правовой акт, посредством которого народ устанавливает и закрепляет основные начала функционирования государственной власти, определяет круг субъектов, осуществляющих государственную власть, механизм ее осуществления, условия и принципы легитимности.

В действующей Конституции Республики Казахстан прописаны практически все элементы правового государства. Но в тоже время, по мнению академика Г.С. Сапаргалиева «нет пока реальных оснований для того, чтобы называть Казахстан правовым государством. Республика встала на путь создания государства, опирающегося на право» [1]. Академик М.Т. Баймаханов отмечает, что «положения о правовом государстве, включенные в Конституцию республики должны быть отнесены к числу программных. Их реализация, очевидно никак не может быть осуществлена одноразово, а предполагает длительную, широкомасштабную работу, охватывающую последовательно ряд взаимосвязанных, но не повторяющих друг друга стадий и этапов [2].

Основные конституционные права и свободы закрепленные, Конституцией Казахстана, которая обладает высшей юридической силой и прямым действием на всей территории страны дает возможность утверждать, что в Республике Казахстан есть хорошие конституционные основы для создания правового государства. Однако наличие конституционных основ является необходимым, но не достаточным условием для успешного утверждения правового государства. Если нормы Основного Закона не получают адекватного развития в других законах и подзаконных актах, то записанные в нём права и свободы остаются лишь красивыми декларациями. Такими были, например, конституции советского периода, закреплявшие за гражданами множество самых широких прав, которые, однако, не развивались, а чаще даже наоборот, ограничивались в законах и подзаконных актах.

Несмотря на все прилагаемые усилия, действующая Конституция Казахстана также не смогла полностью избежать такого рода проблем. Зафиксированные в ней принципы правового государства зачастую в значительной степени искажаются или попросту не получают своего развития в процессе дальнейшей нормотворческой деятельности.

24 августа 2009 года указом главы государства утверждена Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 г. до 2020 г, в которой на основе анализа современных тенденций развития права и государства определены основные направления дальнейшего совершенствования правовой системы. За короткий срок суверенного развития Казахстана это третий программный документ, развивающий национальную модель становления правового общества на принципах преемственности и системности.

Смена общественно-экономической формации востребовала новую национальную правовую систему, основанную на совершенно иных принципах и методах правового регулирования. Правовая система является условием и следствием строительства правового государства, формирования гражданского общества. Иначе говоря, на смену классовой идеологии приходит признание общечеловеческих ценностей, прежде всего природных прав человека, создание новой системы демократического государства. Исследователи считают, что казахстанская система права включает 17 отраслей законодательства.

На ранних этапах развития Казахстана многие решения принимались в спешке, без достаточного осмысления их экономических и политических последствий, что стало следствием имевшей место в то время острой нехватки знаний и опыта в области экономических реформ и государственного строительства.

В этой связи возникает закономерный вопрос: что же ещё нужно сделать для того, чтобы реализовать зафиксированную в Конституции волю народа и утвердить Казахстан правовым государством не на бумаге, а на деле? Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо выполнить своего рода «работу над ошибками», то есть критически проанализировать то, что было сделано до сих пор, разобраться в причинах неудач и найти способы их преодоления.

Первый вывод, который следует из анализа недолгой истории суверенного Казахстана, заключается в том, что законотворческая деятельность государственных органов не отличается ни глубиной замысла, ни последовательностью. За годы суверенитета в Казахстане принято множество законов, регулирующих самые разные общественные отношения. Одних только самостоятельных законодательных актов в Республике, по подсчетам специалистов насчитывается более 250. При этом некоторые из них регламентируют одни и те же вопросы, но с совершенно разных позиций. Это стало следствием того, что действующие сегодня законы были приняты в разные годы, на разных этапах развития государства и поэтому, объективно, имеют в своей основе различную идеологию.

В первые годы независимости это была идеология ещё социалистического государства. В период действия Конституции 1993 года, идеология, по сути, парламентской республики. И, наконец, с момента принятия Конституции 1995 года – идеология президентской республики. К примеру, только по вопросам развития предпринимательства, в том числе малого, есть Закон 1990 года «О хозяйственной деятельности и развитии малого предпринимательства», Закон 1992 года «О защите и поддержке частного предпринимательства», два Закона 1997 года «Об индивидуальном предпринимательстве» и «О государственной поддержке малого предпринимательства».

Одним и тем же терминам в разные годы законодатель придавал, зачастую, разные значения. Многие вновь принятые законы объявлялись имеющими приоритет над ранее принятыми, в которые при этом не всегда вносились необходимые изменения. Но самое главное, на наш взгляд, в этом частотном законе теряется сама суть правового государства, так как в основе большинства из них лежит принцип приоритета интересов государства над интересами личности. *Интересы государства при этом зачастую представляются так, как это выгодно чиновникам.* Происходит это потому, что в соответствии с действующим казахстанским законодательством правом законодательной инициативы обладают только депутаты Парламента и Правительство. Фактически, большинство законопроектов разрабатывается именно Правительством. Внутри Правительства разработчиками законопроектов, как правило, выступают уполномоченные государственные органы. По устоявшейся привычке они стараются, в разрабатываемых ими законопроектах, *решить свои узковедомственные вопросы* (получить побольше полномочий, увеличить штаты, набрать политические «очки» и т.д.), *не задумываясь о системе правоотношений в целом и об интересах рядовых граждан.* Затем эти законопроекты принимаются Парламентом, как правило, в редакции, близкой к правительственной.

В последние годы стало, чуть ли не правилом одновременно с принятием каждого закона дополнять Административный кодекс несколькими новыми статьями, предусматривающими все новые и новые виды административных правонарушений. Закономерным результатом такого законотворчества становится неэффективность принимаемых законов, которые не в состоянии решить существующие в обществе проблемы.

Генеральным направлением дальнейшего развития Казахстана как правового государства должно стать укрепление институтов гражданского общества и предоставление гражданам страны реальной возможности самым непосредственным образом участвовать в принятии решений, затрагивающих их прав и свободы. Логика развития страны показывает на устойчивый процесс либерализации всех сторон общественной и государственной жизни.

Первым принципом правового государства является верховенство закона, когда общество должно управляться с помощью единых для всех законов, которые должны исполняться цивилизованными

механизмами мирного разрешения конфликтов, противоречий, а также посредством консолидирующей идеологии и укрепления моральных ценностей в обществе. Обычный законопослушный гражданин в таком обществе контактирует с государственными институтами от случая к случаю. Но именно этим сильна государственная власть, в условиях демократии призванная обеспечивать защиту прав граждан.

Перед Казахстаном стоит задача формирования новой парадигмы управления общественными процессами – от методов принуждения к технологиям убеждения, от конфронтации интересов к их согласованию. Но в любом случае необходимо иметь в виду, что нормальная демократическая политическая система не может существовать в рамках слабого государства. Правовую реформу нельзя сводить только к принятию новых юридических норм, более совершенных кодексов. Помимо научного обновления законодательства происходят институциональные преобразования в структуре судебной системы, организации судопроизводства и следственной работы, в системе аттестации судей и организации юридической науки.

Реформа в судебной системе началась в 1994 году, это необычайно сложный процесс, прежде всего потому, что не может идти в отрыве от жизни. Здесь присутствует множество факторов. Это и нравственное состояние, и уровень жизни, и реальная действенность закона. Судья – частица огромной замкнутой системы, чтобы он стал на самом деле независимым, требуются кардинальные изменения в самой системе. В ходе судебной реформы в стране была построена единая структура профессионального правосудия, включившая в себя Верховный и местные суды, арбитражный и экономический. Чтобы добиться независимости судей при принятии решений, в новое законодательство заложили целый комплекс специальных мер. Так, некоторые суды (например, экономический) действуют по принципу экстерриториальности, чтобы исключить влияние местной власти на принятие решений, административное деление этих судов сделали не совпадающим с общегосударственным. Закреплен принцип несменяемости судей – «пожизненности» пребывания их на должности. Сделан акцент на достойное материальное обеспечение судейского корпуса как одну из мер по предупреждению коррупции, для того, чтобы «мздоимство в судейской среде было не только нравственно недопустимо, но и экономически невыгодно».

Другой стороной реформ стало введение дополнительных гарантий для участников процесса. Здесь тоже появилось много новых нюансов, в частности, создана система апелляционного производства, появилась новая процедура пересмотра решений, уже вступивших в законную силу, принято новое уголовно-процессуальное законодательство, предполагающее участие защиты во всех стадиях уголовного процесса, включая дознание и следствие.

В 2007 году вступили в силу поправки в конституционный закон «О судебной системе и статусе судей РК», новый закон о «Высшем судебном совете». Это означает упрощение судебной иерархии, повышение эффективности судов и приближение их к населению.

30 августа 2008 г. вступил в силу закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам применения мер пресечения в виде ареста, домашнего ареста. Санкционирование ареста перешло в компетенцию судов, получила дальнейшее развитие специализация судов, на рассмотрение Парламента передан законопроект о частных судебных исполнителях.

С января 2007 года согласно закону «О присяжных заседателях в Казахстане начал работать суд присяжных. Суть суда присяжных – «разбавить» судейскую власть народным представительством, не отдавая полностью всю полноту власти в руки чиновников. Суд присяжных – это институт демократического государства. За основу казахстанской модели института присяжных была принята континентальная модель смешанного суда, как итог трехлетней дискуссии и тщательной проработки модели англосаксонского суда присяжных. Состав присяжных заседателей будет определяться судом с использованием электронной технологии методом случайной выборки, а кандидатом в присяжные может стать гражданин Казахстана не моложе 25 лет, включенный в список кандидатов присяжных заседателей. Списки будут составлять, и обновлять ежегодно местные исполнительные органы власти.

Институт присяжных, оказывая влияние на ход судебного процесса, одновременно способствует росту правосознания, распространению и укоренению массовой правовой культуры, налаживанию обратной связи между обществом и государством. Важность принимаемых присяжными заседателями решений, участие в процессе применения юридических норм, анализ существующих в обществе проблем – все это способствует формированию чувства ответственности, самостоятельности и независимости присяжных.

В Республике Казахстан именно государство и ветви власти несут особую ответственность за сбалансирование в рамках права текущих общественных, экономических и социально-политических процессов. Конституционно закрепленный принцип разделения властей содержит в себе механизм самоограничения государства правом. Исполнительная власть – это тот сектор государства, сущность которого состоит в

постоянном стремлении регулировать общественные процессы и отношения путем все большего: проникновения во все сферы жизни общества, в усилении контроля и применении запретительных методов управления. Таким образом, именно исполнительная власть представляет собой тот сектор государства, который более всего нуждается в ограничении правом. Это означает «подзаконность власти, гарантированность прав личности, включение государства в сферу права». Принцип подзаконности власти означает, что государство устанавливает ответственность перед законом (подзаконность) не только для отдельных лиц, но также и для самого себя. Государство предстает как институт, ограничивающий себя правом, действующий в рамках права. Выполняя свое основное предназначение как гаранта правового порядка, государство, обладая властью и аппаратом насилия, неизбежно само превращается в источник насилия и становится нарушителем правового порядка, если оно не будет ограничено правом, гражданским обществом и общественно-правовыми институтами. На наш взгляд, очень актуальным является высказывание русского юриста А.Ф. Кони по поводу государственной власти, который более ста лет назад писал: «Твердая государственная власть зиждется на уважении к закону; как бы хороши ни были законы, но там, где власть государства сама будет относиться к ним поверхностно; где представители ее вместо осуществления закона будут действовать по своему произволу и злоупотреблять дарованной им властью; где гражданин будет знать, что норма деятельности определяется не законом, ... а усмотрением лиц «власть имущих», там не может быть истинной свободы, истинного порядка и того, что составляет поддержку всякого закона – уважения к закону. Власть не может требовать уважения к закону, когда сама его не уважает; граждане вправе отвечать на ее требования: «Врач, исцелился сам» [3].

Именно право должно выступить той формой, в которой регулируются, взвешиваются мнения разных сторон. Реформирование правовой системы происходит по инициативе и схемам действующей власти. Однако для утверждения права необходимы усилия не только государства, но и общественно-политических институтов, а также самих граждан, которые должны прийти к осознанию своих юридических обязанностей, к пониманию себя в качестве носителей основополагающих ценностей правовой культуры. Для реализации основных направлений национальной правовой политики Республики Казахстан потребуются серьезная и длительная работа по систематизации, консолидации и кодификации законодательства, организация единой общегосударственной системы юридического всеобщего образования населения и значительное повышение роли закона.

Таким образом, резюмируя вышеизложенное, следует отметить, что республика прошла первый этап создания и становления собственной экономической и правовой системы. На V съезде судей Казахстана Президент страны Н.А. Назарбаев поставил ряд актуальных задач. Первой определена задача повышения уровня доверия граждан к судебной системе [4]. Доверие связывает граждан с политическими институтами, повышая их эффективность. Конституция это своего рода договор общества и власти. В соответствии с положениями Конституции страна смогла пройти сложный период масштабных преобразований. Именно Конституция стала системным юридическим выражением основных политических ценностей, которые определяют лицо нового Казахстана.

1. Сапарғалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. Изд.3-е, с доп. - Алматы: Жеті жарғы, 2007. – С. 192.

2. Баймаханов М.Т. Конституция и процесс построения правового государства// Известия Министерства образования и науки РК, НАН РК. Сер. общественных наук, 1999 (22) июль-август. – Алматы: РИО ВАК РК, 1999. – С. 5.

3. Кони А.Ф. Избранные произведения. – М., 1956. - С. 4.

4. Казахстанская правда. 19 ноября 2009 года.

Конституция саяси-билік үдерістерінің легитимділік факторы ретінде

Л.Х. Матакбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры, с.ғ.д.,
Lmatakbaeva@mail.ru

Андатпа: Қазақстан Республикасының саяси билігінің модернизациялануы жаңа институттардың пайда болуына әкелді. Ата заң еліміздегі түбегейлі шешімдер қабылдау ережелері бекітілген саяси-құқықтық құжат. Мақалада ҚР саяси биліктің легитимділігінің маңызды шарттарының бірі ретінде құқықтық мемлекеттің конституциялық негіздеріне саяси талдау жасалған. Автордың пайымдауынша, құқықты мемлекет ретінде Қазақстан дамуының басты бағыттары азаматтық қоғам институттарының нығайымы болып табылады.

Тірек сөздер: легитимділік, құқық, ырықтандыру, құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам, заң үстемділігі

The constitution as a factor of the political and governmental processes legitimation

L.H. Matakbaeva – *d.p.s., professor of chair International relations, KazNPU named after Abai,*
Lmatakbaeva@mail.ru

Abstract: The political power modernization in the Republic of Kazakhstan has led to necessity of institutions establishment to maintain stability. Constitution - a political and legal document that sets out the fundamental rules of decision-making, the scope of authority and distribution of power in the political system. The article analyzes the constitutional foundations of legal state in the Republic of Kazakhstan as one of the most important conditions for the political power legitimation. The author believes that the main direction of development of Kazakhstan as the legal state should be the strengthening of civil society institutions.

Key words: legitimation, law, liberalization, legal state, civil society, the rule of law

УДК 341.231.14

**АДАМНЫҢ ӨМІР СҰРУ ҚҰҚЫҒЫ МЕН ҚАДЫР ҚАСИЕТІНЕ ҚОЛ СҰҚПАУ ҚҰҚЫҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚ РЕТІНДЕ ОРЫНДАЛУЫНЫҢ КЕЙБІР
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Ә.Мақсатқызы – *ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультеті халықаралық құқық кафедрасының
1-курс магистранты, aigera07@gmail.com*

Ғылыми жетекшісі: Сабикенов С.Н. – *ҰҒА-ның академигі, профессор s-sabikenov@mail.ru*

Аннотация: Авторлар адам құқығы саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттар жүйесінің маңыздылығы, олардың ішкі мемлекеттік құқық жүйесіне өте үлкен әсер ететіні айтылған. Мақалада адамның өмір сүру құқығы мен қадір қасиетіне қол сұғылмаушылық құқығының өзекті мәселелері қарастырылған. Осы мәселеге байланысты халықаралық құқықтық актілердің мазмұны зерттелін, халықаралық тәжірибе қарастырылған. Сонымен қатар аталған саладағы адамның халықаралық-құқықтық стандарттарға Қазақстан Республикасы Конституциясымен ішкі мемлекеттік заңдардың нормаларымен салыстырмалы талдау жасалған. Және республикамызда адам құқығын іске асырудың Ұлттық іс-қимыл жоспары қарастырылып, тәжірибеде орын алған жағдайларға ғылыми-құқықтық баға берілген. Аталған мәселеге байланысты статистикалық мәліметтерде зерттелін, адам құқығын қорғау саласындағы тенденциялар көрсетілген. Авторлар адамның өмір сүру құқығымен қадір қасиетіне қол сұғылмаушылық құқығын қамтамасыз ету мәселесін зерттеуді қорытындылап, Қазақстанның ұлттық заңнамасын халықаралық-құқықтық стандарттарға сәйкестендіру бойынша ұсыныстар жасалған.

Тірек сөздер: адамның өмір сүру құқығы, қадір қасиетіне қол сұғылмаушылық құқығы, адам құқығы саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттар

Адам құқығы саласындағы халықаралық стандарттарды орындау өте өзекті мәселердің бірі болып табылады. Қазақстандағы адам құқықтарының ахуалын кешенді талдау негізінде Республикадағы осы салада Ұлттық іс-қимыл жоспары дайындалған. Ол үшін халықаралық деңгелек үстелдер өткізіліп арнайы жұмыс топтары құрастырылып жұмыс істеген. Атап айтсақ, Базалық баяндама Қазақстандағы БҰҰ Даму Бағдарламасының тапсырысы бойынша Қазақстан әлеуметтанушыларының тәуелсіз ассоциациясы жүргізген «Қазақстандағы адам құқықтары: қоғамдық пікір» атты арнайы әлеуметтанушылық зерттеулердің нәтижелеріне, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссияның құқық қорғау қызметіне негізделген. Онда Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары мен үкіметтік емес ұйымдарының, халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың және Қазақстанда белгіленген тәртіппен аккредителген халықаралық ұйымдардың мәліметтері кеңінен тартылды.

Осы мақалада қарастырып жатқан тақырыпқа байланысты ҰҒА-ның академигі, профессор С.Н.Сабикеновтың пікірін келтірген жөн деп ойлаймыз. Ол еңбектерінің бірінде: «в сегодняшнем мире систематические грубые нарушения прав человека повсеместно воспринимаются как свидетельство национальной и международной нелегитимности данного режима. Эта ситуация, однако, не имеет исторических прецедентов. Права человека являются установленным предметом международных отношений лишь на протяжении около полувека. Правам человека отведено значительное место в принятом в 1945 г. Уставе ООН. И эта новая организация быстро продвигалась в направлении разработки авторитетных международных норм о правах человека. 10 декабря 1948 г. Генеральная Ассамблея ООН приняла Всеобщую декларацию прав человека. В этом всеобъемлющем перечне прав систематизирована еще только зарождающаяся точка зрения, в соответствии с которой политика государств по отношению к собственным гражданам не только является законным предметом международных отношений, но и должна оцениваться в соответствии с международными стандартами» - деп жазады.[1, 5-13 б.].

Осы нікірді қолданып, тақырыбымызды талдайық. Жоғарыда аталған Баяндамада адам құқықтары жөніндегі ұлттық заңнаманы салыстырмалы талдау, мемлекеттік органдар қызметіне берілген бағалар, құқықтық саясатты, ұлттық заңнаманы және құқық қолдану практикасын адам құқықтары саласындағы Қазақстан ратификациялаған халықаралық пактілер мен конвенциялар нормаларына сәйкес одан әрі жетілдіру жөніндегі ұсынымдар бар. Базалық баяндаманың қорытындылары мен ұсынымдары адам құқықтары саласындағы Ұлттық іс-қимыл жоспарын әзірлеуге негіз болады. Баяндамадағы материалдар заң шығарушы, атқарушы және сот билігі, құқық қорғау органдары, адвокатура, адам құқықтарын соттан тыс қорғау институттарының, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдар, басқа қоғамдық бірлестіктер, Қазақстанда аккредиттелген дипломатиялық қызметтер, білім беру, ғылым және мәдениет өкілдеріне пайдалы болады.

Өмір сүру құқығы осы саладағы қалыптасатын басқа барлық құқықтар мен бостандықтардың бастапқы негізін қалайды. Ол әлемдік өркениеттің ең жоғарғы құндылығы болып табылады, өйткені адам мерт болған жағдайда басқа құқықтардың барлығының маңызы жойылады. Бұл іргелі құқықты жеке адамның мемлекет, оның өкілдері немесе жеке адамдар тарапынан болатын кез келген заңсыз қол сұғудан азат болу құқығы ретінде қарауға әбден болады. Өмір сүру құқығының әлеуметтік шарттары бірқатар конституциялық қағидалармен қамтамасыз етіледі: қауіпсіздік пен гигиена талаптарына сай келетін еңбек шарты құқығымен (ҚР Конституциясының 24-бабының 2 тармағы); жасы бойынша және ауырған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда әлеуметтік қамсыздандырылумен (28-бап); денсаулығын қорғау және мемлекеттік және жеке денсаулық сақтау емдеу мекемелерінде медициналық көмек алу құқығымен (29-бап) және басқа да кенілдіктермен.

Істің мәнісінде қалған құқықтардың барлығы қалай болғанда да өмір сүру құқығының айналасына бірігеді. Мысалға, әлеуметтік қорғалу, қолайлы қоршаған орта, лайықты өмір сүру құқықтары қарым-қатынас бен жазаның қатығез түрлерінен еркін болу құқығы сияқты оның тиімді іске асуын қамтамасыз ететін қосымша құрал болып табылады. Мемлекет бұл құқықтарды мойындауға және қолда бардың бәрін пайдаланып адам өмірі үшін қолайлы жағдай жасауға міндетті. Жеке адамның өмірі мен денсаулығына қарсы жасалған қылмыстың аса ауыр қылмыстық жазаланатын әрекет санатын құрайтыны кездейсоқ емес.

Бұл саладағы бөлек проблема – мемлекеттің ерекше ауыр қылмыс жасаған адамдарға ең ауыр жаза ретінде өлім жазасын қолдану құқығы. Өмір сүру құқығы өлім жазасын шектеуші болып табылады.

1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясының (бұдан әрі – Конституция) 15-бабында былай бекітілген: 1. Әркімнің өмір сүруге құқығы бар. 2. Ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасы ерекше ауыр қылмыс жасағаны үшін ең ауыр жаза ретінде заңмен белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамның кешірім жасау туралы өтініш ету хақы бар.

«Ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасы ерекше ауыр қылмыс жасағаны үшін ең ауыр жаза ретінде заңмен белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамның кешірім жасау туралы өтініш ету хақы бар» деген тұжырым Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің (бұдан әрі – АСҚХП) 6-бабының 2 тармағына және БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитетінің жалпы реттегі № 6 Ескертуінің 7 тармағында келтірілген осы баптың түсініктемесіне сәйкес келеді.

Бұл тұжырым Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі - ҚР Қылмыстық кодексі) 49-бабында одан сайын нақтыланған, онда «өлім жазасы – адамның өміріне қол сұғатын ерекше ауыр қылмыстар үшін, сондай-ақ соғыс кезінде немесе ұрыс жағдайында мемлекеттік сатқындық, бейбітшілікке және адамзаттың қауіпсіздігіне қарсы қылмыс және ерекше ауыр әскери қылмыстар жасағаны үшін ғана қолданылуы мүмкін» деп бекітілген [2].

Бұл ретте аталған баптың 2 бөлігіне сәйкес «өлім жазасы әйелдерге, сондай-ақ он сегіз жасқа толмай қылмыс жасаған адамдарға және сот үкім шығарған сәтте алпыс бес жасқа толған еркектерге тағайындалмайды», бұл АСҚХП 6-бабының 5 тармағына сәйкес келеді. ҚР Қылмыстық кодексінің 6-бабының 5 бөлігіне сәйкес өлім жазасы рақымшылық жасау тәртібімен өмір бойы бас бостандығынан айырумен немесе айрықша режимдегі түзеу колониясында жазасын өтеуге жиырма бес жыл бас бостандығынан айырумен алмастырылуы мүмкін, бұл АСҚХП 6-бабының 4 тармағына сәйкес келеді. 2003 жылғы 17 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Президенті «Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу туралы» Жарлыққа қол қойды. Бұл Жарлыққа Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасы Конституциясының әркімнің өмір сүру құқығын бекітетін 15-бабының 1-тармағына сәйкес қол қойған, ол Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру туралы құқықтық саясат тұжырымдамасының қағидаларын жүзеге асыруға бағытталған және өлім жазасын қолдануды шектеуге бағытталған бағдарының заңды жалғасы болып табылады.

Көптеген әлеуметтанушылық сауалдамалар еліміздің халқының көпшілігі өлім жазасын толық жоюды әлі ертерек деп санайтынын көрсетеді. Қоғамның пікірін ескермеуге болмайды, сондықтан ең ауыр жазаны қолдануды одан әрі шектеуге жасалған кезекті қадам ретінде өлім жазасын орындауға мораторий жариялау таңдалды. Жарлық соттардың өлім жазасы туралы үкімді орындауды тоқтата тұруын көздейді. Өлім жазасына балама ретінде өмір бойы бас бостандығынан айыруды енгізу өзін-өзі ақтайды деп ойлаймыз. Бұл ретте өлім жазасының өзі қылмыстық жазалау түрі ретінде жойылмайды, тек соттардың өлімге кесуді орындауын тоқтатады. Мораторийдің мерзімі шектелмейді, тек қажет кезінде күші жойылады.

Өмір бойы қамауға алу институтының пайда болуы соттардың өлім жазасын кесу жағдайларын барынша азайтады, бұл өлім жазасынан толықтай бас тарту үшін нақты алғышарттар жасайды деп ойлауға әбден болады. Өлім жазасына мораторий енгізілген мерзім ішінде республикада қылмыстың өршуі байқалған жоқ және криминогендік жағдай салыстырмалы түрде тұрақты сақталуда. Статистикалық мәліметтерге сәйкес тіркелген қылмыстардың жалпы саны мен елдегі қылмыс жасау деңгейі 90-шы жылдардың ортасынан бастап төмендеген. 2000 жылы республикада 150790 қылмыс тіркелген болса, 2005 жылы олардың саны 118485 болған. 2007 жылы 143550 қылмыс, 2008 жылы 146347 қылмыс тіркелген [3]. Қазіргі таңда Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес тиісті мемлекеттік органдар тұрақты мониторинг жүргізін, оның нәтижелері бойынша алдағы уақытта өлім жазасын толық жоюдың мүмкіндіктері туралы мәселе шешілетін болады. Қазақстанда құқық қорғау органдарының немесе ұлттық қауіпсіздік органдарының сотсыз немесе өз бетінше жазалауы немесе адамдардың із-түссіз жоғалып кетуі практикасы жоқ. Дегенмен де АСКХП ережелерін жүзеге асыру кезінде, соның ішінде БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитетінің жалпы реттегі №6 Ескертуінің 5 тармағына сәйкес өмір сүру құқығын түсіндіруге барынша кең ауқыммен келу қажет, бұл құқықты қорғау кең мағынасында әртүрлі салаларда, мысалға балалар өлімін азайту және өмір сүру ұзақтығын арттыру, кедейлік пен ауруларға қарсы күресу және т.б. үшін сындарлы шешімдер қабылдауды талап етеді.

Адамның қадір-қасиетіне қол сұқпаушылық құқығы туралы айтатын болсақ, Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабында адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды деп белгіленген [4]. Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды. Аталған конституциялық ұйғарым Қазақстан Республикасы 1998 жылы ратификациялаған «Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға» толықтай сәйкес келетінін атап өткен маңызды.

Алайда алдын ала тергеу және анықтау органдарының, түзеу мекемелерінің лауазымды тұлғаларының азаптау элементтерін қолдануы фактілері бар. Мысалға, кәмелетке толмаған У.-ды жазықсыз соққыға жыққаны үшін Атырау қаласы сотының 2008 жылғы 25 маусымдағы үкімі бойынша полиция бөлімінің кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі учаскелік инспекторы Б. сотталған. ҚР Бас прокуратурасы мен ҚР ҰҚК мәліметтері бойынша кейбір әскери бөлімшелерде казармалық бұзақылық, «дедовщина», әскери қызметкерлер құқығының бұзылуы, бопсалау, жекелеген кіші командирлердің, прапорщиктер мен офицерлердің сарбаздардың құқықтарын бұзу фактілері бар.

Мысалға, 2008 жылғы шілдеде Ақтөбе ғарнизонының Әскери соты өзінің қызметтестерін соққыға жыққан фактілері бойынша 41433 әскери бөлімшенің (Атырау қаласы) контрактілік қызметтегі әскери қызметшілер сержант О. және кіші сержант К.-ні ҚР ҚК 368-371, 375, 384 баптарында қарастырылған қылмысты жасады деп танып, 5 және 4 жылға бас бостандығынан айыруға соттаған. Алматы ғарнизонының Әскери соты әскери қызметшілерді соққыға жығу фактілері бойынша капитан П. және лейтенант М.-ді айыпты деп танып, әскери қызмет бойынша 6 және 9 жылға шектеуге үкім шығарған. Әскери қызметшілер арасындағы бейжарғылық қатынастардың негізгі себептері жеке тәртіпсіздік, бөлімдер мен құрамалардың жекелеген командирлерінің төмен басқару және тәрбиелік рөлі, бөлімшелердің тәрбиелік және әлеуметтік-құқықтық жұмыс жөніндегі лауазымды тұлғаларының өзінің лауазымдық міндеттеріне қанағаттанарлықсыз көзқарасы, әскери полиция мен әскери прокуратура тарапынан тиісті шаралар қабылданбауы болып табылады [5].

Құқық қорғау органдарының жекелеген қызметкерлері тергеу мен анықтаудың рұқсат етілмейтін әдістерін қолдана отырып, азаматтар құқығын оларды заңсыз ұстау, тергеудің рұқсат етілмеген әдістерін пайдалану жолымен бұзу фактілеріне жол береді. Қылмыстық процесс жүргізетін органдар қызметіндегі адам құқықтарының сақталуы ахуалына жасалған талдау көрсеткеніндей, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қылмыстық қудалау аясына түскен адамдарға қатысты күш қолданып зорлауды, азаптауды, дәлелдемелерді бұрмалауды қолдану практикасы әлі жойылған жоқ. Бұрынғысынша азаматтарды заңсыз ұстау мен тұтқындау және оларды ішкі істер органдарына жеткізу, оларды қызметтік кабинеттер

мен басқа да орын-жайларда ұстау фактілері кең тараған. Мысалға, Қазақстан әлеуметтанушыларының ассоциациясы 261 респондент арасында «Сіздің құқықтарыңыз нақты немен бұзылды?» деген сұрақ бойынша жүргізген сауалдама көрсеткеніндей, құқықтары бұзылды деп санаған респонденттердің үштен бір бөлігінен астамы - 35,2% нақты қалай бұзылды деген сұраққа жауап беруге қиналған. Бұл сұраққа алынған жауаптардан шығатын қорытынды, азаматтар көбінесе олардың құқықтары: полицияның заңсыз ұстауымен, құжаттарды тексеруімен – 8,0%, жалақының, өтемақының өз уақытында төленбеуімен – 7,7%, жұмыс алу құқықтарына қысым жасалуымен - 6,5%, зейнетақыны ең төменгі көрсеткіштермен тағайындаумен – 4,6%, еңбек заңнамасының бұзылуымен – 3,8%, сайлауда адамның сайлаушылар тізімінде болмауымен – 3,1% бұзылды деп есептейді. Әлеуметтанушылық зерттеудің алынған мәліметтері ҚР Бас прокуратурасынан алынған ресми мәліметтермен корреспонденцияланады [6].

2008 жылы прокурорлар тергеу изоляторларынан 54 заңсыз ұсталған адамдарды айқындап, босатқан. 2006 жылы прокурорлар 62 азаматты ұстауды заңсыз деп мойындаған, соның ішінде 47 азамат - ҚР Ішкі істер министрлігі желісі бойынша. Мысалға, 2008 жылғы сәуірде Қазақстан Республикасының азаматы К. Мемлекет басшысының жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссияға шағым жасаған, онда оны заңсыз тұтқындағаны және айып тақпай ҚР Әділетмінің ҚАЖК-нің ЕЦ-166/1 мекемесінде бір айдан артық ұстағаны туралы хабардар еткен. К.-нің Украина аумағында жасалған қылмысқа қатысы жоқтығы туралы оның Астана қаласының ІІД мен прокуратурасына бірнеше қайтара шағымдануы оң нәтиже бере қоймаған.

Тек Мемлекет басшысының жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссияның араласуынан кейін ғана К. Украина аумағында басқа адам жасаған қылмысқа ешқандай қатысы жоқ ретінде заңсыз тұтқыннан босатылған. ҚР Президенті жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссия Қазақстанның Бас прокуроры мен Украинаның Бас прокурорына атқарылған жедел жұмыстары үшін алғыс білдірді, олар Комиссияның үндеуіне жедел шара қабылдап, К.-ны заңсыз тұтқындаудан босатуға көмек көрсетті. Жоғарыда көрсетілген тұлғаға қарсы қылмыстарды жасаудың себептері кейбір лауазымды адамдардың (тергеушілердің, анықтаушының) төмен біліктілігі болып табылады, олар «көрсеткіш қуалап» заңсыз әдістермен қандай да бір күдіктінің айыбының дәлелдері жоқ кезде олардан мойындайтын айғақ алуға әрекеттенеді немесе дәлелдемелерді бұрмалау жолымен қызметтегі жағдайын жақсы етін көрсете отырып, өзінің қателіктерін жасыруға тырысады.

Жеке адамның қадір-қасиетін қорғау туралы конституциялық норма қылмыстық, азаматтық, әкімшілік жауапкершілік белгілеу арқылы жүзеге асады. ҚР Қылмыстық кодексінде қорлау мен жала жабу үшін және азаптауды қолданғаны үшін қылмыстық жауапкершілік белгіленген. ҚР Азаматтық кодексінде жеке адамның қадір-қасиеті материалдық емес игілікке жатады және заңмен қорғалады деп белгіленген. Азаматтық заңнама бойынша қорғау амалдарының ішінде моральдық зиянды өтеу, адамның қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін мәліметтерді сот арқылы теріске шығару мүмкіндігі бар. 2008 жылы прокурорлар пошталық-телеграфтық корреспонденцияларға 36 заңсыз тұтқындауды, 5 мүлкті заңсыз тұтқындауды және бір алуды айқындаған. ҚР Бас прокуратурасының мәліметтері бойынша интернат-үйлері әкімшілігінің онда тұратындардың жеке басына қол сұғылмау құқықтарын бұзған фактілері бар. Мысалға, Алматы облысының прокуратурасы психикалық ауруы жоқ азаматша З.-ны Панфилов ауданының психоневрологиялық диспансеріне заңсыз орналастыру фактісін анықтаған. Бұл факті бойынша интернат-үйінің дәрігері И.-ге ҚР ҚК 127-бабының 2 бөлігінің «б» тармағы бойынша және аудандық аурухананың психоневрологиялық бөлімшесінің дәрігері Б.-ға ҚР ҚК 325 бабының 1 бөлігі бойынша қылмыстық іс қозғалған [7].

Қазақстан Республикасының кеден органдарының азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмау, жеке басының және отбасының құпиясы құқығын бұзу фактілері практикада жиі кездесетінін ерекше атап өткен жөн. Атап айтқанда олар азаматтардың алып шығатын бейнекассеталарды, аудиокассеталарды, дискілер мен фототаспаларды оларда тыйым салынған ақпараттың бар-жоғын тексеру үшін міндетті түрде алдын ала қарауға ұсынуы туралы қолданыстағы кедендік ережеге сілтеме жасайды.

Құқық қорғаушылардың пікірінше кеден органдарының талаптары оларды орындаудың күрделілігінен азаматтардың негізделген жазғыруын тудырады және кеден органдары қызметкерлері тарапынан жемқорлық құқық бұзушылыққа жағдай жасайды. Қазақстан әлеуметтанушылары ассоциациясы 1500 респондент арасында жүргізген сауалдама жеке өмірге қол сұғылмау құқығын қорғау саласындағы ахуалға сұрақ берілгендердің 19% теріс баға бергенін көрсетін отыр. Сұрақ берілгендердің 65,3% жеке өмірге қол сұғылмау құқығын қорғаудың мемлекеттік тетіктеріне оң баға берген. Сұрақ берілгендердің 15,7% жауап беруге қиналған. Тұтас алғанда, жеке адамның өміріне қол сұғылмау құқығын қорғау ахуалына жасалған әлеуметтанушылық талдау нәтижелері жеке өмірге қол сұғылмау құқығын қорғаудың мемлекеттік тетіктері кейбір жеке лауазымды адамдардың, басқа да адамдардың заңдылық пен адам құқықтарын бұзу

фактілерін есепке алмағанда, Қазақстанның адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелерін ескере отырып жетіліп келеді деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келсек, Қазақстан Республикасында адамның және азаматтардың құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін жетілдіру және адамның құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктерін күшейту мақсатында БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитетінің Қазақстан азаматтарының жеке шағымдарын қарау құзырын мойындауға бағытталған Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің Бірінші Факультативтік хаттамасы ратификацияланды. Қазақстанда өлім жазасын толықтай жою үшін 1989 жылғы 15 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің өлім жазасын жоюға бағытталған Екінші Факультативтік хаттамасы ратификациялануға дайын [8]. Қазақстан Республикасының адамдарды зорлықпен жоғалып кетуден қорғауға арналған халықаралық конвенцияға қосылуы мәселесі пысықталып жатыр. Азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмауы, жеке басының және отбасының құпиясы конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету мақсатында кедендік жеке тұлғалардың мүліктерін алып шығу және алып кіру ережелерін реттейтін заңдарды, оған тәуелді актілерді жалпыға ортақ танылған халықаралық стандарттарға сәйкестендіру керек.

1 Сабикенов С.Н. *Некоторые методологические основы изучения общечеловеческой концепции прав человека: внутригосударственные и международные аспекты / Права человека: международный опыт, проблемы и перспективы. Сборник материалов научно-теоретической конференции... / Отв. ред. С.Ж. Айдарбаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – С. 5-13.*

2 16.07.1997 N 167-1 Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі // Әділет - Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі / <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000226>

3 Информация Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК / <http://www.pravstat.kz/rus/index.php>

4 Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы // Әділет - Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі / <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

5 Адам құқықтары жоғарғы құндылық // www.adilet.gov.kz/.../2_doklad_r

6 Қазақстан әлеуметтанушыларының ассоциациясы материалдары // [HYPERLINK "http://askkz.tmweb.ru/kz/journal/"http://askkz.tmweb.ru/kz/journal/](http://askkz.tmweb.ru/kz/journal/)

7 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // Әділет - Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі / <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409>

8 БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 15 желтоқсандағы 44/128 қарары / <http://www.un.org/ru/ga/44/docs/44res.shtml>

Некоторые вопросы выполнения права человека на жизнь и неприкосновенности его чести и достоинства как основное право международного стандарта

Ә.Мақсатқызы – магистрант 1 курса факультета международных отношений специальности международного права КазНУ aigera07@gmail.com

Научный руководитель: Сабикенов С.Н. – д.ю.н., профессор s-sabikenov@mail.ru

Аннотация: Авторы рассказывают о значительности системы международно-правовых стандартов и их влияния на внутригосударственную правовую систему. В статье рассмотрены проблемы вмешательства в право человека на жизнь и его честь и достоинство. В связи с этим рассмотрены международные практики, учитывая содержание международных правовых актов. Так же проведен сравнительный анализ в сфере международного стандарта прав человека между Конституцией Республики Казахстан и внутригосударственных правовых норм. В том числе в нашей республике рассмотрен национальный план по реализации действий прав человека, дана научно-правовая оценка случаям имевшим место в практике. По вышеуказанным проблемам составлены статистические данные и показано рост тенденции. В заключении авторы, исследуя право человека на жизнь и неприкосновенности его чести и достоинства, сделали предложения о стандартизации национального законодательства республики Казахстан.

Ключевые слова: право человека на жизнь, право неприкосновенности его чести и достоинства, международный стандарт прав человека

Some issues of implementation of the right on life inviolability of his honor and dignity as a fundamental right of the international standard

A.Maksatkyzy – 1st course master student speciality of International law of KazNU aigera07@gmail.com

Scientific supervisor: Sabikenov S.N. – Doctor of law, professor s-sabikenov@mail.ru

Abstract: Authors tell about relevancy of system of international legal standards and their influences on interstate legal system. In article problems of intervention in a human right on life and his honor and advantage are considered. In this regard the international practitioners are considered, considering contents of the international legal acts. The comparative analysis in the sphere of the international standard of human rights between the Constitution of the Republic of Kazakhstan and interstate

precepts of law is carried also out. Including in our republic the national plan for realization of actions of human rights is considered, the scientific and legal assessment is given to the cases taking place in practice. On the above problems statistical data are made and is shown growth of a tendency. In the conclusion authors investigating a human right on life and inviolability of his honor and advantage, made offers on standardization of the national legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: a human right on life, the right of inviolability of his honor and dignity, the international standard of human rights

УДК 327:341.43

THE LEGAL REGIME OF THE PIPELINES IN THE CASPIAN SEA

Dr. iur. Barbara Janusz-Pawletta – *Professor at the Department of International Law (Germany),
barbara.janusz.pawletta@gmail.com*

Abstract. Although the oil and gas resources of the Caspian Sea are sufficient, their transportation to world markets requires enhancement. The most suitable form for doing so is to ship the resources over waterways, which are limited in the case of the Caspian region, or to use pipelines. The existing network of pipelines from the Caspian Sea shall be extended, and this requires application of international legal standards. In the case of land pipelines there are different legal frameworks available, such as the Energy Charter of 1994, where also the newly independent riparian states are party to. In the case of the maritime pipelines which are to pass through the Caspian Sea, the law of the sea would be respectively applicable. It would be recommendable to place the future legal regime for the Caspian Sea together with the fundamental rules of the law of the sea.

Key words: Caspian Sea, International Law, Oil and gas resources and their transportation, Energy Charter

Excerpt from the book: *The Legal Status of the Caspian Sea - Current Challenges and Prospects for Future Development*

1. Pipelines in the Caspian Sea

The oil and gas resources of the landlocked Caspian region are thousands of miles away from open sea ports, from where tankers could deliver them to markets in Europe, Asia, or America. This was one reason why a number of pipelines for the transport of liquids and gases (petroleum and natural gas from the Caspian fields) was built – namely, in order to transport resources overland for distances of several thousand kilometers. Since some large oil and gas deposits are located seaward of the Caspian coast there are plans to construct offshore pipelines on the seabed of the Caspian Sea.

Whereas oil and gas production in the Caspian Sea has been increasing from year to year, the expansion of export capacity has been slow. Many regional and global actors want to gain control of the Caspian's energy reserves and their transport routes in order to strengthen either own political presence in the region, to reduce their dependence on energy supplies from the Gulf region, or (as in the case of the new independent states of the Caspian states) to secure their economic development. This complex geopolitical situation in the region impedes policy with respect to laying pipelines in the Caspian region¹.

The two oil pipelines Baku-Novorossiysk (the northern route from 1997 and the second route from 2000), as well as the pipeline Baku-Supsa transport oil from the fields of Azerbaijan to the west. The oil from Kazakhstan also flows through two lines: Atyrau to Samara in Russia, where it connects with the Russian main line, and since 2001 also through the pipeline of the Caspian Pipeline Consortium (CPC) from the oil field Tengiz to the Russian ports of Novorossiysk and Tuapse on the Black Sea. The required expansion of the loading capacity of the two ports, however, hampers further oil transport through the Black Sea to the Mediterranean area. An alternative to the CPC is offered by the oil pipeline Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), which is designed for the transport of oil mainly from Azerbaijan to the world market. The idea remains very controversial of building a trans-Caspian line to deliver oil from the Kazakh Aktau field into the BTC². The completion of other planned pipelines that could to carry Caspian resources both to the west and to the south and east, in the near future is not foreseeable for political reasons³. The Kazakhstan–China oil pipeline is [China's](#) first direct oil import pipeline from Central Asia. It runs

---

¹ Freitag-Wirringhaus, p. 23 ff.

² *Buonanno*.

³ Iran Oil Swap (Neka, Tehran); Central Asia Oil (Turkmenistan, Afghanistan, Gwadar, Pakistan); Iran Azerbaijan (Baku- Tehran); Kazakhstan - China (Aktobe, Xinjiang); Kazakhstan,

from [Kazakhstan](#)'s Caspian shore to [Xinjiang](#) in China. The pipeline is owned by the [China National Petroleum Corporation](#) (CNPC) and the Kazakh oil company [KazMunayGas](#). The construction of the pipeline was agreed between China and Kazakhstan in 1997. The first section of pipeline from the [Aktobe](#) region's oil fields to [Atyrau](#) was completed in 2003. Currently capacity is approx. 14 million tons per year. The pipeline is expected to reach a nominal capacity of 20 million tons per year in 2014. The strategic importance of the Caspian deposits consists not in their actual size, but in their role in diversifying sources of energy for countries seeking resources outside the Arab region. The transportation of Caspian resources via both the existing and the planned routes, requires the adoption of relevant provisions on their construction and operation.

Given the geographical location of the Caspian Sea as landlocked waters, the legal regime of the resource transport routes is subject to disputes between the coastal states. Much greater importance concerns the possible elaboration of legal norms defining the regime of pipelines on the seabed and underground. The final set of rules determining the oil and gas pipeline regime shall reflect international legal standards.

2. International law on pipelines

International law provides detailed regulation of the regime for laying submarine pipelines. Pipelines located overland and at the bottom of the sea are defined as a means of transporting petroleum and natural gas. The overland pipelines enjoy no special regime under international law. Submarine pipelines are regulated according to the law of the sea. The existing international rules concerning freedom of transport may apply to pipelines and gas lines when they are used for traffic in transit if agreed upon by the contracting states concerned⁴. There are merely a few treaties regulating this matter. A number of related issues (like property, licensing, safety standards, and the environment) are regulated by the national law of the individual states.

Most transboundary overland pipelines consist of separate parts located on areas covered by the given state's sovereignty and their regime is therefore regulated by national laws. However, it is becoming increasingly common that the transboundary pipelines are regulated by multilateral agreements⁵. They provide for the parties' general obligations regarding pipeline construction, non-discrimination in usage, etc.,⁶ or even exact data regarding the delineation of the course for the laying of such pipelines⁷. The pipelines to be laid on the territory of another state for defense reasons require the permission of the state concerned⁸.

Initially, a state's freedom to lay submarine cables was recognized in the 19th century. This was regulated for the first time in the Convention for the Protection of Submarine Cables from 1884,⁹ and recognized as one of the freedoms of the high seas in 1927 by the Institute de Droit International¹⁰. The legal regime for laying and protecting submarine pipelines was set in the Geneva Convention on the High Seas of 1958¹¹ and in the UNCLOS¹². The coastal state shall have the right to set conditions for pipelines entering its territory or territorial sea, or to establish its jurisdiction over pipelines that are from other states under its jurisdiction¹³. Subject to its right to take reasonable measures for the exploration of the continental shelf, the exploitation of its natural resources and the prevention, reduction and control of pollution from pipelines, the coastal state may not impede the laying or maintenance of such cables or pipelines. The delineation of the course for the laying of such pipelines on the continental shelf is subject to the consent of the coastal state. The coastal state retains the right to establish conditions for pipelines entering its territory or territorial sea, and its jurisdiction over cables and

---

Turkmenistan, Iran (Kazakhstan, Turkmenistan to Kharg Island in Iran); Ksashuri-Batumi (Dubendi in Azerbaijan to Batumi in Georgia).

⁴ Art. 1 para. of the Convention on Transit of Land- Locked States; Art. 124 para. 2 UNCLOS.

⁵Lagoni, in: Bernhardt, p. 1034.

⁶ Brazil - Bolivia 1938, UNTS, vol. 51, p. 256; Brazil - Bolivia - Argentina - Paraguay - Uruguay, 1941 in: M.O. Hudson, International Legislation, vol. 8, p. 623.

⁷ US - Canada, Northern Gas Pipeline Agreement, 1977, UST, d. 29, p. 3582.

⁸Haines- Fairbanks Oil Pipeline Agreement, 1955 USA - Canada, UNTS, vol. 206, p. 93.

⁹ Martens NRG2, vol. 11, p. 281.

¹⁰AnnIDI, vol. 3 (1927), p. 339.

¹¹ Art. 2 para. 3.

¹² Art. 87 para. 1 (c).

¹³ Art. 79, 1-4 UNCLOS.

pipelines constructed or used in connection with the exploration of its continental shelf, along with exploitation of its resources and the operations of artificial islands, installations and structures under its jurisdiction.

Outside the territorial sea, states are free to lay submarine pipelines¹⁴. When laying submarine cables or pipelines, states shall due regard to pipelines already have in place¹⁵. In particular, the possibility to repair existing cables or pipelines shall not be prejudiced. In case of interruption or damage to a submarine pipeline by the owner of another submarine pipeline the repair costs incurred by the pipeline owners must be carried by him¹⁶. The freedom to lay submarine pipelines – including the laying of new pipelines as well as repairing the old – as well as to enjoy other freedoms of the high seas shall be exercised by states with due regard to the interests of other states enjoying similar freedoms on the high seas and to those states' rights with respect to activities in the Area¹⁷.

A state's right to lay pipelines on the continental shelf and respectively on the sea bed of the exclusive economic zone is limited by the following rights of the coastal state: to take reasonable measures for the exploration of the continental shelf, the exploitation of its natural resources, and the prevention, reduction, and control of pollution from pipelines¹⁸ and the coastal state's consent for the delineation of the course for the laying of such pipelines on the continental shelf¹⁹. In the areas where the Exclusive Economic Zone was established above the continental shelf the legal regime of continental shelf prevails. This applies except when the Exclusive Economic Zone exceeds the seaward limits of the continental shelf, as in such a territory the regime of the high seas is applicable²⁰.

The right of the coastal state to take reasonable measures for the prevention, reduction, and control of pollution from pipelines²¹ includes its right to conduct an inspection and the imposition of safety standards²². The pipes require pumping stations for their proper functioning. A safety zone will therefore be created around them²³.

The maritime pipeline regime for the land-locked countries is a special case. Land-locked states are those countries which have no access to the sea coast. Their geographic location hampers their participation in world trade since they need to trade at a great distance from the sea, thus causing relatively high costs. Securing free and unfettered access to the high seas is of great significance for the landlocked countries, which in turn is connected with the transit issue. Both persons and property, which originate from a land-locked state or shall arrive at its territory, must cross the territory of another state, which matter can cause numerous legal, political, and administrative difficulties.²⁴

Not all international agreements that guarantee the freedom of transit extend to the rights of landlocked countries to lay pipelines, securing the contractually preferential treatment of landlocked countries. The Barcelona Convention and the Barcelona Statute on freedom of transit, the first which has provided for freedom of transit, does not apply to laying of pipelines. The Barcelona Convention and the Statute has a more general scope of application in comparison to the New York Convention on Transit Trade of Landlocked States²⁵. The latest, alongside traditional means of transport, includes rules for "other" means of transport, including oil and gas pipelines, which shall be established by common agreement among the contracting states concerned, with due regard to the multilateral international conventions to which these States are parties²⁶. UNCLOS, while defining the means of transport, states that landlocked states and transit states may, by agreement between them, include as

---

¹⁴ Art. 2, para. 3, Art. 26, para. 1, Geneva Convention on the Law of the Seas; Art. 87 para. 1 c), Art. 112 para. 1 UNCLOS

¹⁵ Art. 26 para. 3 Geneva Convention on the Law of the Seas; Art. 79 para. 5, Art. 112 para. 2 UNCLOS.

¹⁶ Art. 4 1884 Convention; Art. 28 Geneva Convention on the Law of the Seas, 1958; Art. 114 UNCLOS.

¹⁷ Art. 2 Geneva Convention on the Law of the Seas, 1958; Art. 87 para.2, Art.150, 153 UNCLOS.

¹⁸ Art. 4 Convention on the Continental Shelf Art. 26 para. 1,2 Geneva Convention on the Law of the Seas; Art. 79 Abs. 2 UNCLOS.

¹⁹ Art. 79 Abs. 3 UNCLOS.

²⁰ Art. 58. Abs. 1, 2 UNCLOS.

²¹ Art. 4 Convention on the Continental Shelf; Art. 26 Abs. 1,2 Geneva Convention on the Law of the Seas; Art. 79 Abs. 1, 2 UNCLOS.

²² Art. 27- 29 Geneva Convention on the Law of the Seas; Art. 113- 115 UNCLOS.

²³ Art. 5 Convention on the Continental Shelf; Art. 60, Art. 80 Abs. 4- 7 UNCLOS.

²⁴Upreti.

²⁵ From 1965-07-08, UN Treaty Series, vol. 597, p.3

²⁶ Art. 2 para. 1 New York Convention.

means of transport pipelines and gas lines²⁷. Also the GATT-agreement secures the transit right of the landlocked states²⁸ which may be exercised by state, and not private enterprises²⁹. None of these provisions allowing the transit freedom for pipelines may be applicable to the Caspian Sea pipeline, since neither the Soviet Union itself, nor its successor states have ever become parties to these conventions. Therefore a particularly important role for the expansion of pipeline transit rights of the Caspian's landlocked countries is played by Energy Charter, which was signed in Lisbon on 17 December 1994 by all the states of the former Soviet Union. Its weakness lies in the fact that Russia has not ratified the Charter³⁰.

The Charter defines oil transportation as one of the priority areas for regulation. Its provisions are applicable to all economic activity in the energy sector, including the transportation of primary energy sources (oil and gas) and energy products³¹. It obliges parties to take necessary measures to facilitate the transit of energy materials and products consistent with the principle of freedom of transit and without distinction as to the origin, destination, or ownership of such energy materials and products or discrimination as to pricing on the basis of such distinctions, and without imposing any unreasonable delays, restrictions, or charges³². Contracting Parties shall encourage relevant entities to co-operate in: first, modernizing energy transport facilities necessary to the transit of energy materials and products; second, developing and operating energy transport facilities serving the Areas of more than one contracting party; third, applying measures to mitigate the effects of interruptions in the supply of energy materials and products; and fourth, facilitating the interconnection of energy transport facilities³³. The next, very important provision states that in the event that transit of energy materials and products cannot be achieved on commercial terms by means of energy transport facilities, the contracting parties shall not place obstacles in the way of new capacity being established, except as may otherwise be provided in applicable legislation regarding environmental protection, land use, safety, or technical standards. In the event that transit of energy materials and products cannot be achieved on commercial terms by means of energy transport facilities the contracting parties shall not place obstacles in the way of new capacity being established³⁴. However, a party through whose territory primary energy sources and energy products can be routed in transit, is not obliged to permit the construction or modification of energy transport facilities or a new or additional transit through existing energy transport facilities in case when it would endanger the security or efficiency of its energy systems, including the security of supply³⁵. A special system of dispute settlement described in the Charter may be applicable only following the exhaustion of all relevant contractual or other dispute resolution remedies previously agreed between the Contracting Parties involved in the dispute³⁶.

3. Future regulations on pipelines in the Caspian Sea

The pipeline regime in the Caspian Sea has never been subject to separate interstate regulation. It is the draft of the status convention, which for the first time will regulate this regime. The Draft Caspian status convention is – albeit indirectly – following law of the sea provisions.

"Contracting states may lay submarine cables and pipelines on the bottom of the Caspian Sea. [proposed by Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan] in accordance with this Convention, international legal standards and agreed economic standards" [Art 13 (2), Section 1] [proposed by Iran]

"The delineation of the course for the laying of such pipelines is subject to the consent of the state party, if the

---

²⁷ Art. 124 para. 2 UNCLOS.

²⁸ Art. V GATT.

²⁹ Art. XVII GATT.

³⁰ After signed the Energy Charter Treaty in 1994 Russia accepted its provisional application (agreeing to apply its provisions as far as they are with its national law), which was terminated by Russian in 2009.

³¹ Art. 1 Abs. 4, 5 Energy Charter Treaty.

³² Art. 7. 1 Energy Charter Treaty.

³³ Art. 7 Abs. 2 Energy Charter Treaty.

³⁴ Art. 7. 4 Energy Charter Treaty.

³⁵ Art. 7 Abs. 5 Energy Charter Treaty.

³⁶ Art. 7 Abs. 7 Energy Charter Treaty.

submarine pipe is to be laid through the mining site of the coastal state." [Art 13 (2), paragraph 2] [proposed by Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan]

"Nothing affects the right of the state parties to establish conditions for laying pipelines entering their mining sites on the seabed [Art. 13(2) Abs.3][proposed by Azerbaijan, Kazakhstan, Iran and Turkmenistan]

Regarding the laying of a trans-Caspian pipeline the state parties differ seriously in their positions. Provisions proposed by Iran together with Russia are not compatible with existing international law norms regarding the laying of submarine pipelines

"Contracting states may lay submarine cables and pipelines on the bottom of the Caspian Sea [Art. 13(2) Abs.1] [proposed by Russia and Iran]

"States Parties establish conditions for the laying of technological pipelines in their own sectors or their zones at the seabed of the Caspian Sea" [Art. 13(2) Abs.2][proposed by Russia and Iran]

"The Contracting states may lay submarine main pipelines on the floor of the Caspian Sea, under the condition that an ecological expertise of these projects will be approved by all the coastal countries. The state laying the pipeline shall bear material responsibility for damages caused to the other Parties and to the marine environment occurring due to break up of the pipeline [Art. 13(2) Abs.3] [proposed by Russia and Iran]

Iran and Russia rule out the possibility of a unilateral decision with regard to the laying of a trans-Caspian pipeline. Russia's position on the division of the Caspian Sea into Zones of National Jurisdiction, where coastal states' rights have not sovereign character, excludes coastal states' privileges recognized by UNCLOS regarding rights on laying the pipelines. Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan represent the position that each of the coastal states exercises the right to lay submarine trans-Caspian pipeline. Such a right shall be based on an agreement concluded exclusively between states whose seabed mining site is crossed by the routes of pipelines. This proposal complies with the provisions of UNCLOS relating to the rights and obligations of states on the laying of submarine pipelines. It requires the consent of the respective coastal state³⁷ since nothing affects the right of the coastal state to establish conditions for pipelines entering its territory, or its jurisdiction pipelines constructed.

The Draft of the future convention on the legal status of the Caspian Sea states that the regime of the pipelines in the Caspian Sea shall be designed according to the requirements of both: standards of the law of the sea and rules reflected in the Draft of the future convention. This provision does not allow deriving the final standards for pipelines as long as the coastal states represent entirely diverging views with respect to the legal division of the Caspian Sea into maritime zones which define the coastal states' fundamental right regarding the laying of pipelines.

4. Final remarks

Although the oil and gas resources of the Caspian Sea are sufficient, their transportation to world markets requires enhancement. The most suitable form for doing so is to ship the resources over waterways, which is limited in the case of the Caspian region, or to use pipelines. The existing network of pipelines from the Caspian Sea shall be extended, and this requires application of international legal standards. In the case of land pipelines there are different legal frameworks available, such as the Energy Charter of 1994, where also the newly independent riparian states are party to. In the case of the maritime pipelines which are to pass through the Caspian Sea, the law of the sea would be respectively applicable. It would be recommendable to place the future legal regime for the Caspian Sea together with the fundamental rules of the law of the sea.

The legal regime of Caspian maritime pipelines has never been subject to interstate agreements. It was subordinated only to the general practice of the Caspian states in regulating the use of the Caspian Sea. Nowadays, it is only a draft of the convention on the legal status of the Caspian Sea which shall define the future legal framework for the maritime pipeline regime. The challenge related to the settlement of this issue is, as in the case of other legal regimes for use of the Caspian Sea, related to the undefined status of the Caspian Sea. There is still no agreement between the coastal states whether and which parts of the Caspian Sea shall be covered by the

---

³⁷ Art. 79 Abs.3 UNCLOS.

coastal states' sovereignty or respective sovereign rights, as would allow the coastal states to freely build transboundary Caspian pipelines.

- Arsenov, W., *Internationalee Transportkorridor Nord-Süd*, in: *Iran Heute*, 2003 (2).
- Antonowicz, L., *The Disintegration of the USSR from the Point of View of International Law*, *Polish Yearbook of International Law* 19 (1991-1992).
- Bleckmann, A., *Das Souveränitätsprinzip im Völkerrecht*, AVR 23 (1985), p. 450 ff.
- Bodenbach, E., *Die völkerrechtliche Einordnung internationaler Seen unter besonderer Berücksichtigung des Kaspischen Meeres*, Peter Lang Verlag, 2008.
- Brown, L. *Public International Law*, London, Sweet & Maxwell 1970.
- Chufirin, G., *The Security of the Caspian Sea Region*, Oxford University Press, 2001.
- Darby, J.J., *The Soviet Doctrine of the Closed Sea*, 23 SAN DIEGO L. REV 685 (1986).
- Elferink, A.G., *The Legal Regime of the Caspian Sea. Are the Russian Arguments Valid? In: The Legal Foundation of the New Russia*, B. Risnes, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo 1998.
- Freitag-Wirminghaus, R., *Geopolitik am Kaspischen Meer. Der Kampf um neue Energieressourcen*, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1998.
- Goss, R.O., *Economics and the international Regime for Shipping*, in: *Buttler, W.,E., The Law of the Sea and International Shipping*, Ocean Publications INL, 1985.
- Götz, R., *Rußlands Erdgas und die Energiesicherheit der EU. Rußlands Beitrag zur Energiesicherheit der EU unter besonderer Berücksichtigung des Erdgasmarkts*, SWP-Studie 2002/S 12, April 2002.
- Grotius, H., *De mare libero*, 1609.
- Gull, K., *From the Historical geographical Researches of Caspian Sea*, in: *Izvestija Akademii Nauk Azerbeidschanskoj SSR, Series of Geog.-Geology Sciences*, Baku, 1960, Nr 2.
- Huttenbach, S.H.R., *The Post-Soviet Conflict over Offshore Boundaries in the Caspian Sea and the New Littoral States*, in: *Blake (Hrsg.), Boundaries and Energy: Problems and Prospects*, 1998.
- Kembayev, Z., *Die Rechtslage des Kaspischen Meeres*, in: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 68(2008), 1027-1055.
- Knight G., Chiu H., *The International Law of the Sea: Cases, Documents, and Readings*, 1991.
- Lagoni, R., *Prinziple applicable to living resources occurring both within and without the exclusive Economic Zone or in zones of overlapping claims*, Report of the Committee, International Law Association, Cairo Conference (1992).
- Mehdiyoun K., *International Law and the Dispute over Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea*, 94 AJIL 179-89 (2000).
- Mamedov, R., *International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of theory and Practice*, in *The Turkish Yearbook of International Relations*, XXXII, 2001.
- Mamedov, R., *International- Legal Status of the Caspian Sea in its Historical Development*, *Turkish Yearbook of International Relations*, XXX, 2001.
- Merzliakov, Iurii: *Legal Status of the Caspian Sea*, in: *International Affairs-A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relation* Bd. 45, 1999, Nr. 1, p. 33 ff
- Oxman, B.H., *Caspian Sea or Lake: What Difference Does it Make?* in: *Caspian Crossroads Magazine*, Bd.1, Nr.4 (1996).
- Parvizi Amineh, M., *Globalisation, Geopolitics and Energy Security in Central Eurasia and the Caspian Region*, *Clingendael International Energy Programme*, The Hague, 2003.
- Rabinowitz P., Yusifov M., Arnoldi J., Hakim E., *Geology, Oil and Gas Potential, Pipelines and the geopolitics of the Caspian Sea Region*, in: *Ocean Development & International Law*, 35: 19-40, 2004.
- Ranjbar, R. *Das Rechtsregime des Kaspischen Meeres und die Praxis der Anrainerstaaten*, *Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden*, 2004.
- Romano C.P., *The Caspian Sea and International Law: Like Oil and Water*, in: *W.Ascher, N Mirovitskaya , The Caspian sea: A Quest for Environmental Security*, 2000 Kluwer Academic Publishers.
- Salingerej, A.A., *pravavoi Status Kaspisjskovo Moria (Rechtsstatus des Kaspischen Meeres)*, *Izdatelskij Dom KazGJU, Almaty*, 2003.
- Sands, P., *Principles of international environmental law I*, Manchester University Press, Manchester, New York, 1995.
- Schmidt, R., Müller, H., *Einführung in das Umweltrecht*, 5., erw. Aufl., München, Beck, 1999.
- Schweisfurth, T., *Das Recht der Staatensukzession. Die Staatenpraxis der Nachfolge in völkerrechtliche Verträge, Staatsvermögen, Staatsschulden und Archive in den Teilungsfällen Sowjetunion, Tschechoslowakei und Jugoslawien*, C.F. Müller (1996), *Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht*, 35/1996.
- Seck A., *Pipelines form Central Asia and the Transcaucasus: A Maze of Alternatives*, in *Boundaries and Energy: Problems and Prospects* (G.H.Blake, M.A. Pratt, C.H. Schofield) Kluwer Law International, 1998.
- Simma, B. *The Charter of the United Nations: a Commentary*, Oxford Univ. Press, 2002.

- Thompson, B.H., *The Trouble With Time: Influencing The Conservation Choices of Future Generations*, 44. *Natural Resources Journal* 601, 2004.
- Tilleman, W.A., *Public Participation in the Environmental Impact Assessment Process: A Comparative Study of Impact Assessment in Canada, the United States and the European Community*, 33 *Columbia Journal of Transnational Law* 337, 1995.
- Uprety, K., *Right of Access to the Sea of Land- Locked States: Retrospek and Prospect for Development*, in: *Journal of International Legal Studies*, Bd. 21, Winter 1995.
- Vitzthum, W., *Der Rechtsstatus des Meeresbodens*, *Schriften zum Völkerrecht*, 22 Berlin [West]: Duncker & Humblot, (1972).
- Vinogradov S., Wouters P., *The Caspian Sea: Current Legal Problems*, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Bd. 55 (1995), S.604 ff.
- Wolfrum, R., *International Law of cooperation*, in: *Encyklopedia of Public International Law*, R. Bernhardt, Bd. 2, 1997 Elsevier.
- Zonn, I., Zhiltsov, S., *Der Kaspische Raum [Kaspijskij Region]*, Moskau 2004.

Каспий теңізіндегі құбырлардың құқықтық режимі
Януш-Павлетта Барбара, barbara.janusz.pawletta@gmail.com

Аңдатпа: Каспий теңізінің мұнай және газ ресурстары жеткілікті болғанымен, әлемдік нарыққа Қазақстан бойынша жүк тасымалдарын күшейтуді талап етеді. Осы үшін ең қолайлы нысан Каспий өңірінің жағдайында шектелген су жолдарында астам ресурстарды жеткізу немесе құбырларды пайдалану болып табылады. Каспий теңізінің мұнай құбырларының қолданыстағы желісі ұзартылуы мүмкін, бұл халықаралық құқықтық стандарттарға қолдануды талап етеді. Жер құбырларын өткізген жағдайда 1994 жылы Энергетикалық Хартияның ретінде қол жетімді түрлі құқықтық база бар, онда сондай-ақ, жаңадан тәуелсіз жағалаудағы мемлекеттер қатысушысы болып табылады. Каспий теңізі арқылы теңіз құбырларын өткізген жағдайда, теңіз заң тиісінше қолданылатын болады. Каспий теңізінің болашақ құқықтық режимін орналастыру үшін оған теңіз құқықтық іргелі ережелері бірге ұсынылады.

Тірек сөздер: Каспий теңізі, халықаралық құқық, мұнай және газ ресурстарын және олардың тасымалдау, Энергетикалық хартия

Правовой режим трубопроводов в Каспийском море
Януш- Павлетта Барбара, barbara.janusz.pawletta@gmail.com

Аннотация: Хотя нефтяные и газовые ресурсы Каспийского моря являются достаточными, их транспортировка на мировые рынки требуют улучшения. Наиболее подходящей формой для этого является грузоперевозки ресурсов через пути, которые могут быть в Каспийском регионе, конечно, необходимо использовать трубопроводы. Существующая сеть трубопроводов из Каспийского моря может быть продлена, а это требует применения международных правовых норм. В случае земельных трубопроводов существуют различные правовые системы доступные, например, как Энергетическая хартия 1994 года, где также новые независимые прибрежные государства могут являться сторонниками. В случае функционирования морских трубопроводов, которые должны пройти по дну Каспийского моря, соответственно будет применяться морское право. Рекомендуется размещать будущий правовой режим Каспийского моря вместе с основными правилами морского права.

Ключевые слова: Каспийское море, международное право, нефтегазовые ресурсы и их транспортировка, Энергетическая хартия

УДК 341.229(574)

«БАЙҚОҢЫР» ҒАРЫШ АЙЛАҒЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Ғ.А. Машимбаева – *ал-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң халықаралық құқық кафедрa доценті, з.ғ.к.,*
gulmash@mail.ru

А.Нұпбаева – *ал-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң «Халықаралық құқық» мамандығының 2 курс*
магистранты, aiqera.n@mail.ru

Аңдатпа: Халықаралық құқық теориясында жалға берілетін территорияларды ерекше құқықтық режимдегі территориялар ретінде қарастырады. Байқоңыр кешені жалға берілген территориялар тобына жағады.

Байқоңыр ғарыш айлағының халықаралық құқықтық мәртебесі Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясының осы мәселе аясындағы ұстанымдары жөнінде отандық және Ресейлік ғалымдар зерттеулерін жүргізуде. Дегенмен, қазіргі таңға дейін бұл мәселе халықаралық құқықта аса жеткілікті түрде қарастырылып, зерттелмеген тақырыптар қатарында. Осыған орай мақалада қарастырылып отырған ғарыш айлағы мәселелері кешені бойынша ғарыш айлағының халықаралық құқықтық мәртебесін, Қазақстан Республикасы және Ресей

Федерациясы арасындағы ғарыш айлағы бойынша қарым қатынастарын, ұстанымдарын және халықаралық құжаттарды қарастыру маңызды және өзекті болып табылады.

Тірек сөздер: халықаралық- құқықтық мәртебе, Байқоңыр ғарыш айлағы, Ресей Федерациясы, Қазақстан Республикасы, ғарыш

Халықаралық құқық теориясында жалға берілетін территорияларды ерекше құқықтық режимдегі территориялар ретінде қарастырады. Бабурин С.Н. ерекше құқықтық режимдер территорияларының төмендегідей түрлерін айрықшалайды:

- ерекше заңдар қолданылатын территориялар;
- төтенше жағдай территориялары;
- әскери жағдайдағы территориялар;
- орталық биліктің тікелей басқаратын территориялары;
- жабық әкімшілік территориялар;
- тасымалдау және бейбіт өту территориялары;
- концессиялар және жалға берілген территориялар [1, 111].

Байқоңыр кешені осы жіктемелердің ішіндегі жалға берілген территориялар тобына жатады.

Заң ғылымында халықаралық жалға берілген территориялар түсінігі ретінде, бір мемлекеттің екінші мемлекетке келісім негізінде, өз территорияларының бөлігін немесе осы территорияларда орналасқан қандай да бір объектілері мен құрылыстарын, белгілі бір мерзімге, белгілі бір мақсатта және келісілген шарттар негізінде беруі қарастырылады [2, 286].

Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы арасындағы қарым қатынас екі ел үшін де маңызды стратегиялық бағыт ретінде қарастырылады. Осы қарым қатынастың ішіндегі маңызды жақтарына Байқоңыр ғарыш айлағы бойынша мәселелер кешенін жатқызуға болады.

Кеңес Одағының күйреуі нәтижесінде 1991 жылы «Байқоңыр» кешені бойынша Ресей Федерациясы және Қазақстан Республикасы арасында, халықаралық құқықтық түрде ғарыш айлағының құқықтық мәртебесіне қатысты құжаттар қабылдана бастады. 1991 жылғы 31 тамыз – Қазақ КСР Президентінің Жарлығымен «Байқоңыр» ғарыш айлағы Қазақстанның территориясындағы мүліктік кешен ретінде оның меншігі болып жарияланды.

1992 жылғы 25 мамырдағы Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы шарттың 25 бабында екі ел өзара тиімді негізде «Байқоңыр» ғарыш айлағының ғылыми-техникалық әлеуетін арттырып, оны пайдалану тәртібін жеке келісіммен реттейтіндігі айтылған [3, 2].

Шартта айтылған келісімнің алғашқысы ретінде 1992 жылдың 25 мамырындағы «Байқоңыр» ғарыш айлағын пайдалану тәртібі туралы Қазақстан республикасы және Ресей Федерациясы арасындағы Келісімді қарастыруға болады.

1992 жылғы Келісімнің 2 бабында Қазақстан Республикасы территориясында орналасқан «Байқоңыр» ғарыш айлағының объектілері оның меншігіне кіреді және Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы «Байқоңыр» ғарыш айлағының мүліктерін пайдалану және меншіктену құқығын Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Стратегиялық Күштеріне береді деп бекітілген [3, 6].

Бастапқы кезеңде «Байқоңыр» ғарыш айлағының құқықтық мәртебесі әскери объект ретінде айқындалып, ол ТМД мүше мемлекеттердің бірлесін пайдалануына берілген болатын. Кейінгі жылдары ғана, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың көреген саясатының арқасында мемлекетаралық келісімге қол жеткізін, Байқоңыр ғарыш айлағының құқықтық мәртебесін анықтаудың келесі кезеңдерінде ғарыш айлағы Қазақстан Республикасының меншігі ретінде қарастырыла бастады.

1992 жылғы Келісімде Байқоңыр қаласының әкімшілігінің құқықтық мәртебесі, ғарыш айлағының объектілерін пайдалану тәртібі қарастырылмаған. Сонымен қатар, Ресей тарапынан кешенді пайдаланудың құқықтық негіздері, кешен қызметкерлерінің құқықтық мәртебесі, ғарыш айлағы территориясында орналасқан РФ әскери құрылымдарының құқықтық мәртебесі және Байқоңыр қаласының (бұрынғы Ленинск) тұрғындарының құқықтық мәртебесі Келісімде қарастырылмады.

Осы мәселелерді шешу мақсатында екі ел арасында 1994 жылғы 28 наурызда ғарыш айлағын пайдаланудың негізгі қағидаттары мен шарттары туралы Келісім жасалды. Ол бойынша «Байқоңыр» кешені – Байқоңыр» ғарыш айлағы мен Ленинск қаласының, олардың қозғалмалы және қозғалмайтын мүліктері, сынау, технологиялық, ғылыми, өндірістік-техникалық, әлеуметтік және қамтамасыз ету объектілері. [4] болып табылады.

Бұрынғы Ленинск қаласы болып аталған 1995 жылы өзгертілген Байқоңыр қаласының құқықтық мәртебесі «Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы Байқоңыр қаласының мәртебесі

және ондағы атқарушы өкімет органдарын құрудың тәртібі мен олардың мәртебесі туралы Келісім» бойынша, «Байқоңыр қаласы жалға алу жағдайында жұмыс істейтін Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық бірлігі болып табылады» [5].

Келісім шарттарынан көріп отырғанымыздай ғарыш айлағымен қатар, барлық инфрақұрылымдарымен бірге қала да жалға берілген.

Тараптар, «Байқоңыр» кешенінің аумағында Ресей Федерациясының әскери қызметшілеріне, жай қызметші адамдарына және олардың отбасы мүшелеріне қатысты Ресей Федерациясының заңдары қолданылады және оның құзыретті органдары әрекет етеді деп уағдаласқан.

1994 жылғы Келісім негізінде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы «Байқоңыр» кешенін жалдау туралы Шартқа қол қойылып, негізгі түсініктер мен терминдердің мағынасы анықталған.

Шарттың 6 бабының 6.9 тармағы бойынша Ленинск қаласы әкімшілігінің әкімін - Ресей Тарапының ұсынысы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті мен Ресей Федерациясының Президенті бірлесін тағайындайды. Шарттың қолданыстағы кезінде Ленинск қалалық Әкімшілігі әкімінің ұсынысы бойынша Жалға алушы Ленинск қалалық әкімшілігін құрады деп берілген [6].

Шарттың 6 бабының 6.12 тармағы бойынша «Байқоңыр» кешенінің аумағында Ресей Федерациясының әскери қызметшілеріне, жай қызметші адамдарына және олардың отбасы мүшелеріне қатысты Ресей Федерациясының заңдары қолданылады және оның құзыретті органдары әрекет ететіндігі ерекшеленін, Ғарыш айлағының қызметшілері мен олардың отбасы мүшелеріне қатысты «Байқоңыр» кешенінің маңынан тыс олардың міндетті әскери қызметін атқаруға байланысты жасалынған әскери қылмыстар мен заңды бұзушылық, заңға қайшы Ресей Федерациясы және оның азаматтарына қарсы әрекет жасаған жағдайда Ресей Федерациясы юрисдикциясын жүзеге асырылады. Басқа жағдайларда Қазақстан Республикасының заңдары қолданылады деп айқындалған [6].

1994 жылы қол қойылған үкіметаралық келісім бойынша Ресей мемлекеті Байқоңыр ғарыш айлағын 20 жылға жылына 115 млн долл төлеммен жалға алды. Аталмыш құжатқа сәйкес, екі ел арасында ғарыш саласындағы әріптестікті тереңдетін, Байқоңырдағы ғарыштық бағдарламаға Қазақстанның қатысуын тереңдету, оның инфрақұрылымдарын жаңғырту, экологиялық қауіпсіздік мәселесіне жете көңіл бөлу мәселелері де назардан тыс қалмаған.

2004 жылғы келісім бойынша «Байқоңыр» кешенін Ресей Федерациясының жалға алу мерзімі 2050 жылға дейін ұзартылды [7]. Келісім бойынша жалға беру құнына өзгертулер енгізілмегенімен, келісімнің ережелері бойынша, Ресей мемлекеті Қазақстан Республикасымен Байқоңырда жүзеге асырылатын бірлескен жобалардан түскен табыстарымен бөлісу қажеттігі қарастырылды.

Бұл мәселе төңірегінде Қасымжомарт Тоқаев: «Бұрынғы келісімдерде Қазақстан жағына ресейлік коммерциялық ұшырылымдардан түскен табыс көздерін беру қарастырылмаған. Ресей осы табыс көздерінен жыл айын 1 млрд долларға дейін алады. Астана, жалға беру ақысынан бөлек ғарыш айлағында жасалатын қызметтер үшін 30 млн долл ғана алады және бұл әрине жеткіліксіз» деп мәлімдеген болатын [8]

Сонымен қатар 2004 жылы келісімге қол қою барысында жалға беру мерзімін ұзартуды қай мерзімнен бастау қажеттігі төңірегінде бірқатар қайшылықтар да орын алған. Қазақстан Республикасы тарапынан 1994 жылдан бастап жалға беру мерзімін санау қажеттілігі туралы ұсыныстар көтерілсе, Ресей жағы 2004 жылдан бастап санау қажеттігін алға тартқан еді.

2004 жылғы Келісімге қол қою барысында «Байқоңыр» ғарыш айлағында жоғары деңгейдегі экологиялық қауіпсіз, екі ел арасындағы ғарыштық бағдарламалар мен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған «Бәйтерек» ғарыш-зымыран кешенін құру туралы үкіметаралық келісімге де қол қойылды.

2014 жылы Қазақстан Республикасы ғарыш агенттігінің төрағасы Т.Мұсабаев, РФ Федералды ғарыштық агенттігінің (Роскосмос) жетекшісі О.Остапенкомен кездесуі барысында, 2014-2016 ж. арналған «Байқоңыр» кешенін бірлесін пайдалану бойынша Жол картасындағы келісімдерді іске асыру бойынша мәселелерді, оның ішінде «KazSat-3» байланыс және хабар тарату спутнигін ұшыру, «Бәйтерек» ҒЗК-ны құру жобаны жүзеге асыру, «Днепр» бағдарламасының алдағы іске асуы, ХҒС-қа қазақстандық ғарышкердің ұшу мүмкіндігін талқылаған еді [9].

Байқоңыр ғарыш айлағына қатысты екі ел қарым қатынасы тұрақты түрде дамып келе жатқандығына қарамастан, мәселе төңірегінде бірқатар қиыншылықтар да кездескен. Атап айтқанда жалға беру құнына өзгерістер енгізу мәселесі, Байқоңыр қаласының құқықтық мәртебесіне қатысты ұстанымдар алшақтығы, экологиялық мәселелер төңірегіндегі қайшылықтар.

Ресейде салынып жатқан «Восточный» ғарыш айлағына қатысты мәселе төңірегінде қазіргі таңда, ресейліктердің Байқоңырдан бас тартуы мүмкін деген пікірлер де баспасөз беттерінде орын берін отыр.

Екі ел арасындағы «Байқоңыр» кешені мәселесіне қатысты Т.Мұсабаев: «Біздің ел ғарыштық державаға айналуға ұмтылып отыр. Қазір біз ракеталарды Ресеймен бірлесін ұшыратын боламыз және болашақта да осы жобаларды бірлесін атқаруды жоспарлаймыз. Қазақстан Ресейдің Байқоңырдан кетуін қаламайды» деп жауап берген еді [10].

Отандық мамандардың пікірінше, егер де Ресей Байқоңыр айлағынан кететін болса, Қазақстан қазіргі таңда өз бетінше ғарыштық бағдарламаларды жүзеге асыруға мүмкіндігі жоқ деп санайды. Бұл мәселеге отандық ғарыш саласының мамандарының жеткіліксіздігі де арқау болып отыр.

Дегенмен, шетел ғалымдарының пікірі бойынша егер де Ресей Байқоңыр кешенінен кеткен жағдайда АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Жапония, Қытай мемлекеттері бұл мәселе төңірегінде Қазақстан Республикасымен әріптестік жасауға ұмтылып отыр деп мәлімдейді [11].

Қазақстан республикасында қазіргі таңда ғарыш саласын дамытып ғарыш кеңістігін бейбіт мақсатта зерттеу және пайдалану саласындағы әлемдік көшбасшылармен халықаралық ынтымақтастық орнатылған. Ғарышты бейбіт мақсатта зерттеп, пайдалану жөнінде 4 үкіметаралық және 8 салааралық келісімдерге қол жеткізін, Ресей Федерациясымен, Біріккен Араб Әмірліктерінің перспективалық ғылым және технология институтымен, Сауд Арабиясы Корольдігі Әбдел Әзиз атындағы Ғылыми-техникалық қалашығымен, Жапония мемлекетімен ынтымақтастық жөніндегі келісімдер мен меморандумдарға қол қойылды [12].

Сонымен мақаланы қорытындылай келе, «Байқоңыр» ғарыш айлағының халықаралық-құқықтық мәртебесін анықтау бойынша екі ел арасындағы бірқатар қиыншылықтарға қарамастан, әріптестікті жемісті түрде дамып келе жатқандығын байқаймыз.

Қазақстан Республикасы өзінің осы мәселе төңірегіндегі ұстанымдарын маңызды құжаттарды қабылдау арқылы анықтап, өз мүдделерін қорғайтын іс-шаралар кешені арқылы ғарыш айлағын отандық ғарыш бағдарламасының құрамдас бөлігіне айналдыра алды. Атап айтқанда:

1. Байқоңыр қаласы территориясында сот, прокуратура, ҚР ПМ өкілдігі, Қазақстан Республикасы Президентінің арнайы өкілі сияқты Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының болуы.

2. 2006 жылы Ресей құқық қорғау органдарының юрисдикциясы шеңберінен Байқоңыр қаласында тұраты Қазақстан Республикасының азаматтарын шығару.

3. 70 пайызы Қазақстан азаматтары тұратын Байқоңыр қаласының тіршілік әрекетін қаржыландыру мен оның инфрақұрылымын ұстау Ресей Федерациясының мемлекеттік бюджетінің қаражаты есебінен жүзеге асырылуы.

1. Бабуриң. С.Н. Территория государства: Теоретико-правовые проблемы: диссертация... доктора юридических наук: 12.00.01 – М., 1998. – 297 с.

2. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное/Под ред. М.Ю. Тихомирова. – М.: 2006. – 484 с.

3. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Казахстан от 25 мая 1992 г. Комплекс «Байконур»: Сб. нормативных актов и документов/ под. ред. А.Ф. Мезенцева. – М.: Изд-во МНЭПУ, 2005. – 320 с.

4. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан об основных принципах и условиях использования космодрома «Байконур» от 28 марта 1994 г. // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1002868

5. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы Байқоңыр қаласының мәртебесі және ондағы атқарушы өкімет органдарын құрудың тәртібі мен олардың мәртебесі туралы келісімді бекіту туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 22 желтоқсан N 329-І Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000329>

6. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан об основных принципах и условиях использования космодрома «Байконур» от 28 марта 1994 г. // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1002868

7. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы «Байқоңыр» кешенін тиімді пайдалану жөніндегі ынтымақтастықты дамыту туралы келісім // <http://normativ.kz/word/75381>

8. Литовкин Д., Ратиани Н. Сколько стоит Байконур // <http://izvestia.ru/news/285491>

9. www.strategy2050.kz

10. Мусабаев Т. «Мы бы хотели, чтобы Россия осталась на Байконуре навсегда» // <http://izvestia.ru/news/563496>

11. John CK Daly. Kazakhstan's Space Launching Cosmodrome Under Pressure by Russia // <http://www.silkroadreporters.com/2014/09/10/kazakhstan-space-launching-cosmodrome-pressure-russia/>

12. Ғарышқа ұмтылу – табысқа ұмтылу // Егемен Қазақстан 26 қыркүйек 2012 ж.

Международно-правовой статус космодрома Байконур

Г.А. Машимбаева – доцент кафедры международного права КазНУ имени аль-Фараби, gulmash@mail.ru

А.Нупбаева – магистрант 2 курса специальности «Международное право» КазНУ имени аль-Фараби, aigera.n@mail.ru

Аннотация: В теории международного права территории, сданные в аренду другим государствам, рассматриваются как территории с особым правовым режимом. Космодром «Байконур» относится к территории, находящейся в аренде другого государства.

Некоторые аспекты международно-правового статуса космодрома «Байконур» и позиции Республики Казахстан и Российской Федерации по рассматриваемому вопросу всегда находятся в центре внимания отечественных и российских ученых. Однако международно-правовой статус космодрома «Байконур» продолжает оставаться малоизученным и становится наиболее актуальным вопросом в международном праве, так как в данной сфере не велось комплексные исследовательские работы. В связи этим, изучение и исследование вопросов международно-правового статуса космодрома «Байконур» как теоретических, так и практических приобретает особую актуальность.

Ключевые слова: международно-правовой статус, космодром Байконур, , Российская Федерация, Республика Казахстан, космос.

The international legal status of the Baikonur cosmodrome

G.Mashimbayeva – PhD, Associate Professor of International law Department of al-Farabi Kazakh National University,

gulmash@mail.ru

A.Nupbayeva – Master student of international law Department of al-Farabi Kazakh National University,

aigera.n@mail.ru

Abstract: In the theory of international law the territories leased to other states are considered as the territory with special legal regime. The Baikonur spaceport treats the territory which is in rent of other state.

Some aspects of international pravovogo status of the cosmodrome "Baikonur" and the position of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the matter are always in the spotlight Ukrainian and Russian scientists. However, the international legal status of the cosmodrome "Baikonur" continues to be poorly understood and has become the most important issue in mezhhdunarodnym law, as this area was not conducted comprehensive research work. In this respect, the study and research questions the international legal status of the cosmodrome "Baikonur" both theoretical and practical takes on special significance.

Keywords: international legal status, Baikonur, Russian Federation, Republic of Kazakhstan, the cosmos.

УДК 327:341.43

СООТВЕТСТВИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ РК РАТИФИЦИРОВАННЫМ МЕЖДУНАРОДНЫМ СОГЛАШЕНИЯМ В ОБЛАСТИ СОБЛЮДЕНИЯ ПРАВ ДЕТЕЙ

А.Капесов – студент 2 курса специальности международное право, kapessov@gmail.com

Научный руководитель: Ш.А. Сабитова – д.ф.н., асоц. профессор кафедры международного права КазНПУ имени Абая, sabitova.shinara@mail.ru

Аннотация: Основным международным правовым документом обязательного характера, направленным на правовое регулирование вопросов касающихся защиты прав детей является Конвенция о правах ребенка, или, как ее называют, Конституция прав ребенка, которая была принята в 1989 году, что говорит об относительной молодости данной отрасли международного права. Однако данному событию предшествовал ряд других немаловажных явлений в истории формирования вышеуказанного кластера применения правового регулирования. В 1919 году была создана первая в мире организация по защите прав детей («Savethechildren»). В 1924 году была принята Женевская декларация о правах ребенка Лиги Наций, в 1959 – Декларация прав ребенка Генеральной Ассамблеи ООН, а 1979 год был объявлен Международным годом ребенка. Данная статья посвящен исследованию нормативно-правовой базы Республики Казахстан, ее соответствия ратифицированным международным соглашениям в области предупреждения нарушения прав детей с целью обоснования необходимости усовершенствования национального законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: права, ребенок, конвенция, международный правовой документ, международное право.

В качестве вступления, автор данной статьи хотел бы отметить важные Конвенции, не ратифицированные Казахстаном, которые, однако, содержат положения, способные в той, или иной степени повлиять на усовершенствование норм по обеспечению защиты прав ребенка в Республике. К ним относятся Конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей (18 декабря 1990 года), Конвенция ООН

против транснациональной организованной преступности и Конвенция о защите детей и сотрудничестве в области межгосударственного усыновления (Гаага, 29 мая 1993 года).

Среди ратифицированных международно-правовых актов, наиболее значимым является вышеупомянутая Конвенция о правах ребенка, принятая Казахстаном без каких либо оговорок [1]. Подписав данный договор, Государство обязалось предоставить обществу гарантии обеспечения защиты прав детей на его территории. Следует отметить, что Республика Казахстан является страной происхождения и транзитной страной для людей, ввезенных контрабандным путем, а также людей, ставших объектом торговли [2], то есть геополитическое расположение страны усугубляет сложность поставленной задачи. Однако, данный тезис должен способствовать тому, чтобы данной цели уделялось большее внимание, к чему и призывает автор данного доклада.

Комитетом ООН по правам ребенка была дана позитивная оценка мерам, предпринимаемым Правительством Республики Казахстан в области защиты прав детей. Одним из положительных достижений признано развитие и совершенствование новой законодательной базы, а также сотрудничество государственных органов с международными организациями и различными органами ООН по вопросам детства. Казахстану был дан ряд рекомендаций, среди которых основными можно назвать необходимость разработки национального плана действий по улучшению положения детей в стране и создание специального уполномоченного органа для обеспечения межведомственной координации в решении вопросов защиты детства. [3]

Однако, Национальный план действий по улучшению положения детей в стране, так же как и национальный план действий по реализации Конвенции по правам ребенка, до сих пор не разработаны в Республике Казахстан.

Законом «О правах ребенка» [4] определены цели государственной политики в интересах детей, тогда как механизм ее реализации отсутствует.

В целях предупреждения противоправной деятельности несовершеннолетних Закон «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» [5] предполагает реализацию государственной политики в области профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних, которая является элементом государственной политики в отношении соблюдения законных прав и интересов детей и включает в себя создание правовых и социальных гарантий для несовершеннолетних, материально-техническое, финансовое, научно-методическое и кадровое обеспечение органов и учреждений, составляющих систему профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних. Однако подобная отраслевая, направленная на решение отдельных проблем программа не может подменить собой Национальный план действий по улучшению положения детей и наглядно иллюстрирует отсутствие согласованности в работе государственных органов, занимающихся теми или иными аспектами обеспечения прав детей [6].

Общие принципы и нормы Конвенции о правах ребенка (ст. ст. 2, 3, 6 и 12) имплементированы в Конституцию Республики Казахстан, Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы Республики Казахстан. Был принят целый комплекс законов, основной сферой применения которых стали права и интересы детей (Законы «О правах ребенка в Республике Казахстан», «О браке и семье», «О Детских деревнях семейного типа и Домах юношества», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» и прочие). В целях более детального и полного соответствия национальных и международных норм были внесены поправки, дополнения и изменения в действующие законодательные акты. Однако, существует ряд норм Конвенции, не имплементированных в национальное законодательство. Так, не решен вопрос предоставления детям-беженцам особой защиты. Статья 47 Закона «О правах ребенка в Республике Казахстан» предусматривает, что дети-беженцы и вынужденные переселенцы имеют право на защиту своих интересов. Органы опеки и попечительства по месту нахождения ребенка, территориальные службы миграции содействуют в получении сведений о наличии и месте проживания родителей либо иных законных представителей, при необходимости определяют ребенка в лечебно-профилактические или иные организации, осуществляющие функции по защите прав ребенка. Законом «О государственной адресной социальной помощи» [7] беженцам предоставляет право на адресную социальную помощь. Согласно Правилам оказания медико-санитарной помощи иностранцам и лицам без гражданства, беженцам, постоянно проживающим или временно пребывающим на территории Республики Казахстан, беженцы имеют право на гарантированный объем бесплатной медицинской помощи. Вместе с тем, государственная помощь и социальная защита детей-беженцев не систематизированы.

Необходимо отметить, что Национальное законодательство в процессе имплементации норм Конвенции о правах ребенка, продвинулось дальше, чем по всем другим правозащитным договорам, ведь был принят Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан», практически полностью имплементировавший нормы Конвенции, международные стандарты по-прежнему дистанцированы от национальной системы права. Возможно, опыт реализации Закона «О правах ребенка в Республике Казахстан» будет способствовать разработке новой модели имплементации норм международных договоров в национальное право, пока же многие нормы закона бездействуют.

1. Конвенция о правах ребенка 1989 года, ратифицирована Республикой Казахстан в 1994 году.
2. Сабитова А.А. *Международно-правовые аспекты охраны здоровья женщин и детей // Сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора Д.И. Фельдмана «Современные проблемы развития международного и конституционного права».* – Казань, 2008. – С. 265-272
3. 33 сессия Комитета ООН по правам ребенка. 2003 г. Женева.
4. Закон «О правах ребенка» от 8 августа 2002 г.
5. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591-ІІ «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности»
6. Доклад Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан "О соблюдении прав детей в Республике Казахстан"
7. Закон Республики Казахстан от 17 июля 2001 года № 246-ІІ «О государственной адресной социальной помощи»

Балалар құқықтарын сақтау саласында ратификацияланған халықаралық келісімдерге ҚР нормативтік-құқықтық қорының сәйкестігі

А.Капесов – халықаралық құқық мамандығының 2 курс студенті, kapessov@gmail.com
Ғылыми жетекші: Ш.А. Сабитова – ҚазҰПУ Абай атындағы халықаралық құқық кафедрасының
ассоц.профессоры, ф.ғ.д., sabitova.shinara@mail.ru

Андатпа: Балалар құқықтарын қорғауға қатысты мәселелерді құқықтық реттеуге бағытталған негізгі міндетті сипаттағы халықаралық құқықтық құжат болып балалар құқығы туралы конвенция немесе 1989 жылы қабылданған балалар құқығы Конституциясы табылады. Дегенмен бұл оқиға алдында жоғарыда аталған құқықтық реттеуді қолдану кластерін құру тарихында басқа да маңызды құбылыстар орын алған. 1919 жылы балалар құқықтарын қорғау бойынша әлемде бірінші ұйым құрылды. 1924 жылы Ұлттар Лигасының балалар құқықтары туралы Женева конвенциясы, 1959 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының балалар құқығы декларациясы қабылданды, 1979 жыл Халықаралық балалар жылы болып жарияланды. Бұл мақала Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық базасын, оның балалар құқықтарының бұзылуының алдын алу саласындағы ратификацияланған халықаралық келісімдермен сәйкестігін зерттеуге бағытталған.

Тірек сөздер: құқық, бала, конвенция, халықаралық қорғау, халықаралық құқық

Conformity of regulatory and legal framework of the Republic of Kazakhstan to the ratified international agreements in the field of abidance of children's rights

A.Kapessov – 2nd year student of the specialty of international law, kapessov@gmail.com
Scientific supervisor: S.A. Sabitova – Ph.D., assoc. professor of the Department of International Law KazNPU Abaya,
sabitova.shinara@mail.ru

Abstract: The main and binding international legal instrument focused on legal regulation of problems concerning protection of children's rights is the Convention on the Rights of the Child, or, as it is called, the constitution of children's rights which was adopted in 1989, which indicates the relative youth of this branch of international law. However, this event was preceded by a number of other important events in the history of the formation of the above cluster of application of legal regulation. The first organization in the world to protect the rights of children («Save the children») was created in 1919. In 1924, adopted the Geneva Declaration on the Rights of the Child of the League of Nations, in 1959 - the Declaration of the Rights of the Child by the General Assembly of the United Nations, and in 1979 was declared the International Year of the Child. This report focuses on the study of the legal framework of the Republic of Kazakhstan, its compliance with ratified international agreements in the field of prevention of violation of children's rights in order to justify the need to improve national legislation in this area.

Keywords: laws, child, the Convention, international legal instrument, international law.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ДЕТЕЙ В ПЕРИОД ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

А. Дауылбайкызы – студентка 3 курса специальности *Международное право* aidana_d@mail.ru
Научный руководитель: Ш.А. Сабитова – д.ф.н., профессор sabitova.shinara@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассмотрена актуальная проблема современного времени. Международная защита прав детей является одной из важнейших отраслей современного международного права. Прежде всего, хочу отметить, что дети - это беззащитная часть населения. Дети относятся к не комбатантам. Поэтому, они должны защищаться всеми нормами международного права. Согласно, ст.1 Конвенции ООН «О правах ребенка» от 20 ноября 1989 года отмечается, что «ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста». Таким образом, все дети до 18-летнего возраста, пострадавшие в период вооруженного конфликта, подлежат защите в области здравоохранения, культуры, образования.

Ключевые слова: понятие «ребенок», защита прав детей, вооруженный конфликт, комбатант, не комбатант, терроризм.

Для начала раскроем понятие “ребенок”. В ст. 1 Конвенции ООН «О правах ребенка» от 20 ноября 1989 года определено, что «ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста» [1], [2]. Детство - самый лучший период жизни каждого человека. И в этот период жизни, не должны нарушаться права в отношении лиц, не достигших 18-летнего возраста. При рождении ребенка международным законодательством и национальным законодательством гарантируется право на жизнь, право на свободу и на личную неприкосновенность, право на уважение личной и семейной жизни и т.п.

Согласно Международному пакту «о гражданских и политических правах» от 16 декабря 1966 года, касающихся прав человека ст. 24 п.1 сказано, что «каждый ребенок без всякой дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, национального или социального происхождения, имущественного положения или рождения имеет право на такие меры защиты, которые требуются в его положении как малолетнего со стороны его семьи, общества и государства» [3].

Глобальный вопрос о защите прав детей встал после второй мировой войны. Именно во время вооруженных конфликтов, первыми жертвами являются дети. Дети составляют до 50% жертв войны из числа гражданского населения. Это очень высокий показатель.

Первым шагом для решения проблемы, стало создание Детского фонда ООН под названием ЮНИСЕФ. ЮНИСЕФ должен оказывать помощь всем детям, без дискриминации в отношении расы, пола, религии, национальности и политических убеждений. Основная функция ЮНИСЕФ - помощь правительствам развивающихся стран в виде поставок оборудования для школ, продуктов питания, медикаментов, предоставления стипендий для преподавателей.

Прошлый 2014 год стал годом ужаса, страха и отчаяния для миллионов детей, заявил Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). В связи с ухудшением конфликтов по всему миру дети оказались перед лицом экстремального насилия и его последствий. По расчетам в настоящее время 230 миллионов детей живут в странах и на территориях, пострадавших от вооруженных конфликтов. По данным ЮНИСЕФ 15 миллионов детей оказались в зоне жестоких конфликтов в Центральной Африканской Республике, Ираке, Южном Судане, Государстве Палестина, Сирии и Украине, включая детей, которые стали вынужденными переселенцами или живут как беженцы [4].

В последнее время большое количество детей умерло или остались калеками во время вооруженных конфликтов. По разным оценкам на сегодняшний день число пострадавших детей составляют от 300 до 500тыс. лиц до 18 лет. Многие дети остаются сиротами. Свыше 10 млн. детей переживают и перенесли тяжелую психологическую травму.

Конвенция ООН «О правах ребенка» 1989 г. обязывает участников принимать все меры для обеспечения того, чтобы лица, не достигшие 15-летнего возраста, не принимали прямого участия в вооруженном конфликте [5]. В 2000 г. к этой же Конвенции был принят Факультативный протокол, в соответствии с которым, вышеуказанный возраст увеличился до 18 лет, норма о прямом участии в вооруженном конфликте была дополнена и теперь запрещает даже косвенный характер участия детей в вооруженном конфликте.

IV Женевская конвенция запрещает выносить смертный приговор в отношении лиц, не достигших 18-летнего возраста (ст. 68). Статья 76 указывает, что «в отношении несовершеннолетних, содержащихся в заключении на оккупированной территории, должен приниматься во внимание специальный режим, они должны быть, по возможности, отделены от остальных заключенных» [6].

Таким образом, IV Женевская конвенция «о защите гражданского населения» впервые юридически закрепила принцип защиты детей как части гражданского населения во время вооруженных конфликтов международного характера.

Еще одной глобальной проблемой является терроризм и борьба с ним. В результате террористических актов гибнет много гражданского населения, в том числе дети до 18 лет.

Согласно Конституции Республики Казахстан на первом месте стоит жизнь человека. Следует отметить, что в Казахстане каждый имеет право на жизнь, на личную неприкосновенность, что никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство или наказанию. В ст.8 говорится, что «Казахстан уважает принципы и нормы международного права...» [7]. Это доказывает, что Казахстан всегда придерживается принципов и норм международного права в области защиты прав детей. Казахстан, учитывая приоритет общепризнанных принципов международного права, 8 июня 1994 г. ратифицировал Конвенцию "О правах ребенка 1989 года», тем самым принял на себя обязательства по приведению своего законодательства в соответствие с конвенцией.

На сегодняшний день в Республике Казахстан принято свыше 45 нормативных актов, которые регулируют права и гарантии детей и подростков. Основными являются указы Президента Республики Казахстан «О государственной программе «Здоровье народа», «О государственной программе «Образование», распоряжение Президента «О концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан», законы Республики Казахстан «О браке и семье», «Об образовании», Кодекс «Об административных правонарушениях».

Таким образом, защита прав детей на сегодняшний день является очень актуальной проблемой, требующим особого внимания и обеспечения практического применения, имеющихся международно-правовых норм, направленных на защиту их прав. Следует отметить, что хочется дальнейшего развития организаций, занимающихся вопросами защиты и интересов детей. А также, чтобы перед каждым государством одной из главных целей, связанных с защитой прав человека, стояла защита прав детей.

1. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
3. *Международный пакт о гражданских и политических правах* от 16 декабря 1966 года.
4. <http://www.gazeta.uz/2014/12/10/unicef/>
5. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года.
6. IV Женевская конвенция о защите гражданского населения
7. Конституция Республики Казахстан .

Балаларды қарулы жанжалдарды халықаралық қорғау

А.Дауылбайқызы – Халықаралық құқық кафедрасы 3 курс студенті aidana_d@mail.ru

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д, ассоц. профессор Сабитова Ш.А. sabltova.shimara@mail.ru

Андатпа: Осы мақалада қазіргі уақыттағы өзекті мәселесі қарастырылған. Халықаралық балалар қорғау қазіргі халықаралық құқықтың маңызды саласы. Алдымен балалар өздерін қорғай алмайтын адамдарға жататынын айтып өткім келеді. Сол үшін олардың құқықтарын халықаралық нормаларға сәйкес қорғалуы тиіс. Балалар құқығы туралы конвенцияның 1 бабына сәйкес, бала болып 18 жасқа толмаған барлық балалар есептеледі. Сондықтан барлық 18 жасқа толмаған соғыс кезінде зардап шеккен балалар, денсаулық саласында, мәдениет саласында, білім саласында қорғалуы тиіс

Тірек сөздер: Бала, құқық, қорғау, қарулы жанжал, комбатант, не комбатант, ұғым.

International protection of children in armed conflict

A.Dauylbaikyzy – 3-d course student specialty of International Law. Aidana_d@mail.ru

Scientific supervisor: Sh.A. Sabitova – PhD of Law, KazNPU named after Abai, sabltova.shimara@mail.ru

Abstract: In this article considered the actual problems of modern time. International protection of children's rights is one of the most important branches of modern international law. Firstly, I want to mention that the children - it is part of a defenseless population. Children are not combatants. Therefore, they must be protected by all rules of International Law. According to, Article 1 of the UN Convention "On the Protection of Children's Rights on November 20, 1989", "a child means every human being below the age of 18 years." [1]. Thus, all children under 18 years of age affected by armed conflict are protected in the areas of health, culture and education.

Keywords: the term "child", the protection of children's rights, armed conflict, combatant, not a combatant, terrorism.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫНА 20 ЖЫЛ: АТА ЗАҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІМІЗ БЕН ЕҒЕМЕНДІГІМІЗДІҢ ТЕНДЕССІЗ ТАРТУЫ

А.М. Жамалбек – халықаралық құқық мамандығының 4 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Ш.А. Сабитова – ф.ғ.д., ассоц. профессор

Аңдатпа: Міне, биыл осы Конституциямызға 20 жыл толып отыр. Осыған орай жазылған мақалада автор, Жаңа Конституцияның қабылдануы Президенттік басқару нысанының ауқымында мемлекет басшысына мемлекеттік билік органдарының үйлесімді әрі тиімді қызмет етуін қамтамасыз етуге, қоғамды түпкілікті реформалауға зор мүмкіндік беруін, Көп ұлтты, әрі көп дінді қоғамда азаматтық татулықтың, қоғамдық тұрақтылықтың және ұлтаралық келісімнің кепілі-Президенттің болуы өмірлік мәнге ие болуын, Биліктің тұрақтылығы реформаларды жүргізудің жоспарлылығын, нақтылығын және саяси сабақтастығын сақтауын, Қазақстан қысқа мерзім ішінде экономикалық жетістіктермен бірге демократияның негізгі тетіктерін жасақтаруы, азаматтық қоғам құру процесі соның бір айғағы ретінде орнын табуы туралы, Осылай жаңашылдыққа бағыт бағдар алған негіздер тәжірибеміздің толыса бастағанын, еліміздің Ата Заңының тарихын тағы басқаларын баян етеді.

Тірек сөздер: Ата заң, конституция, реформация, қоғам, азаматтық қоғам, экономикалық жетістіктер.

Биылғы жылы еліміздің тәуелсіздігінің тартуы болған ата заңымызға 20 жыл болыпты. Бұл барша Қазақстан халқы үшін өте үлкен жетістік пен үлкен мереке екені анық.

Қазақстан тәуелсіздігінің тарихына жүгінсек, 1995 жылы атқарылған жұмыстар елдің үлкен белестен бір аттағанын, басты асуды асқанын айғақтар еді. Соның ішінде 1995 жылдың 30 тамызындағы Конституцияны қабылдаудың маңызы айтарлықтай ерекше болмақ. Елдегі саяси өзгерістерге орай, сол жылы Президент Н.Назарбаевтың бастамасымен сарапшылар тобы құрылып, олар әлемнің көптеген елдерінің Конституцияларын, әсіресе XX ғасырдың екінші жартысында қабылданған Негізгі Құжаттарды мұқият сараптаудан өткізді. Сарапшылар тобының ғалымдары, саясаткерлер ғана емес, бұл іске Елбасы да етене араласты. Тіпті, осы істің тізгіні Мемлекет басшысының қолында болды, Президент те бұған барынша жан-жақты дайындықпен келді десек жаңылмаспыз. «Біз үшін дамудың әртүрлі сатыларында тұрған, сан алуан әлеуметтік-мәдени, ұлттық және басқа да ерекшеліктері, әртүрлі құқықтық жүйесі бар елдердің Конституциясы басты мәселені – тұрақтылықты нығайтудағы, халықтың әл-ауқатын жақсартудағы және демократияны дамытудағы қол жеткен табыстарын ұғыну маңызды болды. Ізденіс географиясы да ауқымды болатын – ол Еуропаны, Азияны, Солтүстік және Латын Америкасын қамтыды. Мен өз басым тікелей әлемдегі жиырма елдің конституциясын талдап, олардан конспекті жасап алдым. Нәтижесінде, жаңа Конституцияның қажеттігі туралы шешім қабылдас бұрын бізде бес жылдық жинақталған тәжірибе болды. Біз содан негізгі басымдықтарды, мақсаттарды ажыратып, оларға жетудің құралдарын үйрендік. Конституцияны қабылдау қарсаңында ондаған жылдар бойы азаматтарымыздың ой-санасында қордаланып қалған стереотиптерді жою үшін, мемлекет пен қоғамды түбегейлі реформалау барысында пайда болатын көптеген объективті және субъективті проблемаларды шешу үшін бірнеше жылға созылған табанды жұмыстар атқаруға тура келді. Иә, кейде біздің шешімдеріміз жартыкеш, ымырашыл сипатта да болды. Кез келген жаңа істе болатыны сияқты, қателіктер де жіберілетін. Осының бәрі сол кездерде анық өтпелі сипатта болған мемлекеттік институттар мен заңнамалық қызметтерден көрініс тауып отырды. Бірақ, сол бір қиын-қыстау жылдарды еске алғанда, елімізді күрделі әлеуметтік катаклизмдерге соқтырмай, аман сақтап, әлемдік қауымдастықтың тең құқықты мүшесі ретіндегі осы заманғы мемлекет құру үшін не керектің бәрін істегеніме, мемлекетті құруға қызмет жасағанымға сенімдімін», - деп жазады Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы. 1995 жылғы Конституцияны талқылау кезеңінде еліміздегі беделді заңгерлерден бөлек, Францияның Конституциялық кеңесінің өкілдері, осы елдің Мемлекеттік Кеңесінің мүшелері, Ресей зерттеу орталығының ең беделді заңгерлері жобалық жұмыстың жоғары талқылау шараларына атсалысты. Айта кетейік, тәуелсіздік тарихында тұңғыш рет бүкілхалықтық талқылауға салынған да, елдің көптеген нікірі ескерілген Негізгі Заң да осы – 1995 жылы қабылданған Конституция. Қазір келтіріліп жүрген ресми мәліметтерге қарасақ, құжатты талқылауға 3 млн. 345 мың адам қатысыпты. Жұртшылық тарапынан сарапталған 31 мың 886 ұсыныс түссе, соның 1 мың 100-і конституция жобасына енгізілген. Бұл жөнінде Елбасы: «1995 жылғы Конституция тақыр жерде пайда болған жоқ. Ол егемен Қазақстанда конституциялық құрылыс орнату үшін бұрыннан жинақталған тәжірибелерді, сондай-ақ біздің жағдайымызға сәйкес келетін ең прогресшіл шетелдік тәжірибелерді барынша толық пайдаланған еді. Сондықтан да, кімде-кім еліміздің Негізгі заңының рухы мен маңызын терең түсінгісі келсе, оны

жасаудың, қалыптастырудың тарихын жақсы білуі керек», - деген болатын. Сөйтін, Тұңғыш Президенттің өзі бастама әрі ынталылық жасап, сол кездері Еуропа мен Азияның, Солтүстік және Латын Америкасының барлығы 20-дан астам дамыған және дамушы елдерінің конституцияларын зерттеп, саралап, зерделеп шықты. Сосын 1994 жылы өз қолымен Әділет министрлігіне жаңа конституцияның жобасын тапсырған болатын. Нақ осы үлгі-жоба бүгінгі Ата заңымыздың негізін қалаған еді. Ендеше, 1995 жылы қабылданған Конституцияның да басты авторы – Қазақстан халқы мен оның Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Назарбаев деп толық сеніммен айтуға болады. 1995 жылы 30 тамызда елдің жаңа Конституциясын қабылдау жөнінде бүкілхалықтық референдум өтін, оған сайлаушылардың 90,58 пайызы қатысты.

Олардың 89,14 пайызы жаңа Конституцияның қабылдануын қолдады. Конституция барлық қазақстандықтардың ой-нікірін есепке ала отырып жасалған құқықтық-саяси құжат болды. Өйткені, Конституцияны қалыптастыруға қалың қазақстандық жұртшылық тікелей қатыса отырып, республикалық референдумда қабылданды. Бұл үдеріс Ата Заңға ерекше үстем күш берін, оның әлеуетін арттырады. Осылайша, дүниеге келген Конституция тәуелсіз мемлекет ретінде дамуымызға даңғыл болып, елдің бетке алған бағдарының тұтастай бөлігін қамтып отыр десе де болады. Алайда, заман ағымына қарай Негізгі заңымыздың өзгеріске ұшырауын да ешкім жоққа шығара алмасы анық. Дегенмен, қазіргі хәм өмір бойғы басты міндетіміз – Қазақстан Тәуелсіздігінің тірегіне айналған Конституцияны қатаң ұстану. Яғни, басты талап – Ата Заңымыз, Конституцияны құрметтеп қорғау, ал оның маңыздылығын жоғалтпай сақтау республикамыздың әрбір азаматының міндеті мен парызы болуы тиіс. Екіншіден, қолданыстағы Конституция республика өмірінде экономикалық қана емес, саяси өзгерістерге де жол ашты. Қос палаталы кәсіби Парламенттің жасақталуы да соның жарқын айғағы. Түйіндей айтсақ, 1995 жылы қабылданған Ата Заң мемлекеттің шұғыл бетбұрысын қамтамасыз етін, Қазақстанның қазіргі жеткен жетістіктерінің бірден-бір кепілі бола алды. Оны дәлелдеп жатудың өзі де артығырақ [1]. Әлбетте, Конституцияның қоғам өміріндегі, еліміздің тарихындағы орны бөлек. Биыл ел болып жиырма жылдығын атап өтін отырған біздің Ата Заңымыз өз өміршеңдігін көрсетті. Конституция қағидаттарына сәйкес, еліміздің демократиялық жолмен даму бағыты айқындалды. Құқықтық мемлекет қалыптастыру қағидалары қоғамда және азаматтардың санасында түпкілікті бекітілін, өз жемісін беруде. Ең бастысы, Қазақ елінде кейбір көршілеріміздегідей, «ертеңіміз қалай болады» деген үрей жоқ, араб елдеріндегідей тығырыққа тірелтетін дағдарыстардан да аулақпыз. Ал ондай дағдарыстар туындауының бір негізі конституциялық қайшылықтардан, даму бағытын айқындаудың олқылығынан туындап жатқаны да белгілі болып жатыр. Керісінше, қазақ даласында орта қол шаруасын айналдырған халықтың ақжарқын жүзі мен ертеңге деген сенімін байқаймыз. Осының бәрі қолданыстағы Ата Заңды арқау ете отырып, оның ережелерінен еш ауытқымай, елге, халыққа қызмет етін отырған Тұңғыш Президент – Елбасының сабырлы конституциялық саясатының арқасы [1]. «Мемлекет басшысы өте дұрыс атап өткендей, этномәдени бірлестіктер өкілдерінің халықаралық байланыстарын бизнеске, ғылым мен әлеуметтік салаға және қызмет көрсету саласына инвестициялар мен жаңа технологиялар тартуға пайдалану қажет. Мысалы, осы бағыт шеңберінде Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңеске (АӨСШК) мүше мемлекеттер арасында «Астана – татулық пен келісім қаласы» атты халық музыкасы фестивалін өткізуді ұсынамыз», - деді [2].

1. «www.bnews.kz». Қасым Тоқтаров.

2. www.ortcom.kz Елбасының Қазақстан Халықтары Ассамблеясы мен Конституцияның 20 жылдығына байланысты жалтыреспубликалық ұлттық жоспары.

20 лет Конституции РК: Конституция - уникальный подарок, подаренный нам независимостью
А.М. Жамалбек – студент 4 курса специальности «международное право», e-mail: www.oskar92@mail.ru
Научный руководитель: Ш.А. Сабитова – д.ф.н., ассоц. профессор

Аннотация: В данной статье автор рассматривает основной закон независимого Казахстана – Конституцию Республики Казахстан которая была принята на всенародном референдуме 30 августа 1995 года. В статье автор дает краткую информацию о первой Конституции независимого Казахстана которая была принята на IX сессии Верховного Совета Казахстана XII созыва 28 января 1993 года, а ее структуре, преамбуле, разделах, глав и о статьях, о многих правовых нормы, принятых с момента обретения Казахстаном государственного суверенитета: о народном суверенитете, о независимости государства, о принципе разделения властей, о признаний казахского языка государственным, о признаний Президента главой государства, об органах суда – Конституционного, Верховного и Высшего Арбитражного суда и т.д.

Ключевые слова: конституция, органы суда, президент, Арбитражный суд, суверенитет, независимость.

20 years of the Constitution of the Republic of Kazakhstan: constitution unique gift given to us by independence

A.M. Zhamalbek – student of 4 course speciality of international law, e-mail: www.oskar92@mail.ru

Scientific supervisor: S.A. Sabitova – doctor of Philology

Abstract: In this article, the author examines the basic law of independent Kazakhstan - the Constitution of the Republic of Kazakhstan adopted by national referendum 30 August 1995. The author gives a summary of the first Constitution of independent Kazakhstan which was adopted at the IX session of the Supreme Soviet of Kazakhstan XII convocation January 28, 1993, and its structure, the preamble, sections, chapters and articles on many legal norms adopted since Kazakhstan state sovereignty: of popular sovereignty, the independence of the state, the principle of separation of powers, on the recognition of the state of the Kazakh language, recognition of the President of the Head of State, on the bodies of the court - the Supreme, Constitutional and Supreme Arbitration Court, etc.

Keywords: constitution, court authorities, President, Court of Arbitration, sovereignty, independence.

УДК 323.22(574)

Статья посвящается юбилею
Сабикенова Салахидена Нурсариевича
д.ю.н., профессор, член-корреспондент НАН РК

ЭКСТРЕМИЗМ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА МОЛОДЕЖЬ

А.К. Арзымбетова – магистрант, кафедра «Международные отношения» институт

Сорбонна-Казахстан, anelarzymbetova@mail.ru

Ж.К. Симтиков – д.полит.н., кафедра «Международные отношения» КазНПУ имени Абая

Аннотация. Актуальность исследования экстремизма обусловлена тем, что в Казахстане, как и во всем мире, в последнее время получили значительное распространение различные проявления экстремизма. Они провоцируют нестабильность в обществе, способствуют ослаблению государственности, порождают в отдельных субъектах сепаратистские настроения и создают для экстремистов благоприятную возможность для реализации их противоправных целей и задач.

В статье представлена точка зрения на понятие, природу и сущность экстремизма в современном обществе. Рассмотрена причинно-следственная связь зарождения молодежного экстремизма в Казахстане после распада СССР. Показана криминальная опасность молодежного экстремизма и его виды. Исследованы криминологические и социологические проблемы механизма противодействия экстремистской деятельности, определены ее субъекты и их компетенция. Подводя итоги статьи, автор упоминает о принятых мерах по противодействию экстремизму и вносит некоторые предложения. Статья будет интересна научным сотрудникам, государственным служащим, политикам, общественным деятелям, преподавателям вузов и студентам, а также для всех интересующихся данной проблематикой.

Ключевые слова: экстремизм, Казахстан, экстремистские группировки, молодежь.

Лидер нации Н.А. Назарбаев в своей книге «Казахстанский путь» акцентирует внимание на молодом поколении, отмечая: «Будущие лидеры нашей страны – сегодняшние студенты и школьники – должны знать каждый «кирпичик», что был заложен в основании Казахстана. Мне хотелось бы, чтобы они почувствовали величину и тяжесть ответственности при принятии решений на каждом из этапов становления нашего государства, когда самые непопулярные задачи решались методом принуждения, концентрированным проявлением воли, выбросом огромной жизненной энергии» [1].

Современный мир в условиях глобализации переживает сложную эпоху своего существования. Эпоху, когда мир, объединяясь, разрушается. И одной из наиболее сложных социально-политических проблем современного общества, является экстремизм. Что связано в первую очередь с многообразием экстремистских проявлений и неоднородным составом организаций экстремистской направленности, которые оказывают дестабилизирующее влияние на социально-политическую обстановку.

Идеология экстремизма отрицает инакомыслие, жестко утверждает собственную систему политических, идеологических, религиозных взглядов. От своих сторонников экстремисты требуют слепого повиновения и исполнения любых, даже самых абсурдных приказов и инструкций. Аргументация экстремизма обращена не к разуму, а к предрассудкам и чувствам людей.

Доведенная до крайности, идеология экстремистских действий создает особый тип сторонников экстремизма, склонных к самовозбуждению, потере контроля над своим поведением, готовых на любые акции нарушающие нормы, сложившиеся в обществе.

В зависимости от идеологической направленности экстремистских организационных структур и практической деятельности экстремистского характера в общей системе экстремизма выделяют такие достаточно устойчивые и долговременные разновидности, как: политический, этнонациональный, религиозный, экстремизм в молодежной среде и другие виды. Указанные разновидности экстремизма взаимосвязаны друг с другом и нередко трансформируются один в другой.

Основными чертами экстремизма, в которых выражается его социальный характер, являются: социально-политическая направленность идеологии и практики данного социального явления; использование нелегитимного насилия, как основного метода достижения целей субъектов данного явления; агрессивность идейно-политических установок и практических действий последних; повышенная общественная опасность.

Молодежная среда в силу своих социальных характеристик и остроты восприятия окружающей обстановки, является той частью общества, в которой наиболее быстро происходит накопление и реализация негативного протестного потенциала. Под влиянием социальных, политических, экономических и иных факторов в молодежной среде, наиболее подверженных разрушительному влиянию, легче формируются радикальные взгляды и убеждения. Таким образом, молодые граждане пополняют ряды экстремистских и террористических организаций, которые активно используют молодежь в своих интересах. В последние годы отмечается активизация ряда экстремистских движений, которые вовлекают в свою деятельность молодых людей. По экспертным оценкам, в среднем 80% участников организаций экстремистского характера составляют лица, возраст которых не превышает 30 лет [2].

При реализации негативного протестного потенциала, происходит развитие безнравственных взглядов и принципов, влекущие вред интересам лиц или целого общества, заключающиеся в разрушении общепризнанных норм морали и права. Совершению преступлений препятствующих становлению и развитию институтов демократии и гражданского общества, и как правило это происходит на бессознательном уровне, то есть сознание индивида находится под контролем идеологии экстремистской деятельности, манипулированию организацией экстремистской направленности [3].

Практически все экстремистские молодежные группировки носят неформальный характер. Зачастую члены таких группировок не имеют представления об идеологической основе экстремистских движений, на них свое влияние оказывают громкие лозунги, внешняя атрибутика и прочие аксессуары. Участие в экстремистских группировках воспринимается ими как приятное время препровождения в кругу сверстников объединенных общей идеей. Группировки молодежи экстремистской направленности объединяются по «сетевому» принципу, который предполагает большую самостоятельность ячеек образующих сеть молодежных экстремистских группировок, которые действуя в обычное время автономно, в определенное время объединяются для проведения групповых противоправных действий, объединяются в большие группы для проведения противоправных действий.

В современном мире причин возникновения экстремизма среди молодежи достаточно много. Условно их можно разделить на несколько основных групп, которые касаются конкретной сферы жизнедеятельности общества и личности. Это – исторические, экономические, социальные, политические, культурно-нравственные, образовательные, кадровые, семейные, психологические, и многие другие. Многие переплетаются и связаны друг с другом. Каждая причина является самостоятельной, но лишь их комплексное решение поможет искоренить экстремизм среди молодежи.

Как свидетельствуют большинство исследований причин экстремизма в молодежной среде, проявление экстремизма, является ответной реакцией молодежи на процессы, затрагивающие те или иные стороны подрастающего поколения, негативно влияющие на их социально-экономический статус. Причем современные причины неразрывно связаны с причинами, возникшими еще в период существования Советского Союза. Поэтому представляется интересным и актуальным рассмотреть современные причины неблагополучия молодежи, на фоне причин ушедшего в историю развития нашего общества [4].

Рассмотрим наиболее распространенные причины. К экономическим причинам следует отнести экономический кризис, падение жизненного уровня, проблемы безработицы среди молодежи. В конце 80-х начала 90-х годов страны на территории бывшего СССР, переживала коренные перемены, в том числе и в экономике. Общий кризис советской экономики, несомненно, отразился и на молодежи. Экономические реформы начала 90-х годов способствовали развитию и укреплению экстремизма. Всеобщая нехватка денег, неуверенность в завтрашнем дне, развал предприятий и увольнение людей, невыплаты зарплат и многое другое усилили ненависть и злобу молодежи. Этим и воспользовались экстремистские организации, в том числе и из-за границы. Имея достаточно надёжную финансовую опору, они развивались и развиваются сегодня. К тому же, специальные структуры – министерство внутренних дел, комитет

национальной безопасности и другие – не получая достаточного финансирования, не имея хорошей материальной базы, просто не могли своевременно и быстро заниматься данной проблемой.

Существенной причиной вытекающей из экономического кризиса, стало снижение жизненного уровня населения. Отсутствие возможности поправить свой материальный уровень легальным путем, многие молодые люди стали прибегать к противоправным способам и методам решения своих финансовых и иных проблем. Крылатой стала фраза: « Мы зарабатывали как могли!». Сложившаяся ситуация привела к пополнению когорты молодых бандитов: карманников, домушников и т.д., не редко создающих целые преступные сообщества.

Проблема занятости в новой по своей сути стране, стояла и остается очень острой. С ней столкнулись в первую очередь выпускники учреждений профессионального образования, так как они оказались не востребованы в стране, вынуждены были либо уезжать за границу, либо заниматься противоправной деятельностью. Неудачи в поиске работы приводили и приводят, прежде всего, к лени, пассивности, отрешённости от всего, антисоциальной направленности деятельности и в итоге к преступлению, так как этот способ получения денег является самым простым и лёгким, по мнению молодёжи. Отсутствие возможности самореализоваться и трудоустроится, проявить себя в обществе через труд, недостаточный жизненный опыт, нужда в средствах к существованию, отсутствие возможности трудоустроится, лень и желание получить все и сразу не прилагая усилий, всё это породило экстремизм, в масштабах целой страны, зачастую не управляемый. Кроме того, предлагаемый подросткам выбор рабочих мест незначителен, условия труда, оплата, график работы находятся не на должном уровне и зачастую являются не престижными. Следствие этого – озлобленность, агрессия, протест против существующего порядка, порождает недовольство, толкает на бунт, на оппозицию существующему государственному строю, власти и обществу.

Молодые люди, включаясь в общественную жизнь, стремятся влиться в какую-либо социальную группу и обрести в ней определённый статус. И по мере становления, достижения желаемого результата и статуса, личность старается его повысить. И при этом наталкивается на ряд проблем. Постепенно между обществом и молодёжью возникают разногласия и противоречия по поводу самореализации, запросов и ожиданий, прав и обязанностей. Человек теряет, в нём развивается чувство растерянности, пессимизма, неверие в будущее, что влечёт к повышению криминальности, агрессивности, злости, выражается в пренебрежении нравственными устоями и нормам поведения, и как следствие, влечёт к совершению экстремистских действий.

К социальным причинам экстремизма следует отнести ухудшение отношений в семье, конфликты со сверстниками, социальное неравенство, невысокий социальный статус.

Семья является основой становления личности человека, она обеспечивает её воспитание и развитие, несёт ответственность за включение ребёнка в общество. Основное влияние на личность оказывают состав родительской семьи и психологическая атмосфера в ней. Для молодёжи отсутствие или дефицит необходимых социализационных возможностей превращается в проблему компенсации необходимых социальных навыков, самостоятельного формирования мировоззрения, выбора стратегий и моделей поведения, жизненного пути, а иногда затягивания периода инфантильности. Очень часто происходит так называемый межпоколенческий конфликт, то есть не понимание родителями своих детей. Не получая понимая со стороны родителей, часто сопровождаемое насилием, молодой человек замыкается в себе, затаивает злобу, ненависть, которая в последствии перерастает в преступление. Неблагополучная атмосфера в семье может развиваться из-за пьянства, наркомании одного или обоих родителей. Зачастую, не получая должного внимания, молодой человек уходит на улицу, вступает в различные экстремистские организации, где и получает понимание, сочувствие и примыкает к преступным субкультурам, получая от их членов то, чего ожидал от своей семьи.

Конфликты со сверстниками дают хорошую почву для экстремистских проявлений.

Культурно-нравственные проблемы не менее важный фактор, влияющий на проявление экстремизма. К ним относятся: изменение жизненного уклада и жизненных ценностей, морально-нравственных ориентиров, криминализация массовой культуры, социально-культурный дефицит, деформация системы ценностей, отсутствие положительных идеалов, преобладание досуговой ориентации надсоциально полезной.

Сегодня, материальные ценности доминируют над духовными, поэтому у молодых людей искажены представления о доброте, милосердии, великодушии, справедливости, гражданственности и патриотизме. Высокий уровень преступности вызван общим ростом агрессивности и жестокости в обществе. Молодёжь отличает эмоциональная, волевая и духовная незрелость. Широкий размах приобрела ориентация

молодежи на атрибуты массовой, в основном западной культуры за счет снижения истинных духовных, культурных, национальных ценностей, характерных для нашего менталитета.

Актуальность проблемы духовно-нравственного воспитания связана с тем, что в современном мире человек живет и развивается, окруженный множеством разнообразных источников сильного воздействия на него как позитивного, так и негативного характера (это, в первую очередь, средства массовой коммуникации и информации), которые ежедневно обрушиваются на неокрепший интеллект и чувства молодого человека, на его формирующуюся сферу нравственности.

Граница между нравственным и безнравственным стала размыта. Современная культура претерпела изменения после распада СССР. Особое внимание современная массовая культура уделяет теме агрессии, насилия, преступности. Жестокость сцен насилия на экране поражает воображение, как количеством, так и своей натуралистичностью. Еще одна излюбленная тема кинофильмов, страх: триллер, фильм ужасов, фильм-катастрофа и так далее. Как следствие, человек становится менее чувствительным к тому, что происходит в реальности. Эти фильмы воспитывают привычку к убийству, насилию, жестокости, зритель становится душевно чуждым, безразличным к чужой судьбе. Регулярно просматривая фильмы – боевики и им подобные, человек невольно попадает под их влияние, причем, большая часть молодежи оценивает такие фильмы как положительные, интересные, постепенно начинает подражать героям-бандитам, использует их лексикон, или обозначают перед собой цель стать таким же по криминальному добрым силовиком.

Следует заметить, что отсутствие положительных идеалов стало особо ощутимо после падения СССР. Все старые идеалы (Герои СССР, Герои труда, ученые, космонавты, политические деятели), на которых равнялась молодёжь, были отвергнуты, а на их место не было предложено ничего. Молодые люди были вынуждены создавать себе идеалы из появляющихся все чаще в средствах массовой информации историй о «выдающихся криминальных личностях». Попытка быть хоть немногим похожими на свои идеалы приводило к подмене жизненных ориентиров и ценностей, двойственности моральных норм, замене их сомнительными.

Определенную роль сыграло и упразднение социальных институтов морально-нравственного контроля, которые были широко развиты в Советском Союзе – партийные, комсомольские, пионерские организации, народный контроль, товарищеские суды и так далее, которые выполняли важные функции общественного контроля, одновременно насаждая идеологию добра, справедливости, порядочности.

Столкнувшись в последние годы с феноменом массового распространения новых религиозных движений, европейские страны стали проводить по отношению к ним более жесткую линию. Такая постановка вопроса находится в полном соответствии с решением Европейского Парламента от 12.02.96 г. «Постановление о сектах в Европе», призывающим правительства стран-членов «не предоставлять статус религиозной организации автоматически. А в случаях, когда речь идет о сектах, замешанных в незаконных или преступных деяниях, обдумать возможность лишения их статуса религиозного объединения, который гарантирует им налоговые льготы и определенную правовую защиту» [5].

В борьбе с экстремизмом под религиозными знаменами, следует исходить из общего подхода к проблеме новых угроз и вызовов, решение которой требует объединения усилий всего мирового сообщества. Подход к данной проблеме демократических европейских стран должен служить ориентиром и для нашей страны. Подчас весьма проблемный характер носит деятельность в Казахстане разного рода филиалов зарубежных религиозных, благотворительных и прочих организаций, которая формально не противоречит положениям российского законодательства, а на деле нередко способствует появлению напряженности на религиозной почве.

Неуважительное отношение к традиционным конфессиям способствует формированию предпосылок к экстремистским проявлениям религиозного характера, в том числе и на бытовом уровне, возбуждению религиозной розни и антиобщественным действиям по религиозным мотивам, влияет на состояние межгосударственных отношений.

Соответствующими государственными органами принимаются различные меры как оперативного, так и долговременного характера по противодействию проявлениям исламского экстремизма. Особую опасность представляют попытки экстремистов расширить свою социальную базу за счет молодежи. В этих целях зарубежные эмиссары направляют усилия на формирование в стране своего кадрового резерва, организуют направление молодых граждан на обучение в зарубежные исламские центры. Большинство обучающихся там казахстанцев, пройдя подготовку в духе чуждых установок, после возвращения служат проводниками исламского экстремизма и радикализма. Как показывает практика, требуется комплексный подход к осуществлению противодействия экстремизму, при котором предусматривались

бы меры не только регулирующего и запретительного, но и превентивного характера. Существенное место в работе по предупреждению такого опасного социально-политического явления, как экстремизм, должны занять общественные институты и религиозные объединения, государственные структуры.

Стоит отметить, что в Конституции РК определяются правовые и организационные основы противодействия экстремизму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечения суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, национальной безопасности [6].

Президент Республики Казахстан уделяет большое внимание вопросам экстремизма, в Послании главы государства народу Казахстана «Нурлы жол – путь в будущее», Н.А. Назарбаев отметил: «Мир и стабильность – это общенародное достояние, которое нужно каждодневным трудом защищать и укреплять. Я всегда говорю: молодежь – опора нашего будущего. Государство открыло перед новым поколением все двери и все пути! «Нурлы жол» – вот где можно приложить усилия, развернуться нашей креативной динамичной молодежи!» [7].

Важно помнить что, молодежь в известном смысле представляет будущее страны, а потому настроения молодежи, ее поведение, ее самочувствие являются своеобразным барометром, измеряющим общий нравственный, идеологический и социально-психологический климат в обществе.

1 Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь» 2006 г., стр. 4

2. Антоян Ю.М. Экстремизм и его причины / Ю.М. Антоян. - М: Логос, 2011. – 288 с.

3. Абдулатипов Р.Г. Проблемы профилактики экстремизма // Этнопанорама, 2012, №2, с. 74.

4. Абдулатипов Р.Г. Проблемы профилактики экстремизма Этнопанорама, 2012, №2, с. 74.

5. «Незаконная деятельность сект» в Рекомендации №1412 Парламентской ассамблеи Совета Европы 22.06.99.

6. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года № 31-III «О противодействии экстремизму» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.)

7. Послание «Нурлы жол» 14 декабря 2014 г., Мысль №12., стр. 7

Қазіргі заманғы Қазақстан және жастар ықпалы экстремизм

А.Қ. Арзымбетова – магистрант, «Халықаралық қатынастар» Сорбонна-Қазақстан институтының бөлімі
anelarzymbetova@mail.ru

Ж.Қ. Симтиков – саяси ғылымдар докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ «Халықаралық қатынастар» бөлімі

Аңдатпа: Ғылыми-зерттеу экстремизм өзектілігі жақында экстремизмнің таралуы айтарлықтай түрлі көріністеріне алды, Қазақстанда, сондай-ақ бүкіл әлемде фактісі туындайды. Олар қоғамда тұрақсыздық тудырып, мемлекеттің әлсіреуіне ықпал, сепаратистік көңіл жеке аймақтарда көтеріледі және экстремистер өздерінің заңсыз мақсаттарға қол жеткізу үшін мүмкіндік жасау.

Мақала, тұжырымдамасын қазіргі қоғамдағы экстремизмнің табиғаты мен мәні көзқарасын ұсынады. КСРО ыдырауы кейін Қазақстанда себептік байланыс ядролық жастар экстремизм қарастырылған. Қылмыстық жастар экстремизм және оның түрлері қауіп көрсетеді. Экстремистік қызметті қарсы күрес тетігін криминологиялық және әлеуметтік мәселелерін зерттеді, оның субъектілерінің және олардың құзыретін айқындады. Мақаланы қорытындылай келе, автор экстремизмге қарсы күрес іс-шаралар жағады және кейбір ұсыныстар енгізеді. Мақала зерттеушілер, мемлекеттік шенеуніктер, саяси, қоғам қайраткерлері, ЖОО оқытушылары мен студенттеріне арналған, сондай-ақ осы мәселе бойынша барлық мүдделі үшін қызықты болады.

Тірек сөздер: экстремизм, Қазақстан, экстремистік топтар, жастар.

Extremism in modern Kazakhstan and its impact on youth

A.Arzymbetova – graduate student, Department of "International Relations" Sorbonne-Kazakhstan Institute
anelarzymbetova@mail.ru

J.Simtikov – Doctor of Political Sciences, Department of "International Relations" Abai KazNPU

Abstract: The relevance of research extremism stems from the fact that in Kazakhstan, as well as around the world, recently received considerable spread various manifestations of extremism. They provoke instability in society, contribute to the weakening of state, rise in individual regions of separatist sentiment and create an opportunity for extremists to achieve their illegal objectives.

The article presents a point of view on the concept, the nature and essence of extremism in modern society. Considered a causal link nucleation youth extremism in Kazakhstan after the collapse of the USSR. Shows the danger of criminal youth extremism and its kinds. Investigated criminological and sociological problems of mechanism for combating extremist activity, defined its subjects and their competence. Summarizing the article, the author refers to the measures taken to combat extremism and makes some suggestions. The article will be interesting for researchers, government officials, political, public figures, university professors and students, as well as for all interested in this matter.

Keywords: extremism, Kazakhstan, extremist groups, youth.

ГАЗЕТНЫЙ ДИСКУРС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ш.А. Сабитова – д.ф.н., ассоц. профессор кафедры международного права КазНПУ имени Абая

Аннотация. Наша статья посвящена проблеме изучения языковых особенностей газетного дискурса (текста) суверенного Казахстана.

В обретении независимости Республики Казахстан улучшилась интенсивность развития средств массовой информации, поэтому изучение газетного текста является актуальным в лингвистике.

Фрагменты мирозерцания, запечатленные в казахстанском светском газетном дискурсе, носят универсальный характер и актуализируют значимость статуса граждан, населяющих Республику Казахстан, как единого народа Казахстана.

Ключевые слова: Республика Казахстан, СМИ, дискурс, газетный текст

Современное общество выявляет и ставит перед СМИ проблемы общечеловеческого и планетарного мышления. В этой связи открываются широкие перспективы изучения *дискурса* прессы Республики Казахстан. Посредством текстов газетного *дискурса* СМИ отображаются фрагменты окружающей действительности.

Многие ученые, филологи, политологи и журналисты отмечают, что культура содействует проницаемости этнических границ и сокращению социально-культурных дистанций между народами, их духовному взаимообогащению.

Для полиэтничного Казахстана особенно важно межнациональное и гражданское согласие в обществе. Сегодня наша республика выглядит благополучным островком стабильности и покоя. Язык СМИ в лучших его образцах имеет исключительное влияние на литературный язык и культуру в целом.

Известно, что язык СМИ суверенного Казахстана, публицистика обогащают русский язык, насыщая речь оценочными оборотами, формируя отточенную речь, мысли. Сила и преимущество публицистики, занимающей в языке СМИ важное место, – в прямом воздействии на адресата, аудиторию.

В осуществлении межкультурной коммуникации сегодня первостепенная роль принадлежит СМИ, особенно периодическим изданиям, телевидению, радио, Интернету.

В газетном дискурсе РК можно наблюдать интересные языковые факты.

Обращение к фоновому знанию читателя светского газетного дискурса в жутковатой фразе из гоголевского «Вия» *Поднимите им веки!* (о проекте перевода санитарно-эпидемиологических служб республики из ведения местных органов власти в состав комитета государственного санэпиднадзора Минздрава РК) [Вр., 13.02.08] формирует у читателя оценку происходящего как чего-либо нереального, не свойственного человеку, а потому и несообразного, оцениваемого, с одной стороны, как непонятное, странное, а с другой стороны, как несколько нелепое, даже смешное. Нагнетание «жути» в прецедентном тексте заголовка создает не столько страшный, сколько комический эффект.

Использование в качестве прецедентного заголовка названия книги Э.Хемингуэя *«Прощай, оружие!»* (о добровольной сдаче населением незарегистрированного оружия с 01.01.2007 г.) [АиФК, № 7, 2008] также используется в прямом значении.

Употребление знаменитой строчки из стихотворения С.Маршака «Мистер Твистер, бывший министр...» стало в светском газетном дискурсе традиционным, когда говорят о богатых людях, или олигархах: *«Мистер Твистер, бывший министр, мистер Твистер, делец и банкир, владелец заводов, газет, пароходов, решил на досуге объехать мир»: Российские владельцы заводов, газет, пароходов обосновались на Украине серьезно* [КП К-н, 04-11.02.10].

Прецедентный текст, требующий более серьезного культурного опыта как читателя, так и журналиста зафиксирован в следующем газетном тексте: *Что заставило Майдич с четырьмя сломанными на предстартовой подготовке ребрами выйти на старт, понять затрудняюсь. ...Будь Маяковский нашим современником, на строчку «Гвозди бы делать из этих людей!» его наверняка сподвиг бы поступок Майдич* [К-н, 26.02.10].

Аллюзия к другому произведению «агитатора, горлана, главаря» содержится в узнаваемом окказиональном словосочетании *Планов громадьё* (подзаголовок статьи о казахстанском кино) [ВА, № 21, 18.02.10]. Вообще, любая отсылка к стихам Маяковского позволяет сделать газетный текст более резким, четким, агитационным. Бунтарский дух его поэзии формирует определенную эмоциональную окрашенность прецедентного текста, определяет прямолинейность и бескомпромиссность оценок и суждений.

Достаточно редкий пример в казахстанском светском газетном дискурсе представляет собой прецедентный текст с узнаваемым заголовком *Чем породил, тем и убью!* (заголовок статьи о неполных семьях и роли отцов в семье) (Ср. знаменитое из «Тараса Бульбы»: «Я тебя породил, я тебя и убью!»). Дальнейшее «повествование» является уникальным фактом использования в рамках одной газетной публикации сразу нескольких прецедентных текстов: *Все счастливые отцы-одиночки похожи друг на друга, все несчастливцы несчастны по-своему, метко заметил Лев Толстой. Проблема таких отцов хорошо отражена в мировой классике. Взять, например, успешного папу Карло, струганувшего Буратино. Или, наоборот, отца Павлика Морозова, совсем не справившегося с воспитанием. ... Судьба счастливого главы семейства папы Карло, к сожалению, нетипична. Хорошо известно, что Карло благодаря правильно воспитанному сыну (в духе рыночной экономики) быстро увеличил свое благосостояние. ... Типичный пример отца-неудачника – как раз-таки пресловутый Тарас Бульба, сибарит и где-то даже бретер. Вместо того чтобы заниматься детьми, сей лихой казак гулял по местам не столь отдаленным, пил горилку, а его несовершеннолетние дети Остап и Андрий были помещены в бурсу (древний ЦВИАРН) [ВА, № 21, 18.02.10].* Прецедентный текст отправляет читателя к роману Л.Н. Толстого «Анна Каренина» (первая фраза романа: «Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему»), сказке А. Толстого «Буратино», широко известной истории про пионера-героя Павлика Морозова, повести Н.В. Гоголя «Тарас Бульба». Выбор литературных аллюзий определяется темой публикации: о роли отцов в семье и воспитании детей. Поэтому все известные литературные «отцы», по воле автора, оказались на страницах одной газетной публикации, а ироничное повествование все-таки, на наш взгляд, получилось более глубоким обобщением именно благодаря отсылкам к фоновому знанию читателя о проблемах отцов и детей в классической литературе.

При анализе фактического материала отмечены тексты, в которых смысловые параллели с литературным произведением помогают ярче обозначить социальную значимость события или явления, необходимость оценки происходящего с точки зрения общественной морали и нравственности: *Нижегородский «Маугли» в 13 лет не умеет говорить: Вот его везде называют «Маугли». Но того Маугли, из джунглей, воспитывала волчья стая. А у этого родители хуже волков... [КП К-н, 05.03.10].*

Неожиданной основой для политического анекдота стал прецедентный текст с упоминанием некогда символического для революционного движения произведения А.Герцена «Кто виноват?»: *Гендиректор корпорации «Роснано» (А.Чубайс) нашел немного свободного времени и наконец-то написал ответ на книгу Герцена «Кто виноват?». По слухам, свой новый бестселлер Чубайс озаглавил «А че сразу я?» [Вр., 15.04.10].* Автор публицистического анекдота остроумно и оправданно использовал форму вопроса для названия выдуманного произведения А.Чубайса, сопоставив это название с историческим произведением «Кто виноват?» А.И. Герцена.

При анализе газетных текстов казахстанской периодики нами зафиксированы прецедентные тексты, построенные на аллюзии с произведениями устного народного творчества: *Паркуй туда – не знаю, куда, оплати то – не знаю, что (об отсутствии парковочных мест в Алматы) [АиФК, № 33, 2009]* – прецедентный текст как нельзя лучше иллюстрирует полное недоумение горожан и такое же полное отсутствие толковых объяснений городских служб по самому большому вопросу огромного мегаполиса: правил парковки автомобилей. *Ловись, рыбка (в озера Алакольской долины запущены сеголетки сазана и белого амура) [ЭК, № 226, 29.11.08]* – строчка из народной сказки о лисе и волке «Ловись, рыбка, большая и маленькая...» придает газетному сообщению характер некой стабильности: все возвращается на круги своя, как в «незапамятные» времена, когда и создавались любимые народом сказки.

Оригинальным каламбуром является прецедентный заголовок *Навоз и ныне там* (заголовок): *Эффективным средство борьбы с насекомыми на севере Индии считался слоновий навоз [ЭК, № 226, 29.11.2008].* Смысловая параллель с моралью басни «Лебедь, Рак и Щука» И.А. Крылова «А воз и ныне там» нестандартно обыгрывается в данном прецедентном тексте.

Более узнаваемым для представителей как казахстанской молодежи, так и среднего поколения являются прецедентные тексты, связанные с культовым произведением М.Булгакова «Мастер и Маргарита»: *Если в доме завелась «нехорошая квартира», жди беды (об арендуемых квартирах) [НП, № 6, 12.02.10].* Читатель без труда проведет параллели с булгаковской «нехорошей квартирой» № 50 по адресу ул. Садовая, 302-бис, где разворачивается действие легендарного романа.

Прецедентные тексты светского казахстанского газетного дискурса содержат и параллели с литературой новейшего периода: *Капчагайское братство кольца (о баскетбольном центре) [АиФК, № 7, 2008]* – Дж. Р.Р. Толкин, «Властелин колец: Братство кольца».

Интересным и неожиданным явлением в казахстанском светском газетном дискурсе стали для нас прецедентные тексты, содержащие аллюзии с библейскими текстами: *Плодитесь и размножайтесь* (о съезде Австралийской партии секса) [ЭК, 19.11.08] – в прецедентном тексте упоминается завет Бога для первой человеческой пары – Адама и Евы: *Плодитесь и размножайтесь, и наполняйте землю, и обладайте ею, и владычествуйте над рыбами морскими и над птицами небесными, и над всяким животным, пресмыкающимся по земле...* (Бытие 1:28).

Знаменитые строки «Ветхого завета» звучат и в прецедентном тексте достаточно приземленного содержания – о налоговой отчетности: *Годовой отчет – время собирать камни* (интервью с Михаилом Чехловым, представителем аудиторской компании Казахстана) [АиФК, 17.02.10] – *Все мое время, и время всякой вещи под небом: ... время разбрасывать камни, и время собирать камни...* (Екклесиаст, 3).

Следующий прецедентный текст, возможно, представляет собой своеобразную контаминацию библейского изречения Екклесиаста (см. пример, приведенный выше) и знакомой с детства строчки из «Букваря» («Мама мыла раму»): *Время мыть раму* (о технологии мытья окон) [Вр., 15.04.10].

Более «прозрачной» представляется аллюзия с библейским текстом в прецедентном тексте о новой книге А.Макаревича: *В веллесс-центре прошла закрытая презентация новой книжки лидера «Машины времени». «Вначале был звук»* – далеко не первая книжка Макаревича [Вр., 18.03.10]. Фоновое знание читателя безошибочно соотносит название книги Андрея Макаревича и первые строки «Евангелия от Иоанна»: *В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог* (Евангелие от Иоанна, 1:1). Смысловая параллель с Библией помогает читателю понять, что для истинного Музыканта звук – это божественное начало, из которого рождается Музыка.

«Божественная» тематика представлена и в некоторых других прецедентных текстах казахстанского светского газетного дискурса: *Пути Акима неисповедимы, или О «желтом» вторжении пишет желтая пресса* (об Акиме Жамбылской области) [САМ, № 4, 5-11.10] (Ср.: Пути Господни неисповедимы).

Часто в прецедентных текстах казахстанского светского газетного дискурса используются различные крылатые фразы и выражения: *Искусство требует не только жертв* (Батырхан Шукенов и продюсер Эрик Тастембеков о состоянии казахстанской культуры) [САМ, № 4, 5-11.10]; *Потребитель начинает, но не всегда выигрывает* (о правах потребителя) [ВА, № 42-43, 06.04.10] (Ср.: Белье начинают и выигрывают); *Век зубы не лечит!* (двое мужчин в г. Павлодаре заразились гепатитом в стоматологических клиниках) [К-н, 26.02.10] (Ср.: Век воли не видать); *Молчание – знак чиновника?* (об увольнении чиновника за критику законопроекта) [АиФК, 17.02.10] (Ср.: Молчание – знак согласия); *Ледяное беспокойствие* (интервью с Вячеславом Быковым, тренером сборной по хоккею) [АиФК, 17.02.10] (Ср.: фразеологизм ледяное спокойствие); *Можно сказать, Песков «прорубил окно в природу»*, именно с него эта тема получила свое качественное новое развитие в советской печати [КП К-н, 11.03.10] (Ср.: Петр Первый прорубил окно в Европу); *Учению Лениной верны* (Лена Ленина в южной столице, статья «Охотница за олигархами») (Ср.: Учению Ленина верны!); *О спорт, ты – смерть?! Большие проблемы маленького сердца* (о неправильно подобранных физическим нагрузкам) [АиФК, № 47, 2008] (Ср.: О спорт, ты – жизнь!); *Дешево, но не сердито* (о сельскохозяйственной ярмарке в Актобе) [ЭК, № 226, 29.11.08] (Ср.: Дешево и сердито); *Мы пойдем другим путем* (о создании альтернативного объединения Союзу кинематографистов Никиты Михалкова) [Вр., № 57, 22.04.10] (Ср.: название картины Мы пойдем другим путем: (на картине изображен В.И. Ульянов и его мать М.А. Ульянова в тот момент, когда семья получила известие о казни старшего брата Александра Ульянова)).

В качестве прецедентных текстов казахстанского светского газетного дискурса нами отмечены также отдельные примеры смысловых параллелей с названиями популярных в советское время телепередач: *Очевидный, невероятный* (интервью с Сергеем Капицей) [МК в К-не, 20-27.02.08] – некогда исключительно популярная передача «Очевидное – невероятное», ведущим которой в течение многих лет был Сергей Капица; *В гостях у каски* (интервью с шахтерами) [ЭК, 19.11.08] – отсылка к детской передаче «В гостях у сказки».

Удивительным для нас оказался факт использования в качестве прецедентного текста некогда широко известных рекламных роликов, которые уже в течение длительного времени не транслируются по телевидению, однако отмечены как основа прецедентного текста в самых свежих публикациях: *Позвони маме, Опра!* [Вр., № 57, 22.04.10] – Ср.: Социальная реклама – «Позвоните родителям» и «Леша, помаши рукой маме!»; *Звезду Расселу Кроу!* [Вр., № 57, 22.04.10] – Ср.: сценарий рекламного ролика о некогда крупном российском банке: *Екатерина II: «А вы почему не едите, Александр Васильевич?» Суворов: «Так ведь пост, матушка, до первой звезды нельзя» Екатерина II: «Звезду Александру Васильевичу Суворову!»* – вносят государственную награду.

Таким образом, в казахстанском светском газетном дискурсе прецедентные тексты – широко распространенное явление. Журналисты активно используют культурный опыт и фоновые знания читателей о литературных произведениях, популярных кинофильмах, известных песнях, а также знание идиоматических выражений, фразеологии и других воспроизводимых лексических фрагментов.

Подводя итоги анализа речевых средств, используемых в светском газетном дискурсе РК, можно сделать выводы о том, что в современном газетном дискурсе активно идут процессы взаимопроникновения книжной и разговорной речи.

Обозначения и сокращения

РК - Республика Казахстан

КП К-н – Комсомольская правда Казахстан

МК в Каз-не – Московский комсомолец в Казахстане

АиФК – Аргументы и факты Казахстан

ВА – Вечерний Алматы

ЭК – Экспресс К

К-н – Караван

Вр. – Время

НП – Начнем с понедельника

КП – Казахстанская правда

Э – Экспресс-газета

САМ – Central Asia Monitor

Қазақстан Республикасының газет дискурсы

Ш.А. Сабитова – *халықаралық құқық кафедрасының ассоц. проф., ф.ғ.д. Sabitova.Shinara@mail.ru*

Аңдатпа: Біздің мақала егемен Қазақстанның газет дискурсының (мәтін) тіл ерекшеліктерін зерттеу мәселелеріне арналған.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері бұқаралық апарат құралдарының даму барысы жақсарды, сондықтан газеттік мәтіндерді зерттеу лингвистикада маңызды болып табылады.

Қазақстандық зайырлы газет дискурсында бейнеленген дүниені түйсіну көріністері әмбебап сипатқа ие және Қазақстан Республикасын мекендейтін азаматтардың біртұтас халқы ретіндегі мәртебесін өзектендіреді.

Тірек сөздер: Republic of Kazakhstan, БАҚ, дискурс, газет мәтін

Newspaper discourse Republic of Kazakhstan

S.A. Sabitova – *Ph.D., assoc. Professor of the Department of International Law KazNPU Abaya, Sabitova.Shinara@mail.ru*

Abstract: Our article is devoted to the problem of study of linguistic peculiarities in newspaper discourse (text) of the sovereign Kazakhstan.

After Republic of Kazakhstan gained independence intensivity of mass media development increased, therefore, study of the newspaper text is actual in linguistics.

The fragments of worldview imprinted in Kazakh refined newspaper discourse have the universal character and actualize the significance of the status of the citizens inhabiting the Republic of Kazakhstan as the united nation of Kazakhstan.

Keywords: Republic of Kazakhstan, MASS-MEDIA, discourse, newspaper text

МИРОВАЯ ПОЛИТИКА

УДК 327 (574)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ

Е.А. Кузнецов – профессор, КазНПУ имени Абая. kuznetsov.36.36@mail.ru

Аннотация. В статье на конкретных примерах раскрываются понятие «Экономическая дипломатия», цели и задачи, влияние глобализации на усиление ее роли современном мире. Центральное место занимает фактический материал об экономической дипломатии Казахстана. Еще в самом начале становления суверенного Казахстана Н.А.Назарбаев выдвинул принцип: внешняя политика РК является продолжением ее внутренней политики, инструментом внешнеполитического обеспечения общественно-политической стабильности, национальной безопасности, создания благоприятных внешних условий для дальнейшего экономического реформирования страны. Много внимание этой проблеме уделено в Стратегий «Казахстан- 2050»: новой политической курс состоящегося государства.

Ключевые слова: экономическая дипломатия, национальная безопасность, внешняя политика, мировая экономика, национальные интересы.

Понятие «экономическая дипломатия» – специфическая область современной дипломатической деятельности, связанная с использованием экономических проблем в качестве объекта и средства борьбы и сотрудничества в международных отношениях.

Другими словами она предполагает под собой дипломатические служебные действия, сконцентрированные на увеличении экспорта, привлечения иностранных инвестиций и участия в работе международных экономических организаций, т.е., действия, сосредоточенные на подтверждении экономических интересов страны на международном уровне. В экономической литературе содержится такое определение экономической дипломатии: «специфическая область современной дипломатической деятельности, связанная с использованием экономических проблем в качестве объекта и средства сотрудничества в международных отношениях, являющаяся составной частью внешней политики и международной деятельности государства, где внешняя политика определяет цели и задачи экономической дипломатии, которая в свою очередь, использует свои средства и методы» /1/. Экономическая дипломатия, как и дипломатия вообще, является составной органической частью внешней политикти, международной деятельности государства; именно внешняя политика определяет цели и задачи экономической дипломатии.

Остановимся на целях экономической дипломатии Это:

- реализация национальных экономических интересов на мировой арене;
- защита экономической безопасности дипломатическими методами;
- повышение международной конкурентоспособности страны;
- задачи экономической дипломатии:
- расширение взаимовыгодного экономического сотрудничества;
- использование национальных ресурсов либо во внешнеполитических целях,
- либо для получения преимуществ за счет торговых партнеров;
- укрепление международной конкурентоспособности страны;
- получение выгод и конкурентных преимуществ на мировом рынке;
- обеспечение национальных интересов в быстро глобализирующемся мире;
- обеспечение внешнеэкономической безопасности, т.е.предупреждение или предотвращение угроз для сбалансированного развития хозяйства вследствие нарушения внешнеэкономических связей;
- обеспечение стране условий международного экономического сотрудничества, способствующих, в конечном счете, повышению уровня и качества жизни ее населения;
- развитие национальных внешнеэкономических отношений на перспективу;
- повышение уровня экономического развития страны;
- решении общемировых задач.

Современной экономической дипломатии предшествовал период торговой дипломатии. За этот период союз дипломатии с экономикой приобрел черты всеобщего явления. За это время стало правилом политически утонченное дипломатическое обеспечение торгово-экономических интересов в международных экономических отношениях. Происходившие в мировой экономике изменения к концу 90-х гг. XX в. достигли той степени зрелости, которая получила название глобализации. Значение этих изменений

особенно велико на фоне современных тенденций мирового развития, ставящих небывало сложные проблемы перед всем международным сообществом. Глобализация обретает новое качество, охватывая все больше сторон жизни человеческого общества, увеличивая географический охват и глубину воздействия на современную цивилизацию. Глобализация сфер международной безопасности, торговли, финансов, информационной сферы превращается в основной фактор, определяющий характер современных международных отношений, которые затрагивают непосредственно интересы каждого государства.

Развитие процессов глобализации вызывает острые дискуссии среди ученых, политиков, которые высказывают порой противоположные мнения относительно сущности и природы этого явления, его движущих сил и последствий для мировой цивилизации. Но все более оформляется идея необходимости «глобализации с человеческим лицом», т.е. с учетом национальных традиций и ценностей, при недопущении чисто рыночных подходов и стандартов в ущерб национальным ценностям, повышении роли социальной ориентации в процессе экономического развития. Экономическая теория и практика подтверждают, что важнейшим фактором устойчивого экономического роста становится человеческий потенциал. Увеличение вложений в развитие человека рассматривается уже не как вспомогательное средство, а как стратегия, обеспечивающая повышение эффективности экономики.

С переходом к новым условиям функционирования мировой экономики обостряется проблема преодоления новых глобальных проблем и вызовов. Здесь сталкиваются противоречивые тенденции. С одной стороны, - удерживать конфликтные столкновения интересов под контролем, обеспечить их разрешение на основе тех правил игры, которые разработаны и совершенствуются в мировом сообществе, - важная теоретическая и практическая задача для экономической дипломатии. С другой стороны, наряду с функцией выработки и содействия соблюдению международно согласованных стандартов, международного права и международных обязательств в сферу экономической дипломатии попадают и меры прямо противоположного свойства, когда международные стандарты пытаются принести в жертву национальным, идеологическим и прочим концепциям.

С развитием глобализации все более важную роль в международных экономических отношениях стали играть транснациональные корпорации.

Экономическая дипломатия - явление комплексное. Она призвана обеспечивать защиту и продвижение в международных экономических отношениях экономических интересов стран или регионов, например в ЕС, начинающим функционировать с января 2015 года Евразийском экономическом союзе, причем помогать решать проблемы развития и совершенствования рынка в тех параметрах и формах, которые более соответствуют современным представлениям и взглядам на общество и экономику, чем это в состоянии сделать рынок. При этом обнаруживаются существенные расхождения в самом понимании целей и задач экономической дипломатии.

Одни видят в экономической дипломатии всего лишь механизмы продвижения торгово-экономических интересов национального бизнеса, включая даже недопустимые механизмы дипломатической защиты. Другие рассматривают экономическую дипломатию как еще одну возможность укреплять международные позиции своей страны, ее возможности на переговорах. Третьим представляется особенно важным использование торговых и иных аналогичных проблем как средства продвижения за рубеж норм и стандартов ведения экономических отношений в том нормативном и социально-политическом русле, которое отвечает интересам конкретных национальных финансово-промышленных элит. Четвертые возможности экономической дипломатии видятся как удобный механизм передела рынков и сфер влияния в выгодном для них ключе.

Вместе с тем словосочетание «экономическая дипломатия» предполагает под собой дипломатические служебные действия, сконцентрированные на увеличении экспорта, привлечения иностранных инвестиций и участия в работе международных экономических организаций, т.е., действия, сосредоточенные на подтверждении экономических интересов страны на международном уровне.

В последнее время, улучшение коммерческих и экономических взаимоотношений между государствами находится в самом центре дипломатических действий. Основные причины интереса дипломатии к ее историческим экономическим корням основана на следующем:

- В большинстве развитых стран, доля внешней торговли и инвестиций в валовом внутреннем продукте, постоянно растет по сравнению с местным производством;
- Осуществление экономических реформ в процессах ориентации на рыночную экономику развитых стран, также как и стратегия развития, основанная на укреплении экспорта, содействует более быстрой интеграции государства в глобальную мировую экономику;
- Глобализация торговли и бизнеса – наращивание производства и расширение сферы оказания услуг, создают необходимость активизировать многосторонние регулярные связи между странами.

• Расширение региональных торговых соглашений с целью устранения барьеров для международной торговли и инвестиционных процессов – ЕС, ЕврАзЭС, СЕФТА, Mercosur, NAFTA, FTAA и другие – определяют в значительной мере их ведущую роль.

В наше время глобализации мира, характеризующейся экономической взаимозависимостью государств друг от друга, важным элементом в международных взаимоотношениях стала экономическая дипломатия. Это – «измерительный прибор», с помощью которого определяется уровень взаимоотношений между странами. Поэтому, экономика приобрела центральную роль в дипломатических отношениях, границы между традиционными политическими и экономическими дипломатическими действиями становятся более тонкими и «экономическая дипломатия» все больше внедряется в области применения классической дипломатии.

Следует указать сегодня, экономическая дипломатия становится дисциплиной, объединяющей понимание динамики международных взаимодействий в политических и экономических сферах, она определяет развитие их взаимоотношений и взаимозависимость друг от друга. Функциональные возможности объединенной дипломатии многоэквивалентны, потому что каждая специфическая дипломатическая деятельность на политическом или экономическом уровне связана друг с другом. Этот подход появляется в двусторонних и многосторонних взаимоотношениях государств. Яркий пример тому «газовый кризис» между Россией и Украиной, обострившийся в 2014 и первые месяцы 2015 года.

Привлечение иностранных инвестиций, – существенная задача экономической дипломатии. Для ее осуществления основным средством является создать благоприятную среду для встреч экспортеров и их потенциальных партнеров определить и ясно сформулировать приоритеты и показать все выгодные стороны экспортируемых товаров и технологий. Но необходимо подчеркнуть важность детально разработанной экспортной стратегии государства, определяющей основные направления экспорта товаров. Это должно быть основной задачей торгово-экономических миссий.

Практически повсеместно наблюдается укрепление институциональной и организационной базы, повышение статуса экономической дипломатии в системе государственной власти. Увеличивается число, расширяются функции, и улучшается качество работы торгово-экономических миссий страны в области поддержки внешнеэкономической деятельности, лоббирования интересов отечественных компаний за рубежом, торгово-политического содействия, мобилизации эффективных внешних ресурсов на цели развития. Обеспечение для государства благоприятных условий международного экономического сотрудничества, способствующие, в конечном счете, повышению уровня и качества жизни его населения, также является приоритетной задачей экономической дипломатии.

Большую роль в этом играют торгово-экономические миссии, накапливающие обширные знания по стране пребывания, имеющие непосредственные политические и иные контакты благодаря своему многолетнему присутствию в других странах, их работа должна быть направлена на получение доступной и надежной информации об уровне и серьезности интересов и приоритетов страны пребывания, степени объективной заинтересованности в инвестициях, взаимной выгоды, даже если при этом приходится идти на уступки, то выгода должна быть больше, чем сами уступки.

Создание позитивного имиджа восприятия своей страны – главная задача дипломатических миссий, министерств иностранных дел и профессиональных дипломатов вообще – хотя их фактические возможности коренным образом или временно влияют на изменение существующего восприятия их страны за границей часто ограничены.

Одной из главных задач дипломатических миссий является содействие участникам внешнеэкономических отношений своей страны в их работе на рынках страны пребывания, защита и осуществление контроля над соблюдением интересов страны в процессе их деятельности и ее координация без вмешательства в их хозяйственную деятельность; представление своего государства как страны, чье финансовое, экономическое и политическое положение позволяет рассматривать ее в качестве надежного партнера в области внешнеэкономической деятельности, оказывать содействия своим участникам внешнеэкономической деятельности в ее осуществлении, организовывать переговоры, конгрессы, семинары, круглые столы, выставки; прорабатывать поступающие предложения своих предприятий по организации экспорта – импорта товаров и услуг, инвестиционных запросов и предложений, оказывать им консультационно-информационные услуги, использовать местных экспертов для анализа экономики и рынка, где требуются потому специальные знания, которых может не иметь профессиональный дипломат.

Сыгранность – метод организации работы дипломатических миссий. Работа дипломатов требует командной игры для решения главных политических и экономических задач в стране пребывания, для этого нужно использовать ведущих специалистов, аналитиков и экспертов для анализа политической и

общественной жизни страны пребывания. Основой ее является глава дипломатической миссии, обладающий опытом, будучи открытым к применению инновационных дипломатических механизмов, гармонизирующий направление и цели дипломатической миссии с текущей ситуацией и потребностями, и выполняющий основные задачи по созданию положительного имиджа своей страны, способствующий содействию дальнейшего развития двусторонних политических и торгово-экономических связей, улучшению структуры взаимной торговли, реализации новых перспективных направлений деятельности дипломатической миссии.

В настоящее время, министерства иностранных дел во всем мире используют несколько моделей работы относящихся к торгово-экономической внешней деятельности.

Объединенная модель представляет собой комплекс развития двусторонних торгово-экономических связей под эгидой Министерство иностранных дел. Министерство иностранных дел – главный координатор экономических интересов страны на международном уровне. Оно определяет стратегию и приоритеты в сотрудничестве со всеми правительственными организациями и региональными органам исполнительной власти в стране пребывания миссии.

Частично-объединенная модель Министерство иностранных дел и Министерство экономики совместно организуют работу по развитию торгово-экономических отношений, торгово-экономическая миссия выделяется в отдельное подразделение дипломатической миссии, и находится в двойном подчинении у министерств иностранных дел и Министерство экономики, является независимой от дипломатической миссии и имеет свой бюджет. Руководитель торгово-экономической миссии подчиняется главе дипломатического представительства, который контролирует его работу. Приоритеты деятельности торгово-экономической миссии определяются Министерством экономики.

Передача задач по организации торгово-экономических связей третьему лицу, Министерство иностранных дел становится при этом пассивной стороной в обеспечении контроля над торгово-экономической ситуацией в стране пребывания дипломатической миссии, и пользуется услугами третьего лица только тогда, когда такая потребность возникает, для этого дает задания агентствам по продвижению экспорта и маркетинговых исследований в объективной заинтересованности в инвестициях, с которыми заключает соответствующие договора /2/.

Еще в самом начале становления суверенного Казахстана Н.А. Назарбаев выдвинул принцип: внешняя политика РК есть продолжение ее внутренней политики, инструментом внешнеполитического обеспечения общественно-политической стабильности, национальной безопасности, создания благоприятных внешних условия для давнейшего экономического реформирования страны. И выступая в декабре 2014 года на торжественном собрании, посвященном Дню независимости Республики Казахстан Глава государства отметил: «почти за 2 с половиной десятилетия мы обрели совместные страницы сотрудничества и многими другими странами сотрудничества с США, Европейским союзом и многими другими странами» /3/.

За короткий исторический срок ВВП на одного жителя нашей страны вырос 700 до 12,5 тыс.долларов, т.е. более, чем в 15 раз. Вместе с КНР и Катаром, по международным оценкам наша страна образует тройку самых быстро растущих экономик мира. Казахстан - также один из лидеров на постсоветском пространстве, по объему привлеченного в экономику иностранного капитала.

Экономическая дипломатия, являясь основным механизмом достижения плодотворных торгово-экономических связей на двустороннем и многостороннем уровнях, присутствовала во внешней политике Казахстана с самого ее зарождения. Она остается и в настоящее время ключевым инструментом для развития эффективного сотрудничества между странами и регионами на глобальном уровне. В Стратегии «Казахстан-2050»: новой политической курсе состоявшегося государства указывается: «Наши задачи: диверсификация внешней политики, развитие экономической и торговой дипломатии для защиты и продвижения национальных экономических и торговых интересов». /4/

Продолжается работа с международным финансовыми институтами. В контексте региональной интеграции представляет интерес Центральноазиатская программа развития энергетических и водных ресурсов Всемирного банка.

Работа казахстанской дипломатии на экономическом направлении приобретает новый смысл и организацию. Оптимизация этой работы носит долгосрочный характер. Хотя имеется еще много проблем и нерешенных вопросов, но уже четко просматривается главная тенденция- привлечение иностранных инвестиций и участие в работе международных экономических организаций создающим прочный потенциал для продвижения экономических интересов страны.

В Послании Главы государства народу Казахстана «Нурлы жол- путь в будущее» Н.А. Назарбаев указывает, что «Инвестиции из нацфонда должны сопровождаться обязательным проведением реформ в

соответствующих сферах экономики. Для этого необходимо обеспечить совместную реализацию проектов с международными финансовыми организациями». /5/

Регулярные «круглые столы» и семинары с участием иностранного бизнес-сообщества и дипломатического корпуса способствуют развитию диалога между правительством РК и международными деловыми кругами. Они только в 2014 году охватили такие актуальные темы, как вопросы защиты прав иностранных инвесторов, государственная поддержка развития МСБ, упрощение процедур привлечения иностранной рабочей силы, включая визовые и миграционные аспекты.

Например, 30 октября 2014 г. в Алматы завершился свою работу двухдневный IV Центрально-Азиатский торговый форум, он прошел под девизом «От диалога к реальным действиям». Для участия в форуме собрались более 400 бизнес-лидеров и представителей государственных органов стран Центрально-Азиатского региона /6/. Поэтому важнейшей задачей казахстанских дипломатов является содействовать привлечению качественных инвестиций и передовых технологий из-за рубежа. Вместе с экономическими ведомствами республики МИД принимает участие в работе Совета иностранных инвесторов при Президенте РК, а также Совета по улучшению инвестиционного климата под председательством премьер-министра Казахстана.

В настоящее время выработан комплексный инструментарий средств продвижения торговой и экономической дипломатии нашей страны. Определены 26 приоритетных стран инвесторов, с которыми выстраивается углубленное экономическое сотрудничество в области реализации инвестиционных проектов и трансферта новейших технологий. Это страны ЕС, США, Китай, Турция, Япония, Южная Корея и т.д.

На государственном уровне принята и реализуется программа по привлечению инвестиций, развитию специальных экономических зон и стимулированию экспорта, а также разрабатывается национальная экспортная стратегия. Для оценки работы по привлечению инвестиций программой были закреплены целевые индексы для всего госаппарата, от дипломатических представительств и центральных госорганов до местных акиматов. Таким образом, выстроена система, в которой каждый министр, посол и аким отвечает за привлечение зарубежных инвестиций. МИД, посредством сети загранучреждений, выполняет роль «первого контактного лица», а также «связующего звена» между иностранным бизнес-сообществом и местными партнерами в РК.

С 1993 года по настоящее время объем прямых инвестиций составил 293 млрд долларов. Это значительные суммы для молодого государства. Казахстана. В глобальном индексе конкурентоспособности в 2013-2014 гг дважды занял 10-е место среди 185 стран мира. Международные эксперты отмечают улучшение условий ведения бизнеса в стране, что отражено в обновленном рейтинге Всемирного банка Doing Business 2014, где Казахстан находится на 50-м месте.

Определяющее значение для всей экономической политики Казахстана будет иметь вступление Казахстана во Всемирную торговую организацию (ВТО). После вступления Казахстана в эту организацию торговая политика будет меняться. Казахский бизнес должен будет показать свою экономическую состоятельность и умение адаптироваться в новых рыночных условиях.

Необходимо отметить успешное взаимодействие с Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Казахстану представлены право совместно с Европейским союзом возглавить управляющий комитет Инициативы ОЭСР по странам Центральной Азии и статус сопредседателя в Евразийской программе конкурентоспособности на трехлетний период. Казахстан получил статус участника в комитете по индустрии, инновациям и предпринимательству ОЭСР, присоединился к Глобальному форуму ОЭСР по транспарентности и обмену информацией для налоговых целей. В дипломатических представительствах РК в ряде стран (Узбекистан, Украина, Россия, Китай, Германия, Франция) введены должности советников по вопросам инвестиций, технологий и торговли из числа сотрудников министерств экономического блока. Прорабатывается вопрос открытия торгово-инвестиционных представительств РК в ряде крупнейших городов мира.

МИД РК анализирует новые вызовы в мировой экономике, вырабатываются рекомендации применительно к защите и продвижению национальных интересов. Современные мировые тенденции, связанные перестройкой системы глобального экономического управления и активное участие в этих процессах создают новые возможности для казахстанской экономической дипломатии. Активное участие принимает казахстанская дипломатия и в подготовке ЭКСПО-2017, которая явится мощным локомотивом для экономики страны.

Выставка призвана обеспечить долгосрочный социально-экономический эффект в стране, переход Казахстана к «зеленой экономике» и придать ощутимый импульс развитию инноваций в сфере мировой

энергетики. На выставке будут представлены лучшие ноу-хау, прорывные и перспективные проекты в сфере альтернативной и возобновляемой энергетики.

В 2015 год процесс подготовки к выставке перешел в активную стадию начал строительство выставочного комплекса.

Проведение выставки в Астане создаст инфраструктуру, соответствующую высоким мировым стандартам качества жизни, сделает казахстанскую столицу примером бережного отношения людей к природе и окружающей среде. Будут введены в эксплуатацию скоростные автобусные сообщения по специально выделенным полосам железнодорожный вокзал, дополнительный терминал в аэропорту и другие стратегически важные объекты как в столице Казахстана, так и в других городах страны.

Таковы некоторые вопросы экономической дипломатии Казахстана на современном этапе. Для дальнейшей работы в этом направлении следует пересмотреть кадры дипломатических работников в ряде посольств и консульств республики в некоторых зарубежных странах, пополнив их специалистами соответствующего профиля.

1. Мавланов И.Р.- Экономическая дипломатия в начале XXI века: вызовы и тенденции развития. - Казахстан в глобальных процессах. – Алматы, 2008. - с. 11.
2. www.adobe.com
3. Казахстанская правда - 16 декабря 2014 г.
4. «Мысль», 2013, №1, с. 19
5. Казахстанская правда - 14 ноября 2014 г.
6. Казахстанская правда – 31 декабря 2014 г.

Қазіргі экономикалық дипломатия туралы мәселелер

Е.А. Кузнецов – т.ғ.д., профессор, ҚазҰПУ kuznetsov.36.36@mail.ru

Андатпа: Мақалада «Экономикалық дипломатия» түсінігіне нақты анықтама берілген, сондай-ақ оның мақсаты мен міндеттеріне, жаһандандудың қазіргі әлемдегі оның рөлінің арта түсуіне ықпалы туралы баяндалған. Нақты бағыт ретінде Қазақстанның экономикалық дипломатиясы сипатталады. Қазақстан егемендігінің бастапқы кезеңінде-ақ Н.Ә. Назарбаев атап көрсеткендей Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты оның ішкі саясатының жалғасы, ішкі саясаттағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз етудің құралы, ұлттық қауіпсіздіктің, еліміздің экономикалық реформаларының болашақта қалыпты даму жағдайының негізі. Бұл мәселелерге «Қазақстан-2050»: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Стратегиясында баса назар аударылған.

Тірек сөздер: экономикалық дипломатия, ұлттық қауіпсіздік, сыртқы саясат, әлемдік экономика, ұлттық мүдде.

Some problems of modern economic diplomacy

Е.А. Kuznetsov – professor, Abai KazNPU, kuznetsov.36.36@mail.ru

Abstract: In the article on the specific examples disclosed the concept of "economic diplomacy", aims and objectives, the impact of globalization on strengthening its role as the modern world. Of central importance is the facts about economic diplomacy Kazakhstan. Early on in the formation of independent Kazakhstan Nursultan Nazarbayev put forward the principle: the foreign policy of the Republic of Kazakhstan is a continuation of its domestic policy, foreign policy instrument to ensure social and political stability, national security, the creation of favorable external conditions for further economic reform of the country. A lot of attention is paid to this issue in the strategy "Kazakhstan-2050": new political course consisted of the state.

Keywords: economic diplomacy, national security, foreign policy, world economy, national interests.

УДК 32.001

ПЕРВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ КАК ЛИДЕР СТАНОВЛЕНИЯ НОВЕЙШЕЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

А.К. Курмангали – д.п.н., доцент кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая

Аннотация. В данной статье автор рассматривает феномен возникновения института лидера нации на опыте Республики Казахстан. Данная тема подразумевает исследование вопросов эффективного осуществления процессов модернизации и демократизации как необходимых условий позитивного политического развития под руководством политического лидера.

На взгляд автора, политическое лидерство в конкретной стране, определяется культурно-историческими особенностями, присущими различным, в том числе и трансформируемым обществам. Эти культурные и другие факторы в большей степени дают возможность конкретному обществу реализовывать свою модель модернизации.

Основная цель модернизации заключается в формировании современного общества. А пути этого преобразования, логика и методы его осуществления должны соизмеряться каждый конкретный раз в зависимости от имеющихся объективных и субъективных факторов. В суверенном Казахстане важная роль в процессе кардинального обновления республики принадлежит Первому Президенту Н.А. Назарбаеву. Несмотря на то, что в мировой практике уже существуют подобные примеры определяющей роли национального лидера, в Казахстане этот процесс носил свой объективный характер.

Ключевые слова: Институты власти, политическая система, институционализация государственной власти, институт президентства, парламент, избирательная система.

В Республике Казахстан трансформация политической системы и модернизация общества были осуществлены верховными властными институтами, которые стали ведущей политической силой процесса кардинального преобразования казахстанского общества и государства. Особая роль в трансформации политической системы Республики Казахстан принадлежит Президенту Н.А. Назарбаеву. Первый Президент как Лидер Нации является активным участником и ведущим инициатором реформ, проводимых в процессе обновления общества и государства. Важнейшая черта политики Нурсултана Назарбаева – проведение курса поступательного политического развития и приверженность последовательной демократизации – позволяет определить его однозначно позитивную роль в процессе институционализации государственной власти и в целом суверенного развития Казахстана.

Важно отметить, что таковой статус основного субъекта политического процесса был обусловлен объективными и субъективными факторами постсоветской действительности. Представляется важным выявить причинный ряд, объяснить феномен возникновения и роли национального лидерства в контексте построения и функционирования нового суверенного Казахстана.

Институт лидера нации стал известен в политической науке и практике и до его введения в Республике Казахстан. Данная модель институционализации роли лидерства была реализована в Турции.

Современная Турция была основана на обломках Османской империи. В ней превалирует мусульманское население. Но в ее политической системе ислам отделен от государства, это – светская республика.

Политическую трансформацию и процесс введения новых органов власти возглавил национальный лидер, признанный авторитет в новейшей политической истории Турецкой Республики Кемаль Ататюрк. В 20-х гг. XX в. были сформулированы кемалистские принципы, которые стали основой политической модернизации. Сущность их заключена в следующем:

- 1) принцип республиканизма отвергал султанскую власть Османской империи;
- 2) принцип революционности констатировал характер завоевания и удержания политической власти;
- 3) принцип народности указывал на выборность представительных органов государства, обеспечение разделения властей и создание демократического гражданского общества;
- 4) принцип национализма демонстрировал политическое верховенство турецкого этноса как государствообразующей нации;
- 5) принцип лаицизма утверждал в стране установление светской власти и ее принципов во всех сферах жизнедеятельности общества и государства;
- 6) принцип этатизма означал ведущую роль государства во всех процессах преобразования [1].

По нашему мнению, все эти принципы действительно послужили основой не только для институционализации новой государственной власти, но и кардинальной трансформации всей политической системы Турции. Таким образом, произошел отказ от всего, что было связано с прежним османским режимом, и взят курс на демократизацию страны.

Турция продемонстрировала мировой общественности уникальный пример трансформации политической системы, в том числе и кардинального преобразования институтов власти. Особая роль в этом политическом процессе, несомненно, принадлежит лидеру турецкой нации – Кемалю Ататюрку, который возглавил строительство новой Турции и объединил граждан на этом пути. Важнейшую роль в формировании фундамента сегодняшней политической системы сыграла политика, основанная на кемалистских принципах. В турецкой модели властной институционализации важнейшая роль принадлежит личности политического лидера, в своей стране именуемого как «отец нации». Самое важное, что данный статус Кемаль Ататюрк получил не в процессе авторитаризации власти, а напротив, ее демократизации. На примере Турции ярко подтверждается особая роль феномена политического лидерства.

В Турции процессы обновления детерминировались приоритетной ролью харизматического политического лидера, общественный статус которого был возведен к Лидеру Нации. Ататюрк возглавил процесс преобразования, и во многом с его личностью и на современном этапе ассоциируются достигнутые результаты осуществленных реформ, установление действующей политической системы, утверждение ее в качестве самостоятельного, авторитетного и значимого участника на мировой политической арене.

Таким образом, весьма своеобразным и интересным предстает политический опыт Турецкой Республики и действия в ней института национального лидера. Реформы, возглавленные Кемалем Ататюрком, позволили выстроить на обломках бывшей империи сильное государство с эффективными властными институтами, которое является реальным претендентом в члены Европейского Союза. Исследование турецкой модели модернизации позволяет прийти к выводу о важной роли лидера нации в создании демократии в традиционных обществах, которые абсолютно не схожи с западной цивилизацией. И это особенно ценно для применения в сообществах, стремящихся к демократическому обновлению.

Исследуя утверждение статуса Лидера Нации в Республике Казахстан, необходимо отметить, что этот процесс следует рассматривать в контексте становления института президентства и анализа роли личности Президента РК Н.А. Назарбаева. Поскольку именно в данных исходных началах и была реализована казахстанская модель национального лидерства.

Казахстан решает задачи модернизации достаточно эффективно. Этот успех определен в первую очередь той политикой, которую осуществляют казахстанские институты власти, возглавляемые ее политическим лидером – Президентом Республики Казахстан Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым. Как отмечает российский исследователь Рой Медведев: «Новые страны СНГ должны были в крайне сложных обстоятельствах и в очень короткие сроки решить такое большое количество экономических, политических, социальных и национальных, а также культурных и иных проблем, что слабые, ограниченные, корыстные и некомпетентные люди с этим просто не смогли справиться. Но Казахстану в этом отношении очень повезло. Нурсултан Назарбаев, прошедший путь от рабочего-металлурга и горнового доменной печи до секретаря Карагандинского обкома партии, председателя Совета Министров Казахской ССР и первого секретаря ЦК КП Казахстана и члена Политбюро ЦК КПСС, оказался нужным человеком на нужном месте. Именно выдающиеся способности, интеллект, компетенция и воля этого человека, ставшего Президентом Республики Казахстан, позволили ему превратить эту республику в наиболее стабильное в СНГ, достаточно открытое и динамично развивающееся государство» [2, с. 55]. Организация достаточно сильной и централизованной системы государственной власти в РК позволила избежать кризиса и конфликтных ситуаций, структурных противоречий и неэффективности управленческой деятельности.

В Республике Казахстан за время суверенного существования была реализована казахстанская модель модернизации, характеризуя которую, Р.Медведев справедливо отметил, что она «вполне убедительно и наглядно показала свою эффективность. Эту модель нельзя слепо копировать в какой-либо другой стране СНГ или в других регионах, как и сама казахстанская модель не является копией какой-либо другой эффективной экономической модели. В казахстанской модели учтены географические, политические, исторические, национальные, экономические факторы и условия, присущие только Казахстану. Однако в Казахстане внимательно учитывали и изучали опыт многих других успешных стран. Повышение цен на нефть и другие сырьевые товары явилось фактором, который существенно ускорил развитие Казахстана, но в основе успеха этой страны лежит разумное и компетентное руководство» [2, с. 54].

Как было отмечено выше, определяющее значение в феномене казахстанской модели модернизации принадлежит институту президентства. Как справедливо полагает Е.К. Ертысбаев, институт президентства в Казахстане «является, пожалуй, ее центральным звеном. Это основной центр власти среди других политических институтов страны» [3, с. 109]. Таким образом, становление государственности Казахстана возможно исследовать в том числе и на основе институционализации данного властного органа.

В целом, отслеживая хронологию процесса эволюции института президентства, мы можем констатировать вектор его развития, начиная от номинальной роли в политической системе СССР и завершая утверждением статуса Лидера Нации в суверенном Казахстане, а также внеочередными выборами главы государства, прошедшими 3 апреля 2011 г.

Принятие в июне 2010 г. Конституционного Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере обеспечения деятельности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации» стало очередным этапом в эволюции института президентства [4].

Данный закон был инициирован депутатами Мажилиса. После прохождения закона о Лидере Нации в обеих палатах Парламента республики он был передан на подпись Главе государства. Президент, учитывая общественно-политическую значимость данного документа, обратился к народу Казахстана с выражением благодарности за поддержку, объяснением важности политических процессов последних лет. В завершении обращения Президент заявил о решении не подписывать данный закон [5]. Однако закон, согласно действующему законодательству, был подписан спикерами обеих Палат Парламента и Премьер-Министром республики и таким образом введен в действие [4].

На наш взгляд, накладывать на Закон о Лидере Нации президентское вето было нецелесообразным, поскольку оно преодолевается 2/3 голосов депутатов Мажилиса. И в случае с этим законом, который был принят единогласным решением обеих палат Парламента, президентское вето было бы преодолено.

По новому закону Первый Президент – Нурсултан Назарбаев как Лидер Нации, а также члены его семьи получили дополнительные гарантии безопасности и неприкосновенности. Кроме того, Н.А. Назарбаев теперь обладает следующими пожизненными правами: неограниченно избираться на должность Президента республики; обращаться к народу Казахстана, государственным органам и должностным лицам; выступать перед Парламентом и его палатами; возглавлять Ассамблею народа Казахстана; входить в состав Конституционного Совета и Совета Безопасности Республики Казахстан. Разрабатываемые инициативы по направлениям внутренней и внешней политики также должны согласовываться с Лидером Нации.

Следующий этап в процессе развития института президентства в политической системе суверенного Казахстана включает в себя инициативу проведения референдума о продлении полномочий действующего Президента до 2020 года, и внеочередные выборы главы государства, прошедшие 3 апреля 2011 года. Эти выборы подтвердили демократическую сущность осуществляемого политического курса действующего Президента РК Н.А. Назарбаева.

Как известно, принятию решения о проведении досрочных президентских выборов, предшествовала целая череда политических инициатив. В конце 2010 года была создана инициативная группа по внесению в Конституцию республики изменений для продления полномочий Президента Н.А. Назарбаева до 2020 года. В поддержку данной инициативы было собрано более 5 миллионов голосов казахстанцев, что является значимой цифрой от общего количества электората республики. Парламент законодательно утвердил предложенное новшество, однако Глава государства своим указом наложил вето на принятый законопроект. Поскольку парламентское голосование за предлагаемые конституционные изменения было единогласным в нижней и верхней палатах, стало вполне логичным и преодоление Парламентом президентского вето. Далее Глава государства принимает решение о передаче рассмотрения данного вопроса в Конституционный Совет республики, который определил его как не соответствующий Основному Закону РК.

С учетом республиканского масштаба, количества голосов, отданных за поддержку продления полномочий действующего Президента, стало понятным, что данный вопрос настоятельно требовал принятия конкретного политического решения. Президент Н.А. Назарбаев предложил в качестве наиболее приемлемого варианта проведение внеочередных выборов главы государства. Принятие данного решения автоматически сокращало срок полномочий Н.А. Назарбаева, который конституционно завершался только в 2012 году. Тем не менее, Президент как Лидер Нации пошел на такой шаг, подтвердив тем самым приверженность демократической стезе развития республики. На наш взгляд, важнейшим итогом всех этих политических событий стало определение главенства института выборов как первого и очевидного признака демократии и верховенства права.

Завершающим этапом в процессе развития института президентства являются предстоящие досрочные выборы главы государства, назначенные на 26 апреля 2015 года. В условиях мирового кризиса, нестабильной политической ситуации, в том числе событий на Украине, Ассамблея народа Казахстана на заседании совета 14 февраля 2015 года выдвинула инициативу проведения досрочных президентских выборов. Данная инициатива нашла широкую народную поддержку и получила позитивную правовую оценку со стороны Конституционного Совета.

Таким образом, характеризуя процесс формирования и функционирования института президентства в РК, можно отметить развитие юридического статуса этого института от умеренных полномочий Президента в условиях парламентской республики через усиление его прерогатив и возникновение на период масштабного реформирования страны системы сильного президентства к перераспределению функций во властной системе и переходу к президентско-парламентской республиканской модели.

Некоторые ученые обращают внимание на усиление президентства и закрепление статуса национального лидера в процессе формирования новых политических систем как на фактор, препятствующий становлению демократии и способствующий оформлению авторитаризма [6; 7]. Угроза авторитаризма вполне реальна, поскольку «авторитаризм характерен как для обществ, прощающих с тоталитарным прошлым (двигающихся к демократии), так и для перерастающих в тоталитарное общество (уходящих от демократии)» [8, с. 45].

Тем не менее, следует различать процессы установления авторитаризма и формирования системы президентства с политической важной ролью лидера нации. Американец Фред Риггс [9, с. 104–105] и

россиянин В. Чиркин [10, с. 290], напротив, считают, что для идентификации авторитаризма существуют понятия «псевдопрезидентство» и «квазипрезидентство», а «президентализм» – это собственно президентская система правления.

В определении президентализма мы солидарны с казахстанским исследователем М.А.Майлыбаевым, который уточняет данное понятие следующим образом: «Институт президентства может существовать и существовать без президентализма в его «чистом виде» – примеры парламентских республик свидетельствуют об этом ярко. Однако для того, чтобы говорить о президентализме, следует иметь в наличии, помимо института Президента, доминирующее положение Президента в системе государственной власти. Поэтому понятие «президентализм» можно идентифицировать как систему организации и функционирования верховной государственной власти, характеризующейся разделением законодательных и исполнительных функций при привилегированном положении Президента... Термин «президентализм» означает президентскую форму правления по аналогии с дефиницией «парламентаризм», идентифицирующей парламентскую форму правления» [11, с. 104-105]. Таким образом, президентализм – это президентская или полупрезидентская система правления с расширенными полномочиями Главы государства при сохраняющейся системе разделения властей. Отслеживая эволюцию института президентства в суверенном Казахстане, сопровождавшуюся установлением сильного президентства и оформления статуса лидера нации, можно утверждать, что в республике имел место именно процесс «президентализации» властно-институциональной системы.

Здесь важно заметить, что в условиях трансформации политической системы развитие сильного президентализма является наиболее эффективным решением для преодоления существующих проблем. Мы разделяем мнение казахстанского исследователя Е.М. Абена, который считает, что «характерной чертой конституционного развития постперестроечного Казахстана является наличие элемента «восходящего конституционализма», под которым подразумевается постепенная адаптация конституционного строя к существующим политическим и социально-экономическим реалиям» [12, с. 9].

Вместе с развитием президентализма, становлением института лидера нации, и под воздействием данных факторов происходило параллельное реформирование и демократизация казахстанского общества и государства. Этот вектор развития соотносится с личными убеждениями Президента Н.А.Назарбаева. В одном из высказываний он подчеркнул, что «вопрос состоит в моем искреннем убеждении, что любой авторитаризм в Казахстане – это путь в никуда» [13, с. 3]. Лидер Нации неоднократно подтверждал свою приверженность к формированию демократии: «Заручившись новым мандатом избирателей, я посвящаю новый срок пребывания на президентском посту тому, чтобы сделать нашу демократию не только набором звонких лозунгов» [14].

Эволюция статуса национального лидерства опосредовалась требованием обеспечения политической стабильности и этноконфессионального согласия в процессе перехода к новому демократическому порядку как необходимых элементов успешного осуществления системного реформирования. На наш взгляд, стабильность обуславливает успешность процесса демократизации, а согласие способствует консолидации переходного общества. В целях обеспечения стабильности и согласия в подобном ракурсе логически объективно усиливается роль президента – политического лидера.

Группа российских политологов³⁸, которые вплотную занимаются проблемами Центральной Азии, комплексно проанализировав ход политических, экономических и социальных реформ, проведенных в республике, пришла к заключению, что стержнем казахстанской государственности, позволившим безболезненно осуществить трудные преобразования, пройти непростое 20-летие после распада СССР, являлся институт президентства. «Президентская власть в Казахстане – прямой институт народовластия, который аккумулирует в себе весь многовековой опыт казахстанского народа, его мудрость и традиции» [15].

Необходимо отметить, что в процессе сохранения стабильности и согласия в казахстанском обществе важная роль принадлежит Лидеру Нации – Первому Президенту Н.А. Назарбаеву. Оформление арбитражной концепции президентства, предполагающей расширенные полномочия Главы государства, укрепление власти Президента в динамике событий доказывают, что данные меры являются базовыми факторами демократизации и стабилизации общества в процессе перехода к демократии. В этой связи Е.К. Ертисбаев полагает: «Совершенно очевидно, что Казахстан и недели бы не просуществовал как суверенное государство, если бы не сочетание политической стабильности в обществе и концентрация политической воли Н.А. Назарбаева, направленной на формирование сильной власти» [16].

³⁸ В состав группы вошли: Алексей Власов, Сергей Бирюков, Ярослав Бутаков, Дмитрий Верхотуров, Андрей Гроздин, Сергей Михеев, Игорь Панарин, Юрий Солозобов.

Эффективное функционирование института президентства в процессе укрепления демократии, ядром которого выступает непосредственно сама личность Президента Нурсултана Абишевича Назарбаева, позволило создать приемлемую атмосферу для совместного проживания более 130 национальностей, сохранить согласие в процессе трансформации политической системы Казахстана. Президент РК выступает залогом мирного сосуществования и стабильности в полиэтничном государстве, для него «важно единство народа, которое он считает основополагающей основой стабильности. А без стабильности трудно будет построить суверенное государство, невозможно будет осуществлять какие-либо экономические реформы» [17, с. 220].

Этноконфессиональное согласие имеет для Нурсултана Назарбаева особое значение в осуществлении политического курса: «Многонациональность не является недостатком, является преимуществом общества» [18, с. 24]. Как отмечает отечественный исследователь Е.К. Ертысбаев, Глава республики «категорически противостоит любым партиям и движениям, толкающим народ к межнациональным разногласиям и гражданской конфронтации» [17, с. 212]. Доказательство грамотного государственного менеджмента в таком тонком вопросе, как этноконфессиональные процессы, – отсутствие в стране конфликтов на национальной почве.

Таким образом, развитие института лидера нации в Республике Казахстан способствует сохранению политической стабильности и этноконфессионального согласия и одновременно обеспечивает демократическое реформирование. Можно сделать и обратный вывод: развитие роли и полномочий Лидера Нации в процессе суверенизации Казахстана было, кроме всего прочего, продиктовано и фактором полиэтничности социума.

На процесс становления института Лидера Нации в казахстанской политической системе важное влияние оказала угроза кризиса легитимности, с которым может столкнуться любое государство в процессе осуществления демократического транзита. Индийский политолог П.Шаран считает, что кризис легитимности возникает в случае, когда:

- «1) статусу важнейших консервативных институтов грозит опасность в период структурных перемен;
- 2) прогрессивные требования основных групп общества не воспринимаются политической системой» [19, с. 120].

В целях предупреждения возникновения кризиса легитимности политическая система, согласно П.Шарану, должна соблюдать следующие условия:

- «1) изменять законодательство и государственное управление в соответствии с новыми требованиями;
- 2) создавать политическую систему, легитимность которой основана на традициях населения;
- 3) соблюдать легальные меры предосторожности;
- 4) иметь харизматического лидера;
- 5) отделить политические институты от вооруженных сил;
- 6) проводить успешную государственную политику, поддерживать законность и правопорядок в государстве» [19, с. 120].

Исходя из сказанного, тенденция превалирующего значения национального лидерства в Казахстане является инструментом предотвращения потенциального возникновения кризиса легитимности.

Процесс развития роли Лидера Нации в Казахстане оказался в эпицентре общемировой тенденции персонификации власти, которую отмечает итальянский политолог Л.Кавалли: «В последние 15 лет происходит явное усиление тенденции к «персонализации власти» во многих странах» [20, с. 33]. И одним из наиболее ярких проявлений данной тенденции он считает «усиление личной роли Президента США» [20, с. 33].

В казахстанском варианте эта общемировая тенденция подкрепляется и усиливается восточной традицией сакрализации власти вождя, которая «помогает воспринимать президентство не как отдельный организационный институт, а как должность, соответствующую данному лицу» [21, с. 212].

Из теории и практики политической модернизации известно, что процесс трансформации политической системы могут возглавить общественные организации, т.е. претворяется идея обновления общества «снизу» или она инициируется «сверху» национальными лидерами. А.Х. Бижанов утверждает, что «характерной чертой процесса демократизации политической сферы и социально-экономических отношений посттоталитарных обществ является необходимость создания «сверху» при достаточно слабой, но постоянно усиливающейся поддержке «снизу» социальных, правовых, политических и др. условий для развития» [22, с. 61]. Отсюда, по мнению П.Штомпки, с которым следует согласиться, «главными агентами модернизации признаются общественные движения и харизматические лидеры» [21, с. 55].

По мнению одного из основоположников политической науки М.Вебера, есть различие между «демократией с лидером» (или «плебисцитарной демократией») и «демократией без лидера»: вторая – более привлекательна [20, с. 31-32]. «В первом варианте преобладает народный выбор лидера в форме явного или косвенного плебисцита и постоянная поддержка лидера народом в течение всего срока выполнения им своих функций. Кроме того, лидер получает широкие полномочия; он имеет приоритетное право подбора ближайшего окружения (министры, сотрудники). Что касается модели «демократии без лидера», то Вебер считал, что она не в состоянии решать общественные задачи. Причины этого кроются в институциональной структуре, не позволяющей принимать оперативные решения при отсутствии лидера» [23, с.207].

В контексте сказанного, очевидно, что в Республике Казахстан в условиях посттоталитарной объективно обусловленной слабости общественных институтов успешная модернизация стала возможной в силу харизматического лидерства политически сильной фигуры Главы государства Н.А. Назарбаева. Безусловно, его личностный фактор оказал сильное воздействие на моделирование властной институционализации в целом и формирование и функционирование института президентства в частности.

Политическая деятельность Первого Президента раскрывает процесс трансформации казахстанского общества и государства. В Казахстане важно было также уйти от псевдodemократического парламента, мобилизовать государственные органы власти на строительство независимого государства, достичь консолидации общества. Все это стало возможным при формировании политически сильного и авторитетного института Лидера Нации.

Президент РК являет собой пример политического лидера, который сочетает интеллектуальные инновации, восприимчивость ко всему новому, что появляется в мире, с традиционалистским авторитетом, житейской мудростью казаха и здоровым прагматизмом. Поэтому все политические и экономические проекты Президента Назарбаева были успешными, состоятельными. При этом нужно подчеркнуть, он не только реагирует на те ситуационные проблемы, которые ставит жизнь перед молодым государством, а сам во многом формирует политический дискурс, постоянно выступает с новыми политическими инициативами не только в регионе Центральной Азии, но и на мировой арене. В этом плане управленческое кредо Назарбаева можно сформулировать так: «Не подлаживаться под политические процессы, а направлять их и управлять будущим» [15].

Президент Н.А. Назарбаев сегодня является политическим лидером для всех граждан республики. Его личностные качества сыграли исключительную роль в деле обеспечения демократического общенационального согласия. Это констатируют отечественные и зарубежные политологи. В связи с этим Джонатан Айткен в книге «Нурсултан Назарбаев и созидание Казахстана» отмечает: «На внутриполитической сцене на данный момент преемника или серьезного оппонента у него нет. Пока Назарбаев остается ведущим игроком в политике Казахстана» [24, с. 292].

Концентрированная оценка деятельности Лидера Нации – Президента РК Н.А. Назарбаева высказана в статье лауреата Бунинской премии, известного российского писателя Александра Проханова, который говорит о Президенте: «Нурсултан Назарбаев является не только Президентом, но своего рода национальным гуру, мудрым лидером страны, который учит свой народ и лежащие окрест страны евразийскому мировоззрению» [15]. Важно отметить, что евразийская интеграция во многом стала возможной благодаря проявленной политической воле и инициативе Нурсултана Назарбаева. Думается, что такая оценка объясняет объективность оформления статуса Нурсултана Назарбаева как Лидера Нации.

Процесс развития института президентства вплоть до законодательного оформления института Лидера Нации происходит в контексте всеобщей демократизации общества и государства. Вместе с повышением статуса национального лидера значительно усилилась роль Парламента, продолжается усиление института политических партий, в Конституции закреплена система сдержек и противовесов, которая является препятствием для авторитаризма, в результате конституционных поправок 2007 г. осуществлен переход к президентско-парламентской республике.

Сравнительно короткий отрезок времени стал годами государственного успеха. Важнейшую роль в этом историческом процессе сыграли личностные качества и политическая воля Лидера Нации, Первого Президента РК Н.А. Назарбаева.

1. Кемализм. Википедия // <http://ru.wikipedia.org/wiki/Кемализм>

2. Медведев Р. *Казахстанский прорыв / М; Алматы: Ин-т экон. стратегий, 2007. – 160 с.*

3. Ертысбаев Е.К. *Институт президентства как инструмент модернизации посттоталитарных транзитных обществ (на примере Республики Казахстан) // Институт президентства в новых независимых государствах: материалы международной конференции. Алматы, 6 апреля 2001 г. – Алматы, 2001. – С. 105-118.*

4. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в сфере обеспечения деятельности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации» // Казахстанская правда. – 2010, июнь – 15.
5. Назарбаев Н.А. Обращение к гражданам Казахстана, Парламенту страны, Политсовету Народно-демократической партии «Нур Отан» 3 июня 2010 г. // <http://www.akorda.kz>
6. Линц Х. Дж. Угрозы президентства // Век XX и мир. – 1994. – № 7-8. – С. 15–36.
7. Степэн А., Скэч С. Различные типы конституционного устройства и укрепление демократии // Демократия 1990-х. Спец. выпуск журнала «Глобальные проблемы переходного периода». – 1998. – № 6. – С. 51–61.
8. Дробышевский В.С., Смирнова Л.А. Политология: учебное пособие. – М.–Новосибирск, 1999. – 124 с.
9. Риггс Ф. Сравнительная оценка президентской формы правления // Сравнительная социология. Избранные переводы. – М., 1995. – С. 99–156.
10. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М.: Зерцало, 1998. – 448 с.
11. Майлыбаев Б.А. Становление и эволюция института Президента Республики Казахстан: проблемы, тенденции, перспективы (опыт политико-правового исследования). – Алматы: Издательство «Арыс», 2001. – 532 с.
12. Абен Е.М. Политико-правовая природа формы правления в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 1999. – 120 с.
13. Назарбаев Н.А. На пороге XXI века. – Алматы: Онер, 1996. – 288 с.
14. Назарбаев Н.А. О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики: демократизация общества, экономическая и политическая реформа в новом столетии: Послание Президента РК народу Казахстана // Казахстанская правда. – 1998, октябрь – 1.
15. Калымов А. Президентская власть в Казахстане: 20 лет успеха // <http://kazpravda.kz/index.php?uin=1152520370&chapter=1272057883>.
16. Пряников В. Главный итог предстоящих выборов – упрочение демократии. Интервью с Е. Ертысбаевым // Казахстанская правда. – 1998, декабрь. – 15.
17. Ертысбаев Е. Казахстан и Назарбаев: логика перемен. – Астана: Елорда, 2001. – 576 с.
18. Назарбаев Н.А. Демократия – наш выбор. Демократия – наша судьба // Казахстанская правда. – 1999, апрель – 2.
19. Шаран П. Сравнительная политология. – М., 1992 – Ч. 2. – 216 с.
20. Кавалли Л. Олигархическая власть и личная власть в современной демократии // Мир политики: Суждения и оценки западных политологов: сб. статей / пер. с англ., нем., исп., венг., итал. / сост. Киселева Е.А. – М., 1992. – С. 31–35.
21. Нысанбаев А., Машан М., Мұрзалын Ж., Тулегулов А. Эволюция политической системы Казахстана. В 2-х т. – Алматы: Главная редакция «Казак энциклопедиясы», 2001. – Т. 2. – 544 с.
22. Бижанов А.Х. Республика Казахстан: демократическая модернизация общества переходного периода. – Алматы: Онер, 1997. – 256 с.
23. Политическая социология / под ред. Тоценко Ж. Т. – М: Луч, 1993. – 340 с.
24. Айткен Джонатан. Нурсултан Назарбаев и созидание Казахстана / пер. с англ. – М.: Худож. лит., 2010. – 384 с.

Бірінші президент - жаңа қазақстандық мемлекеттіліктің қалыптасуының көшбасшысы
А.Қ. Құрманғали, aymena@mail.ru

Андатпа: Берілген мақалада автор Ұлт Лидері институтының негізгі қалыптасуын ҚР тәжірибесінде қарастырады. Бұл тақырып модернизациялау мен демократизациялау урдисин тиімді іске асыру сұрағын зерттей отырып, оны жағымды саяси даму жолындағы , саяси лидер басшылығымен орындалатын қажетті шарттың бири екенін айрықшалайды. Автордың қозғарасы бойынша белгілі бир мемлекеттің саяси лидерлиги сол елдің мәдениети мен тарихының ерекшеліктерімен қатар оны қалыптастыратын қоғаммен айқындалады.

Бұл мәдениеттік және басқа да факторлар үлкен дәрежеде қоғамның озиндик модернизация қалыбын іске асыруға мүмкіндік береді. Модернизациялаудың басты мақсаты қазіргі қоғамды қалыптастыру болып табылады.

Ал бұл өзгерістің жолдары , қисыны және әдістері әр нақты субъективтік және объективтік факторларға байланысты іске асырылуы керек. Тәуелсіз Қазақстанның түбегейлі жанару удерісіндегі маңызды орынды республиканың бірінші президенті Н.А. Назарбаевқа арналады. Әлемдік тәжірибеде осы сияқты Ұлт Лидерлерінің айқын мысалдары көп болғанына қарамастан, Қазақстанда бұл үрдіс өзіндік объективтілігімен ерекшеленеді.

Тірек сөздер: Билік институттары, саяси жүйесі, мемлекеттік билікті институционализациялау, президенттік институты, парламент, сайлау жүйесі.

First president as leader of formation of the latest kazakhstan statehood
A.Kurmangali, aymena@mail.ru

Abstract: In given article the author considers a phenomenon of occurrence of institute of the leader of the nation on Republic Kazakhstan experience. The given theme means research of questions of effective realization of processes of

modernization and democratization as necessary conditions of positive political development under the direction of the political leader.

In the author's opinion, political leadership in the concrete country, is defined by the cultural-historical features inherent various, including transformed societies. These cultural and other factors in a greater degree give the chance to a concrete society to realize the model of modernization.

The modernization main objective consists in formation of a modern society. And ways of this transformation, the logician and methods of its realization should be commensurated each concrete time depending on available objective and subjective factors. In sovereign Kazakhstan the important role in the course of cardinal updating of republic belongs to the First President N.A.Nazarbayev. In spite of the fact that in world practice already there are similar examples of a defining role of the national leader, in Kazakhstan this process had the objective character.

Keywords: Power Institutes, political system, Institutionalization of State Power, Institute of Presidency, Parliament, Electoral system

УДК 327:341.43

АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА – НАДЕЖНАЯ ОПОРА СОСТОЯВШЕГОСЯ ГОСУДАРСТВА

Ж.К. Симтиков – *д.п.н.*

Аннотация: В статье подчеркивается, что 2015-й объявлен – годом Ассамблея народа Казахстана. Время показало, насколько важна роль этой организации в объединении народов, уважении друг к другу, проявлении терпимости, преемственности поколений. Недаром АНК называют хранителем мира и согласия.

В Послании народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее» Н.А. Назарбаев отметил, что «в следующем году мы торжественно отметим 20-летие принятия Конституции и создания Ассамблеи народа Казахстана. Отмечая эти даты, нам важно сделать казахстанцев еще более сильными в духовном плане, едиными и еще более толерантными».

В статье анализируется созданная по инициативе Президента нашей страны Н.А. Назарбаева как успешно развивающаяся общественная структура – Ассамблея народа Казахстана (АНК), является уникальным институтом на постсоветском пространстве. В Послании Президента РК, Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства отмечено, что «Ассамблея народа Казахстана стала уникальной евразийской моделью диалога культур».

Ключевые слова: Ассамблея народа Казахстана, Президент, Лидера Нации, «Казахстан – 2050», Конституция.

В Послании народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее» Н.А. Назарбаев отметил, что «в следующем году мы торжественно отметим 20-летие принятия Конституции и создания Ассамблеи народа Казахстана. Отмечая эти даты, нам важно сделать казахстанцев еще более сильными в духовном плане, едиными и еще более толерантными» [1].

2015-й объявлен – годом Ассамблея народа Казахстана. И это не случайно. Время показало, насколько важна роль этой организации в объединении народов, уважении друг к другу, проявлении терпимости, преемственности поколений. Недаром АНК называют хранителем мира и согласия.

В настоящее время созданная по инициативе Президента нашей страны Н.А. Назарбаева успешно развивающаяся общественная структура – Ассамблея народа Казахстана (АНК), является уникальным институтом на постсоветском пространстве. В Послании Президента РК, Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства отмечено, что «Ассамблея народа Казахстана стала уникальной евразийской моделью диалога культур» [2]. Она стала образцом решения межнациональных и межконфессиональных проблем в мировом сообществе. Н.А. Назарбаев отметил: «Мы не случайно назвали нашу ассамблею – Ассамблея народа Казахстана, - отмечает Президент. Наша Конституция начинается словами: «Мы, народ Казахстана, объединенный общей и исторической судьбой...» Все граждане нашей страны составляют один народ, устремленный в совместное будущее. Наш народ должен всегда быть единым и сплоченным. Наше общество должно быть открытым и конкурентоспособным. Наши граждане должны исповедать ценности солидарности и патриотизма, активно работать на процветание нашей общей Родины – Республики Казахстан» [3]. Создание АНК уникального общества органа, стало важным шагом в реализации государственной национальной политики, позволяющей Казахстану одному из немногих на постсоветском пространстве сохранить мир и спокойствие на своей территории.

Теоретическим и методологическим аспектам изучения этнополитики посвящены работы западных ученых: Э.Геллнера [4], Г.С. Гудвин-Гилла [5], Дональда Л. Хоровица [6], Майкла Г. Шатсберта [7] и др. В этих работах акцент сделан на такие вопросы как: наци и национализм; национальное самоопреде-

ление; этнические группы и их роль в межнациональных конфликтах; межнациональные конфликты и пути их урегулирования; определение статуса беженца в международном праве. Кроме того, в данных работах присутствует анализ этнических отношений не с точки зрения экономического детерминизма, а сквозь призму определения понятия «этноса», взаимоотношений между этносами, определяемых социокультурными, психологическими, конфессиональными и другими факторами.

Прежде всего, надо обратить трудом ученых обществоведов советского периода вопросом патриотизм национальной политики интернационализации. В советский период следует выделить работы следующих авторов: Агаева А.Г. [8], Анашина Ю.В. [9], Бромлей Ю.В. [10], Э.А. Баграмова [11], Т.Ю. Бурмистрой [12], Э.А. Баграмова [13], А.Т. Базиева [14], В.Н. Гончаровой [15], Р.К. Грузелидзе [16], А.И. Дороченкова [17], Л.М. Дробжевой [18], М.С. Джуносова [19], А.В. Лихолат [20] и другие.

Кроме того, практически все руководители советского государство уделяли достаточное внимание национальным вопросам. Эта традиция восходит к первому руководителю страны Советов - В.И. Ленин подходил с классовых позиций марксизма.

Отдельно можно отметить научные работы казахстанских ученых в советский период. Это труды таких казахстанских ученых в советский период. Это труды таких казахстанских ученых, как Ф.М.Базановой [21], Т.С. Сарсенбаева [22], В.Михайлова [23] и других исследователей.

В работах этих ученых рассмотрены различные аспекты межнациональных проблемы. Однако в советское время этнополитическая наука адекватно не могла отражать реальность. Она исходила из бесконфликтности общественных отношений при социализме. В этой связи изучались лишь позитивные моменты этнонационального взаимодействия. При этом отмечалось полное отсутствие нормативно-правовых механизмов решения каких-либо межнациональных вопросов и проблем.

Нельзя не отметить, что, конечно, в этот период проводились различные конференции и семинары, посвященные актуальным проблемам в государственной национальной политике СССР. Например, были проведены такие конференции, как «Актуальные проблемы интернационального воспитания и межнационального общения», «Актуальные проблемы развития национальных отношений в СССР» и другие.

В постсоветский период проблема изучения тех или иных аспектов этнополитики конкретного государства переживает подъем, правда «качество» этого подъема определяется не столько глубиной проработки теоретико-методологических и практических аспектов, сколько некоторым распространением категориального аппарата, объяснительных схем. В настоящее время можно вести речь о сложившемся круге российских исследователей, которые формируют свой научный инструментарий на основе этнодемократического подхода.

Несомненно, в изучении этнополитики государства и ее специфики в зависимости от типа способа функционирования политических систем большой вклад внесли основатели системного анализа Д.Истон и Т.Парсонс, структурно-функционального метода Р.Мертон, Т.Парсонс и Г.Алмонд, а также автор стимулирующей кибернетической модели политических систем как коммуникационной структуры К.Дойч.

В контексте исследования современных этнополитических отношений казахстанцев важным являются труды ведущих специалистов-этнологов, историков, политологов и филологов страны, таких как Х.М.Абжанов, Р.Б. Абсаттаров, Б.Б. Абдыгалиев, Н.А. Абуева, Б.А. Амантаев, А.А. Аимбетов, М.А.Аскарлова, М.Х. Асылбеков, Н.Г. Аюпов, Б.Г. Аяган, Б.К. Байлярова, А.Х. Бижанов, К.Н. Бурханов, А.М. Джунусов, Ж.Х. Джунусова, О.Дымов, В.А. Жексембекова, А.Ш. Ишмухамедов, Ж.Е. Ишпекбаев, Г.В. Кан, Р.К. Кадыржанов, Е.А. Кузнецов, Д.О. Кусайынов, А.Н. Нысанбаев, С.З. Нарматов, Г.Р.Нурымбетова, К.И. Мирзоев, С.Ш. Мусатаев, Н.В. Романова, М.Сабит, Т.С. Садыков, Ж.К. Симтиков, Е.Л. Тогжанов и другие, которые рассматривали в своих работах те или иные проблемы в межэтнической сферы казахстанского общество на современном этапе.

К нему можно отнести таких российских ученых как Р.Г. Абдулатипова [24], В.М. Алпатова [25], Р.Аракелова [26], С.Атамуратова [27], Е.Ю. Барковской [28], В.А. Беджанова [29], Х.Х. Бокова [30], А.Г.Здравомыслова [31], В.А. Тураева [32], и других.

Перед учеными-обществоведами стоят задачи всестороннего изучения новых явлений и процессов, происходящих в жизни многонационального казахстанского общества, и теоретического их обобщения, которые могут способствовать решению насущных практических этнополитических и иных вопросов. Эти явления и политические процессы, том числе этнополитического характера, на наш взгляд, пока не нашли достаточного освещения в трудах казахстанских ученых. Особенно следует отметить тот факт, что недостаточно изучен в казахстанской политологии проблем влияния общественно-политического института на межэтнические отношения.

Именно благодаря целенаправленной и последовательной политике Главы государства в области межэтнической и межконфессиональной консолидации общества, Казахстан вышел на передовые позиции в мире. Не случайно нашей стране предоставлено высокое право председательствования в 2010 году в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), на Азиатских и других политических и экономических форумах, проводимых солидными международными организациями.

По итогам работы мы видим, что в нашей республике успешно решаются многие не только политические и экономические проблемы, но немало сделано для решения насущных социальных проблем. Среди них: демократичное решение национальных, религиозных и языковых проблем, которые дали возможность стабилизировать общество и снять нараставшие конфликтные ситуации в начальный период суверенизации страны.

Казахстанцы с удовлетворением воспринимают все инициативы исходящие из недр общества, зримо ощущают результаты проводимой политики Администрацией Президента, Правительством, Парламентом, народно-демократической партией «Нұр Отан» и многочисленными общественными формированиями, среди которых ведущее место занимает Ассамблея народа Казахстана.

За период развития суверенного Казахстана, ориентированного на строительство демократического правового государства с рыночной экономикой, не было ни одного случая межэтнических конфликтов, кровавых столкновений и войн.

Все этносы, проживающие в Казахстане на основе действующей Конституции, имеют равные права на равный доступ к сферам образования и труда, на возрождение и развитие родного языка, культуры, традиций, на приобретение жилья и защиту своей собственности. Эти фундаментальные положения по защите прав человека и гражданина, записанные в Конституции Республики Казахстан, будут и дальше воплощаться в жизнь, реализуясь в реальных социальных показателях каждого казахстанского этноса и его конкретных представителей.

За 19 лет своей деятельности Ассамблея народа Казахстана провела 20 сессий, на которых обсудила важнейшие вопросы социально-политической жизни казахстанского общества. Итоговые документы состоявшихся сессий подтверждают полную поддержку политики и инициатив Главы государства, направленных на укрепление межэтнического и межконфессионального согласия, обеспечение национальной безопасности, сохранение культурной самобытности всех народов Казахстана.

Проникновенные слова об этом сказал Глава государства в Послании народа Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее». «Впереди – большая и ответственная работа. Чтобы пройти глобальный экзамен на зрелость, мы должны быть сплоченными. Мы должны крепить доверие между всеми казахстанцами! Быть толерантными друг к другу! Это ключи к будущему Казахстана. Межэтническое согласие – это живительный кислород. Мы не замечаем его, когда дышим, делаем это автоматически – мы просто живем. Мы должны сами беречь наше единство и межэтническое согласие» [33].

Сегодня авторитет Казахстана в мире высок благодаря национальной политике, которая служит стимулом для сохранения мира и согласия. Огромная роль в этих процессах как раз и принадлежит Ассамблее народа Казахстана, чей вклад в укрепление межнациональных отношений, межкультурного диалога невозможно переоценить.

О высоком авторитете Главы государства и его детища Ассамблеи народа Казахстана говорят многочисленные отзывы со стороны солидных международных организаций, видных деятелей и политиков мирового уровня, просто рядовых граждан нашей страны, ближнего и дальнего зарубежья. Все эти и другие вопросы нами освещены в данной работе, представленной к защите.

1 Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее» // *Казахстанская правда*. – 12 ноября 2014 г.

2 Официальный сайт Ассамблеи народа Казахстана /<http://assembly.kz/>.

3 Назарбаев Н.А. *Политика мира и согласия*. – Астана: Елорда, 2008. – С. 480.

4 Геллнер Э. *Нации и национализм*. – Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 320 с.

5 Гудвин-Гилл Г.С. *Статус беженца в международном праве*. Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 647 с.

6 Дональд Л., Хоровиц. *Этнические группы и конфликты*. – Лондон, Англия, 1985. – 697 с.

7 Michael G. Schatzberd. *Ethnicity and Class at the Local Level: Bars and Bureaucrats in Lisala, Zaire. Comparative Politics*. – London, England, 1985. – P. 697.

8 Агаев А.Г. *Патриотизм и национализм советского человека*. – М.: Сов. Россия, 1975. – 350 с.

9 Ананьин Ю.В. *Интернационалистское сознание трудящихся*. – Киев: Виц шк., 1989. – 303 с.

10 Бромлей Ю.В. *Человечество – это народы*. – М.: Мысль, 1990. – 391 с.

11 Баграмов Э.А., Геевский И.А. *Национальный вопрос две системы – два подхода*. – М.: Знание, 1985.-97 с.

12 Бурмистров Т.Ю., Дмитриев О.А. *Дружбой сплоченные. Культуру межнационального общения в СССР*. – М.: Мысль, 1986. – 253 с.

- 13 Баграмов Э.А. Национальный вопрос в борьбе идей. - М.: Политиздат, 1982.-335 с.
- 14 Базиев А.Т., Исаяев М.И. Язык и нация. - М.: Наука, 1973.-247 с.
- 15 Гончарова В.Н. Интернационализация общественной жизни как диалектический процесс. – Киев: Наукова думка, 1978. – 150 с.
- 16 Грузелидзе Р.К. межнациональное общение. – Тбилиси, 1980.-240 с.
- 17 Дороченков А.И. Реальный социализм и интернационализация производственного опыта трудящихся.- Ленинград: Ленинская организация общества «Знание» РСФСР. - М.: Мысль, 1981. - 63 с.
- 18 Дробижеева Л.М. Духовная общность народов СССР. -М: Мысль, 1981. – 63 с.
- 19 Джунусов М.М. Вопросы теории интернационального воспитания. – Ташкент: Фан, 1986. – 1987 с.
- 20 Лихолат А.В., Панибудбласка В.Ф. - М.: Мысль, 1979. – 334 с.
- 21 Базанова Ф.Б. Национализм во всех измерениях.-Алма-Ата: Казахстан.-1990.-197с.
- 22 Сарсенбаев Т.С. Проблемы интернационального воспитания личности.-Алма-Ата: Наука, 1973.-157с.
- 23 Михайлов В. Хроника великого джута.-Алма-Ата: Интербук, 1973.-148с.
- 24 Абдулатипов Р.Г. Этнополитология.- Спб: Питер, 2004,-313с.
- 25 Аратов В.М. 150 языков и политика. 1917-1997 гг.- М.: Институт востоковедения РАН, 1997.-190с.
- 26 Араkelов Р. Нагорный Карабах: Виновники трагедии известны. – Баку: Шари-Гарб, 1991.-94с.
- 27 Атамуратов С. Национальное самосознание и интернациональное воспитание.- Ташкент: Узбекистан, 1991.-125с.
- 28 Барковская Е.Ю. Локальный национализм: истоки и судьбы: опыт Суматры.- М.: Наука, 1992.-150с.
- 29 Беджанов М.Б. Проблемы национальных отношений на Сев. Кавказе и пути их решения.- Майкоп: Адыгея, 1997.-439с.
- 30 Боков Х.Х. У нас у всех одна судьба.- М.: Политиздат, 1988-1989.-78с.
- 31 Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. М.: Аспект-Пресс, 1997.-286с.
- 32 Тураев В.А. Этнополитология. - М.: Логос, 2004.- 286с.
- 33 Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее» // Казахстанская правда. – 12 ноября 2014 г.

Қазақстан халқы ассамблеясы қабыл асқан мемлекеттің сенімді тірегі
Симтиков Ж.Қ.- с.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ, e-mail: zhomart-67@mail.ru

Аңдатпа: 2015 жыл – Қазақстан халқы Ассамблеясының жылғы деп жарияланды. Мақалада уақыт көрсеткендей бұл ұйымның халықты ұйыстырудағы бір-бірін силаудағы, төзімділіктегі, ұрпақтар сабақтастығындағы ролі өте жоғары. ҚХА бейбітшілік пен келісімді сақтаушы деп бекерден бекер айтылмаған. Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауында Қазақстан халқы Ассамблеясының және Конституцияның 20 жылдығын салтанатты түрде атап өтеміз деді.

Мақалада Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың ұсынысымен ҚХА бейбітшілік пен келісімді сақтаушы посткеңестік аймақтағы жетекші қоғамдық структура екені дәлелденген.

Тірек сөздер: Қазақстан халқы Ассамблеясы, Президент, Елбасы, «Қазақстан – 2050», Конституция.

Assembly of peoples of Kazakhstan – a reliable support established state

Zh.K.Simtikov – d.pol.n., Lecturer, Department of International Relations KazNPU. Abaya, e-mail: zhomart-67@mail.ru

Abstract: The article emphasizes that in 2015 - the first announced - year Asambleya people of Kazakhstan. Time has shown how important the role of the organization in the union of peoples, respect for each other, the manifestation of tolerance, the succession of generations. No wonder the ANC called the guardian of peace and harmony.

In the Address to the Nation "Nurly Jol - Way of the Future" NA Nazarbayev noted that "next year we will celebrate the 20th anniversary of the adoption of the Constitution and the establishment of the People's Assembly. Noting these dates, it is important to make the Kazakhs even stronger spiritually, united and more tolerant".

The article analyzes established at the initiative of the President of the country NA Nazarbayev as successfully developing social structure - the Assembly of People of Kazakhstan (APK) is a unique institution in the post-Soviet space. In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation NA Nazarbayev to the people of Kazakhstan Strategy "Kazakhstan - 2050": a new policy established state noted that "the Assembly of People of Kazakhstan has become a unique Eurasian model of dialogue between cultures."

Keywords: Asambleya the people of Kazakhstan, President, Leader of the Nation "Kazakhstan - 2050", the Constitution.

ДВИЖЕНИЕ НЕПРИСОЕДИНЕНИЯ И «ГРУППА 77» НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Т.Н. Чумаченко - к.п.н., ст. преподаватель кафедры международных отношений, 12kitana7@mail.ru

Аннотация: На современном этапе международных отношений происходит реконфигурация политических сил, сопровождающихся нарастанием кризисных явлений в международных отношениях, а также возникновением интенсивных региональных конфликтов, усилением конкуренции во всех сферах. В новых геополитических условиях развивающиеся страны ставят перед собой новые задачи и цели. Данная статья посвящена двум интеграционным объединениям, в которые входит большинство развивающихся стран мира, традиционно выступающих против войн и за справедливый миропорядок. Это – Движение неприсоединения (120 государств) и «Группа 77» (133 государства). Автор рассматривает последние саммиты Движения неприсоединения и «Группы 77», а также некоторые проблемы и перспективы развития этих интеграционных объединений. Статья анализирует их роль и устремления на современном этапе.

Ключевые слова: Движение неприсоединения, «Группа 77», развивающиеся страны, реконфигурация политических сил.

Современный этап развития мирового сообщества отмечен накоплением элементов нестабильности и нарастанием кризисных явлений в международных отношениях, сопровождающихся цепочкой интенсивных региональных конфликтов, усилением конкуренции во всех сферах, включая модели социально-экономического развития и ценностные ориентиры, что свидетельствует о переходном периоде, связанным с формированием новой полицентричной реконфигурации мирового политического пространства. При этом, по мнению отдельных политологов «мир не возвращается к геополитическому балансу и любые конфликты нужно рассматривать не только с позиции столкновения интересов, появления новых политических сил и возможного вакуума власти, но также исходя из логики глобального капитала. Так как на сегодняшний день это доминирующая модель в мировой политике. И согласно такой логике, война представляет собой еще один рынок, а страны, пострадавшие от конфликта – новые возможности» [1].

Определяющим фактором развития последних десятилетий является глобализация, которая имеет для стран и регионов Азии и Африки неоднозначные последствия. Так, по мнению Малышевой Д., с одной стороны, глобализация ускорила здесь трансформацию ряда авторитарных обществ в сторону восприятия отдельных элементов либерально-рыночной модели. Создала глобализация и благоприятные условия для их сотрудничества развивающихся государств с развитыми странами Запада; стимулировала она экономическую модернизацию, способствуя большей вовлеченности азиатских и африканских стран в мировые экономические процессы. Но с другой стороны, глобализация, оставляя национальным государствам незначительные шансы на сохранение своего экономического, политического и культурного суверенитета, усилила их зависимость от развитого мира, поскольку одной из целей глобализации является обеспечение стабильного состояния экономической системы Запада («Севера», «золотого миллиарда») за счет постоянного вливания в нее дешевых ресурсов Востока («Юга») [2].

Развивающиеся страны в этом меняющемся мире занимают свою позицию, их интересы представляют «Движение неприсоединения» и «Группа 77».

Движение неприсоединения (англ. *Non-Alignment Movement*) – это международная организация, официально созданная на Белградской конференции в сентябре 1961 года, и объединяющая на сегодня 120 стран на принципах неучастия в военных блоках (на момент основания организации подразумевалось, прежде всего, что этими военными блоками являются НАТО, ОВД, Организация Договора Юго-Восточной Азии, АНЗЮС и т.д.)

К августу 2012 года из 120 государств в эту организацию входило 1 европейское – Беларусь, 37 азиатских, 53 африканских, 26 американских, 3 океанических государств.[3]

«Несмотря на то, что Движение неприсоединения (ДН) является важным фактором мировой политики, объединяющим в своих рядах 120 государств из различных регионов мира, тем не менее, приходится все же отметить, что ряд событий, происходящих сегодня в международных отношениях, геополитическая атмосфера в целом и происходящие на Ближнем Востоке события, в частности, конечно же, внесли определенный раскол в позиции стран-членов этой международной структуры. Поскольку существуют как страны-сторонники каких-то революционных изменений и политических процессов на Ближнем Востоке, так и противники всего этого. Все это – разделение и разные подходы – отразилось на работе саммита Движения неприсоединения в Тегеране в 2012 году», – подчеркнул азербайджанский политолог Фикрет Садыхов [4].

Последний Саммит Движения неприсоединения был характерен еще и тем, что в его ходе высказывались критические замечания по поводу деятельности Организации Объединенных Наций, а также предложения по реорганизации этой крупнейшей международной структуры, в частности о необходимости реформирования Совета Безопасности для того, чтобы адаптироваться к новым реалиям мира. Так иранский духовный лидер аятолла Али Хаменеи заявил в ходе саммита заявил, что «состав СБ ООН нерационален, несправедлив и совершенно недемократичен». [5] Он предлагал его расширение.

Кроме того, страны Движения неприсоединения обращают внимание на проблему резолюций ООН. Весь вопрос заключается в том, что, несмотря на то, что члены ООН принимают на Генеральной ассамблее ООН очень важные решения и резолюции, эти документы, к сожалению, не претворяются в жизнь.

На современном этапе ДН играет заметную роль в международной политике в соответствии с международными событиями. Не стоит забывать, что странам Движения неприсоединения принадлежит 76% мировых запасов нефти и на их долю приходится 53% добываемой во всем мире нефти. Этим странам принадлежит около 66% мировых запасов газа, и они добывают 39% голубого топлива [6].

Кроме того, к Движению неприсоединения относятся все страны-члены ОПЕК. Это представляет собой важную основу экономического развития неприсоединившихся стран. Однако, проблема заключается в слабой внутренней структуре этой организации, несхожести политики и экономики стран-участниц, отсутствии общей воли, объясняющейся разными политическими интересами. Иран во время совещания глав МИД участников движения предложил практические пути сотрудничества, которые должны обеспечить достижение общих идеалов (сопротивление санкциям, обеспечение мира и безопасности, отказ от оскорбления религий, борьба с натиском со стороны Запада, проведение реформ в ООН, борьба с контрабандой наркотиков и терроризмом, поддержка вступления стран-участниц в международные организации). В свою очередь Движение неприсоединения поддерживает ядерные права Ирана. В настоящее время аналитики считают необходимой большую активизацию роли движения, для чего необходим пересмотр его принципов. Оно является сегодня второй после ООН международной организацией, способной реализовать большие планы [7].

Некоторые скептически настроенные политологи, например Елена Мелкумян считают, что «Движение неприсоединения сейчас искусственно пытаются возродить. Эта организация возникла в период «холодной войны», когда развивающиеся страны пытались быть независимыми от центров мирового развития. Сейчас все изменилось, мировая политика стала другой, а потому почвы для возобновления деятельности Движения неприсоединения уже нет» [8].

Тем не менее, по мнению многих аналитиков за последние 60 лет, главные идеалы Движения неприсоединения по-прежнему являются динамичными и прочными: борьба с колониализмом, политическая, экономическая и культурная независимость, неучастие в военных блоках и упрочение сплоченности и сотрудничества среди стран-членов. И Саммит Движения неприсоединения это возможность выражения коллективной воли, и всесторонних усилий для преодоления реалий и достижения своих идеалов, хотя и являются делом не простым, однако, являются результативными и вселяющими надежды [9].

Так, по словам Сергея Филатова, оценивающего результаты тегеранского Саммита «на саммите Движения неприсоединения все по-честному. С его трибуны белое названо белым, а черное – черным. Страны неприсоединения не имеют авианосцев и межконтинентальных баллистических ракет. Страны неприсоединения не печатают мировые валюты. Страны неприсоединения не владеют мощными средствами массовой информации. Страны неприсоединения не имеют стратегических целей покорить весь мир. Но... Страны неприсоединения и их народы хотят жить на планете Земля, как люди, а не как рабы» [10].

Другой крупнейшей международной организацией, в которую входят большое количество развивающихся стран, является «Группа 77», основанная в 1964 году развивающимися странами для продвижения собственных экономических интересов. Первоначально она насчитывала 77 участников, сейчас в нее входят 133 государства.

Группа была образована на первом заседании Конференции Организации Объединённых Наций по торговле и развитию. Принятая по этому случаю «Совместная декларация 77 развивающихся стран» содержит те же цели и принципы, которые включены в Устав Организации Объединённых Наций: единство, солидарность, сотрудничество, улучшение уровня жизни, а также «стирание границ между регионами, живущими в достатке, с одной стороны, и странами, в которых свирепствует неприемлемая нищета, с другой» [11].

В настоящее время G77 – крупнейшая межгосударственная организация развивающихся стран. Боливийский саммит G77 2014 года обозначил "Цели развития тысячелетия" (ЦРТ) – цели, которые 193

государства-члена ООН и 23 международных организации договорились достичь к 2015 году. Среди этих целей – сокращение масштабов крайней нищеты, снижение детской смертности, борьба с эпидемическими заболеваниями, а также расширение всемирного сотрудничества с целью развития.

Интересными являются факты участия в последних саммитах G77 крупных геополитических игроков. Так Боливийский Саммит, проходил в формате встречи "G77 плюс Китай", кроме того Президент Боливии Эво Моралес пригласил Россию присоединиться к «Группе 77» (G77) [12].

С 9 января 2015 года председателем "Группы 77" стала ЮАР, на котором Китайский представитель заявил на церемонии о намерении продолжать развивать механизм "Группа 77" и Китай" в целях содействия общему росту развивающихся стран. Постоянный представитель Китая при ООН Лю Цзеи на церемонии выразил уверенность, что под руководством ЮАР "Группа 77" и Китай будут непрерывно содействовать общему развитию развивающихся стран. Он призвал группу при разработке программы развития после 2015 года рассматривать ликвидацию нищеты и содействие развитию в качестве приоритета в работе, придерживаться принципов разнообразия моделей развития и "общей, но дифференцированной ответственности", совершенствовать механизм и способы выполнения планов, продвигать установление международных отношений нового типа, основывающихся на сотрудничестве и взаимной пользе, с тем чтобы создать более благоприятную международную обстановку для развивающихся государств [13].

Государства-члены G77 обсуждают программу, направленную на поддержание развития после 2015 года. В неё входят цели, которые хоть и являются всеобщими, могут быть адаптированы в зависимости от национальных особенностей и ситуации в отдельных странах.

Необходимо создать ещё более крепкое и всеохватывающее партнёрство. Сотрудничество по линии Юг-Юг и треугольное сотрудничество сыграют в этом процессе ключевую роль. Для того, чтобы достигнуть новые цели необходим дальновидный подход к привлечению всех имеющихся ресурсов, включая финансы, технологию, инновации и исследования. Необходимо также свести на нет последствия вооружённых конфликтов, насилия и угрозы безопасности, которые часто являются результатом социального неравенства и экономических лишений [14].

Таким образом, развивающиеся страны представляют на международной арене две международные организации Движение неприсоединения и «Группа 77», каждая из которых занимает свое собственное место в современном мире и выражает их интересы и устремления. Вместе с тем, обе организации и «Группа 77" и «Движение неприсоединившихся» стран традиционно выступают против войн и за справедливый миропорядок.

1. Савин Л. //Реконфигурация мирового геополитического пространства // <http://www.geopolitica.ru/article/rekonfiguraciya-mirovogo-geopoliticheskogo-prostranstva#>.

2. Мальшева Д. Развивающиеся страны в меняющемся мире // Свободная мысль 2014. - № 6.

3. «NAM Members & Observers». 16th Summit of the Non-Aligned Movement, Tehran, 26-31 August 2012. Retrieved 24 August 2012.

4. Бабаев Р. Иран и Сирия раскалывают Движение неприсоединения // www.geopolitics.ru/2012/09/iran-i-siriya-raskalyvayut-dvizhenie-neprisoeverineniya/

5. Филатов С. Спустя 51 год все собрались в Тегеране // Международная жизнь. - 2012. - 3 сентября.

6. www.iran.ru/rus/news/iran.php?act=news_by_id&n=1&news_id=82713

7. <http://fb.ru/article/57157/dvijenie-neprisoeverineniya-kratkaya-istoriya>

8. http://rus.ruvr.ru/2012_08_31/Skandali-sammita-v-Tegerane/

9. Филатов С. Спустя 51 год все собрались в Тегеране // Международная жизнь. - 2012. - 3 сентября

10. Филатов С. Вызов стран «неприсоединения» // Вызов стран «неприсоединения» <http://interaffairs.ru/read.php?item=8733>

11. Пан Ги Мун Полвека взаимодействия и достижений // <http://unchronicle.un.org/ru/article/1593/>

12. Эво Моралес Россию пригласили присоединиться к G77 // <http://lenta.ru/news/2014/06/15/g77/>

13. ЮАР заняла пост председателя "Группы 77" в 2015 году http://russian.news.cn/world/2015-01/09/c_133908795.htm

14. Пан Ги Мун Полвека взаимодействия и достижений // <http://unchronicle.un.org/ru/article/1593/>

Қазіргі кезеңдегі қосылмау қозғалысы және «Бөлім 77»

Т.Н. Чумаченко – с.ғ.к., халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы, 12kitana7@mail.ru

Аңдатпа: Бүгінгі таңдағы халықаралық қатынастарда саяси күштердің орын алмастыруына орай дағдарыс жағдайы мен күшейген аймақтық дау-жанжалдар мен бәсекелестік артып тұр. Жаңа геосаяси жағдайда дамушы елдер өздеріне жаңа мақсаттар мен міндеттер қояды. Бұл мақала көптеген дамушы елдер кіретін екі ықпалдасушы бірлестікке арналған. Олар қосылмау қозғалысына (120 мемлекет) және «Бөлім77» қозғалысына (133 мемлекет). Автор қосылмау қозғалысы мен «Бөлім 77» саммитінің соңғы отырысын, сондай-ақ аталған интеграциялық

бірлестіктердің мәселелері мен жетістіктерін қарастырады. Мақала олардың қазіргі кезеңдегі ұстанымдарын талдауға арналған.

Тірек сөздер: қосылмау қозғалысы, «Бөлім 77», дамушы елдер, саяси күштердің реконфигурациясы.

The non-aligned movement and the "Group of 77" at the present stage

Т.Н. Чумаченко – *c.p.s, senior Lecturer of Chair of International Relations, 12kitana7@mail.ru*

Abstract: At the present stage of international relations there is reconfiguration of political forces, accompanied by the growth of the crisis phenomena in international relations, as well as the emergence of intensive regional conflicts, increased competition in all areas. The developing countries set new goals and objectives in the new geopolitical conditions. This article is devoted to two integration associations, which include the majority of developing countries traditionally protested against the war and for equitable world order. These are the Non-Aligned Movement (120 states) and the "Group of 77" (133 state). The author examines the recent summits of the Non-Aligned Movement and the "Group of 77", as well as some of the problems and prospects of development of these integration associations. The article analyzes their role and aspirations at the present stage.

Keywords: Non-Alignment Movement, "Group of 77" (G77), developing countries, reconfiguration of political forces.

УДК 341.8(574)(092)

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ И ВОПЛОЩЕНИЯ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИДЕИ

М.К. Сембинов – *профессор, КазНПУ имени Абая. muratsemb@mail.ru*

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы становления Евразийской идеи.

Евразийская идея как геополитический проект имеет длительный процесс становления и развития. На разных этапах истории были периоды спада и подъема в осуществлении этого масштабного геополитического проекта. Автор уделяет внимание проблеме определения глубинных причин возникновения и развития Евразийской идеи, как в прошлом, так и в современном этапе развития.

Ключевые слова: геополитика, внешняя политика, евразийский проект, Евразийская идея, национальные интересы, мировая политика, мировой порядок.

Евразийская идея в общих чертах берет свое начало еще с середины 19 века. Когда российская империя находилась в глубочайшем кризисе и не знала куда двигаться либо в сторону капитализирующего Запада с его прагматизмом, бездушием, и ростовщической скаредностью, либо найти свой уникальный путь развития. И именно это состояние страны гиганта с его необъятными просторами, с многочисленными народами, населяющими его, на каждом судьбоносном этапе, будь то экономическая трансформация или кровавая революция или распад общей государственности, будет с постоянным упорством возникать Евразийская идея, как символ перемен, как основа будущего возрождения. Можно даже сказать, что сама необъяснимая природа Евразийского пространства лежит в основе этих попыток объяснить, понять и трансформировать гигантскую территорию суши населенную многочисленными народами с их глубинными историческими пластами.

Идея особенности Евразии (тогда считай России) в середине 19 века можно проследить во многих публичных текстах начиная с гоголевских «Мертвых душ» с его Эх, тройка! Птица тройка, кто тебя выдумал? знать, у бойкого народа ты могла только родиться, в той земле, что не любит шутить, а ровнемагладнем разметнулась на полсвета, да и ступай считать версты, пока не зарябит тебе в очи.....

и кончая славянофильскими откровенно националистическими, панславистскими (Аксаков, Хомяков), революционно-демократическими (Герцен, Чернышевский) статьями представителей российской культурной элиты середины 19 века. Это говорит о том, что именно с началом 19 века Россия вступила в век просвещения и та коллизия, которая возникла в общественном сознании европейских сообществ, связанная, прежде всего с формированием либерализма как идеологии охватила умы, и сознание большей части пресвященного российского общества. В тоже время этот период характеризуется проявлением актов самопознания и самооценки России, российского общества как субъекта мировой политики, ее социального и политического феномена. «Восточная война» проигранная Россией с ее размахом показала самой России и ее международным оппонентам ее необъятность боевые действия велись на Соловецких островах, Камчатке, в Крыму. Само российское население, скорее всего, впервые осознало размах, необъятность, собственной страны, и в то же время ее незащищенность.. Вопрос кто мы, откуда мы и куда нам идти, все больше охватывает просвещенный слой общества, который был настолько малочисленен, что говорить о каком либо консолидированном явлении общественного сознания, выработки какого либо более-менее, объективного взгляда на внутренние и внешние процессы, не приходится.

Вторым этапом укрепления Евразийской Идеи в истории евразийского пространства стал период революционных событий и гражданской войны принесший народам неисчислимые страдания, военную интервенцию разруху и голод. Территория бывшей Российской империи погрузилась в хаос и разруху. Военная интервенция показала, что мировые державы вынашивали планы закабаления и расчленения народов бывшей российской империи. Военная и гуманитарная помощь во многих случаях увязывалась с территориальными уступками, политическим подчинением. Япония, высадив самый большой военный контингент в Приморье вынашивала планы захвата Восточной Сибири и российского Дальнего Востока. Великобритания делала несколько попыток отторгнуть Закавказье и Среднюю Азию путем создания там марионеточных режимов. Турция и Румыния сумели в ходе гражданской войны отторгнуть территорию Бессарабии и части Закавказья (Карс и Ардаган).

Именно катастрофа братоубийственной войны и установление тоталитарной диктатуры большевиков стало тем новым толчком для трансформации Евразийской идеи. В 1922 году в Берлине вышел второй сборник «На путях», затем в 1923 – «Россия и латинство». В 1923 году было создано евразийское книгоиздательство (на деньги английского миллионера-востоковеда Сполдинга) и стал выходить программный альманах евразийцев – «Евразийский временник» (первый номер в 1923, второй – в 1925, третий – в 1927). Одновременно стал выходить журнал «Евразийские хроники», а с 1928 года – газета «Евразия» (Париж). Евразийцы выпустили также два коллективных манифеста – "Евразийство: опыт систематического изложения (1926) и «Евразийство (формулировка 1927 года)». В Евразийском книгоиздательстве выходили книги самих евразийцев (Н.С. Трубецкой «Наследие Чингисхана» П.Н. Савицкий «Россия – особый географический мир», Г.В. Вернадский «Евразийское начертание русской истории» и др.) и близких к ним авторов.

Евразийство превратилось из маленького кружка в разветвленную эмигрантскую организацию с отделениями во всех центрах русского зарубежья. Самые крупные евразийские организации были в Праге и Париже. К евразийству примкнули многие видные эмигрантские ученые (Г.В. Вернадский, Н.Н.Алексеев, Р.О. Якобсон, Л.П. Карсавин, В.Э. Сеземан, Д.П. Святополк-Мирский и др.) С евразийцами сотрудничали П.Бицилли, А.Карташев, С.Франк, Л.Шестов и др. В то же время в 1923 году с евразийством порвал один из его основателей – Г.В. Флоровский, а в 1928 году он выступил с его резкой критикой – статьей «Евразийский соблазн».

С 1926 года возникли организационные структуры евразийства (Совет евразийства), в который вошли Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий, П.П. Сувчинский и П.Арапов. Евразийство стало политизироваться, его лидеры пытались наладить связь с оппозицией в СССР, в связи с чем тайно посещали СССР. В итоге они стали жертвой мистификации [ГПУ \(операция «Трест»\)](#).

В 1928-1929 годах произошел раскол Евразийства в связи с просоветской и пробольшевистской деятельностью левой группировки, выпускавшей газету «Евразия» (Л.Карсавин, С.Эфрон, Д.Святополк-Мирский и др.). Из руководства евразийского движения в знак протеста вышел Н.С. Трубецкой. П.Н.Савицкий и Н.Н. Алексеев выпустили брошюру «Газета „Евразия“ – не евразийский орган», в которой объявляли левое евразийство антиевразийством. Те же идеи звучали в «Евразийском сборнике» (1929) [1].

Если подвести итог развития первого этапа развития Евразийской Идеи можно сказать, что в ее основе лежит идея неприятия западного пути развития и сохранения политического культурного наследия Евразийской Цивилизации. Этому периоду присущи такие черты как академизм, отрыв от реальной политической основы. Противоречивость взглядов ученых объявивших ее носителями.

На рубеже конца 80-х начале 90-х годов Евразийская Идея получила новое качественное развитие. В это время, связанное с распадом СССР «знамя евразийства» подхватил один из самых прагматичных и волевых лидеров евразийского политического пространства президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев. В ряде своих выступлений, статей, книг Лидер Казахстана сумел добиться практических шагов по ее политическому воплощению. На сегодня набирает обороты первый этап Евразийской интеграции – Таможенный Союз, а следом за ним идет уже формально оформленный и принятый новый этап Евразийской интеграции Евразийский экономический союз. Последние события показали, что к Евразийскому экономическому Союзу, уверенно присоединилась Армения в ближайшее время присоединятся и Кыргызстан [2]. На сегодня остается открытым вопрос относительно характера Евразийской Идеи, ряд ученых считают ее одной из научных гипотез, в то же время Евразийская идея как геополитический и геоэкономический проект, имеющий большое будущее, не вызывает каких либо вопросов.

1 К истории евразийства. 1922-1924 // Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII-XX вв.: Альманах. – М.: Студия ТРИТЭ: Рос. Архив, 1994. – С. 494-497. – Т. V.

2 Парламент Армении ратифицировал договор о присоединении страны к ЕАЭС <http://ria.ru/world/20141204/1036619213.html#14179016796694&message=resize&relto=login&action=removeClass&value=registration> Армения и Грузия хотят вступить в Евразийский экономический союз <http://www.lepas.in.ua/news/772/>

Еуразиялық идеяның қалыптасуы мен іске асырылу барысы мәселелері

М.К. Сембинов – Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры muratsemb@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада Еуразиялық идеялардың қалыптасуы туралы сұрақтар қарастырылады. Еуразиялық идея Геосаясат жобасы сияқты ұзақ қалыптасулар және дамулар кезеңін алып жатыр. Тарихтың әр түрлі кезеңдерінде бұл геосаясат жобасын жүзеге асыру және қалыптасу мерзімдері болып табылады. Өткен және қазіргі кезең дамытуларына автор Еуразиялық идеялардың пайда болуына және дамуына терең себептердің анықталу мәселесіне ықыласпен зер салып отыр.

Тірек сөздер: дүниежүзілік саясат, ұлттық, еуразияшылық идея, сыртқы саясат, дүниежүзілік тәрті.

On the question of the formation and implementation of the eurasian idea

M.K. Sembinov – professor, Abai KazNPU, muratsemb@mail.ru

Abstract: In The article deals with the formation of the Eurasian idea. Eurasian idea as a geopolitical project is a long process of formation and development. At different stages of history were periods of ups and downs in the implementation of this large-scale geopolitical project. The author pays attention to the problem of determining the root causes of the emergence and development of the Eurasian ideas, both in the past and at the present stage of development.

Keywords: geopolitics, foreign policy, the Eurasian project, Eurasian idea, national interests, world politics, world order.

УДК 339 (510:6)

ҚЫТАЙДЫҢ СЫРТҚЫЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТЫНДАҒЫ АФРИКА ЕЛДЕРІ: САУДА МЕН ИНВЕСТИЦИЯ

Б.З. Бюжеева, А.С. Қапарова – *әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, магистрант, e-mail: asemgul.kaparova@mail.ru*

Аңдатпа: Соңғы бірнеше онжылдықтар қытай-африкандық қатынастарда саяси сала да, сондай-ақ сауда-экономикалық қатынастарда белсендік артып келеді. Қытай компаниялары «сыртқа шығу» ҚХР-ның ресми сыртқысаяси стратегиясын жүзеге асыруда африкандық бағытты басым қылып, айтарлықтай маңызды кадам жасаған. Әлемдік нарықта энергетикалық және минералды ресурстар үшін қатаң бәсекелестік жағдайында Қытай мемлекеті өзі үшін қосымша жабдықтау көздерін іздеуге мәжбүр болды. Бүгін Қара құрлықтың мемлекеттерімен стратегиялық серіктестікті дамытуға кірісті. Қытай құйып жатқан инвестицияларының, жеңілдетілген несиелер көлемін, жаңа құрылыс нысандарын салуға бағытталған көмегін, жаңа технологиялар мен африкандық ресурстарды игеруге мүмкіндік беретін екіжақты келіссөздер санын арттырды. Африка Қытайдың инвестициялық саясатының басты объектісіне айналды. Қытай үкіметі Африка аумағында қызмет етуге ниет білдірген қытайлық қаржылық мекемелерге, қытайлық құрылыс компанияларына, қытайлық өндіріс компанияларына қолдау көрсетіп отырды.

Тірек сөздер: ынтымақтастық, сауда, инвестиция, саясат, форум, кеден, салық, дағдарыс.

Қазір Батыс ықпалының төмендеп, Шығыс елдерінің, әсіресе, Қытай Халық Республикасының (ҚХР) ықпалының артуы жайлы пікірталастыру сәнге айналған. Қытайдың арзан жұмыс күшіне ие болуы, ұсақ пайдакүнемдік саясатын ұстанып және экспортқа бағытталған өнеркәсіп жүргізуінің арқасында Қытай соңғы үш онжылдықта экономикалық дамудың қарқынды екінін көрсетті. Қытайдағы бұл өзгерістер оның әлемдік қауымдастықтағы рөлін нығайтып қана қоймай, оның Батыс үстемдігіне бәсекелес бола алатындай күш жинап алғаны ешкімде күмән тудырмайды. Бүгін ҚХР әлемнің түкпір-түкпірінде өз геосаяси, экономикалық мүдделерін баяу болса да, тиімді жүзеге асырып келеді. 2007-2008 жылдардағы экономикалық дағдарыстан кейін Қытай Латын Америкасының, Филиппиннен басқа Шығыс Азия елдерінің, Африка елдерінің басты сауда серіктесіне айналды [1]. Бұл жоспарлы қадамдар дамушы елдердің экономикаларын өзіне бағындырып, тәуелді етуді көздейді. Осы мақсатта Бейжің экономикалық дамуын және сыртқыэкономикалық байланыстарының концепциясын дамушы елдермен байланыстыруға тырысты.

Қытайдың сыртқыэкономикалық саясатта Африкалық бағыттың басымдылыққа ие бола бастағандығы соңғы жылдары жарық көрген баспаларында көрініс тапты. 2006 жылы Бейжіңнің Африка елдерінде

жүргізіп жатқан саясатына қатысты мәліметтерді қамтыған «Африка құрлығындағы Қытай Халық Республикасының саясаты» кітабы шықты. 2010 жылы «Қытай мен Африка арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық» атты «ақ кітап» шықты. 2000 жылы Қытай мен Африка елдері арасындағы ынтымақтастықты ынталандыруға бағытталған арнайы механизм болатын Қытай-Африка ынтымақтастық форумы (ҚАБФ) құрылды [2]. Аталмыш форум Қытай мен Африка елдері арасында екіжақты қатынастардың орнауына, әртүрлі салаларда байланыс орнатуға арналған диалогтар жүргізуге негіз болып отыр. Диалогтар Қытайға Африка мемлекеттерінің мүдделері мен қажеттіліктерін ескере отыра, өзіне де тиімді болатын саясат жүргізуіне мүмкіндік берді. Бұл форумның шеңберінде үш жылға қабылданатын бағдарламалар екі жаққа да тиімді деп таңдалған өзекті салаларға негізделді және алдыңғы бағдарламалардың кемшіліктерін ескере отыра дамытылып отырды. Саммитте қабылданған жобалардың мақсаттары, екі жаққа да жүктелген міндеттер мен іске асыру мерзімі бекітілген. Бағдарламалар аясында техникалық-экономикалық кеңестер беру, талқылау қарастырылған. Олар өз кезегінде жобалардың тиімді жүзеге асуына септігін тигізіп, екіжақты сауда-экономикалық қатынастардың қарқынды дамуына әкелді. Үш үшжылдықтың қорытындысы бойынша, яғни 2000-2009 жылдары, екіжақты сауда айналымы 10,6 млрд доллардан 91 млрд долларға артты. 2009 жылы Қытай Африка елдерінің басты сауда серіктесіне айналды. Ал Америка Құрама Штаттары (АҚШ) болса, 87 млрд доллармен екінші орынға жылжыды [3].

Қытай мен Африка елдерінің арасындағы сауда қатынастары АҚШ-тың импортқа негізделген сауда-сына қарағанда ерекшеленеді. Қытай қара құрлық елдерімен сауда қатынастарында экспорт пен импорты қатар қолға алды. Африка жеңіл және химия өнеркәсібін өнімдерін импорттайды. Соңғы онжылдықтарда Африка құрлығына қытайлық механикалық жабдықтар, автокөліктер мен электрлік құрылғылар экспортталды. Ал Қытай өз кезегінде Африка елдерінен мұнай, табиғи газ, металл кендерін, болат пен ағаш бұйымдарын, мақта импорттайды [4]. Африкандық экспорттың көлемін арттыру мақсатында Қытай Африка құрлығының нашар дамыған елдерімен байланыс орнатуға тырысты. Олардан келетін тауарларға салықсыз режим енгізді. Нашар дамыған елдер тарапынан Қытайдың бұл әрекеті оң бағаланды, себебі АҚШ-тың африкандық елдерге арналған бағдарламалары қатаң саяси шектеулерге ие болатын. Осылайша, Қытай аталмыш құрлықта айтарлықтай басымдылықтарға ие болды. Бейжің тек ҚХР мен африкандық ел арасында ресми дипломатиялық қатынастардың болуын талап етті. 2010 жылдың қорытындысы бойынша Африка елдерінен келетін 4 700 тауарға салықсыз кеден тарифі бекітілді. 2000-2010 жылдары Қытай аумағына жалпы құны 1,32 млрд долларды құрайтын ауыл шаруашылығы өнімдері, мата, былғары, бағалы тастар, металл, ағаш бұйымдары сияқты африкандық тауарлар өтті. Қытай үкіметі Африка елдерінен келетін тауарлардың 95пайызын біртіндеп кедендік салықтан босатамыз деп сөз берді [5].

Американдық журналист Гавард Френч Африка елдеріндегі Қытайдың белсенділігі Африканы «Екінші Қытай құрлығына» айналдырып отыр. Бүгінде аспан асты елімен Африканың 50-ден астам мемлекеті қарым-қатынас орнатқан. Осыған байланысты аталмыш елдерге қытайлық қаржы мен құрал-жабдықтармен қатар мыңдаған жұмыс күші, кәсіпкерлер де ағылуда [6]. Бұл үрдістер, әрине, батыс мемлекеттерінің алаңдаушылығын туғызып отыр. Олардың иікірінше, Бейжіңнің белсенді әрекеттерін «экономикалық» экспансиямен салыстыруға болады. Дегенмен, Қытайдың экономикалық экспансиясы, әсіресе, кен өндірісіндегі белсенділігі африкандық мемлекеттердің экономикалық дамуы мен тұрақтылығына алып келді. Қытайдың жобаларын жүзеге асыру нәтижелері бұл бастамалардың оң болғанын дәлелдейді.

Қытай мемлекеті мен Африкандық мемлекеттер арасында екіжақты сауда айналымымен қатар, африкандық құрлыққа құйылатын инвестициялардың көлемі артты. Әлемдік экономикалық дағдарыс жылдары дамушы елдердің ғана емес бүгінгі күнге дейін Африка елдерінің басты инвесторы болып келген дамыған Батыстық елдердің экономикасына да теріс әсер етті. Осы үрдістерді Қытай тиімді қолданып, өз пайдасына асырғысы келді. Қытайдың Африкадағы белсенділігі жыл санап тек артып келеді. Бұл жақындасулар екі жақ үшін де маңызды стратегиялық қадамдар болып табылады. Инвестицияларды көптеп құю, несие беру немесе өтеусіз қаржылай көмек көрсету арқасында Қытай Африка үшін өте бағалы серіктес болып отыр. Ал қара құрлық елдерімен екіжақты келіссөздер жүргізу арқылы оның шикізат көздеріне қол жеткізілгендіктен, бүгін Африка құрлығы қытайлық инвестициялық саясаттың ажырамас және маңызды объектісіне айналды. Құрлықтың табиғи қорларына әлем елдерімен бәсекелестікте әрбір елмен стратегиялық серіктестікті дамыта түсу маңызды болғандықтан, Қытайдың инвестициялық саясаты дипломатиялық және экономикалық бастамаларды қатар негізге алған. Африкандық шикізат қорларын игеруде қытайлық компаниялар басымдылыққа ие болды, яғни әрбір елмен мемлекетаралық инвестициялық саясат жүргізуге бағытталған концептуалды ынтымақтастық құрлықтағы Қытайдың инвестициялық саясатының тиімді жүзеге асуына жағдай туғызды.

Қытай үкіметінің Африка елдеріндегі инвестициялық саясатына аталмыш құрлық елдерінің дамуына, экономикасын көтеруіне көмек көрсету, бастамаларын қолдау мен екіжаққа да тиімді келісімдер жүргізу-

ге негізделгендігімен ерекшеленеді. Африкандық шикізат қорларына қол жеткізу деген ниеті осы елдердің қолдауына ие болу арқылы ғана мүмкін екенін Қытай түсінеді. Сондықтан Қытайдың инвестициялық саясатының басты құралы қайтарымсыз көмек көрсету болып табылады. Осы саясат Қытай тарапынан төрт түрлі қатысушымен жүзеге асырылады: Қытай үкіметі, қытайлық қаржылай мекемелер, қытайлық құрылыс компаниялары, қытайлық өндіріс және ауыл шаруашылығы компаниялары. Кей жобаларда аталмыш компаниялар бірігіп, консорциумға бірігеді.

Африкаға құйылып жатқан инвестицияларды қорғау мақсатында кешенді шаралар жүргізді. Олардың қатарына 28 африкандық елмен капитал салымдарын өзара қорғау жөнінде екіжақты мемлекетаралық келісімдерге қол қойды [7].

Бейжің қытайлық қаржылық мекемелердің Африкалық құрылымда өз коммерциялық несиелендіру ауқымын кеңейтуге қолдау көрсетін отыр. Нәтижесінде, Қытайдың импортты-экспортты банкі, Қытайдың мемлекеттік даму банкі, Қытайдың өндіріс-сауда банкі, Қытайдың құрылыс банкі ОАР, Мысыр, Замбияда өз өкілдіктерін ашты. Бұл банктер халықаралық шоттар жүргізеді, сауда операцияларын жүзеге асырады, біртіндеп жергілікті банктердің акцияларын сатып алады. 2007 жылы қазанда Қытайдың өндіріс-сауда банкі оңтүстік африкандық Standard Bank-тің 20 пайызын 5,6 млрд долларға сатып алды [8].

Қара құрлыққа бағытталған инвестициялардың сипаты да әртүрлі. Мысалы, жәрдемқаржы тарапынан дамушы елдер аумағында әкімшілік, мәдени және әлеуметтік маңызы бар мектеп, аурухана сияқты нысандар салынады. Аддис-Абебеде Африкандық одақтың конгресстері орталығы, Бенинде, Угандада, Мозабикте Сыртқы істер министрлігі ғимараты, Джибутта Комор аралдарында халықтар сарайы, Бенинде съездер сарайы,

Кот-д'Ивуарда мәдениет сарайы, Габонда Ұлттық кеңес пен сенат ғимараты, Камерунде, Малида, Орталық Африка Республикасында спорттық кешендер бой көтерді [9].

Инвестициялар пайыздық мөлшері әдеттегіден төмен, шамамен, 3 пайызды құрайтын жеңілдетілген несиелер ретінде де құйылады. Ол Қытайдың Африкаға экспортының көлемін арттыруға бағытталады. Мысалы, 2005 жылы Нигерияға қытайлық спутниктерді сатып алу үшін 200 млн доллар берілді. 2009 жылы Суданда Хартум қаласында аэропорт құрылысына қажетті құрылыс бөлшектерін сатып алуға 750 млн доллар бөлінген болатын. Сондай-ақ Ніл өзені бойындағы Асуан бөгетінен кейінгі Мероэ ірі гидро-энергетикалық түйін Қытайдың жеңілдетілген несиелері қаражытана салынды. ГЭС құрылысына 2 млрд доллар жұмсалды [10].

Инвестициялардың үшінші легі Қытайдың Африка құрлығындағы инвестициялық саясатының ең ауқымдысы және тиімдісі болып табылады. Қытай мен Африка елдері арасындағы «инфрақұрылымды шикізатқа айырбастау» ірі инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландырудың құралы болып табылады. Ол үшін екі тарапқа да тиімді сала таңдалады, мерзімдер бекітіледі. Қытай мемлекеті негізгі инфрақұрылым әлсіз немесе мүлдем жоқ, технологияның және мамандардың жетіспеушілігі айқын сезілетін, бірақ табиғи қорларға бай нашар дамыған елді тағдауға тырысады. Қытайдың шикізат көздеріне сұранысы артып отыр. Оған халық санының үздіксіз өсуіне сай күнделікті қажеттіліктердің өсуі, индустрияландыру мен урбанизация үрдістері екінің артуы, автокөліктер санының өсуі, мұнай өнімдерін қажет ететін инфрақұрылымдардың өсуі сияқты факторлар әсер етеді. Барлық шарттар талқыландығаннан кейін қытайлық құрылыс компаниялары нысанның құрылысын бастайды. Қара құрлықтағы жобаларды Қытай мемлекетінің қаржылық мекемелері қаржыландырады. Инфрақұрылымдардың құрылысына бір реттік ірі көлемде қаржы жұмсай отыра, Қытай оның орнына жергілікті шикізат ресурстарын игеру немесе импорттауға негізделген келісімдерге қол жеткізеді. Осы тұста Қытай үкіметінің тұрақты импортты қамтамасыз ету үшін мүмкіндігінше ұзақ мерзімді келісім жасауға тырысады. Африканың мұнай мен ғаз кен орындарын игеруге Қытайдың ұлттық компанияларының қатысу құқығын иеленуіне әрекет жасады. Осылай, 2008 жылы Конго Демократиялық Республикасы мен ҚХР арасында ірі жобаларды жүзеге асыру жалпы құны 9 млрд доллар құрайтын ресурстармен өтелетін болды. Қытай қаражатынан КДР аумағында 3402 км автокөліктік жол тартылды.

3213 км темір жол салынды, 31 аурухана, 145 емхана тұрғызылды, 5000 тұрғын үй, 2 оқу орны салынды. Осы құрылыс нысандарының барлығы 6 млрд долларды құрады. Ал қалған 3 млрд доллар тау-кен өндірісінің инфрақұрылымдарын қаржыландыруға жұмсалды. Оған ақы ретінде Бейжің кен қорларын игеруге және тасымалдауға рұқсат алды. Нәтижесінде, бірнеше қытайлық компаниялардың бірігуінен пайда болған «SICOMINES» консорциумы 10616070 тонна мыс, 626619 тонна кобальт және басқа да бағалы минералды заттарды иемденді [11].

Дәл осы қағидаға негізделген жұмыстар Анголада да жүргізілді. 2004-2011 жылдары екіжылдары екі елдің үкіметтері арасында мұнай тасымалы инфрақұрылымдарын жаңарту және дамыту жөнінде келіссөз-

дер жүргізді. Жобаның 10,5 млрд долларға бағаланды. Қытай құрылыс компаниялары қытай қаражаты есебінен Ангола еліне электростанциялар, суды өңдеу құрылғылары мен әлеуметтік-экономикалық маңызы бар басқа да нысандарды салып берді. Сонымен бірге, Ангола ауыл шаруашылығы құрылғыларын, балық аулау шаруашылығына қажетті қайықтар, жағалау қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған кемелерді импорттауға құқылы болды. Ал Қытай аталмыш инфрақұрылымдардың құрылысы арқасында мұнай қорларын игеруге қол жеткізді [12].

Ұқсас жобалар Қытайдың даму банкінің қаржыландыруымен Замбияның әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылымын көтеру арқылы Қытайдың стратегиялық мүдделеріне сай мыс импортын қамтамасыз етті. Ганамен көлемі 3 млрд доллар құрайтын келісімге қол қойылған [13].

Айта кететін жайт, африкандық мемлекеттер инфрақұрылымдар мен объектілерді өздері таңдайды. Ал Қытай өзі үшін табиғи ресурстарды игеру мен тасымалдауға тиімді инфрақұрылымдарды салуды басты назарға алған. Дегенмен, бүгінде Африкадан экспортталатын мұнайдың 80 пайызы Қытайға жөнелтіледі. Бұл Қытайдың мұнай импортының Қытайға жөнелтіледі. Бұл Қытайдың мұнай импортының 30 пайызын құрап отыр [14]. Соған қарағанда екі тараптың ойы бір жерден шығып, келісімдерге келін отыр.

Қытай ауыл шаруашылық саласына да инвестицияларын құйып жатыр. Кей елдерде ол жерді жалға алып, ауыл шаруашылық серіктестіктерін құруға арналған. Ал басқаларында қаражат қажетті құрал-жабдықтар мен түсім көлемін арттыруға бағытталған ынталандыру шараларына жұмсалады.

Африка елдерінің экономикасын көтеруге бағытталған инвестициялардың көлемі жыл санап артып келеді. Дегенмен, олардың барлығы дерлік қайтарымыз емес. 2007 жылы Қытайдың даму банкі Африка елдеріндегі қытайлық кәсіпорындардың инвестициялық қатерлерін өтеуге бағытталған Қытай-Африка даму қорын құрды. Аталмыш қор Бейжінде өткен Қытай-Африка ынтымақтастық форумының саммитінде құрылған болатын. Қор африкалық елдерде қызмет етуге ниет білдірген кәсіпкерліктер мен компаниялардың алғашқы тобына қолдау көрсету үшін 1 млрд доллар бөлді. Сондай-ақ 2008 жылы жоспарланған 20 жобаны іске асыру үшін 400 млн доллар жұмсады [15]. Сонымен қатар, Қор несиелерді сақтандырумен, шағын және орта кәсіпкерліктер үшін маркетингтік фирмалар құрумен айналысады. Инвесторларға консалтингтік қызмет көрсететін жеке компаниялар да бар.

Әлемдік қауымдастықта Қытайдың жаңа рөліне қатысты көптеген саясаткерлер мен зерттеушілер сын пікірлерін білдіруде. Қанша дегенмен, Қытайдың өзіне ғана тиімді бастамалар көтеретіні анық. Қара құрлықта өзінің басты серіктестері ретінде мұнайға бай Ангола мен Суданды таңдап алуы бекер емес. Бірақ қазіргі кезде Африка аумағында ҚХР-ның ықпалы артып, басқа да мемлекеттермен ынтымақтастығы орнаған. Қытай нашар дамыған елдердің қарыздарын өтеп, өндірістік салаларды дамытып отыр.

Теріс пікірлер қатарын Қытайдың келуімен Африкадағы инвестициялық климаттың бұзылғандығы, адам құқықтарының сақталмауы, қоршаған орта мәселелерінің еленбеуі, жергілікті тұрғындарды жұмысқа алмауы, жобаларды жүзеге асырудағы заңбұзушылықтар, жемқорлық, біржақты пайдалы жобалар жүргізу сияқты мәселелер толықтырып отыр. Дегенмен, Қытай премьер-министрі Уен Жибао Мысырда өткізілген ҚАЫФ-ның төртінші саммитінің алдында африкан жетекшілерімен кездесін, барлық теріс пікірлерді жоққа шығарған болатын [16]. Айта кететін жайт, аталмыш форум аясында Қытай тарапынан Африка елдеріне 3-саммитінде 5 млрд доллар, 4-саммитінде 10 млрд доллар, ал 2012 жылғы саммитте 20 млрд доллар көлемінде жеңілдетілген пайыздық мөлшерлемен несиелер ұсынылды [17]. Қытай өз берген уәделерін артығымен орындағанын сандық көрсеткіштерден көруге болады. Сондай-ақ жүзеге асырылған жобалардың оң нәтижелерін де теріске шығаруға болмайды. Олар, әсіресе, батыстық ықпалға түспеген елдерде анық байқалады. 2006 жылы Бейжінде өткен ҚАЫФ саммитінде Эфиопия премьер-министрі Мелес Зенауи: «Біз қытайға үміт артамыз», - деп айтқан болатын. Африкадағы өзгерістерге қатысты африкандық елдердің премьер-министрлері өз жағымды пікірлерін 2008 жылы мамырда Аддис-Абебеде өткен Африкандық Одақ пен Африка мемлекеттері үшін Біріккен Ұлттар Ұйымының экономикалық комиссиясының конференциясында білдірген болатын [18].

Қытайдың Африкадағы белсенділігі Батыстық инвестициялық саясатқа ықпал етті. Батыстық инвесторлар да жобалардың талаптары мен инвестициялардың игеру шарттарын біршама жеңілдетті. Сонымен қатар, жоғарыда аталған қаржылай көмектердің, жобалардың, құйылып жатқан инвестициялардың экономикалық дамуына септігін тигізін жатқаны сөзсіз. Сондай-ақ Қытайдың келуімен африкандық елдердің Дүниежүзілік банк сияқты дәстүрлі донорлармен экономикалық ынтымақтастық орнатуына мүмкіндік туды.

1. Новоселова К. В. Современная экономическая стратегия кпр: инвестиционный фактор // *Азия и Африка сегодня*. - № 7.-2013.-июль.- Б. 4

2. Форум китайско-африканского сотрудничества.//russian.cctv.com/special/forum/01/index.shtml

3. Жиньминьжибао, 2010. // <http://russian.people.com.cn/>
4. Томберг Р.И. *Китай в глобальной конкуренции за нефть Африки*. - М.-2011. - Б. 99
5. Лексютина Я. В. *Конкурирующая экспансия США и Китая Тропической Африке* // ПОЛИТЭКС. – 2011. - Том 7. - № 4. –Б.117
6. *TheDiplomat interviewsHowardFrenchaboutChina'sroleinAfrica*. // <http://thediplomat.com/2014/05/howard-french-on-africa-chinas-second-continent/>
7. ДейчТ.Л. *Китайскиекомпаниианафриканскихсырьевыхрынках*. // <http://www.inafran.ru/node/57>
8. ЛексютинаЯ. В. *Конкурирующая экспансия США и Китая Тропической Африке* // ПОЛИТЭКС. 2011. Том 7. № 4
9. *Экономический прорыв Китая в Африку*. // <http://africa-tur.ru/aboutafrica/736/1000/>
10. А Роцин Г. Е. *Иностраннный капитал в Африке* // *Азия и Африка сегодня*. - 2009. -№4. Б.38
11. *Сырьевые интересы Китая в африканских странах*. // <http://na-conference.ru/doklady-obsuzhdenija-konferencija/39-sektziva/4/157-sirevie-interesi-kitava-v-afrikanskih-stranah>
12. Korkin L. *Strategic Partnership or Marriage of Convenience. Angola Brief- Vol 1. -№ 1. - 2011. - January* // *chrome-extension://oemmnndcblboiebfnladdacbdm/adm/http://www.cmi.no/publications/file/3938-china-and-angola-strategic-partnership-or-marriage.pdf*
13. *The revolution will be financed Asia africa confidential 2011:,Vol 4. № 11, September 2011*. http://www.africa-asia-confidential.com/article-preview/id/622/The_revolution_will_be_financed
14. Renard, M. F. *China's trade and FDI in Africa*. // *African Development Bank Working Paper*. – 2011. - May. // *chrome-extension://oemmnndcblboiebfnladdacbdm/adm/http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/Working%20126.pdf*
15. *Китайская экспансия в африканские страны*.//<http://www.mineral.ru/News/35765.html>
16. *Қытай Африкамен жақын байланыс құруды көздейді*. // <http://www.azattyq.mobi/a/1872427.html>
17. *Деньги Китая переориентируют политику и экономику африканских стран*. // <http://world.eizvestia.com/full/dengi-kitava-pereorientiruyut-politiku-i-ekonomiku-afrikanskih-stran/>(Жарияланғануақыты: 20.07.2012 08:10:46 №121 (1813))
18. *Экономический прорыв Китая в Африку*. // <http://africa-tur.ru/aboutafrica/736/1000/>

Страны Африки во внешнеэкономической политике Китая: торговля и инвестиции

Бюжеева Б.З., Капарова А.С., e-mail: asemgul.kaparova@mail.ru

Аннотация: За последние несколько десяти лет китайско-африканские отношения характеризуются более активным развитием как в политической, так и в торгово-экономической сферах. Китайские компании сделали новый важный шаг в осуществлении официальной внешнеэкономической стратегии КНР «выхода за рубеж» в африканском направлении. Жесткая конкуренция на мировых рынках энергетических и минеральных ресурсов заставила КНР подстраховаться, и обеспечить себе дополнительные источники снабжения. Сегодня Китай совершенствует стратегическое партнерство со странами Черного континента. Китай стал больше инвестировать, вырос объем льготных кредитований, помощь в строительстве новых объектов, новых технологий, двусторонних переговоров доступа к африканским ресурсам. Африка стала важным объектом китайской инвестиционной политики. Китайское правительство поощряла китайские бюджетные учреждения, китайские строительные компании, китайские производственные компании, желающих осуществлять свою деятельность в странах Африки.

Ключевые слова: сотрудничество, торговля, инвестиция, политика, форум, таможня, налоги, кризис.

African countries in the foreign economic policy of China: trade and investment

Buyzheeva B., Kaparova A., e-mail: asemgul.kaparova@mail.ru

Abstract: In recent years, Chinese-African relations are undergoing the period of an active development, both in political and trade-economic spheres. The Chinese companies have made further progress in the implementation of the “go abroad” strategy in Africa – official foreign economic policy of the PRC. In a highly competitive on world markets of energy and mineral resources China was lead to provide additional sources of supply. The Chinese government improves the strategic partnership with the countries of the Black Continent, through increased investment, increased the volume of concessional lending assistance in the construction of new facilities, new technologies, bilateral negotiations access to African resources. The continent has become an important part of Chinese investment policy. The Chinese government encourages Chinese public institutions, Chinese construction companies, Chinese manufacturing companies, wishing to operate in Africa.

Key words: collaboration, trade, investment, policy, forum, customshouse, taxes, crisis.

ҚАЗАҚСТАН – РЕСЕЙ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Н.А. Ысқақова – Абай атындағы ҚазҰПУ, 6M020200 – Халықаралық қатынастар мамандығының 2-курс магистранты

Аңдатпа: Мақалада сонымен бірге дүниежүзілік аланда Қазақстан мен Ресейдің саяси және экономикалық қарым-қатынастарында маңызды рөл ойнайтындығымен анықталады. Осыған байланысты жақын және алыс шет елдерде екі елдің ықпалдастық үдерістеріне қосқан үлесі үлкен мағынаға ие. Бұдан басқа Қазақстан мен Ресей, объективті және субъективті себептерінің арқасында, осы кезге дейін "өзара келісетін" мемлекеттер болып қалды. Қазақстан үшін Ресей аймағы басты транзиттік (уақытша, ауыспалы) кеңістік болып қалады, ресейлік ішкі рынок – қазақстандық өнімнің негізгі тұтынушысы, ал Ресей экономикасы – жетекші экономикалық серіктес болып қала береді. Ресей Федерациясы үшін Қазақстан бүкіл Кеңес Одағы кезеңінде жетекші шикізат серіктестігінің бірі, негізгі әскери – ғарыштық құрлымның орналасқан орны болып қана қоймайды, сонымен бірге Ресейді оңтүстіктен болуы мүмкін мәселелерден сақтайтын геостратегиялық буфер болып табылады. Қазақстанның елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан мен Ресейдің қауіпсіздікпен байланысты, мәселелерге көзқараста бірлігі бар. Біз Ресей Федерациясының екі жақты деңгейдегі және ұжымдық ұйымдардағы – ТМД, ШОС, ДҚБ – ынтымақтастығына ерекше мән береміз» - деп атап көрсетті.

Тірек сөздер: ТМД, ОДҚБ, СВМДА, ШОС, КСРО және ЕуразЭС, экономикалық, фронталды, экстенсивті және стандартталған, көп векторлы.

Халықаралық қарым-қатынастар қазіргі сәтте түбегейлі өзгерістерді бастан кешіруде. Керагар құрылымынан бастап, қарсы тұратын бүкіл әлемдік деңгейдегі әскери-саяси бірігуімен бірге, осы дүние көп қарама-қайшылықты көп өңірлік жүйеге қарай жылжуда. Бұл әсіресе, заманауи дүниеде өзінің рөлі мен орнын іздестірін жүрген, мемлекеттердің тобы пайда болған, бұрынғы Кеңес Одағының аймағында айқын көрінеді. Олардың қатарында Ресей мен Қазақстан Республикасы кіреді, олар континентінің орталығы болып қала отырып, олар өзара қарым-қатынастарын ең алдымен Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының шеңберінде анықтап алады.

Сонымен бірге Ресей мен Қазақстан Республикасы қазіргі сәтте өзінің дамуында ең жауапты кезеңдердің бірін бастан кешіруде, өйткені дәл қазір оларда ішкі қызметтің мақсатты бағытын өзгерту, жаңа сапаға өту болып жатыр. Көрсетілген үдерістер ғылыми саралауда және жаңа құбылыстарды жинақтауда және өзара әрекет етуде де, Достастықтағы басқа елдермен бірге әрекет етуде де, құндылықтардың осы негізінде жағдайларды бекітуде, өткір қажеттілікті туындатуда.

Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының көп газырлық тарихы, соның ішінде әр түрлі кезеңде және біртұтас мемлекеттің құрамында болған қарым-қатынастар, заманауи кезеңде Ресей мен Қазақстан Республикасының серіктестігінде тең құқықтық қарым-қатынастардың пайда болуына және дамуына негіз болды. Осы кезеңде екі мемлекет те дүние жүзілік саясатта өзінің мәртебесін анықтап алу, дүниежүзілік жетекші елдермен өзара қарым-қатынастарын құру, халықаралық-құқықтық ортаға кіру мәселесін шешуде.

Қазақстан – біртұтас, біртекті мемлекет. Бірінші Кеңес Одағынан кейінгі Ата Заң 1993 жылы 28 қаңтарда қабылданған. Кейірінек ол 1995 жылы 30 тамызда болып өткен референдумда қабылданған (1998 ж. 7 қазанда енгізілген өзгерістермен бірге), әрекет етуші Қазақстан Ата Заңымен ауыстырылды. 1995 ж. Ата Заң бойынша Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зиялы, құқықтық және адам, оның өмірі, құқығы және еркіндігі жоғары құндылық болып табылатын, әлеуметтік мемлекет деп бекітеді. Сонымен бірге Ата Заңда Қазақстан елбасы басқаратын формасы бекітілген мемлекет болып табылатыны тікелей көрсетілген. ҚР тәуелсіздікке ие болған күннен бастап, өзінің дамуының стратегиялық бағытын, демократиялық құқықтық мемлекетті құру деп анықтап алды.

Бүгінгі күнде Қазақстан – Еуразиядағы ірі мемлекеттердің бірі. Халықаралық саясаттың салмақты субъектісі болып табылады. Тиімді геосаяси жағдай, бастамалар, белгілі деңгейде оны бекітетін өңірлік жетекшінің рөлі (мысалы, ВКБ шеңберінде), ТМД-дағы ерекше мәртебесі, сонымен бірге басқа да маңызды ерекшеліктер оны халықаралық саяси ортада елеулі етеді. Ресей мен Қазақстанның өзара қарым-қатынастары осы екі жақ үшін де аса маңызды мағынаға ие. Көрсетілген кезеңде екі мемлекеттің арасындағы өзара қарым-қатынастарда болмашы қиындықтарға қарамастан, екі халық пен мемлекеттің экономикалық өзара тәуелділігін және тарихи-мәдени жақындығын ешкім жоққа шығармайды.

Тарихи дәстүрлерге бай өзара қарым-қатынастардың іргетасында қаланған, Кеңес Одағы кезеңіндегі екі ірі мемлекеттің, Қазақстан мен Ресейдің екі жақты қарым-қатынастарының тәрізді, сонымен бірге

мәселелі даму үдерісі, жаңа тәуелсіз мемлекеттердің арасындағы өзара тиімді және тең құқылы қарым-қатынастардың қалыптасуының үлгісі ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұдан басқа, заманауи Қазақстанның сыртқы саяси құндылықтар жүйесінде, Ресей жетекші стратегиялық серіктестікте ерекше орын алады.

Кеңес Одағы кезеңінде Еуразияда мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастардың дамуы көп жылдар бойына, біртұтас құрылымның ыдырауының күшті қарқынымен және өзара оқшауланумен анықталғанына қарамастан, Қазақстан мен Ресейдің арасында құқықтық негіз бен көршілес мемлекеттердің арасындағы достық қарым-қатынастардың саяси тұжырымдамасының қалыптасу кезеңі тез және құрылымдық болып өтті, өйткені олардың арасында "жаңа тарих" басталған кезде, басқа типтегі қарым-қатынастардың қалыптасуы үшін, нормативтік негіз бар болатын, бірақ ең бастысы, екі жақтың жақын немесе сәйкес келетін қызығушылықтарының көлемі мен сипатының және жетекшілердің байланыстарының қарқындылығының арқасында осылай болды.

Одақтық мемлекет ыдырағаннан кейін жарты жылдан соң қойылған достық, ынтымақтастық және өзара көмек көрсету туралы негізгі екі жақты келісім және екі мемлекеттің өзара қарым-қатынастарындағы заңды шешімнің негізгі көзі ретінде – және формалды түрде бес жылдан кейін қабылданған ХХІ жүзжылдыққа бағытталған, ынтымақтастық пен мәңгілік достық туралы Декларация осы күнге дейін өзінің күшін сақтап қалды.

Тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығында Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының дамуы бірнеше кезеңде жүзеге асырылды.

Қысқа уақыт кезеңінде – жарты жылдай уақыт аралығында – Қазақстан мен Ресейдің арасындағы екі жақты қарым-қатынастардың қалыптасуының бірінші кезеңінде – ынтымақтастықтың дамуының бағыттары анықталды және екі жақтың мүдделеріне қатысты, мәселелерде қазақстандық және ресейлік басқарудың стратегиясын қалыптастырған, өзара қарым-қатынастардың негізгі қағидалары бекітілді. Барлық бағыттар бойынша ынтымақтастықтың дамытуға өзара ашық және дайын екенін ресми мәлімдей отырып, екі жақ та жаңартылған еуразиялық идеяға шағым жасады.

90-шы жж. бірінші жартысында – Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының дамуының екінші кезеңінде – өзара әрекет етудің құрылымдық үлгісінің қалыптасу кезеңінде – екі жақ ерекше ведомствоаралық келісімнің негізінде ағымдағы, күнделікті шаруашылық, өндірістік және басқа да мәселелердің шешіміне жүгінді. Бүлекі жақты байланыстың осы кезеңде ең құнды бағыттарының қатарында болған, іргелес жатқан өңірлердің ынтымақтастық мәселелеріне жатады.

Өтпелі кезеңнің қиыншылықтарына қарамастан, екі жақ та жағдайдың құлдырауының дамуының алдын алып қана қоймай, сонымен бірге келіспеушілік мәселелерін іс жүзінде және әлеуеттік жағынан құрылымдық реттеу үшін "мәре алаңын" құруға қол жеткізді. Бұл мәселелер – ең алдымен, азаматтықты ауыстыру мәселесіне қатысты, екінші елдің аймағында тұратын, бір елдің азаматының жоғары құқықтық мәртебесін қамтамасыз ету, Қазақстанда тілдерді қолдану – мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін және ресми түрде орыс тілін қатар қолдану.

90-шы жж. ортасында екі жақты қарым-қатынаста шиелініскен "Байқоңыр" ғарыш алаңын бірге пайдалану мәселесі, Каспийдің жер астындағы байлықтарын өңдеуді қамтамасыз ету мақсатында, Каспий мәселесін шешуде өзара әрекет ету және ақыр соңында, ұжымдық қауіпсіздік жүйесінде қызметті қамтамасыз етуде ынтымақтастық ерекше маңызды болды, әсіресе, Тәуелсіз Мемлекеттер Ұнтымақтастығының оңтүстік шекарасында.

Ресеймен өзара қарым-қатынас жүйесінде Қазақстан жағынан прагматизм, ашықтық, келіспеушіліктердің ымыраға келу шешімі, өзара қызықтыратын мәселелер бойынша үшінші жақпен келісім шарт жасаған кезде ұстанымдарды келісу, Ресеймен өзара қарым-қатынаста ресми бағыт ретінде өзара мәлімденген, стратегиялық серіктестік саясатына сәйкес мәселелерді шешуге ұмтылу тән. Осы кезеңде негізгі бағытта оның келісім-құқықтық, саяси және экономикалық негізі қалыптасты; Ресеймен қарым-қатынастың дамуы, Қазақстанда артықшылық деп аталған болатын.

Ресей мен Қазақстанның саяси қарым-қатынастары Кеңес Одағы кезеңінде Ресей үшін, тіпті Белоруссиямен қарым-қатынасы тұрығысынан қарағанда да, ең мәселесіз қарым-қатынасқа жатады. ОДКБ, СНГ, СВМДА, ШОС, КСРО және ЕуразЭС шеңберінде келісімдік міндетемелерді қатан ұстана отырып, Қазақстан мен Ресей сенімді серіктес болып табылады. 2011 жылы кедендік одақ туралы келісім күшіне енді, елдер арасындағы жыл сайынғы тауар айналымы тұрақты өсті.

Ресейде РФ тұрғылықты тұрғындары болып табылатын, шамамен миллион этникалық қазақтар тұрады, ал Қазақстанда Қазақстанның тұрғылықты тұрғындары болып табылатын шамамен 4 млн. орыс халқы тұрады, бұл да екі елдің тығыз көршілес ынтымақтастығына себепші болады. Ресей Федерациясы азия-

лық өңірлік саясатта, орыстарға ең жақын түрік-азия халықтар ретінде, қазақтармен қарым-қатынасына негізгі екпін салады.

Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының даму қарқынын тежейтін мәселелер, жалпы айтқанда онша көп емес, бірақ олар әр түрлі кезеңдерде қосымша қиындықтарды жасады. Каспийдің солтүстік бөлігінің тереңдігін бөліп тұратын, ортадағы өзгертілген шегінен өтетін аймақта орналасқан, бірнеше кен орындарындағы заттарды анықтауға байланысты рекше қиындықтар Каспий мәселесін шешу барысында ерекше қиындықтар пайда болды. Алайда Каспийге қатысты барлық негізгі мәселелер, қазіргі уақыта шешілді. Екі жақ арасындағы келіспеушіліктер сонымен бірге Ресейдің «Байқоңыр» кешенінің жалға алу бойынша төлем ақыны дер кезінде төлемеуі және 1992 және 1993 жж. ғарышалаңын пайдалану мен қызмет ету үшін Қазақстанның шығындарының орнын толтырмауы себебінен, екі жақтың арасында келіспеушіліктер туындады. «Байқоңырды» пайдалану бойынша мәселесінің бүкіл өзара қарым-қатынастарды реттейін ішкі құрылым, құқықтың негізді 1998 ж. жасаған кезде де қиындықтар болды. Осы қиындықтармен қатар екі жаққа орыс тілі мәртебесін анықтауда, оның Қазақстан Республикасында жұмыс істеуінің тәртібімен кездесуіне тура келді.

Негізін Қазақстан мен Ресейдің, ең алдымен, Еуразиялық экономикалық қауымдастығының стратегиялық серіктестігі құрайтын, Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының және ықпалдастық бірлестіктердің дамуында – әр түрлі шапшаң және көп векторлы ықпалдастық идеясы жүзеге асырылады. Қазақстан мен Ресейдің ынтымақтастығында фронталды, экстенсивті және стандартталған ықпалдастықтың орнына, тәжірибеге қарамастан, күнібұрын сәтсіздікке ұшыраған, бәлкім, жергілікті, бірақ көбірек нақты нәтижелерге назар аударатын және бағытталған саясат жүргізіледі.

Бұл өз кезегінде екі елді Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығында жетекші орынға шығарады. Кеңес Одағы кезеңінде Қазақстан мен Ресей ірі мемлекеттер ретінде мұнда негізгі рөл ойнайды және олардың арасындағы қарым-қатынастарының қалай дамитынына бүкіл Кеңес Одағы кезеңіндегі Еуразияның тағдыры тәуелді болды.

1. *Қазақстан-Ресей қарсы-қатынастары. 1991-2000 жылдары; құжаттар мен материалдар жинағы. - 2001*
2. *Мансуров Т.А. Өзгеріс дәуіріндегі Қазақстан-Ресей қарым-қатынастары. - М, 2001*
3. *Назарбаев Н.Ә. Еуразиялық Одақ: идея, тәжірибе, болашақ, 1994-1997 жж. - М, 1997.*
4. *Жақын онжылдықтағы халықаралық қарым-қатынастар жүйесіндегі Ресей. - М, 1995*

Основные направления казахстанско-российских отношений

Ыскакова Н.А. – 6М020200-2- курс магистрант Международного отношения КазНПУ им. Абая

Аннотация: В данной статье говорится о важнейшей роли на мировой арене политических и экономических отношениях России и Казахстана. В этой связи большое значение имеет вклад двух стран в интеграционные процессы ближнего и дальнего зарубежья. Кроме этого Россия и Казахстан, в силу объективных и субъективных причин, до сих пор остаются "взаимозавязанными" государствами. Для Казахстана российская территория остается главным транзитным пространством, а российский внутренний рынок - основным потребителем казахстанской продукции, а также экономика России - ведущим экономическим партнером. Для Российской Федерации Казахстан является не только одним из ведущих сырьевых партнеров на всем постсоветском пространстве, местом нахождения ключевых военно-космических структур, но и геостратегическим буфером, ограждающим Россию от возможных проблем с юга. Президент Казахстана Н. А. Назарбаев отмечает, что "У Казахстана и России единство взглядов на проблемы, связанные с безопасностью. Мы придаем особое значение сотрудничеству с Российской Федерацией как на двустороннем уровне, так и в коллективных организациях - СНГ, ШОС, ДКБ".

Ключевые слова: СНГ, ОДКБ, СВМДА, ШОС, КСРО, ЕуразЭС, экономика, фронталь, экстенсив.

The base direction kazakhstan- russian treatments

Yskakova N.A. – 6M020200-2- undergraduate course International otnasheniya KazNPU Abaya

Abstract: In these articles the most important role in the world political and economic relations between Russia and Kazakhstan. In this context, great importance is the contribution of the two countries in the integration processes in the near and far abroad. In addition, Russia and Kazakhstan due to objective and subjective reasons, are still «converging is» states. For Kazakhstan, the Russian territory remains the main transit prostranstvom, Russian domestic market – the main consumer of Kazakh products, and the economy of Russia – the leading economic partner. For the Russian Federation, Kazakhstan is not only one of the leading commodity partners throughout the former Soviet space, the location of the key military and spase structures, but also geostrategic buffer enclosing Russia from possible problems in the south. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev noted that « Kazakhstan in the Russian unity of views on issues related to safety. We attach particular importance to cooperation with the Russian Federation on a bilateral level and in collective organizations – the CIS, SCO and the Collective Security Treaty.

Keywords: CIS, CSTO, CICA, SCO, KSRO, Eurasian economic Community, frontal, exstens

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ САЯСИ КОНФЛИКТІЛЕРДІ ШЕШУДЕҒІ РӨЛІ

Д.О. Аманкелді – философия және саясаттану факультетінің 4 курс студенті,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Аңдатпа: Жанжал әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде кез-келген қоғамға тән болып табылады. Ол саяси үдерістердің туындауының бір үлгісі, қарама-қайшылықтарды шешудің тәсілі болып табылады. Жанжалдың маңызды рөлін, қозғалыстың қайнар көзі қарама-қайшылықтардың түзілуі мен олардың күресінде екендігін ежелгі ойшылдар айқындап берді. Жанжал әлеуметтік құбылыс ретінде Г.Зиммелдің, Г.Гефельдің, К.Маркстің, А.Смиттің, А.Токвильдің еңбектерінде алғаш рет зерттелінді. XX ғасырдың басында «жанжал теориясының» бастауына итальян экономисі В.Парето себепкер болды. Саяси жанжал – екі не одан да көп жақтастардың, топтардың, жеке тұлғалардың, мемлекеттің бәсекелес іс-әрекетінің әртүрлілігі (және нәтижесі). Жанжалға қатысушы тараптар қағида бойынша, бір ғана мақсат емес, толыққанды мақсат жиынтығын көздейді. Ол саяси субъектілердің өзара іс-әрекетінің мүмкін болатын нұсқасы болып табылады. Жанжалдар саяси коалиция, ұйым, келісім қалыптастыруға себепші болады. Жанжал қоғам мен билікке бар болып табылатын қарама-қайшылықтар туралы хабар береді. Жанжалды шешу толық немесе жартылай болып табылады. Толық шешу оның түпкі себептерін жойғанда ғана мүмкін болып табылады. Жанжалды жартылай шешуде оның тек қана ішкі жағы өзгереді, бірақ осыған орай жанжалды жалғастыруға деген ішкі ниет сақталады.

Тірек сөздер: жанжал, саяси жанжал, жартылай шешу, толыққанды шешу, қарама-қайшылық.

Азаматтық қоғам – саяси өкіметке тәуелсіз жұмыс істейтін және оған ықпал жасауға қабілетті әлеуметтік қатынастар мен институттар жиынтығы; дербес жеке адамдар мен әлеуметтік субъектілер қоғамдастығы болып табылады. Қандай да болмасын қоғамдық мәні бар идеяларды қабылдау қашанда сұхбатты, яғни сұхбаттасушы жақтардың түрлі көзқарастарын және маңызды тепе-теңдігін білдіреді. Ешкім ешкімге өз түсінігін мойындатуды да, ешкім ешкімді дәлме-дәл қайталауды да мақсат етпейді. Идеялар белгілі қоғамның, әлеуметтік дамудың талаптарына сәйкес келетіндіктен қабыл алынады. Сондай идеялардың қатарына азаматтық қоғам идеясы жатады. Азаматтық қоғам туралы әр түрлі көзқарастар мен бағдарлар бар. Қазірде азаматтық қоғамның жалпыға бірдей ортақ анықтамасы жоқ. Дегенмен әлемдік әлеуметтік-философиялық ғылымда бұл феноменді зерттеудің екі түрлі бабы бар. Біріншісі азаматтық қоғамды әлеуметтік әмбебап категория ретінде қарастырады. Бұл ұғымға олар мемлекетке, өкімет құрылымдарына қарама-қарсы қойылған қоғамдық қарым-қатынастардың бүкіл жиынтығын сыйғызады. Екіншілері азаматтық қоғам ұғымының мағынасына шынайы батыстық феноменді жатқызады да, оны буржуазиялық (нарықтық-демократиялық) қарым-қатынастардың қалыптасуымен байланыстырады. Азаматтық қоғам деп адамның жеке тұлғасының және бейресми, мемлекеттік емес қоғамдық ұйымдардың дамуына қолайлы жағдай туғызатын әлеуметтік тәртіп түрін айтады. Аталған мемлекеттік емес ұйымдардың іс-әрекеті арқылы ғана жеке адам социумның, әлеуметтің даму жолына әсерін тигізе алады. Сондықтан да азаматтық қоғамды коммуникацияның, қарым-қатынастың өзіндік ерекше формасы деп қарастырса да болғандай, себебі азаматтық қоғам арқылы мемлекет пен азамат арасындағы сұхбат жүзеге асады. Азаматтық қоғам өкімет, билік құрылымдарынан тысқары жатқан әлеуметтік байланысты танытады. Азаматтық қоғам аса дамыған экономикалық, мәдени, саяси, құқықтық қарым-қатынастар болуын талап етеді. Егер біз мемлекетті билік институты, бақылау және жазалау көзі ретінде қарастыратын болсақ, онда азаматтық қоғамды оған қарама-қарсы құрылым ретінде абсолютті еркіндік - анархия деп түсіну дұрыс емес болып табылады. Шындығында әлеуметтік біртұтастықты қалыптастыратын осы екі бөлік бірін-бірі толықтыра отырып өмір сүреді. Мемлекетсіз азаматтық қоғам жоқ. Онсыз ретсіздік, төртінсіздік, хаос, ұйымдаспағандық, ыдырау ғана мүмкін. Және де, керісінше, дамымаған азаматтық қоғамсыз демократиялық, құқықтық мемлекет те жоқ, тек зорлық-зомбылық, басыбайлық, тирания ғана бар. Азаматтық қоғамның пайда болуын іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі азаматтың пайда болуымен байланыстыратын көзқарастар да жоқ емес. Азамат белгілі құқықтар мен міндеттерге ие болған іс-әрекет субъектісі. Азаматтық қоғамды осы тұрғыдан түсіндірудің бастамасы антикалық полис феноменімен байланысты. Азаматтық қоғам - ол жеке тұлғаның негізгі құқықтыры мен еркіндіктері заң жүзінде қамтамасыз етілетін және саяси қорғалатын, мемлекеттен тыс қатынастар саласы үйлесімді дамыған қоғам [1]. «Бүкіл адамзат үшін жарқын болашаққа үміт беретін бірден-бір жол, ол өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық жолы, мұнда барлық қоғамдық күш-жігерлер - мемлекеттер, жеке сектор, білім беретін және зерттеу мекемелері, барлық нысандағы азаматтық қоғам - нақты, қол жететін мақсаттарға ұмтылу үшін өз күштерін біріктіреді» [2]. Көптеген танымал философтар, әлеуметтанушылар және саясаттанушылар да қоғамдағы қақтығыстар

мен саяси күрес феномендері мен оның себептерін, оны шешудің және алдын алудың жолдарын қарастырған. Жалпы саяси ғылымдағы ең ықпалды тұжырымдамалар (К.Маркстің конфликт теориясы, Г.Зиммельдің «конфликтілік функционализмі», Р.Дарендорфтың «қақтығыстың функционалдық теориясы»), Л.Козердің «позитивті-функционалды қақтығыс», Джон Бертонның «қақтығыстарды шешудің және алдын алудың жалпы теориясы»), қақтығыстардың қоғамдық өмірдің ажырамас құбылысы екендігін көрсетеді. Конфликтология ғылымының ғылыми негіздері бірінші кезекте Чарльз Дарвин, Огюст Конт, Герберт Спенсер, Карл Маркс, Макс Вебер, Эмиль Дюркгейм, т.б. сияқты атақты ғалымдармен жасалынды. «Conflictus» термині «con» – біреуге қарсы, біреумен бірге дегенді білдірсе, «lictus» - ұру, итеру, құлату секілді мағынаны білдіреді [3]. Демек, конфликт терминін қақтығыс, талас, күрес, қарама-қайшылық ұғымдарына сәйкес келеді деуге негіз бар болып табылады. «Жанжал» (конфликт) сөзі латын тілінен аударғанда «қақтығыс» дегенді білдіреді. Ағылшын социологы Э.Гидденс жанжал екі жақтан жұмылдырылған күрестің қайнар көзі, әдістері мен құралдары қандай екеніне тәуелсіз әрекет етуші адамдар мен топтардың арасындағы шынайы күрес деп көрсетті. Жанжалдар - адамдар арасындағы өзара қатынас және әлеуметтік байланыстың ең мәнді жағы, сондықтан кең мағынада олар әлеуметтік деп қарастырылады. Ғалымдардың нікірінше, жанжал «қарама-қайшы бағытталған мақсаттардың, мүдделердің, пікір позицияларының, оппоненттер көзқарастарының немесе өзара әрекеттесу субъектілерінің қақтығыстары» немесе әлеуметтік қауымдастық пен индивидтердің қарама-қайшы тенденциялары мен мүдделерінің артуымен сипатталатын адамдар қатынасы, әлеуметтік топтар, әлеуметтік институттар, қоғам жүйесіндегі қарама-қайшылықтардың дамуының жоғары сатысы. Саяси жанжал теориясының негізін қалаушылар К.Маркс пен А.Токвиль болып саналады. Олар бұл мәселені әр түрлі қарастырды, бірақ, әлеуметтік одақтың ішінде ынтымақтастық та, жанжал да шарасыз деген пікірде бірге болды. Егер, К.Маркс саяси жанжалда барлық саяси процестің өзегін көрсе, А.Токвиль демократия жанжал мен консенсус күштердің арасындағы балансты көрсететіні туралы идеяны бірінші болып ұсынды. Саяси жанжалдың қайнар көзі, ереже бойынша саяси қайраткерлердің рөлдері мен мәртебелерінің әр түрлілігінен және осы әлеуметтегі қажеттіліктерімен сәйкес келмеуінен, сондай-ақ адамдарда билікке байланысты әр түрлі құндылықтары мен сенімдерінің бар болуынан бастау алады. Саяси жанжалда стратегияны алып жүруші әлеуметтік макро және микротоптардың, қоғамдық саяси құрылымдардың мүдделерін қозғайтын кез келген мәселе бойынша өмір сүретін саясат пен заң шығару билігін өзгерту мақсатымен саяси құрылымдарға қысым болып табылады. Жанжалдың бұл түрінің өзіне тән ерекшелігі - ол қоғамның барлық саяси, экономикалық, рухани, әлеуметтік, этносаралық қатынастар саласынан өтеді дегеннен тұрады. Саяси жанжал – аса күрделі жағдай, ол мемлекеттегі қарама-қайшылықтар мен дағдарыс жағдайы кешепінің қоспасы болып табылады. Саяси жанжалдың белгілері: екіден кем емес егесуші тараптардың болуы, саяси субъектілердің құндылықтары мен мақсаттарының, мүдделерінің сай келмеуі, бақталас тараптардың болжауға мүмкін емес, агрессивті жүріс-тұрыстары [4]. Конфликтогенез - қазіргі таңдағы қоғамның заманауи жанжал түрлерінің дамуы мен туындау үдерісі, ал оның ядросы – жанжал болып табылады. Жанжал – конфликтогенез нәтижесі болып табылады [5]. Саяси жанжалды шартты түрде екі негізгі түрге бөлуге болады. Біріншіден, - билік құрылымында ұсынылмаған немесе тінті басып тасталған қоғамдық күштермен билік арасындағы жанжал. Екіншіден, - билік өкілеттілігінің бөлінуі үшін саясат ішіндегі күреспен байланысты билік ішіндегі жанжалдар. Сондай-ақ, көлденең және тік саяси жанжалдар бөлінін көрсетіледі. Біріншісі - индивидтердің, топтардың және таптардың арасындағы (биліктің орталық және жергілікті органдары арасында, азаматтар мен әр түрлі мемлекеттік құрылымдар арасында) жанжал. Жанжалдың қарама-қарсы жағы - бұл достық, әріптестік, өзара көмек, келісім, бірлік және бейбітшілік. Сондықтан, барлық адамдар мәселенің жанжалсыз шешілу мүмкіндігін жоғары бағалайды. Саяси жанжалдардың негізгі себептерінің бірі ретінде шешім қабылдау үдерісінде әртүрлі топтардың тең емес қатыстылығы туындататын теңсіздікті атап көрсетеді. Саяси жанжалдардың әрқайсысының өзіне тән белгілері бар және саяси процестерде ашық, конструктивтік немесе деструктивтік рөлдерге ие болып табылады. Конструктивтік рөлі. Біріншіден, саяси жанжал қоғамдағы қарама-қайшылықтар мен мәселелердің пайда болуындағы әлеуметтік-саяси өзгерістердің себепшісі болып табылады. Олар социумдағы жағымсыз тұстар туралы ескерту береді, индивидтер мен әлеуметтік топтардың қанағаттанбау және қарама-қайшылықтар себептерін айқындайды. Екіншіден, жанжалдың өзі қоғамда жинақталған аландаушылықты төмендету арқылы өзіндік шығыны бар тетік ретінде қызмет атқарып, қақтығысқа әкелген кемшіліктер мен жаңсақтықтың қарама-қайшылықтарын шешудің тәсіліне айналады. Үшіншіден, қақтығыс қоғамда болуы мүмкін тоқырауды, жүйенің ыдырауын алдын алып, саяси тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Қақтығыстық жағдайда индивидтер немесе әлеуметтік топтар оны реттеу мен шешу тәсілдерінің тәжірибесін алады. Деструктивтік қақтығыстарға тән сипаттамалық ерекшеліктерін көрсетейік. Біріншіден, саяси жанжал қоғамның

бірігуіне қатер туғызады, қалыптасқан әлеуметтік-саяси құрылымды құлатады, мемлекетте қауырттылықтың жоғары деңгейін қалыптастырады, қоғамда жіктелу орын алады. Екіншіден, қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси даму қарқынын тежеуге ұрындырады, әлеуметтік жүйенің дағдарысы мен стагнациясына апарады. Үшіншіден, саяси жанжалдар индивидтің немесе әлеуметтік топтың адамгершілік қағидаларының бұзылуына ықпал етеді, физикалық және психологиялық озбырлықтың, көп құрбандардың болуы адамның өшпенділік сезімі мен өш алу ықыласын қалыптастырады. Төртіншіден, деструктивті жанжалдардағы өзара қимылдары оның субъектілері мен қатысушылары арасындағы қашықтықты жоғарылатып, олардың көзқарастарын полярландыра түседі. Бесіншіден, оны реттеу мен шешудің жолында орнықты тосқауылдар пайда болып, жанжал жаңа деструктивті жанжалдармен жалғасуы мүмкін. Азаматтық қоғамның қалыптасу процесіне, оның басты факторлары мен құндылықтарына ғылыми зерттеу жүргізіліп, даму үрдістерін анықтау құқықтық-демократиялық мемлекет үшін маңызды мәселелердің бірі болып табылады. «Азаматтық қоғам» ұғымы арқылы қоғамдық байланыстар мен қатынастардың жағдайы бейнеленіп, белгілі-бір мемлекеттегі тұрғындардың азаматтық қайраткерлігінің қарқыны, мемлекет пе қоғамның әлеуметтік саладағы қызметтерінің бөліну деңгейі анықталады. Басқаша айтқанда, азаматтық қоғам демократиялық құрылысқа аса қажет әлеуметтік қатынастардың өзін-өзі реттеу қызметіне жағдай туады: азаматтар саяси институттардың көмегіне сүйенбей-ақ, өздері реттей алатын қатынастарға мемлекеттің қол сұғуы тежеледі. Сондықтан да, демократиялық сипаттағы саяси жүйесі бар құқықтық мемлекеттің дамуында азаматтық қоғамның алатын орны ерекше екендігін атап айтуға болады.

1. Қазақ Ұлттық Энциклопедиясы, 1 том

2. БҰҰ Бас Хатшысы Кофи Аннанның ұйымның қызметі туралы есебі, Бас Ассамблея, Нью-Йорк. 6 қыркүйек 2001 жылы

3. Анцупов А.Я., Шитлов А.И. Значение, предмет и задачи конфликтологии // Конфликтология. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 81. – 551 с. -10000 экз. – ISBN 5-238-00062 -6

4. Козьменко И.А. Политические отношения. - Иркутск, 2009, с. 70.

5. Коростылева Н.Н. От конфликта к согласию: Исследование гендерного конфликтогенеза. - М., 2005.

Роль институтов гражданского общества в решении политических конфликтов

Д.О. Аманкелді – студент 4 курса факультета философии и политологии КазНУ имени Ал-Фараби

Аннотация: Конфликт как социально-политическое явление присущ любому обществу. Он является одной из форм проявления политического процесса, способом разрешения его противоречий. Важную роль конфликта отмечали уже древние мыслители, утверждавшие, что источник движения всего сущего лежит в образовании противоположностей и их борьбе. Конфликт как социальное явление впервые был исследован в трудах Г.Зиммеля, Г.Гегеля, К.Маркса, А.Смита, А.Токвиля. Родоначальником «теории конфликта» в начале XX века стал итальянский экономист В.Парето. Политический конфликт – это разновидность (и результат) конкурентного взаимодействия двух и более сторон, групп, индивидов, государств, оспаривающих друг у друга властные полномочия или ресурсы. Каждая из сторон, участвующих в конфликте, преследует, как правило, не одну, а целую совокупность целей. Он является одним из возможных вариантов взаимодействия политических субъектов. Конфликты стимулируют формирование политических коалиций, союзов, соглашений. Конфликт сигнализирует обществу и властям о существующих противоречиях. Он стимулирует действия, способные поставить ситуацию под контроль. Разрешение конфликта является полным или частичным. Полное разрешение возможно лишь при устранении его коренной причины. При частичном разрешении конфликта чаще изменяется только внешняя его сторона, но при этом сохраняются внутренние побуждения к продолжению конфликта.

Ключевые слова: конфликт, политический конфликт, частичное разрешение, полное разрешение, противоречие.

The role of institutes of civil society in solution of political conflicts

D.O. Amankeldi – 4th course student of the faculty of philosophy and politology KazNU named after Al-Farabi

Abstract: Conflict as social-political phenomenon is peculiar to any society. It is one of the form of appearance of political process, approach of solving its contradictions. The importance of conflict had been defined by an ancient thinkers, the source of movement in formation of contradictions and their struggle. Conflict as social phenomenon had been researched in the works of G.Zimmel, G.Gegel, K.Marx, A.Smit, A.Tokvill. At the beginning of XX century originator of «the theory of conflict» had been Italian economist V.Pareto. Political conflict – variety (and result) of competitive interaction of two and more parties, group, individuals, states. Each of the parties, having taken part in conflict, as the principle, has not only one aim, whole complex of aims. It is one of the possible variants of interaction of political subjects. Conflicts stimulates the formation of political coalitions, union, agreements. Conflict warns society and authority about existing contradictions. Solution of conflict can be total or partial. Total solution is possible in removing its fundamental reason. In partial solution of the conflict its external side is often changed, but besides internal motive to the continuation of conflict is kept.

Key words: conflict, political conflict, partial solution, total solution, contradiction.

ФОРМИРОВАНИЕ КАТАЛОНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ИСТОРИИ ИСПАНИИ

М.Зайцева – магистрантка I курса Специальности «Международные Отношения» Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая, wlcnmsa@mail.ru

Аннотация: В сознании многих сложилось устойчивое представление того что Испания является благополучной страной и опорой Европейской интеграции. К тому же, несмотря на такие политические проблемы в прошлом, как гражданская война и диктатура сначала генерала Примо де Ривера а затем Франсиско Франко, она наконец-то обрела свою национальную идентичность. Однако прошедший 9 ноября 2014 года нелегальный опрос общественного мнения о статусе Каталонии, окончательно развеял данное представление и что наряду с испанской идентичностью в стране так же существует и каталонская идентичность. Ведь необходимо отметить, что помимо экономической ситуации Испании и Каталонии, инициаторы референдума аргументировали свою позицию именно тем, что каталонцы обладают отличной от кастильцев идентичностью. Автор статьи анализирует исторические события Испании, выявляя их последующее влияние на процесс формирования каталонской идентичности, и прослеживает тенденцию к политизации каталонизма и самой каталонской идентичности. А так же автор разделяет этот процесс на отдельные этапы.

Ключевые слова: Испания, Каталония, каталонская идентичность, история Каталонии, политическое движение.

Опыт последних лет показывает усиление идей создания национальных государств в противопоставление идеи всеобщей европейской интеграции. В крупных государствах, казавшихся неделимыми и гомогенными, встает вопрос о разделении на несколько национальных государств. Так в 2014 году прошел референдум о независимости Шотландии, а следом за ним 9 ноября нелегальный опрос общественного мнения о статусе Каталонии, где значилось всего два вопроса: «¿Quiere que Cataluña sea un Estado?» (Хотите ли Вы, чтобы Каталония стала государством?) и в случае положительного ответа «¿Quiere que este Estado sea independiente?» (Хотите ли Вы, чтобы это государство было независимым?). В результате опроса, в котором приняло участие 37% населения Каталонии из имевших право проголосовать, 80% респондентов ответило «да» на оба вопроса [1].

До этого момента Испания очень многим представлялась одной страной и единой нацией и что единственным национальным меньшинством являются баски. Однако не все так просто и однозначно. Сами жители Испании условно делят свою страну на 4 части по языковому принципу: Кастилию, Каталонию, страну Басков и Галисия. И в последнее время каталонцы все громче и громче заявляют о своем праве на независимость, и что Каталония это не Испания. Несмотря на то, что существует множество причин возрастанию сепаратистских настроений в Каталонии за последние несколько десятилетий, именно в истории региона находятся ключевые факторы борьбы за формирование каталонской идентичности и соответственно права на автономное существование. Данная статья является попыткой рассмотреть этот вопрос с точки зрения истории.

Так сложилось, что еще римляне с 197 гг. до н.э. делили современную Испанию на две провинции: Ближнюю и Дальнюю Испанию. Ближняя Испания как раз таки и представляла территорию Каталонии. Позже в 27 гг. до н.э. каталонские земли вошли в состав провинции – Терраконская Испания. Затем в V веке н.э. Терраконскую Испанию, вслед за самим Римом завоевали вестготы. Несколько позже в VII в. Дамасский халифат начал завоевание пиренейского полуострова и уже к 720 году вся территория Каталонии была оккупирована арабо-берберскими захватчиками. Однако набравшие мощь франки постепенно вытесняют арабов с территории вдоль Пиренеев и Каталонии, попутно раздавая их своим вассалам и создавая отдельные формально независимые графства. Совокупность этих графств получила название «Испанская марка». Но уже к X веку каталонские графства становятся все более и более независимыми от государства франков, и 988 год становится официальной для каталонцев датой создания Каталонии. В XII веке Барселонское графство объединяется с королевством Арагон, и принимает его топоним. Но, несмотря на это Каталония сохраняет свои традиции, в том числе и свой парламент. В следующие несколько веков она становится ведущим регионом Европы. В 1469 году состоялось важнейшее событие, как для истории Каталонии, так и для всей остальной Испании. В этот год был заключен династический союз между Фердинандом Арагонским и Изабеллой Кастильской. Таким образом, на свет появилось Королевство Испания, которое на тот момент было плюралистическим и уважало региональную независимость, как Кастилии, так и Каталонии. Однако открытие Америки

сдвинуло торгово-экономический центр со Средиземного моря в Атлантику, что придало Кастилии возможность приобретения большего влияния и власти, кроме того Каталония несмотря на периферическое расположение, стала стратегическим регионом, для развития всей Испании. Как и любому быстро развивающемуся государству, Испании было необходимо большее количество денежных и человеческих ресурсов, вследствие чего она попыталась унифицировать налоговую и военную систему страны. Что привело к восстанию каталонцев, которое было подавлено, и Каталония потеряла свою автономию. Единственное что удалось сохранить, это язык и культуру. Но в XVIII веке к власти пришел Филипп V, в Каталонии начинается ещё одно восстание завершившееся поражением 11 сентября 1714 года в битве за Барселону, после которого каталонская культура и язык начали подвергаться гонениям. Каталония с этого времени была интегрирована в испанскую политическую систему.

Однако, это не помешало экономическому развитию региона, который к XIX веку стал индустриальным центром Испании. Этот фактор вместе с либерализацией испанской власти, привел к каталонскому ренессансу (кат. Renaixença). Этот период является крайне важным для каталонской истории, так как в тот момент была впервые предпринята попытка оживить каталанский язык через литературу. Однако в 1850 году эта попытка была погашена центральным правительством, введением публичного образования на кастильском языке. Но это время модернизации и культурной реконструкции заложило основу для более сильной и влиятельной политической арены в Каталонии, а так же регион стал более известным не только в Испании, но и в Европе, благодаря своей отличной от других культуре. Одним из многих примеров стала архитектура Антонио Гауди, которая в свою очередь способствовала усилению каталонского национализма [2, с. 45-46].

XX век принес с собой возрастающее влияние буржуазного класса, чьё торгово-экономическое влияние существенно помогало в развитии региона. Неудовлетворенность действиями центрального правительства привела к отделению каталонских буржуа от испанской идентичности. В это время на политическую сцену Каталонии выходит Валенти Альмираль (кат. Valentí Almirall i Llozer), который по праву может называться отцом и идеологом движения каталонизма. Он же был инициатором идеи восстановления самоуправления в регионе и статуса каталанского языка, для чего Альмираль основал первую газету, печатавшуюся на каталанском El Diari Català. Так же надо отметить что основной тематикой этого издания был вопрос о автономном статусе региона [3, с. 19]. Уже в 1901 году была создана первая значительная региональная политическая партия Lliga Regionalista. В 1916 году Lliga способствовала созданию административного совета Каталонское Содружество (кат. Mancomunitat de Catalunya), объединившего каталонские провинции [4, с.215-216]. Таким образом, испанское правительство признавало существование каталонского сообщества. Согласно мнению политологу Адре Лекура « Вместе с Каталонским Содружеством, Lliga дала новый толчок в движении самоутверждения, который включил в себя попытку стандартизации каталанского языка. Проще говоря, борьба против централизации в Каталонии, так же как и в Галисии и стране Басков, участвовала в обеспечении объективного значения в субъективном понимании, и, следовательно, способствовала укреплению региональной идентичности» [4, с.219]. Следует отметить особую роль и влияние Lliga в укреплении каталонской идентичности, что привело вместе с укреплением экономического положения региона, на усиление сепаратистских настроений.

В 1923 году, генерал Мигель Примо де Ривера, военачальник Каталонии при поддержке каталонцев и короля Альфонса XIII, совершает государственный переворот и начинает эру военной диктатуры, продлившуюся вплоть до 1930 года. Однако придя к власти, он вводит централистскую политику, вылившуюся в политику антикаталонизма. Следствием этой политики стал роспуск Каталонского Содружества что, в конечном счете, привело к возрастанию враждебных настроений в отношении к испанскому правительству и большей поддержкой каталонизма среди населения [3, с. 29]. Кроме того, следует отметить появление в этот момент ещё одной важной фигуры в становлении движения каталонизма. Это Франсеск Масия (кат. Francesc Macià), основавший более радикальную политическую партию Estat Català [5, с. 59].

Следующим важным событием для истории Каталонии, стала Гражданская Война, во время которой в 1932 году Каталония получила статуса автономии. Это привело к воссозданию каталонского парламента Женералитат (кат. Generalitat) и подарило каталанскому языку такой же официальный статус как и у кастильского. Но уже в 1939 году к власти приходит Франсиско Франко и устанавливает централистскую политику, а также придерживается взглядов кастильского национализма. Он заявляет « ... национальное единство, которого мы хотим с одним языком – кастильским, с одной личностью – испанской» [6, с. 238]. Женералитат тут же был распущен, каталанский язык попадает под полный запрет, любая символика каталонской идентичности запрещена, тысячи каталонцев казнены, отправлены в тюрьму или политичес-

кую ссылку. Естественно, что ответом на диктатуру франкизма, стало усиление влияния идей каталонского национализма и переход политических каталонских движений в подполье. Каталонская общественность устраивала заводские забастовки, а в каталонских университетах были созданы оппозиционные группы, а так же церковный институт в регионе публично поддерживал каталонский язык и культуру [7, с. 71].

Новым витком в истории и Испании и Каталонии, стала смерть Франко в 1975 году, и последовавшая за ним демократизация общества. В этот момент возникла острая необходимость в политической перестройке, по мнению М.Гибернау: « Наверно самым опасным наследием франкизма стала потребность в демократическом ответе на потребности исторических наций, которые пережили года репрессий увенчанные повторяющимися попытками их полностью уничтожить» [8, с. 54]. Так же и Х.Линц, предполагает что, шрам от кастильского национализма привел к тому, что от Мадрида, отвернулись даже ранее политически лояльные ему регионы [9, с. 147]. В этот же период происходит политизация каталонской идентичности, вследствие её либерализации (снятие формальных запретов на использование каталонского языка, надписей на нем и т.п.) [10, с. 18]. Смерть Франко к Каталонии была воспринята как возможность восстановления статуса автономии и возврат официального статуса каталонского языка.

Уже к 1976 году была создана комиссия для разработки административной реформы четырех провинций, традиционно использующих каталонский язык. И первым шагом к восстановлению автономии стал декрет о создании Исполнительного Комитета на территории Каталонии [11, с. 149]. Затем был восстановлен Женералитат, которому была передана часть полномочий Мадрида. Разделение полномочий между политическим центром и сложившимися политическими и культурными регионами, создание в них действительно автономного местного самоуправления с собственными конституционными актами и политическими институтами в подобной ситуации воспринималось как элемент политики демократизации [12, с. 20]. И в 1978 году наконец-то принимается новая испанская конституция, статья 2 которой по сей день является основным документом в жизни испанских регионов. Она гласит: «Конституция основана на нерушимом единстве испанской Нации, общем и неделимом Отечестве всех испанцев; она признает и гарантирует право на автономию для национальностей и регионов, ее составляющих, и солидарность между ними» [13]. Согласно этой статье Испания была разделена на 17 автономных сообществ, что предоставило, хоть и в лимитированном виде, автономиям определенную долю свободы и независимости от Мадрида. Так же она определяет каталонцев как «национальность», но не нацию что, по сути, отрицает существование каталонской идентичности отдельно от испанской идентичности.

В этот период транзита к демократии, принцип центр - периферия в отношениях между Мадридом и Каталонией, наиболее ярко проявляются в политике. Все крупные политические партии того периода принимали участие в подготовке проекта конституции, включая *Convergencia Democrática de Catalunya* и *Esquerra Republicana de Catalunya*, которые вместе с баскскими партиями «проявили особый интерес в вопросе децентрализации» [14, с. 81]. Так же эти партии проявили большую заинтересованность в установлении списка гражданских прав и свобод, в создании которого должны иметь право голоса представители всех регионов [15, с. 80-81].

Годом позже в 1979 году в регионе прошел референдум, утвердивший Статут Автономного Сообщества Каталонии. Основной текст, которого открывается с декларации того, что Каталония и каталонцы являются национальностью, институционализированной в автономное сообщество в соответствии с Конституцией Испании. Так же он дает официальный статус каталонскому языку и легализует символы Каталонии: флаг и гимн. В ст. 29 декларировалось, что АС Каталония имеет свои органы власти - парламент и правительство, возглавляемое президентом [16, с. 80-82].

Но уже с середины 1980-х гг. на основе регионалистских движений Каталонии складывается обособленная от испанской партийная система [17, с. 26-27]. Лидер правящей партии «Конвергенция и союз Каталонии» в 1990-х гг. Ж.Пужоль пояснял: «...мы испанцы в другом виде, чем остальные... Мы хотим оставаться испанцами, но мы также хотим иметь наш язык, нашу культуру, наши традиционные политические институты, и чтобы реальность того, что мы являемся другим народом, была воспринята в Испании» [18, с. 171].

Таким образом, процесс формирования каталонской идентичности многовековым процессом, который можно разделить на несколько этапов. Первый, когда иберо-берберское нашествие отделило Каталонию от остальной части Испании. Второй этап ознаменовался соединением Кастильского и Арагонского королевств, что привело к потере самостоятельности региона и попыткам восстания против Мадрида. Третий этап приходится на конец XIX начало XX в., и является периодом экономического роста и характеризуется ренессансом культуры и языка Каталонии. Время правления *Примо де Риверы*, когда

началась политика антикаталонизма, является четвертым этапом. Пятый этап приходится на время гражданской войны в Испании, когда Каталония временно возвращает статус автономии. Шестой самый, по мнению автора, значительный этап – годы правления Франко, когда любое проявление каталонской идентичности, будь то язык, культура или символика, подвергалось репрессиям. Седьмой этап начался со смертью Франко и переходом Испании к демократизации, и события 2014 года являются его логическим продолжением.

1. Данные информационного агентства Интерфакс <http://www.interfax.ru/world/406187>
2. Albert Barcells, *Catalan Nationalism*, (New York: St. Martin's Press, 1996).
3. Payne, Stanley, *Catalan and Basque Nationalism*, *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, No. 1, pp. 15-33 + 35-51, (1971)
4. André Lecours, *Regionalism, Cultural Diversity and the State in Spain*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 22:3 (2001).
5. Ross, Christopher J., *Contemporary Spain; A Handbook*, (Oxford University Press, New York, 2nd ed. 2002)
6. Payne, John, *Catalonia; History and Culture*, (Five Leaves, Nottingham, 2004)
7. Hargreaves, John, *Freedom for Catalonia?: Catalan Nationalism and the Barcelona Olympic Games*, (Cambridge University Press, Port Chester NY, 2000)
8. Guibernau, M. *Catalan Nationalism: Francoism, Transition, and Democracy*. (New York: Routledge, 2004.)
9. Луиц, X. *Испанская демократия и государство автономий*, *Казанский федералист*. - 2007. - №> 3-4. - С. 147-204.
10. Кирчанов М.В. *Проблемы развития каталонского национализма в условиях политического транзита*, *Вестник Волгоградского государственного университета*. 2009. № 2, С. 18 -24
11. Losada, A. *National identity and selfgovernment in Spain: The Galician case*, *Nationalism and Ethnic Politics*. - 1999. - Vol. 5, No 3. -P 142-163.
12. Кирчанов М.В. *Проблемы развития каталонского национализма в условиях политического транзита*, *Вестник Волгоградского государственного университета*. 2009. № 2, С. 18 -24
13. Конституция Испании, в переводе Пере Романа, 1995г, статья II § 1.
14. Josep Maria Colomer, *Game Theory and the Transition to Democracy: The Spanish Model*, (England: Edward Elgar Publishing: 1995).
15. Colomer, Josep Maria. *Game Theory and the Transition to Democracy: The Spanish Model*. (England: Edward Elgar Publishing 1995.)
16. Сравнительный анализ текста Статута, одобренного Конгрессом, и текста Статута 1979 года // *Каталония и Испания: империя и реальность / сост. Е.Висенс. - М. : ИА «Регнум», 2007. - С. 79-92.*
17. Бусыгина И.М. *Политическая роль регионов в структуре Европейского Союза: концептуальные и прикладные аспекты: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: спец. 23.00.02. «Политические институты, этнополитические конфликты, национальные и политические процессы и технологии» / И.М. Бусыгина. – М., 2001.*
18. Данилевич И.В. *Испанский опыт федерализма / И.В. Данилевич // Проблемы федерализма: российский и мировой опыт. – М.: Ин-т сравнит. политологии РАН, 2003.*

Испания тарихында Каталон ұлттық санасының қалыптасуы

М.Зайцева, wlcnmsa@mail.ru

Андатпа: Қалыптасқан пікірге сәйкес Испан мемлекеті еуропалық интеграцияның негізін қалаған және де оның дамуына үлкен үлесін қосқан мемлекет. Оған қоса, өткен кезіндегі азаматтық соғыс, алдыменен генерал Примо де Ривераның, кейіннен Франсиско Франконьың диктаторлық саясаттары секілді политикалық қиындықтарға қарамастан, мемлекет өзіне тән ұлттық санасын қалыптастыра білді. Әлбетте, 2014 жылдың 9 қарашасында өткен заңсыз халық сауалнамасы бұл түсінікті толықтай жойып, мемлекет құрылымында каталон ұлттық санасы бар екендігін растады. Сауалнаманы ұйымдастырушылар өз эрекеттерін мәселе тек Испан мемлекетінің экономикалық жағдайында емес, каталандықтардың кастильдіктерден өзге ұлттық санасы бар екендігімен растауға тырысты. Мақала авторы Испания мемлекетінің тарихи оқиғаларын талдауға сала отырып, олардың каталон ұлттық санасының қалыптасуына тигізген ықпалын терең талдауға салады және де каталонизмнің саясаттануға қарай ілгері басқан үрдістерін бақылайды. Мақалада бұл үдерістің кезеңдері жан-жақты сипатталған.

Тірек сөздер: Испан мемлекеті, Каталония, каталон ұлттық санасы, Каталония тарихы, саяси қозғалыс.

Formation of the Catalan national identity in the history of Spain

M.Zaitseva, wlcnmsa@mail.ru

Abstract: In the minds of many prevails opinion that Spain is a prosperous country which support European integration. In addition, despite of such political problems in the past as the civil war and dictatorship first of General Primo de Rivera and then of Francisco Franco, country finally found its national identity. However, the illegal poll on the status of Catalonia which

passed 9 November 2014, finally dispelled this notion and that along with the Spanish identity in the country also exist a Catalan identity. After all, it should be noted that the initiators of the referendum in addition to the economic situation in Spain and Catalonia argued their position by emphasizing the fact that the Catalans have their own identity. Author analyzes Spain's historical events, reveals their subsequent impact on the formation of Catalan identity and tendency to politicization of Catalan identity. And also author makes a distinction of separate stages of this process.

Keywords: Spain, Catalonia, Catalan identity, the history of Catalonia, a political movement.

УДК 327.7

ШЫҰ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ: ДУШАНБЕ САММИТІ (11-12.09.2014)

А.Р. Әліпбаев, Б.З. Бюжеева – *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.*
E-mail: aman19@mail.ru

Андатпа. Мақалада аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шеңберіндегі ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің өзара әрекеттестігінің негізі болып табылатын негізгі мәселелері қарастырылады. Осыған орай, Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) басты міндеттері аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, лаңкестікпен, экстремизммен және заңсыз есірткі айналымымен күрес болып қала береді. ШЫҰ-ның негізгі мақсатына қатысушы елдер арасындағы өзара сенімділік пен тату көршілік жатады. 2014 жылы қыркүйекте Душанбе қаласында өткен ШЫҰ-ның кезекті саммитінде аймақтық қауіпсіздік мәселесі бойынша бірлескен декларация қабылданған болатын және бірқатар басқа да құжаттарға қол қойылған еді. Душанбеде есірткі тасымалымен күрес бойынша ғана ШЫҰ-ның бірыңғай құрылымын құрып қоймай, сондай-ақ лаңкестікпен күрес үшін де бірыңғай құрылым құру қажеттілігі мәлімделінген болатын. Шынмәнінде бұл әскери одақтың қалыптасу үдерісінің бастамасын білдіреді, өйткені бір қолбасшылыққа бағынған ортақ әскери құрылымсыз және ортақ жауға қарсы ресурсты да бірлесіп пайдаланбайынша лаңкестіктік қатерге қарсы тұру мүмкін емес.

Түйін сөздер: саясат, аймақтық қауіпсіздік, ынтымақтастық, лаңкестік, экстремизм, есірткі, декларация.

Қоғамның қауіпсіздігі тек қоғамдық жүйенің құрамдас бөліктерінің қауіпсіздігіне ғана емес сонымен бірге олардың арасындағы байланыстар мен өзара әрекеттестігінің қауіпсіздігіне де тәуелді екендігі белгілі. Соған орай кез-келген өзара әрекеттестік ең алдымен өзаралық мүдделердің негізінде құрылады. Қоғамның құрамдас бөліктерінің өзара әрекеттестігі кез-келген қатерден қолайлы қорғану деңгейіне ұмтылуға негізделгені айқын. Дегенмен, қазіргі кезеңдегі қауіпсіздік мәселесінің қыр-сырын толық қамту мүмкіндігі қиындай түсуде. Қазіргі даму кезеңіндегі халықаралық лаңкестіктің өзі мемлекеттің, тіпті адамзаттың қауіпсіздігіне аса зор қатер туғызуда. Мемлекеттер алғаш рет «ешқайдан», «ешкімнен» шыққан қатерлерге тап болуда. Бүгінгі жаһандану заманында ақпараттық дәуір кезінде жергілікті деңгейде ғана болған қауіп-қатерлерді ғаламдық көлемге көтерілуіне мүмкіндік жасауда. Олай болса, қазіргі мемлекеттер мен қоса халықаралық жүйе де лаңкестікке қарсы тұра алатындай деңгейге шығуы керек. Сонымен бірге, заңсыз нарықтың да кең етек алуы әлемдік жүйені ғана күйзеліске әкеп жатқан жоқ, сондай-ақ ұлттық мемлекеттердің де қауіпсіздігіне нұқсан келтіруде. Экономикалық тұрғыдан артта қалған елдерде нарықтық қатынастар мен демократиялық құндылықтарға қарсы діни экстремизм мен жаппай қыру қаруларын имденуге ұмтылыс орын алған. Соңғы кездері мемлекеттер ішінде орын алған этникалық қақтығыстар да жалпы аймақтық қауіпсіздік негіздерін шайқалтуда. Тіпті адам санының өсуі, онымен үйлесін жатқан көші-қон, жұқпалы дерттер, кедейшілік деңгейінің ұлғаюы сияқты мәселелер де қауіпсіздікке қосымша қатер туғызып жатқанын білеміз.

Яғни, қазіргі заманғы қауіптер мен қатерлердің жаһандану және мемлекеттердің егемендігі ұғымдарымен қатарласып өмір сүруі мен оған әсері өзара арақатынас мәселесін одан бетер өршітіп жіберді. Осыған орай, ортақ мәселелерді шешу жолындағы интеграциялық үдерістерді тереңдету және аймақтық қоғамдастықтың іс-әрекетін біріктіру мақсатында мемлекеттер өздеріне ерікті түрде міндеттемелер алып, өздерінің кейбір функциялары мен өкілеттіктерін мемлекеттерден жоғары деңгейде әрекет жасайтын халықаралық ұйымдарға беруге мәжбүр. Бұл өзін өзі ақтайтын қадам, өйткені бүгінгі заманда мемлекет-тер аймақтық, әлемдік қауіпсіздікті бірлесе отырып қана қамтамасыз ете алады.

Осы ретте, еуразиялық аймақта 2001 жылы құрылған Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) қызметі де аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді негізге алғандығы сөзсіз. ШЫҰ-ның он үш жыл көлеміндегі қызметіне көңіл бөлетін болсақ, мүше-мемлекет басшыларының әрбір кездесуі ең алдымен мемлекет аралық өзара әрекеттестіктің негізінде аймақтағы қауіпсіздік мәселесін қалай қамтамасыз етеміз деген сұраққа жауап іздеп, соған қатысты шешім қабылдаумен болғанына көз жеткіземіз. Осы мәселеде бірқатар нақты іс-шаралар да жүзеге асуда. Олай болса, мүше-мемлекет басшыларының соңғы кездесуінде де аймақтық қауіпсіздік мәселесі назардан тыс қалған жоқ.

2014 жылы 11-12 қыркүйекте Душанбе қаласында (Тәжікстан) Шанхай ынтымақтастық ұйымына (ШЫҰ) мүше-мемлекеттер басшылары Кеңесінің мәжілісі өткен болатын. Саммит барысында аса маңызды мәселелер талқыланып, нәтижесінде бірқатар құжаттар қабылданды.

Аймақтық қауіпсіздік мәселесінде саммитке қатысушылардың ойлары бір арнадан шығып жатты. Осы мәселеде саммит төрағасы, Тәжікстан президенті Э.Рахмон келесі жылы есірткі қауіп-қатерлері мәселелеріне қатысты ШЫҰ-ның аймақтық мәслихатын Душанбеде өткізуді ұсынды. Шын мәнінде де, келесі жылға дейін Ауғанстан аумағынан НАТО әскерлері шығарылатын болса, ауғандық есірткі тасымалы еркіндікке ие болары анық, ол ең алдымен көршілес жатқан Тәжікстан сияқты елдер үшін үлкен қауіп туғызады. Осыған орай Тәжікстан ел басы аймақтық лаңкестікке қарсы құрылымдардың қызметіне, құқық қорғау органдары мен қорғаныс мекемелерінің өзара әрекеттестігіне қашанда қолдау көрсететіндіктерін де атап өткен еді. Жалпы, ШЫҰ көлемінде есірткі тасымалымен күрес жөніндегі бірыңғай құрылым қалыптасқан болатын. Енді міне, Душанбе саммитінде лаңкестікке қарсы күресу үшін бірыңғай құрылым құру ұсынылды. Лаңкестікті жоюға арналған құрылым өз кезегінде әскери одақтан кем емес. Олай болатын болса жалпы жауды жоюда барлық мүше-мемлекеттердің әскери құрамалары бір қолбасшылыққа бағынып, әскери әлеует те пайдаланылатыны сөзсіз. Мұндай шешімге тамыздың аяғында Қытай аумағында өткізілген ШЫҰ тарихындағы ең кең көлемді «Бейбіт миссия 2014» бірлескен әскери жаттығуы өзіндік түрткі болуы ықтимал. Мұндай шешімнің қабылдануының ресми себебі деп таяу арада Ауғанстаннан НАТО әскерінің шығарылуы айтылуда.

Дегенмен, Тәжікстан президенті Э.Рахмон тек талибтерді ғана әскерін қойған жоқ, әлемнің қақтығысты аймақтарындағы күрделі де қарама-қайшылықты жағдайлардың ШЫҰ елдері кеңістігіне де әсерін қарастыра келін, ол: «Біздің барлығымыз, болып жатқан әлемдегі саяси оқиғаларды, мысалы нағыз исламмен ешқандай ортақ ұқсастығы жоқ Ислам Халифатын құруға байланысты Таяу Шығыстағы оқиғалардың біздің аймаққа да тікелей әсер ету мүмкіндігін естен шығармауымыз керек. Кезінде, тек мемлекеттер ғана ие болатын әскери сипаттағы заманауи қарулардың барлық түрі бүгінгі күні қандай да топтың қолына түсуі ерекше алаңдатады», - дей келін, «Біздің ортақ міндетіміз – жаңа қауіптер мен қатерлерге қарсы тұру үшін аймақтық ынтымақтастықты жоғары деңгейге көтеру және кең көлемде ақпараттармен алмасу», - деп нақтылай түсті [1].

Әрине, ШЫҰ-ға мүше-мемлекеттердің бірлескен қауіпсіздік саласындағы жаңа шешімдерге бел буы және Үндістан, Пәкістан мен Иран елдерінің ұйымға мүше болуға жол ашылуы, Еуразиядағы жағдайдың күрделену мүмкіндігінің алдын алу деп ойлауға да болады. Жалпы, болашақта Азияда ұжымдық қауіпсіздік жүйесінің келбетіне айналу мүмкіндігі бар осы алаңға азиялық барлық алдыңғы қатарлы мемлекеттер топтаса бастады. Келесі жылы бұл ұйымға Үндістанмен қатар Пәкістан да мүше болса, ұйымның әлемдік саясаттағы салмағының өсе түсері айқын. Бұдан кейін де ШЫҰ-ның кеңею үрдісі тек алға баспақ. Душанбе саммиті БҰҰ тарапынан бөгет болмаса, мүше болуға ешкімге ешқандай кедергі жоқ екендігін мәлімдеді.

Қырғызстан президенті А.Атамбаев өз кезегінде Орталық Азия мемлекеттерінің арасында екіжақты негізде шекара аудандарындағы өзара сенімділікті нығайту шаралары туралы келісімдердің жобасын дайындау қажеттіліктерін ұсынды. Әрине, ол бұл жерде ШЫҰ-ның негізін қалаған «Шанхай бестігі» тұсындағы шекара мәселелеріне қатысты бесжақты келісімдерді атап өтті. Ол келісімдер сол кездегі бес елдің шекара аймағындағы өзара сенімділікті нығайтуына түрткі болды және ол келісімдер бүгінгі күнге дейін күшінде. Сол орайда Атамбаев: «Бұл келісімдер бүкіл еуразиялық аймақта бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтауға аса зор үлес қосты. Бүгінгі жағдайды ескере отып, біздің барлығымыз сол қол жеткізген келісімнің жетістіктерін мүлтіксіз орындауға тиісінсіз деп есептеймін. Сонымен бірге өзіміздің аймақтағы сенім шараларын нығайту үшін бар күш жігерімізді жұмсауымыз қажет. ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің шекара аудандарындағы сенімділігін нығайту біздің басты басымдылықтарымыздың бірі болуға тиіс деп ойлаймын» - деді [2]. Бұл жерде аталып өткен алғашқы құжаттар Қазақстан, Қырғызстан, Қытай, Ресей мен Тәжікстан басшыларының «Шекара аймағындағы әскери саладағы сенім шараларын нығайту туралы келісімі» (Шанхай қаласы, 1996 ж.) мен «Шекара аймағындағы әскери күштерді өзара қысқарту туралы келісімі» (Мәскеу қаласы, 1997 ж.) болатын.

Қырғызстандық саясаткер М.Қазақпаевтың айтуынша президенттің ШЫҰ саммитінде бұл келісімдерді еске алып, шекара мәселесін көтеруі, қырғыз-өзбек, қырғыз-тәжік қатынастарындағы нағыз өзекті мәселелердің бірі болып саналады [3]. Иә, қырғызстандық президент бұл мәселені жайдан-жай көтерген жоқ. Өйткені соңғы уақыттарда тәжік-қырғыз шекарасында бірқатар келеңсіз оқиғалар орын алған еді. Шекара маңындағы тұрғындар мен шекарашылар арасындағы қақтығыстар барысында тіпті жаралылар мен қаза болғандар да болды. Қырғыздар мен өзбектер арасындағы шекара мәселесі де әлі толыққанды

реттелген жоқ. Саммит барысында қатысушы елдердің президенттері арасында екіжақты кездесулер орын алғанымен, өкініштісі Қырғызстан мен Өзбекстан президенттері арасында мұндай кездесудің болмауы. Талқылауға салатын шекара мәселесі арасында Сох анклавты бірінші орында. Дегенмен, қырғыз-тәжік шекарасы бойынша алға жылжу болды. Кездесу барысында екі басшы толыққанды делимитациялау үдерісін бастауға келіскен еді.

Сондай-ақ, Қырғызстан президенті А.Атамбаев Орталық Азия мемлекеттері аумақтарындағы есірткі қауымдастықтарының ұйымдастыруымен ықпалдасу үдерісінің күш ала бастауы да алаңдататынын тілге тиек етті. Бұл жөнінде: «Жағдай есірткіні таратуға қарсы бірлескен әрекеттердің тиімді жұмыс жасайтын жүйесін қалыптастыру бойынша батыл шешім қабылдауды талап етеді. Сонымен бірге бізге лаңкестікке, сепаратизмге және экстремизм мен ұйымдасқан қылмысқа қарсы әрекеттерді әрі қарай мақсатты түрде жалғастыра беру қажет деп ойлаймын», - деп аймақтық қауіпсіздік мәселеріне ерекше тоқталып өтті [4].

Бүгінгі әлемдегі күрделі жағдайлар мен көптеген әртүрлі қатерлердің жиілеп кетуіне қарсы тұру талабы ШЫҰ шеңберіндегі өзара әрекеттестікті арттыра түсуге итермелейтіндігіне Ресей президенті В.Путин де тоқталып өтті.

«Аймақтағы осындай дүрдаразды аудандардың бірі - бұл Ауғанстан. Ауғандық құрылымдарға тәртіп сақтауды қамтамасыз ету жауапкершілігін беру үдерісін мұқит бақылаудамыз», - деп В.Путин алдында ғана Ауғанстан президентімен кездесуінде де осы мәселеге көңіл бөлінгендігін білдіреді [5].

Оның сөзіне қарағанда тар көлемде өткен кездесу барысында басқа да өзекті мәселелермен қоса Украинадағы жағдайға қатысты ойларының бір арнадан шыққанын атап өткен болатын. Ауғанстан мен Украинадағы саяси дағыстардағы Өзбекстан президенті И.Кәрімов та өз баяндамасында жан-жақты тоқтала кетеді. Оның пікірінше, ауғандық мәселені күшпен немесе қару арқылы шешуге болмайды. «Елдегі соғыс жылдарында бейбіт өмірден мүлде хабары жоқ ауғандықтардың тұтас бір жаңа ұрпағы өсіп жетілді. Үстіміздегі жылдың маусым айында өткен Ауғанстан президентіне сайлау көрсеткендей ауған халқы қантөгісті соғыс пен зорлық-зомбылықтан, ұзақ мерзімді қайыршылық күй мен күйзелістен әбден мезі болды. Бүгінгі олардың аңсағаны бейбітшілік пен тұрақтылық, өз тағдырларын өздері айқындау құқына ие болу», - деп атап өтті [6].

Өз ойын әрі қарай жетілдіре келе, И.Кәрімов: «Қауіпсіздікті қамтамасыз етуді қолдаушы халықаралық күштерді Ауғанстаннан шығару қауіп-қатердің ұлғаюына және тұрақсыздықтың кең етек алуына, лаңкестік және экстремистік іс-әрекеттердің кеңеюіне соқтыруы мүмкін екендігін, сонымен бірге есірткі тасымалының көлемінің арта түсуі тек Орталық Азияның кең-байтақ аймағын ғана емес, сондай-ақ одан да тыс алыс аймақтарды да шарпитуына есеп бере алуымыз керек. Осындай болжауы қиын жағдайда кейбір саяси күштер мен оларды қолдаушы мемлекеттердің саяси дүрбелеңге түрткі болып, Ауғанстандағы жағдайды тіпті ушықтыра түспеуіп жоққа шығаруға болмайды. Қысқаша айтқанда – бүгінгі Ирактағы жағдайдың қайталануы ықтимал», - деп есептейді [7].

Қазақстан мемлекет басшысы да саммитте жасаған баяндамасында ШЫҰ көлемінде қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықты тереңдете түсу қажеттілігіне баса көңіл бөлді. Мемлекетаралық қатынастарда дүрдараз туғызатын мәселелердің алдын-алу, кез-келген даулы мәселені бейбіт жолмен шешу сияқты пікірлер айтылды. «Аумақтық және аймақтық қақтығыстарды реттеу бойынша ынтымақтастық тетіктерін құру тұжырымдарының заман талабына және уақытқа сай екендігі айқын. Тағы бір мәселенің – судың Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде іс жүзіндегі шешімі – ол ШЫҰ-ның су комитетін құру», - деп өз ойын білдірді [8]. Шын мәнінде де, ШЫҰ мүше-мемлекеттері арасында су мәселесі де өте өзекті, даулы мәселе десе болады. Сол себепті аймақтық қауіпсіздікке қатер туғызатын мәселелерді ұжымдық ынтымақтастық негізінде шешу жолдарын айқындаған дұрыс. Осы орайда мемлекет басшылары халықаралық және аймақтық қауіпсіздіктің өзекті мәселелерін ұйымның болашағымен үйлестіре отырып талқыға салды. ШЫҰ-ға мүше-мемлекеттердің Сыртқы істер министрлігі кеңесіне «ШЫҰ-ның 2025 жылға дейінгі даму стратегиясын» дайындау тапсырылды.

Душанбе саммитінде ШЫҰ-ға мүше-мемлекеттер басшыларының Кеңесі мәжілісінің қорытындысы бойынша 2014 жылдың 12 қыркүйегінде он бір аса маңызды құжаттарға қол қойылды. Бұл құжаттардың арасында аймақтық қауіпсіздік мәселесіне қатысты басым бағыттар «ШЫҰ-ға мүше-мемлекеттер басшыларының Душанбе декларациясында» атап өтілген. Декларацияның кейбір тармағына тоқталатын болсақ:

- Мүше-мемлекеттер әрі қарай да аймақтық қауіпсіздік пен тұрақтылықты, өзара ізеттілікті, теңдік пен сенімділікті, жаһандық қауіптер мен қатерлерге бірлесе қарсы тұруды, ШЫҰ кеңістігін ұзақмерзімді бейбітшілік, достық, тату көршілестік, өркендеу мен үйлесімді аймаққа айналдыру мақсатында саяси, экономикалық және ізгілік саласындағы ынтымақтастықты кеңейтуді қамтамасыз ету өздерінің бағыты екендігін растайды...

- Мүше-мемлекеттер ШЫҰ шеңберінде лаңкестікпен, сепаратизммен, экстремизммен, заңсыз есірткі айналымымен, психотропты заттар және оларды дайындайтын қоспа заттармен (прекурсор), шекара аралық ұйымдасқан қылмыспен және халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы күрес шараларын белсенді түрде жалғастыруға келісті. Мүше-мемлекеттер аталған қауіптер мен қатерлерге қарсы күресте ниет танытқан елдермен, аймақтық және халықаралық ұйымдар мен олардың құрылымдарымен екіжақты да, көпжақты да шеңберде бірлесе отырып өзара әрекеттестікке дайын екендіктерін білдірді. Мүше-мемлекеттер қауіпсіздіктің жаңа қатерлеріне қарсы әрекет етуде ШЫҰ мүше-мемлекеттерімен әрі қарай да іс жүзіндегі ынтымақтастығын қолдайды [9].

Әрине, Душанбе саммитінің декларациясында ШЫҰ елдері халықаралық қауіпсіздік пен стратегиялық тұрақтылыққа нұқсан келтіретін зымырандарға қарсы қорғаныс жүйесін біржақты ұлғайтуға қарсы екендіктерін де білдірді. ШЫҰ елдері «ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету басқа мемлекеттердің қауіпсіздігінің есебінен жүзеге асуына келісе алмайтындықтарын» жеткізді. Мұндай мәселелер тек барлық мүдделі мемлекеттердің қатысуымен саяси-дипломатиялық құралдардың негізінде шешілетіндігін алға тартты.

Душанбе саммитінде қабылданған құжаттардың мазмұны мен мәні - аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ШЫҰ-ның тұрақты басымдылықтары болып қала беретіндігін көрсетті. Сонымен бірге, ұйымның қызметі әскери-саяси одақ құруды көздемейтіндігін дәйектегенімен, негізгі қағидаттарының бірі - мүше-елдердің мүддесіне қарсы бағытталған заңсыз әрекеттерге жол берілмейтіндігі.

Жалпы, ШЫҰ-ға мүше-мемлекеттер арасындағы өзара қарым-қатынастарда әлі де шешімін іздеген кейбір күрделі мәселелер кездескенімен, ұйым мүшелеріне сырттан қауіп-қатер төнетін болса, олар стратегиялық әріптестіктен одақтық қатынастарға көшуге дайын екендіктерін Душанбе саммитінде әлемге жеткізе алды. Осының өзі аса жоғарғы деңгейдегі кездесудің басты өзегі болды.

Ал, Шанхай ынтымақтастық ұйымының болашақта жаңа мүшелердің есебінен кеңеюі әлемдік тепе-теңдіктің Батыстан Шығысқа ауытқуына әкелуі әбден мүмкін.

1. Филатов С. Душанбинский саммит ШОС, как «декларация намерений в адрес США и НАТО» // <http://www.imperiva.by/politics.html?id=22125> (16.09.2014).

2. Саммит ШОС в Душанбе: Курс на расширение // <http://news.tj/ru/node/194924> (13.09.2014).

3. Казакпаев М. "Президент, подняв на саммите ШОС вопросы границ, затронул самую актуальную проблему" // <http://www.for.kg/news-283173-ru.html> (15.09.2014).

4. Саммит ШОС в Душанбе: Курс на расширение // <http://news.tj/ru/node/194924> (13.09.2014).

5. Латухина К. Лидеры ШОС обсудили Украину и Афганистан // <http://www.rg.ru/2014/09/12/sammit-site.html>.

6. Саммит ШОС в Душанбе: Курс на расширение // <http://news.tj/ru/node/194924> (13.09.2014).

7. Там же.

8. Там же.

9. Главы стран ШОС подписали документы по итогам заседания на саммите // <http://www.for.kg/news-282785-ru.html> (12.09.2014).

ШОС и проблемы региональной безопасности: Душанбинский саммит (11-12.09.2014)

Алиппбаев А.Р., Бюжеева Б.З. – КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, e-mail: aman19@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются основные проблемы, которые являются основой взаимодействия государств-членов ШОС в рамках обеспечения региональной безопасности. В этой связи главными задачами Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) остаются обеспечение региональной безопасности, борьба с терроризмом, экстремизмом и незаконным оборотом наркотиков. К основным целям ШОС относятся укрепление взаимного доверия и добрососедства между странами-участницами. На очередном саммите ШОС, состоявшемся в сентябре 2014 года в Душанбе, была принята совместная декларация по вопросам региональной безопасности, были подписаны и ряд других документов. В Душанбе было заявлено о необходимости создания не только единой структуры ШОС по борьбе с наркотрафиком, но и единой структуры для борьбы с терроризмом. Фактически это означает старт процесса формирования военного союза, так как противодействие террористической угрозе невозможно без создания общих военных контингентов под единым командованием и совместного использования ресурсов против общего врага.

Ключевые слова: политика, региональная безопасность, сотрудничество, терроризм, экстремизм, наркотики, декларация.

SCO and problems of regional security: Dushanbe summit (11-12.09.2014)
Alipbayev A.R., Byuzheeva B.Z. – KazNU of al-Farabi, Almaty, e-mail: aman19@mail.ru

Abstract: In article the main problems which are a basis of interaction of member states of SCO within ensuring regional security are considered. In this regard the main tasks of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) are an ensuring regional security, fight against terrorism, extremism and a drug trafficking. Strengthening of mutual trust and neighborliness between member countries belong to main objectives of SCO. At the next summit of SCO which took place in September, 2014 in Dushanbe the joint declaration concerning regional security was adopted, were signed also some other documents. In Dushanbe it was declared need of creation not only uniform structure of SCO on fight against a drug traffic, but also uniform structure for fight against terrorism. Actually it means start of process of formation of a military alliance as counteraction to terrorist threat is impossible without creation of the general military contingents under uniform command and sharing of resources against the general enemy.

Keywords: policy, regional security, cooperation, terrorism, extremism, drugs.

УДК 339,5 (73:510)

ЛАТИНСКАЯ АМЕРИКА – КАК ТОЧКА СОПРИКОСНОВЕНИЯ ИНТЕРЕСОВ США И КНР

Р.Алипкызы, Е.Чукубаев – преподаватели кафедры МО и МЭ, Факультет международных отношений, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан; *alipkyzy89@mail.ru*

Аннотация: Работа включает в себя анализ внешнеполитических и геополитических интересов ведущих держав США и КНР в Латинской Америке, так же включающей в себя Центральную Америку и Карибский бассейн. Что на сегодняшний день представляет собой данный регион, и какие преимущества может предоставить экономическое и политическое преобладание в этом регионе. Намерено ли США углублять свою политику «добрососедства», и какие тенденции можно проследить в американо-китайских отношениях.

Приоритетность латиноамериканского направления во внешней политике США обусловлена не только географической близостью, но и большой нестабильностью, которая отличает страны Карибского бассейна и Латинской Америки. Таким образом, США оказываются естественным экономическим партнёром для своих южных соседей. Однако партнёром, который в силу своих позиций в мире, стремится диктовать свои условия и расширять своё влияние.

Ключевые слова: Латинская Америка, США, КНР, внешняя политика

Научно-технический прогресс, новые отрасли в экономике и многие другие процессы толкают мировое общество к дальнейшему развитию, как внутреннему, так и на мировой арене. Латинская Америка не исключение. Она испытывает на себе позитивные и негативные воздействия новой международной обстановки. Неконкурентоспособность товаров, застой в экономике, неустойчивое хозяйственное развитие, рост безработицы, инфляции, социальной напряженности – все это, заставило страны ЛА искать пути интеграции в мировую экономику.

Постепенно, общественно-политические дискуссии привели к необходимости выбора нового консенсуса, которой бы смог вывести регион из кризиса и был бы «противником» неолиберальной практики, как той системы, которая привела регион к разрухе. Национализация некоторых отраслей промышленности, в том числе, с производством товаров лёгкой промышленности, сохранение постоянного роста платежеспособного спроса со стороны населения, – вот то, что должно было стать путём к успеху [1].

США считали регион зоной своих личных интересов, и не желали каких-либо изменений. После нескольких попыток регулирования ситуации, все больше способствовали росту внутрирегиональных союзов.

ЛА провозгласила вектор движения в сторону экономической и политической независимости.

С тех пор региональная интеграция всё наращивала темпы. И в настоящее время связь между отдельными странами ЛА ещё не до конца прочна.

Тем не менее, внутрирегиональная торговля наращивает темпы роста. Перспективы региона зависят от того, насколько правительства смогут укрепить и нарастить тенденцию взаимной торговли внутри регионов и между собой. И, если верить британскому известному журналу «Экономист», именно второе десятилетие двадцать первого века будет латиноамериканским.

Значительные перемены произошли в экономике стран региона. Свидетельством успешности экономической модели является устойчивость перед финансово-экономическим кризисом 2008 г. Замедление темпов экономического роста в США не привело к возникновению глубокого кризиса в экономике латиноамериканских стран, поскольку большинство из них сумело диверсифицировать свои внешнеэко-

номические связи еще до 2008 г. Кроме того, сохранение высоких цен на мировом рынке на экспортные товары из Латинской Америки способствовало сохранению экономической стабильности и проведению масштабной социальной политики, позволившей вытащить из бедности десятки миллионов человек [2].

Внутриполитическое развитие ЛА в последние годы отмечено позитивными тенденциями. В настоящее время регион политически неоднороден: у власти в странах ЛА можно увидеть представителей всего политического спектра.

Среди множества интеграционных объединений можно выделить УНАСУР, объединивший государства Южной Америки, Тихоокеанский альянс (Мексика, Перу, Чили, Колумбия), отличающийся особым динамизмом в экономической сфере, и Сообщество стран Латинской Америки и Карибского бассейна (СЕЛАК), в который вошли все 33 страны региона, включая Кубу, а США и Канада остались за рамками объединения. СЕЛАК во многом возник как альтернатива Организации американских государств, традиционно находящейся под влиянием Вашингтона. Вместе с тем, интеграционные процессы в регионе осложняет наличие целого ряда объединений, дублирующих друг друга, а также внутренние противоречия участников, зачастую мешающие им создавать зоны глубокой интеграции и более эффективно координировать свои действия, в том числе во время кризисных ситуаций.

Субрегиональная политическая и экономическая интеграция в Латинской Америке осуществляется функционированием Общего рынка Южного конуса (МЕРКОСУР), Андского сообщества (АС), Центральноамериканского интеграционного сообщества (ЦАИС), Ассоциации карибских государств (АКГ), Карибского сообщества (КАРИКОМ) и Группы Трех.

Крупнейший из союзов, наиболее динамично развивающийся и влиятельный - МЕРКОСУР, созданный в 1991 г. на основе Асунсьонского договора. По размерам и экономическому потенциалу МЕРКОСУР представляет собой второй (после ЕС) таможенный союз и третью (после ЕС и Североамериканской зоны свободной торговли) зону свободной торговли [3].

Углубление экономической интеграции в Южном конусе сопровождается укреплением МЕРКОСУР как политического образования. МЕРКОСУР придает большое значение вопросам создания системы, гарантирующей выполнение взятых странами-участницами обязательств как неперемennого условия успешного продвижения интеграционных начинаний.

ЛА представляет собой сферу экономических и политических интересов США. Вашингтон прилагает немало сил и направляет огромные бюджетные средства для того, чтобы не только укрепить, но и увеличить своё влияние в этом регионе.

Приоритетность латиноамериканского направления во внешней политике США обусловлена не только географической близостью, но и большой нестабильностью, которая отличает страны Карибского бассейна и ЛА. Помимо этого, здесь находится прекрасный рынок сбыта североамериканских товаров. Таким образом, США оказываются естественным экономическим партнёром для своих южных соседей. Однако партнёром, который в силу своих позиций в мире, стремится диктовать свои условия и расширять своё влияние.

Наиболее эффективным инструментом влияния США в латиноамериканском регионе является экономика. Не секрет, что государства ЛА являются экономически зависимыми от более развитых соседей. И, конечно, США этим успешно пользуется.

Сегодня США активно инвестирует в самые прибыльные отрасли экономики ЛА – в нефтедобывающую отрасль, в горнорудное и промышленное производство. Разумеется, это обеспечивает влияние Белого Дома намного сильнее, чем любая вооружённая сила. Однако и армия США всегда остаётся наготове, чтобы, в случае необходимости, поддержать интересы государства. Таковы реалии современного мира, в котором доминирует сильнейший.

Впрочем, многие страны ЛА постепенно стремятся играть собственную роль в мировой политике.

Реальностью современной ситуации в ЛА стало резкое обострение конкуренции различных сил в борьбе за влияние на регион. Несмотря на значительный рост абсолютных объемов внешней торговли и инвестиций, относительный вес и влияние США стали заметно снижаться. Доля США в экспорте из ЛА сократилась в 2000-2009 гг. с 60 до 38,6%. В 2009 г. удельный вес США в латиноамериканском импорте составил лишь 33,1% [4].

Отражением снижающегося экономического влияния США на ЛА стали трудности с реализацией проекта ALCA. Ведущие латиноамериканские государства (Аргентина, Бразилия, Венесуэла) все активнее обвиняли США в «двойных стандартах», стремлении максимально широко открыть рынки стран ЛА при сохранении элементов протекционизма для себя.

Еще в 19 веке США уже начали продвигать "доктрину Монро", усиленно вытеснять Европу из ЛА. Во время Холодной войны в прошлом столетии США всеми силами препятствовали проникновению СССР в

регион. Карибский кризис стал уменьшенной копией борьбы за влияние двух стран. После окончания Холодной войны отношения между США и ЛА по-прежнему улучшались, однако такая ситуация наблюдалась недолго, США потеряли интерес к этому региону. А после событий 11 сентября внимание американского правительства было обращено на борьбу с терроризмом, в настоящее время ЛА переживает период политических и экономических изменений, двустороннее сотрудничество утратило новую движущую силу, отношения между США и ЛА охладели [5].

Китай сегодня – мощное влиятельное государство, быстро набирающее силу, фактически будущая сверхдержава. Особенно после 2010 года, когда Китай по ВВП вышел на второе место в мире после США, часть этих положений не стыкуется с глобальным активным мощным позиционированием Китая в мире.

В свое время, выдвигая знаменитую «доктрину Монро», пятый президент США и не думал о том, что принципу «Америка для американцев» могут бросить вызов азиаты. Речь шла исключительно о европейских странах. О том, что эпоха «доктрины Монро» ушла в прошлое, а США теперь рассматривают страны Латинской Америки как равных себе партнеров, официально было объявлено госсекретарем США Джоном Керри в программной речи в штаб-квартире Организации американских государств в Вашингтоне. Одновременно китайские эксперты отмечали, что США, отказываясь от «доктрины Монро», все равно ставят задачу «продвигать и защищать демократию». Китай же навязывать кому-то свою модель развития не намерен. Определенную роль в налаживании отношений Пекина и стран Латинской Америки сыграло и то, что часть государств этого региона, например, Куба и Венесуэла, открыто выступают против гегемонии США, а задачей своей политики называют построение социализма. Для Китая ЛА – это, прежде всего, поставщики сырья, а не единомышленники. Китай последовательно усиливает свое влияние в Южной Америке, руководствуясь стратегией «мирного возвышения» в тылу у США.

Экспортноориентированная экономика Китая и нехватка природных ресурсов вынудили Китай активизировать поиски источников ресурсов и новых рынков сбыта. Минеральные, энергетические и сельскохозяйственные ресурсы ЛА и, в первую очередь, нефть, медь, железная руда и соя привлекли внимание Пекина. Китай использует подход к развитию отношений со странами ЛА, в основе которого лежат экономические взаимодополняемость и обоюдовыгодность. Это стало возможным благодаря двум группам факторов. Во-первых, США отошло от участия в делах региона. Джордж Буш младший был сфокусирован на борьбе с международным терроризмом, и в качестве приоритетных региональных направлений рассматривались Ближний Восток и Юго-Восточная Азия, а сменившая ее в 2009 г. администрация Барака Обамы столкнулась с необходимостью выработки мер по преодолению мирового финансово-экономического кризиса и вывода США из экономической рецессии. Во-вторых, многие латиноамериканские страны проявили встречную заинтересованность в развитии отношений с Китаем. Укрепление отношений с Китаем рассматривалось ими в контексте задач снижения зависимости от США. В процессе реализации своей политики Пекин придерживается принципа «непровоцирования» США.

В рекордно короткие сроки Китаю удалось занять лидирующие позиции в структуре внешнеторговых связей многих государств ЛА. Так, в 2009 г. он являлся важнейшим экспортным рынком для Бразилии и Чили, Коста-Рики, Перу и Венесуэлы. Латиноамериканские страны экспортируют в Китай первичную продукцию и сырье, а импортируют готовую промышленную продукцию.

К концу 2010 г. прямые накопленные китайские инвестиции в Латинской Америке насчитывали 43,9 млрд долл., или 13,8% совокупных накопленных инвестиций Китая, а прямые иностранные инвестиции (ПИИ) КНР в Латинской Америке в 2010 г. достигли 10,5 млрд долл., что составило 15,3% всех ПИИ Пекина в мире. Для отдельных латиноамериканских государств Китай стал важным источником инвестиций [6].

Пекин готов проложить новый путь из Атлантики в Тихий – создать альтернативу Панамскому каналу. В итоге регион, который США привыкли считать своим «задним двором», постепенно переходит в сферу влияния Китая.

В целом можно прогнозировать дальнейшее увеличение влияния Китая в регионе. Однако, вместе с тем, следует заметить, что к будущему китайско-латиноамериканских отношений все же стоит относиться с осторожным оптимизмом. Китай в Латинской Америке – новый игрок, и как многие формирующиеся отношения, китайско-латиноамериканские контакты отмечены высоким встречным энтузиазмом, за которым скрываются множественные противоречия и потенциальные риски.

Экономики двух стран тесно переплетены друг с другом, это заставляет правительства США и КНР идти на любые меры, чтобы избежать конфликта.

Однако, с того момента, как два десятилетия назад ярлык «ни союзники, ни враги» был впервые навешен на отношения Америки и Китая, мир претерпел немало изменений. Значительный рост могущества

Китай и мировой финансовый кризис, опустошивший экономические системы США и Европы, укрепили ощущение, что Запад клонится к упадку, в то время как остальной мир продолжает наращивать свою мощь [7].

Современная ЛА переживает период быстрой трансформации и приспособления к меняющимся международным реалиям. США казались безусловным лидером в отношениях с ЛА и играли определяющую роль в политике, экономике и финансах большинства составляющих ее государств. Однако в начале XXI в. эта лидерская роль США была поставлена под сомнение. На смену американской гегемонии приходит новая расстановка сил, в рамках которой за влияние в ЛА борются сразу несколько центров. Одновременно с этим сама ЛА обретает все большую самостоятельность на международной арене, наращивает свой потенциал развития. Важную роль в этом процессе играют интеграционные устремления латиноамериканских государств, динамично развивающих свои внешние связи. Пример КНР, вышедшей на 2-е место среди экономик мира, может стать референтной моделью для латиноамериканских стран, что, безусловно, повысит уровень китайского влияния в регионе. А это не может не затрагивать интересы США, чья «мягкая сила» является одним из рычагов реализации внешнеполитической стратегии глобального лидерства. На этом фоне обращает на себя внимание модель решительного разворота латиноамериканских стран в сторону Азиатско-Тихоокеанского региона.

1. Клочковский Л.Л. Латинская Америка в современном мире. Расстановка основных сил и перспективы развития // Латинская Америка, 2011, № 11, с. 34.

2. Сударев В.П. США после выборов: перспективы нового латиноамериканского курса // Латинская Америка, 2009, № 7, с. 41-42.

3. Яковлев П.П. Внешняя политика

4. Крылов С., кандидат исторических наук, советник Посольства России в Венесуэле. Дипломатия Латинской Америки

5. Лузянин С.Г. «Внешняя политика Китая: региональные и глобальные аспекты».

6. Лузянин С.Г., Внешняя политика Китая до 2020 г. Прогностический дискурс.

7. Миньсинь Пэй, Как Китай и Америка видят друг друга ("Foreign Affairs", США) И почему все идет к столкновению

АҚШ пен Қытай арасындағы мүдделер жанау нүктесі ретіндегі Латын Америкасы

Алипқызы Р., Чукубаев Е.С. – Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының оқытушылары, Халықаралық қатынастар факультеті, аль-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан; alipkyzy89@mail.ru

Аңдатпа: Жұмыс, сондай-ақ Орталық Америка және Кариб бассейні кіреді, сыртқы саясат және Латын Америкасындағы Қытай мен Америка Құрама Штаттарының ірі державалардың геосаяси мүдделерін талдауды қамтиды. Бұл бүгін аймақты білдіреді және қандай пайдасы аймақтағы экономикалық және саяси үстемдік қамтамасыз ете алады. Америка Құрама Штаттары «тату көршілік» өз саясатын тереңдетуге ниетті және қандай үрдістер АҚШ-Қытай қарым-қатынастары көруге болады ма.

Сыртқы саясат ғана емес, географиялық жақындығы, сонымен қатар Латын Америкасы мен Кариб сипаттайтын үлкен тұрақсыздық туындаған АҚШ-тың басым оңтүстік бағыт. Осылайша, Америка Құрама Штаттары, оның оңтүстік көршілеріміз үшін табиғи экономикалық әріптесі болып табылады. Әлемде олардың лауазымы бойынша, олардың шарттарды қоя және оның ықпалын кеңейтуге ұмтылады алайда, серіктес.

Тірек сөздер: Латын Америка, АҚШ, Қытай, сыртқы саясат

Latin America - as a point of contact between the interests of the United States and China

Alipkyzy R., Chukubayev E.S. – International relation and world economy department lecturers, International relation faculty, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan; alipkyzy89@mail.ru

Abstract: Article includes the analysis of foreign policy and geopolitical interests of the leading powers of USA and People's Republics of China in Latin America which is also including Central America and the Caribbean Region. That today represents this region, and what advantages economic and political prevalence in this region can provide. Whether it intends to deepen the USA the policy of "neighborliness", and what tendencies can be tracked in the American-Chinese relations.

Priority Latin American direction in US foreign policy is caused not only by geographical proximity, but also a great instability that characterizes the Caribbean and Latin America. Thus, the United States are natural economic partner for its southern neighbors. However, partner, who by virtue of their position in the world, seeks to dictate their terms and expand its influence.

Keywords: Latin America, USA, China, foreign policy

ШАНХАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Ғ.Арғынбек – Абай атындағы ҚазҰПУ 6МО20200-Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты, guliaz_01_01@mail.ru

Ғылыми жетекші: Меңілбаев Ғ.А. – т.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, kai_1960@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада халықаралық ұйымдар арасындағы ең бір беделді болып табылатын ШЫҰ туралы және Қазақстан үшін Шанхай ынтымақтастық ұйымының мақсат-міндеттерінің маңызы орасан екені баяндалған.

Қазақстан ШЫҰ-ға үлкен маңыз береді әрі ұйымның қалыптасуын ұйымдастыруға қатысуын басымды міндет деп санайды. Яғни, ШЫҰ Қазақстанның сыртқы саясатында аса маңызды орын алады, себебі Қазақстан Евразия кеңістігіндегі территориясы мен табиғат байлығы орасан мемлекеттердің бірі болып есептеледі. Сондай-ақ, автор бұл ғылыми мақалада Қазақстанның бейбітшілікті, қауіпсіздік пен тұрақтылықты бекемдеу және көп қырлы ынтымақтастықты қолдауға үлес қосуға қабілетті құрылым мүше мемлекеттер арасында өзара сенімді, достықты және тату көршілікті нығайту барысында маңызды роль атқарып отырғаны зерделенген.

Тірек сөздері: Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ), ТМД, БҰҰ, халықаралық ұйым, халықаралық терроризм, халықаралық қауымдастық.

Шанхайда бес мемлекет – Қазақстан, Ресей, Қытай, Қырғызстан, Тәжікстан 1996 жылы 26 сәуірде «Шекара аймағында әскери салада сенімді бекіту туралы келісім шартқа» қол қойып, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының (ШЫҰ) негізін қалады. Сол кезде ұйым «Шанхай бестігі» деп аталғанымен, кейін 2001 жылғы саммитте «Шанхай бестігіне» Өзбекстанның қабылдануымен Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы деп аталды. Саммиттен кейін «Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының құру туралы» Декларация жарияланды. Сонымен бірге «Терроризм, сепаратизм және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы» деп аталатын тағы бір маңызды құжат қабылданды [1].

Қазақстанның ШЫҰ-ға қатысуы Қытаймен және Ресеймен, сондай-ақ ұйымға мүше басқа да елдермен ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған сыртқы саяси бағытқа толық көлемінде жауап береді. Осыған байланысты берік құқықтық базаға негізделген Ресеймен қарым-қатынас көпқырлы және прагматикалық сипатқа ие болуымен ерекшеленеді. Өзара ынтымақтастық пен түсіністіктің жемістілігіне екі ел арасындағы тарихи маңызы зор әлемдегі ең ұзақ құрғақтағы шекараның делимитациялануы айғақ бола алады. Шекаралық аудандардағы байланыстардан бастап, ғарыш саласындағы біріккен жобаларға дейін Қазақстан мен Ресейдің ынтымақтастығы жарасып отырғандығын көрсетеді.

Қытаймен сауда-экономикалық ынтымақтастық та ырғақты дамып келеді. Осы тұрғыдан алғанда, Қытайға тартылатын мұнай құбыры құрылысы, айтарлықтай бөлігі Қазақстан аумағы арқылы өтетін транс-азиялық темір жол магистралі уағдаластықтарының маңызы зор. Аталған жобалардың жүзеге асуы Қытаймен тауар айналымын айтарлықтай ұлғайтуға мүмкіндік береді.

ШЫҰ шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастық Қазақстанның Бүкіләлемдік сауда ұйымына өту үрдісіндегі позициясын бекемдей түсуге оң ықпал ететіні күмәнсіз. Қазіргі кезде мемлекеттік орғандар біздің Ұлттық мүддеміз сенімді қорғалуы үшін үлкен жұмыс жүргізу үстінде.

ШЫҰ мемлекеттердің ұжымдық қауіпсіздік мәселелерін бірігіп шешуге деген ұмтылыстан туындаған ұйым. Сонымен қатар, саяси, экономикалық және мәдени-гуманитарлық ынтымақтастық мәселелеріндегі бірлескен іс-қимылдар да аталған ұйымға қатысы бар ауқымды салалар болып табылады.

Бүгінгі күні ШЫҰ-ның негізгі міндеттері мен мақсаттары мыналар:

- мүше мемлекеттер арасында өзара сенімді, достықты және тату көршілікті нығайту;
- аймақта бейбітшілікті, қауіпсіздік пен тұрақтылықты бекемдеу және көп қырлы ынтымақтастықты қолдау;
- лаңкестікке, сепаратизм мен экстремизмге, есірткі мен қару-жарақтың зансыз айналымына. Транс-ұлттық қылымыстың басқа да түрлеріне, ШЫҰ қызметінің тиімділігін арттыру миграцияға қарсы бірлескен іс-қимыл таныту;
- саяси, сауда-экономикалық, қорғаныс, құқық қорғау, табиғат қорғау, мәдениет, ғылыми-техникалық, білім беру, энергетикалық, көліктік, несие-қаржылық және басқа да салаларда ортақ мүдде туындататын аймақтық ынтымақтастықты тиімді ынталандыру;
- жан-жақты және тең деңгейдегі экономикалық өсімге, әлеуметтік және мәдени дамуға оң ықпал ету;
- әлемдік экономикаға интеграциялану қадамдарын үйлестіру;

- мүше мемлекеттер мен олардың Ұлттық заңдылықтарына және елдердің халықаралық міндеттемелеріне сәйкес адамның құқы мен негізгі бостандықтарын қамтамасыз ету;
- өзге мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен қарым-қатынас қалыптастыру әрі дамыту;
- халықаралық жанжалдардың алдын алу мен оларды бейбіт реттеуде өзара іс-қимыл жасау;
- ХХІ ғасырда пайда болатын проблемаларды шешудің кілтін бірлесіп іздеу [2].

Қазіргі таңда Шанхай Ынтымақтастығы Ұйымы елдерімен бірге күн тәртібінің өзекті проблемалары ретінде жаһандық экономика мен экология мәселесі талқылап келеді. Орталық Азиядағы тұрақтылықтың негізі болып табылатын іскерлік және қоғамдық топтар арқылы қаржы және экономикалық құрылымдардың осы аймақта дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін біржақтылықты қажет ететіні сөзсіз.

Мұның үстіне ШЫҰ-ға мүшелік Қазақстанның түрлі интеграциялық бастамалары мен басқа да интеграциялық жобалар шеңберіндегі ынтымақтастығына қарсы келмейді, керісінше оларды толықтыра түседі. Мәселен, Қазақстан үшін Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы шеңберінде ЕурАзЭҚ-ты дамыту басты бағыт болып қала бермек. Өйткені, оның әлеуетін толықтай пайдалану біздің Ұлттық мүдделерімізге сәйкес келуімен қатар, ұзақ мерзімді перспективалар тудыратынымен де қызықтырады.

Шанхай ынтымақтастық ұйымының басты міндеті мен мақсаты өңірде қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету болып қала береді.

Бүгінде діни сипаттағы соғыс ошақтарына айналған Ирак, Сирия, Украина, және Ауғанстан мен Пәкстандағы жағдайлар ШЫҰ-ын алаңдататыны белгілі. Ондағы тұрақсыздық өңірдегілерге де жағымсыз әсер ететіні анық.

Терроризм заң шеңберінен тыс жолмен, қорқыныш ұялату үшін зорлық көрсету актілерін жасау арқылы, қазіргі кезде территориялық және ұлтаралық қайшылықтарды шешу тәсіліне айналып барады. Халықаралық терроризм, оның барлық түрінде, ұстанған жасыл, қызыл, қара және т.б. жалауының түсіне қарамастан, бүгінгі күннің өте ауыр мәселенің біріне айналды. Ұйымдасқан қылмыстың, оның ішінде террористік әрекеттің қарқынды дамып кетуі, осы қылмыстар шеңберінің кеңеюіне әкелін соқты.

Ал, ШЫҰ-ның терроризммен күрес, аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, гуманитарлық проблемаларды шешу, энергетикалық ынтымақтастықты дамыту, төтенше жағдайлардың алдын алу мен зардаптарың жою басымдықтары Қазақстанның, АҚШ-ты қоса алғанда, Батыс елдерімен ынтымақтастығына еш қарсы келмейді.

Қазақстан өркениетті қоғамның халықаралық терроризмге қарсы күш-жігеріне қосылды. Еліміз аталған қатерді ауыздықтауға бағытталған нақты ұсыныстарын тұрақты түрде енгізіп келеді.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер өз мемлекеттерінде терроризм актілерін, соның ішінде басқа мемлекеттердің мүдделеріне қарсы бағытталған актілерді әзірлеу және жүзеге асыру әрекеттерін тыйып тастайтын болады, террорлық, сепаратистік және экстремистік қызметі үшін айыпталған немесе соларды жасады деп күмән келтірілген адамдарға рұқсат етпейді және мұндай адамдарды ШЫҰ-ның басқа мемлекеті тарапынан тиісті қайырылым болған жағдайда мүше мемлекеттің қолданыстағы заңнамасына қатаң сәйкестікке береді.

ШЫҰ-ның Өңірлік террорға қарсы құрылымының жұмысын жетілдіру және тиімділігін арттыру мақсатында шаралар қолданылып келеді.

ШЫҰ халықаралық терроризм мен күрес аясында оның материалдық базасын, ең алдымен, қару-жарақтың, оқ-дәрілердің, жарылғыш заттар мен есірткінің заңсыз айналымына, трансшекаралық ұйымдасқан қылмасқа, жасырын көші-қон мен жалдамалылыққа қарсы күрес арқылы жоюға байланысты проблемеларды шешу маңызды. Террористтердің жаппай қырып-жою қаруының компоненттері мен оларды жеткізу құралдарын және ақпараттық террорды пайдаланудың алдын-алуға айрықша назар аударған жөн.

Терроризмді, сепаратизм мен экстремизмді қаржыландыруға, соның ішінде заңсыз жолмен алынған табыстар мен құралдарды жария етуге қарсы тұру ШЫҰ аясында терроршылыққа қатысты деп күмән келтірілген адамдар мен ұйымдардың ақша аударымдары, қаржы қаражаттарының қозғалысы мониторингінің бірыңғай көзқарастары мен стандарттарын талдап жасауды, сондай-ақ ШЫҰ-ның тиісті халқаралық күш-жігерге белсенді қосылуын теңеурінді қажеттілікке айналдырып отыр.

Бұған қоса, Қазақстан ШЫҰ иелік ететін бірқатар басымдықтарды басшылыққа алады. Мысалы, ШЫҰ-да, өзге интеграциялық бірлестіктермен салыстырғанда, (ТМД, ЕурАзЭҚ, т.б.), қандай да бір мемлекет үстемдік құрмайды. Бұл Шанхай үрдісіне қатысатын барлық мемлекеттерді ұйымға кіретін барлық елдердің мүддесі есінеде алынатын өзара қолжетімді шешімдер іздеуге итермелейді. Бұл Қазақстанға да өзінің ролі мен беделі артуын пайдалана отырып, өз мүдделерін жылжыту үшін барынша үлкен жағдайлар жасауға мүмкіндік туғызады.

Осылайша, Қазақстанның ШЫҰ-ға қатысуы оның ұлттық мүдделерімен толық сәйкес келеді. Оның үстіне, бұл елдің тұтастай алғанда аймақтық және әлемдік тұрғыдағы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолында маңызды бағыттарды жүзеге асыруға оң ықпал етеді.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев ШЫҰ қызметінде елдің сыртқы саяси бағытын жүргізу үшін барынша тиімді форматқа қол жеткізді. Сондай-ақ, Қазақстанның басқа да сыртқы саяси ынтымақтастық институттарымен қарама-қайшылығы болмау жағын ескеру керек [3].

Қорытындылай келсек, Шанхай ынтымақтастық ұйымы шекаралық мәселелерді шешу үшін құрылғаны белгілі. Бүгінгі күнге дейін бұл ұйым Шанхай бестігі деп аталатын. Ал қазірге кезде, оған қатысушы мемлекеттер шекараға қатысты барлық мәселені оңтайлы шешін алған соң, бұл ұйымның да міндеттері өзгере бастады. Сондай-ақ, Шанхай ынтымақтастық ұйымы өз шеңберін кеңейту мақсатында, жаһандану үдерісін басынан кешіріп отыр. Себебі, ұйымның қатарына Иран, Үндістан, Пәкістан және т.б. мемлекеттер қосылуға ниет білдірін отырғаны белгілі. Аталған мемлекеттер, ШЫҰ-ның соңғы басқосуларына бақылаушы ретінде қатысып келді және осы ұйымға байланысты интеграциялық алпауыт Одақтарға бәселелес болу үшін, Ресей мен Қытайдың тарапынан жаңа одақ қалыптастыру ісі жүзеге асырылып жатқандай деп пайымдайды саясаткерлер.

Бүгінгі таңда көпвекторлы саясат мәселесі көп көтерілуде. Атап айтсақ, Қырғызстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасында НАТО-ның әскери базаларының бар болуы немесе жұмыс істеп тұруы. Осы жағынан алып қарайтын болсақ, бұл мемлекеттердің екі жақпен де бірдей қарым-қатынаста екенін көруге болады. Ал олардың өздері мұны көп векторлы саясат деп түсіндірін отыр.

ШЫҰ-ның болашағына байланысты айтатын болсақ, ол БҰҰ-ның бүгінгі жағдайын басынан кешін, ештеңеге әсер ете алмайтын, халықаралық деңгейдегі ұйымның қарапайым атрибутына айналуы мүмкін. Белгілі мөлшерде әртүрлі саладағы байланыстар болып тұрады, бірақ бірте-бірте өз ықпалын жоғалтуы ықтимал.

Қазақстан Республикасы осы ұйымның мүшесі болу арқылы өзінің шекаралық мәселелерін дау-дамайсыз шешін алды. Бұған маңызды жетістік деп қарау керек. Ал біздің мемлекеттің бұл ұйымдағы атқаратын рөліне келетін болсақ, ол анау айтқандай маңызды емес. Сонымен қатар, оны күшейтуге талпынып та жатқан жоқ.

1. Шанхайская организация сотрудничества (ШОС): история и цели создания // <http://ria.ru/spravka/20120606/664859152.html>

2. Лукин А. Шанхайская организация сотрудничества: проблемы и перспективы — "Ситуация в Центральной Азии и Шанхайская организация сотрудничества: четвертая международная конференция - 2004 // Китай (ШИИИ) 2004. - стр 221-246;

3. Назарбаев Н.Ә. Әріптестік // Егемен Қазақстан 2005 ж. 6 шілде

Место и роль Казахстана в ШОС

Г.Аргынбек – Магистрантка 2-курса специальности БМО20200 Международные отношения, guljaz_01_01@mail.ru

Научный руководитель: Менилбаев Г.А. – к.и.н., доцент кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая, kai_1960@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена анализу перспектив развития крупнейшего интеграционного объединения в Азии – Шанхайской организации сотрудничества, главными акторами в котором выступают Россия, Китай и Казахстан.

Шанхайская организация сотрудничества как новый международный институт заняла прочную позицию в политической жизни стран Центральной Азии. Сегодня под эгидой ШОС реализуется несколько крупных проектов, способных резко изменить жизнь региона, а в более широком плане – поменять баланс сил на евразийском континенте в пользу Китая. В числе этих многообещающих проектов – Свободное торговое пространство ШОС и уже функционирующая Региональная антитеррористическая структура – первая в своем роде на пространстве.

Кроме того, ШОС стала проявлять амбиции политического актора, чьи интересы простираются за пределы коллективных и узконациональных интересов стран-участниц, а также имеют ярко выраженный геополитический характер. Организация стремится охватить ключевые области жизнедеятельности ЦА, в то же время нацеливая государства-члены на консолидацию их внешнеполитических усилий для решения отдельных общих задач. С некоторых пор Организация предпринимает практические шаги к тому, чтобы выступить в роли системообразующего фактора, парадигмы развития региона, обеспечивающей главные условия для прогресса ЦА – ее безопасность и возможности для эффективного взаимодействия стран-участниц.

Ключевые слова: Шанхайская Организация Сотрудничества (ШОС), СНГ, ООН, международная организация, международный терроризм, международное сообщество.

The role of Kazakhstan in the SCO

G.Argynbek – 2th course master specialty of International relations - 6MO20200, guliaz_01_01@mail.ru

Scientific supervisor: Menylbaev G.A. – c.h.s., associate professor of chair International relations, KazNPU named after Abai, kai_1960@mail.ru

Abstract: This article is devoted to the analysis of prospects of development of the largest integration association in Asia – the Shanghai Cooperation Organization as the main actors in which act Russia, China and Kazakhstan.

The Shanghai Cooperation Organization as new international institute took a strong position in political life of the countries of Central Asia. Today under the auspices of SCO some large project capable sharply to change region life, and in wider plan – to change balance of forces on the Eurasian continent in favor of China are realized. Among these promising projects – Free trade space of SCO and already functioning Regional anti-terrorist structure – the first in own way on space.

Keywords: The Shanghai Cooperation Organization (SCO), CIS, UN, international organization, international terrorism, international cooperation.

УДК: 339(574)(510)

ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙ – СТРАТЕГИЯЛЫҚ ӘРІПТЕСТЕР

Әсен Әлия – Абай атындағы ҚазҰПУ 6МО20200-Халықаралық қатынастар мамандығының
2 курс магистранты, alivamo81k@mail.ru

Ғылыми жетекші: Шалтықов Ә.И. – с.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар
кафедрасының профессоры, 87773871151@mail.ru

Андатпа: Мақалада Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы стратегиялық қарым-қатынастар туралы айқын көрсетілген. Қазақстан тәелсіздігін алғашқылардың бірі болып таныған, шығысымыздағы көрші, экономикасы дамығын ҚХР мен ҚР арасындағы экономикалық қатынастардың жылдан жылға қарқынды дамып келе жатқаны және Қазақ елі мен Қытай елінің энергетикалық саладағы әріптестігі стратегиялық маңызға ие екендігі туралы жазылған. Сонымен қатар осы екі елдің Еуразия кеңістігінде, Орталық Азия аймағында тараптардың ынтымақтастық тұстары мол екендігі, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының қауіпсіздік, экономикалық салалар жағынан да атқаратын міндеттері, алатын орны туралы айтылған.

Тірек сөздер: Еуразия, сауда-экономикалық қатынастар, ШЫҰ, келіссөздер, сыртқы саясат, ынтымақтастық, декларация, энергетика, инвестиция, әскери, дипломатиялық, Орталық Азия, Каспий теңізі, мұнай.

Қазақстанның сыртқы саясатының ең бір алғашартты бағыттарының бірі Қытай Халық Республикасы-мен ынтымақтастық болып табылады. Қытай Қазақстан мемлекетінің қауіпсіздігі мен экономикалық дамуына әсер ететін ең негізгі сыртқы субъектілердің бірі. Ол Қазақстанды Еуразияның көлік түйініне айналдыратын «кілт» болып табылады. Шығыс жағалудағы Қытайдың Ляньюьған теңіз айлағы Үрімші, Алматы, Ташкент және Теғеран қалалары арқылы Парсы шығанағындағы Бендер- Аббас айлағымен теміржолмен байланысқан. Осылайша Орталық Азия елдері ашық теңізге, сонымен қоса, Теғеран- Стамбұл бағдары арқылы, содан кейін Еуропаның темір жолдарымен ғолландтық Роттердам айлағына дейін шыға алады. Сөйтіп, Еуропа елдерімен байланыс жақсаруда. Қытай- Қазақстан достық қатынасы екі елдің де ішіндегі исламның фундаменталистік сепаратистік көрінісіне қарсы тиімді құрал болып табылады. Қытай-Қазақстан сауда-экономикалық байланысы 1990-1991 жж. тәуелсіздікті жариялағаннан кейін орнатылды.

Қытай мен Қазақстан ақырындап экономикалық ынтымақтастық саласының қарқынын өсіріп, кеңейтуде. 1997 жылдан бастап Қытай жағы Қазақстанның мұнай салсын 8 жыл бойына инвестициялайды, соның ішінде жалпы сомасы 9,5 млрд. АҚШ долларына Каспий маңы аймағынан Синьңзянь жаққа қарай құбыр тарту құрылысы салынды, әлбетте, бұл екі мемлекет арасындағы тауар айналымының көбеюіне алып келді. ҚХР мен ҚР арасында Каспий жағалауында орналасқан Қазақстандағы көмір сутегінің 4 кеңшін барлау, өңдеу және операциялар жүргізу туралы келісім бар.

Айта кету керек, екі жақты Қазақстан Қытай қарым- қатынастары қазіргі кезде жақсы дамуда. 2009 жылдың басында Қытайдағы қазақ диаспорасы 1 млн. 65 мың адам болды және біздің отандастарымыздың шетелдегі ең көп санды колониясы болып табылады. Қазақтар негізінен мына үш округте: Іле- Қазақ автономиялық облысында (Алтай, Іле, Тарбағатай округтері), ШҰАР- дағы Мори- Қазақ, Баркөл- Қазақ уездері, Ганьсу провинциясындағы Ақсай- Қазақ автономиялық уезінде, сонымен бірге аздаған мөлшерде Пекин қаласында тұрады. ШҰАР-дағы қазақтар (7,5%), ұйғырлар (46,5%) мен хань (38,7%) ұлтына қарағанда үшінші орында келеді.

Қазақ халқына, қытайлықтардың көзқарасы бойынша, өте жеңіл талап қойылды: қалаларда тұратын қазақтар екі, ауыл тұрғындары үш, ал өте шалғай жерлерде тұратындар төрт бала өсіруге құқықтары бар. Тәуелсіз ел болғалы Қазақстанға Қытайдан 600 мың адам қайтты. Тек 2009 жылдың ішінде 12 мың адам квота бойынша Қазақстанға көшіп келді. Қытайдан келген оралмандар көбіне Шығыс Қазақстан және Алматы облыстарында тұрады (1).

Қазақстан мен ҚХР арасындағы дипломатиялық қарым-қатынас 1992 жылғы 3 қаңтардан бастап орнады (2). 1992 жылғы ақпанда Алматыда Қытайдың елшілігі ашылды. Екі ел арасында сауда-экономикалық, мәдени, әскери байланыстар дами бастады. Екі елдің арасындағы қауіпсіздік жөнінде келіссөз 1993 жылы қазан айында Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қытайға барған сапарынан басталды. Екі елдің арасында достық жөнінде Декларацияға қол қойылды.

Қазақстан Қытаймен қарым-қатынастарды егемендік алмай тұрып дамыта бастады. 90-жылдардың басына орта кездерінде дейін Қазақстанға Қытай тауарлары молынан келе бастады, ал біздің көп адамдар Қытайға баратын жаңа мамандықты – «шоп саяхатшылықты» игерді. 1994 жылы сауда-саттық қарым-қатынастарды бір қалыпқа келтіру ретінде Қазақстан билігі екі ел арасына визалық режим енгізді. 1995 жылы «СНПС-Ақтөбемұнайгаз» АҰ құрылды, одан кейін Батыс Қазақстан-Қытай мұнай құбыры салынды. 2005 жылдан бастап екі ел арасындағы стратегиялық бірлестік жөніндегі келісімге қол қойылды (3).

1994 жылғы 26 сәуірде екі ел үкіметі шекара мәселесіп түпкілікті шешу жөнінде келісімге келіп, шекара анықталды. 1995 жылы ақпан айында Қытай, АҚШ, Ресей, Ұлыбритания және Франциядан кейін Қазақстанның қауіпсіздігіне кепілдігін білдірді. 1996 жылы 26 сәуірде Шанхайда ҚХР, Ресей, Қазақстан, Қырғыстан, Тәжікстан басшылары шекара мәселелері бойынша Шанхай келісіміне қол қойды. 1998 жылы 3 шілдеде Шанхай келісіміне қатысушы 5 ел басшылары Алматыда бас қосты. 2001 жылы бұл одаққа Өзбекстан да қосылды.

Қазақстанның шекарасында Қытайдың ядролық Лобнор полигоны жақын орналасқан. 1964 жылдан бастап 1996 жылға дейін қытайлықтар полигонда 45 сынақ өткізді. Бұл сынақтар өте ауыр медициналық және экологиялық мәселелерді тудырды. Қазіргі уақытта полигон жабық, жұмыс істемейді.

Екі ел арасындағы қарым-қатынас ең алдымен сауда экономикалық қатынастармен байланысты. Қазақстан Қытайға жез, текстиль, минералдар сатады, ал Қытайдан машиуалар, химиялық өндірістің өніміп, текстиль заттарын және т.б. заттарды сатып алады.

2003жылы Ху Цзинь Тао біздің елге сапарға келгенде екі елдің арасында достық, жақсы көршілестік және әріптестік 5 жылға созылатын жөнінде ел басшылары Декларация мен Келіссөз қабылдады. Қазақстанның ядролық қару жарактың таралмауына қосылғанын Қытай өте жоғары бағалайды. Декларацияда Қытайдың еш уақытта Қазақстанға қарсы ядролық қару жарақ қолданбайтынын тағы да растады.

Қазақстан мен Қытайдың энергетикалық саладағы әріптестігі стратегиялық маңызға ие. 2003-2008 жылдарға жоспарланған әріптестік бағдарламада екі ел арасында мұнай газ саласында қарым-қатынасты әрі қарай дамыту белгіленген. Қазір екі елдің арасында мұнай құбыры салынды. Келешекте газ құбыры да салынбақшы.

Тәуелсіздік алғалы Қазақстан мен Қытай арасында көршілік қатынастар жақсы дамып келеді, әсіресе, саяси, экономикалық, әскери техникалық және мәдени қызметтестік Қытайдың Синьңзян провинциясымен жақсы дамуда. Синьңзян арқылы Қазақстан Қытайдың ішкі және жақсы дамыған аумақтарымен, солтүстік-шығыс Қытаймен және Шығыс Азия елдерімен байланыс жасай алады.

Қытай-Қазақстан саудасына қарасақ, Қазақстан аймақтағы ең қолайлы әріптес болып саналады. 2000 жылдан бастап мемлекеттер арасында бірнеше келісім шарттарға қол қойылды. Қазақстан 1997-2003 жылдар арасында Қытайдың технолоғиялық көмек, коммуникациялық жабдық пен көлік құралдарын 45млн. долларға алды. Қазақстан Қытай армиясынан қосымша әскери қару-жарақ алуды көздеп отырғанын білдірді. Қазақстан бірлескен анитеррорлық қимылдарда Қытай тәжірибесін қолдануға тырысады. 2007жылы қабылданған Қазақстанның жаңа әскери доктринасы қауіпсіздік мәселесінде Қытаймен екі жақты қарым қатынастың айырықша маңыздылығын көрсетеді. Есірткі контрабандасы мәселесінің өршуі барысында шекаралық әріптестік басымдық болып табылады. 2008 жылдан бері екі мемлекет есірткі сатушыларға қарсы бірлескен бірнеше операция өткізді.

Сонымен, қазіргі кезде екі елдің қарым-қатынасының қарқынды дамып келе жатқанына куә боламыз.

Қытайдың Шыңжан Ұйғыр автономиялық Республикасында Қазақстанның да көрмелері өгіп тұрады. Биылғы жылы ШҰАР-дың орталығында қазақстандық көрме өтті. Бұл көрмеге Қазақстаннан 15-ке жуық біздің өнеркәсіп орындары қатысты, бірақ біздің елден Қытайға көбіне шикізат қана болды. Келешекте шекаралық сауда дамыту бағытында қытайлықтар Қазақстаннан кондитерлік, минералдық су және жүн мен иленбеген тері сияқты заттарды алуды ойлайды. ШЫҰ-дың онжылдық мерейтойының алдында алты

елдің әскери басшылары 2012-2013 жылдарға әскери және қауіпсіздік сақтау істестік құжаттарына қол қойды. Қытай және Қазақстан қорғаныс министрлері «екі елдің әскерінің өзара қарым-қатынастарының жоғары деңгейде дамып келе жатқанын мәліметтеді. Қытай қорғаныс министрі Қазақстанның Матыбұлақ полигонында өткен жылы болған «Бейбітшілік тапсырма-2010» іліміне жоғары баға бере отырып, ШЫҰ әріптестерінің аймақтық қауіпсіздікті сақтау және өзара әскери қарым-қатынастардың дамуына ерекше көңіл аударды (4).

Осы жылғы маусым айының ортасында Астанада Тәуелсіздік сарайында Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше елдер мемлекет басшылары кеңесінің отырысы өтті. Кездесуде Қазақстан ШЫҰ -ның төрағасы болып тағайындалды. Бұл жағдай біздің елдің, тәуелсіздігіміздің және ұйымның өзінің мерей-тойлық жылымен аяқталғалы отыр. Біздің төрағалығымыздың жылында «Қауіпсіздік және ынтымақтастық жолындағы он жыл» ұраны астында 110-нан бірлескен шара өткізілді. Н.Ә. Назарбаевтың айтуынша, «Бейбітшілік тапсырма – 2010» бірлескен кең көлемдегі антитеррорлық жаттығуы өтті» (5).

Қытай Қазақстан мен Ресей арақатынасындағы тепе-теңдікті сақтайтын фактор болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан ҚХР мен Орталық Азия мемлекеттерінің ара қатынасындағы байланыстырушы буын қызметін атқарады. Осылайша, Қазақстан мен Қытай арасындағы кез келген қатынас екі мемлекетке де тиімді. Қазақстанның Қытаймен көрші болуы кездейсоқтық емес, тағдырдың жазуы ретінде қабылданады және барлық отандық ведомстволардың қалтқысыз бақылауын талап етеді. Шығыс көршіміз – миллиардтаған халқы бар, экономикалық даму қарқыны таң қаларлықтай жылдам және дипломатикалық дәстүрі, әскери-саяси қызметі мықты ел ғана емес, сонымен қатар, ядролық державалар тобына жататын, қарулы күштері белсенді дамып келе жатқан мемлекет. Қытай армиясы қазіргі уақытта әлемнің есепсіз көп армиясы саналғанымен де, оның мықты легиондарының санатына кірмейді. Соның арасында ҚХР-дың ядролық бағдарламасымен бүгінде оның басшылығы қолға алып отырған қарулы күштерді жетілдіру бойынша шаралары әлемнің алдыңғы қатарлы стартегиялық институттарының үнемі бақылауындағы нысана қызметін атқарады (6).

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасындағы мемлекеттік шекара мәселесінен ешбір кем түспейтін, трансшекаралық өзендер мәселесі әлі күнге дейін шешімін таппай отыр. 2008 жылдың 8 тамызында Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасының арасында трансшекаралық өзендер проблемасына қатысты жүргізілген екі жақты келіссөздерде айтарлықтай алға басу байқалды. Қытай жағы бұдан былай да өзара тиімділік қағидасы бойынша осы мәселені шешуді жалғастыра беретіндігін хабарлады.

Сөйтіп, Қазақстанның сыртқы саясатының алғышарты бағыты болып Қытаймен ынтымақтастықты дамыту болып табылады.

1. Каукенова Т. Вызовы оралманов из Китая. - Журнал «Yox ropuli». №5. (09)- 1-15 апреля 2009г.
2. Чжен кун Фу. Геополитика Казахстана: между прошлым и будущим. - Алматы: «Жеті Жарғы», 1999. - 416 б.
3. Осында.
4. Панорама, №10, 18 марта 2010 г. С.5
5. Егемен Қазақстан, № 255 (26653), 16 06. 2011
6. Жоламанова Г. О некоторых аспектах казахстанско- китайского сотрудничества в рамках ШОС. - [Аналитик.-Алматы.- 2008.- №1](#)

Казахстан и Китай – стратегические партнеры

Асен Алия – магистрантка 2-курса специальности БМО20200 Международные отношения,

alivamo81k@mail.ru

Научный руководитель: Шалтыков А.И. – д.п.н., профессор кафедры международных отношений

КазНПУ им. Абая, 87773871151@mail.ru

Аннотация: В данной статье анализируются проблемы взаимоотношений между двумя соседями - Китаем и Казахстаном за годы независимости нашей страны, воплотившейся в стратегическое партнерство и дружбы между народами. Автор подчеркивает важность этого направления в обеспечении энергетической и экономической безопасности республики, потому что именно эти сферы способствует укреплению стратегических отношений двух стран. Автор подробно анализирует роль и значение международных переговоров по данному вопросу, на которых страны ищут ответы на многие вопросы для развития экономики.

Ключевые слова: Евразия, торгово-экономические отношения, ШОС, договоры, внешняя политика, сотрудничество, декларация, энергетика, инвестиции, военный, дипломатический, Средняя Азия, Каспийски море, нефть.

Kazakhstan and China – strategic partners

Assen Aliya – 2th course master specialty of International relations - 6MO20200 alivamo81k@mail.ru

Scientific supervisor: A.Shaltykov – d.p.s., professor of chair International relations, KazNPU named after Abai, 87773871151@mail.ru

Abstract: The article analyzes the problem of relations between the two neighbors - China and Kazakhstan during the years of independence of our country, embodied in the strategic partnership and friendship between peoples. The author emphasizes importance of this direction in providing energy and economic security of the republic, because these spheres promote strengthening of the strategic relations of two countries. The author in detail analyzes a role and value of the international negotiations on the matter on which the countries look for answers to many questions for development of economy.

Keywords: Eurasia, trade and economic relations, SCO, contracts, foreign policy, partnership declaration, energy, investment, military, diplomatic, Central Asia, Caspian sea, oil.

УДК: 930 (574) «653»

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МИРОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ООН
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

Ж.М.-А. Асылбекова, Д.Искакова – *Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: i.dana.m@mail.ru*

Аннотация. Одной из главных задач ООН, на сегодняшний день, является поддержание мира и безопасности во всем мировом сообществе. Миротворцы могут участвовать в переговорах между воюющими сторонами конфликта и привлекать внимание мирового сообщества к менее локальным проблемам, тем самым, открывая двери для коллективных действий по достижению мира и безопасности. На сегодняшний день, ООН опирается на четыре важные компонента: превентивная дипломатия ООН, миротворчество, операции по поддержанию мира, пост-конфликтное миростроительство. К этим четырём аспектам, можно добавить гуманитарный аспект.

Миротворческая деятельность ООН, от превентивной дипломатии до разумного применения силы, несмотря на все свои недостатки, является действенным способом в урегулировании и решении конфликтов. Организация Объединенных наций продолжает сохранять действующую роль в Уставе. Операции ООН по поддержанию мира, опирающиеся на полувековой опыт в этой области, являются незаменимым методом сохранения мира.

Ключевые слова: ООН, миротворческая деятельность, мировое сообщество, дипломатия.

Одной из главных задач ООН, на сегодняшний день, является поддержание мира и безопасности во всем мировом сообществе. Согласно Уставу ООН, государства-члены должны решать конфликты мирными средствами и воздерживаться от применения военной силы против других государств.

Операции Организации Объединенных наций, как главное средство решения конфликтных ситуаций, носят универсальный характер. Это, в свою очередь, укрепляет их правомерность. Миротворцы могут участвовать в переговорах между воюющими сторонами конфликта и привлекать внимание мирового сообщества к менее локальным проблемам, тем самым, открывая двери для коллективных действий по достижению мира и безопасности.

Для успеха операции необходимы определенные предпосылки. Предпосылки включают в себя стремление воюющих сторон конфликта, определенную цель и задачи, политическую и экономическую поддержку мирового сообщества, обеспечение людских ресурсов, необходимых для решения конфликтов.

Такая поддержка может потребовать вклада и со стороны негосударственных участников. «Арабская весна» продемонстрировала как гражданские волнения и недовольства могут быть использованы в интересах различных политических сил.

Историки установили наличие выраженной обратной зависимости между развертыванием миротворцев и военными потерями: чем шире масштабы операций по поддержанию мира, тем меньше военные потери, причем как в краткосрочном, так и в долгосрочном планах. Этот вывод был сделан в двух недавно проведенных независимо друг от друга исследованиях учеными университета Британской Колумбии и специалистами корпорации «Рэнд» [1]. Исследователи этой корпорации рассмотрели восемь завершённых операций ООН по поддержанию мира: в Бельгийском Конго, Намибии, Сальвадоре, Камбодже, Мозамбик, Сьерра-Леоне и Восточном Тиморе. Проведенный ими анализ позволил сделать вывод, что две третьих этих операций были «успешными».

Кроме того, было установлено, что ООН обеспечивает оптимальные институциональные рамки для всех миссий в области государственного строительства благодаря относительно низкой затратности,

высокой эффективности и высокой степени международной законности операций ООН. Также операции являются весьма эффективным инструментом направления постконфликтных обществ в сторону достижения прочного мира и демократического правления и самой эффективной формой международного вмешательства из всех ныне известных.

Некоторые факторы оказывают влияние на успех любых операций ООН по поддержанию мира и безопасности. Во-первых, подробный анализ проблемы: причины, факторы, породившие данную проблему. Во-вторых, должен быть установлен мир между враждующими сторонами. В-третьих, стороны, которые участвуют в конфликте, должны прекратить боевые действия и предоставить ООН решать проблему. Кроме того, стороны должны дать свое согласие на развертывание миссии ООН.

Для этого необходимо определенное время, время для установки мира и создания институтов для решения конфликтных ситуаций.

На протяжении всего существования ООН, Организация Объединенных наций играет важную роль по поддержанию мира и в предотвращении международных кризисов, а также в урегулировании конфликтов.

Но на сегодняшний день, в условиях глобализации, произошли изменения в области международной безопасности. Все мировое сообщество столкнулось с так называемыми «новыми угрозами» [2], к которым относятся, международный терроризм, распространение оружия массового уничтожения, ядерный терроризм, затяжной характер внутренних вооруженных конфликтов. Эти угрозы подрывают стабильность и безопасность отдельных стран, регионов и всего мирового сообщества.

Изменилась природа конфликтов. Конфликты стали носить затяжной характер, внутрисударственный характер. Это, в свою очередь, гражданские конфликты между группами населения, которые отличаются друг от друга по таким признакам, как раса, этническая принадлежность, религия, культура.

В ходе чрезвычайного заседания Совета Безопасности ООН 1992 г., страны-лидеры обратились к Генеральному Секретарю ООН Бутрос-Гали с просьбой написать рекомендации по усилению роли ООН в превентивной дипломатии, миротворчестве и в поддержании мира всего мирового сообщества.

Генеральный Секретарь Б.Бутрос-Гали в 1992 г. выдвинул ряд предложений в своем докладе «Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира» [3].

Бутрос-Гали затронул новые аспекты миротворчества ООН:

1. Развертывание операции ООН на территории той страны, где намечается конфликт (до начала военных действий).

2. Создание специальных военных подразделений и их применение, если встанет вопрос о необходимости прекращения огня, что выходит за рамки миссии по поддержанию мира.

3. Активное участие региональных организаций для коллективного поддержания мира и безопасности мирового сообщества.

В итоге, после чрезвычайного заседания Совета Безопасности ООН, Генеральная Ассамблея Организации вручила Бутросу-Гали открытый мандат на осуществление превентивной дипломатии и усиление роли ООН в урегулировании международных кризисов.

Были сформулированы четыре направления:

1. Превентивная дипломатия ООН.
2. Миротворчество.
3. Операции по поддержанию мира.
4. Постконфликтное миростроительство.

Превентивная дипломатия ООН - дипломатические действия, направленные на предотвращение конфликтов, на недопущения конфликтов и на ограничение распространения конфликтов. Подобная деятельность включает меры доверия - такие, как систематические обмены военными миссиями; выявление фактов для получения информации и прояснения запутанных ситуаций; раннее предупреждение негативных явлений, включая стихийные, превентивное развертывание сил ООН и других сил; создание демилитаризованных зон.

Также, превентивная дипломатия ООН исходит из того, чтобы не привлекать излишнее внимание мирового сообщества. Так как, участие третьих сторон может затруднить разрешение конфликтных ситуаций.

Миротворчество - один из главных способов разрешения конфликтов. Миротворчество – взаимодействие, сотрудничество, поддержание связей (дипломатических, экономических, политических) между государствами. В период существования ООН, «миротворчество» оставалось одним из приоритетных направлений деятельности Организации. Под «миротворчеством» обычно понимается мирное сотрудни-

чество, взаимодействие сторон, уничтожение угроз. Миротворческая деятельность, как совокупность мер по урегулированию и разрешению конфликтов, включает в себя мирные средства разрешения конфликтов в соответствии с главой VI Устава ООН, и в некоторых случаях с использованием силовых элементов, осуществляемые на основании главы VIII Устава ООН [4].

Лица, занимающиеся миротворческой деятельностью, называются миротворцами. В 1988 г. Нобелевский комитет присудил эту премию миротворческой деятельности ООН.

Операции по поддержанию мира (ОПМ) включают военный, полицейский и гражданский персонал, который ставит целью обеспечение безопасности и политической поддержки и оказание содействия миростроительству на начальном этапе. Сейчас силы по поддержанию мира чаще развертываются с целью не только прекращения огня, но и содействия политическому урегулированию. Это предполагает привлечение сил по поддержанию мира к такой деятельности, как сбор оружия, обезоруживание и демобилизация ополчений и т.д. Из пассивного наблюдателя войска по поддержанию мира превращаются в активного участника процесса политического урегулирования. У операций ООН по поддержанию мира, несомненно, есть некоторые уникальные преимущества, которых ни у кого больше нет, включая универсальный характер их мандата и богатый опыт организации таких операций.

Постконфликтное миростроительство включает комплексные аспекты действий ООН, направленных на прочное достижение мира и безопасности в мире. Выступая на заседании Совета Безопасности ООН, 16 апреля 2010 г., Генеральный Секретарь ООН Пан Ги Мун, заявил: «Мы должны придерживаться всестороннего подхода к миростроительству. Это означает учет как аспектов безопасности, так и политических и социально-экономических аспектов. Это означает вовлечение национальных, двусторонних, региональных и международных субъектов, и это означает слаженность, координацию и общее видение...» [5].

На сегодняшний день, ООН опирается на эти четыре важные компонента. Хотя, характер конфликтов прогнозировать трудно.

К этим четырем аспектам, можно добавить гуманитарный аспект.

Операции по поддержанию мира - один из способов оказания помощи странам, которые страдают от конфликтов. Целью становится оказание помощи этим странам, создавая, при этом, условия политического, экономического характера. Например, содействие для обеспечения безопасности населения конфликтующих стран, поощрение мер укрепления доверия, проведение выборов, установление законности, экономическое и социальное развитие страны.

Основной принцип в миротворческой деятельности ООН, заключается в присутствии Организации Объединенных наций в конфликтных странах, для того, чтобы решить международные кризисы мирным способом - переговоры.

Следует отметить, что операции ООН по поддержанию мира осуществляются с согласия противоборствующих сторон и предусматривают развертывание миротворческих сил для обеспечения уже подписанного соглашения, достигнутого этими сторонами. Однако в отдельных случаях Совет Безопасности может принимать решения, направленные на то, чтобы заставить государства-члены принять все необходимые меры для достижения поставленных целей.

Принудительные действия Организации Объединенных наций применялись несколько раз. В качестве примеров можно привести события в Персидском заливе, Сомали, Руанде, Гаити, Боснии и Герцеговине, Албании и Восточном Тиморе. Принудительные операции осуществляются не под командованием ООН, а какой-либо одной страны или группы стран. Например, командование международными силами, развертывание которых в Восточном Тиморе санкционировал Совет Безопасности в 1999 г., осуществляла Австралия; в их состав входили военнослужащие из 27 государств-членов. В Боснии и Герцеговине многонациональные силы, возглавляемые НАТО, в 1995 г. сменили миротворческую силу ООН. В июне 1999 г. Совет Безопасности санкционировал международное присутствие сил безопасности в Косово; они действуют под руководством НАТО и совместно с одной из миротворческих миссий ООН - Миссией ООН по делам временной администрации в Косово.

В каждом конкретном случае перед сформулированными миротворческими силами ставятся определенные задачи. Они могут осуществлять наблюдение за прекращением огня; устанавливать буферные зоны; помогать бывшим противоборствующим сторонам выполнять мирные соглашения; обеспечивать безопасность при доставке гуманитарной помощи; оказывать помощь в проведении демобилизации бывших участников военных конфликтов и их возвращении к нормальной жизни; реализовывать программы разминирования; наблюдать за проведением выборов или организовывать их проведение; контролировать соблюдение прав человека.

Операции Организации Объединенных наций подразделяется на две категории:

1. Миссия небольшого числа офицеров (военные наблюдатели), которые следят за контролем прекращения огня между противоборствующими сторонами, выводом войск.

2. Миротворческие силы национальных контингентов, которые служат буфером между конфликтующими сторонами.

На сегодняшний день, не все страны переживают конфликты или втянуты в них. Однако страны должны сопоставлять риски и быть начеку. Неготовность стран принимать меры по урегулированию конфликтов может привести к распространению широкомасштабных конфликтов и угроз не только на регионы, но и на все мировое сообщество. Таким проблемы, как вред окружающей среде, терроризм, незаконный оборот наркотиков и оружия, также могут породить широкомасштабные кризисы всего мира.

Вообще, операции по поддержанию мира были распространены и в годы «холодной войны», когда они использовались для ослабления напряженности и урегулирования конфликтов между государствами путем развертывания невооруженных или легко вооруженных воинских контингентов, составленных из военнослужащих нескольких стран и действовавших под командованием ООН, между вооруженными силами бывших противоборствующих сторон.

Окончание «холодной войны» привело к радикальным изменениям характера операций ООН. После краха «биполярной системы», Организация Объединенных наций, избавившись от противоборства двух систем, стала проводить более крупные, широкомасштабные и многоплановые операции ООН.

Для удовлетворения возросшего спроса на комплексные операции по поддержанию мира в 1992 г. был создан Департамент операций по поддержанию мира (ДОПМ) [6].

На современном этапе перед операциями по поддержанию мира стоят колоссальные вызовы. За последние несколько лет был отмечен значительный рост спроса на операции по поддержанию мира. В связи с необходимостью проведения новых комплексных и многоаспектных миссий, массированного развертывания военного и гражданского персонала и борьбы со случаями сексуальной эксплуатации и сексуальных надругательств в среде миротворцев, у ООН возникли небывалые трудности.

Организация продолжает предоставлять поддержку для стабилизации ситуаций, возникших после заключения неустойчивых мирных соглашений, и оказывать содействие в процессах политического перехода.

В мае 2006 г. ДОПМ ООН руководил 18 операциями в пользу мира в самых разных уголках планеты, в которых участвовали в общей сложности почти 89.000 военнослужащих, полицейских и гражданских сотрудников. По сравнению с 2000 г. этот показатель увеличился более чем в 5 раз, по сравнению с маем 2005 г. - более чем на 10.000 человек, а с мая 2004 г. - более чем на 22.000 человек. ООН занимает второе место в мире после США по численности развернутых вооруженных сил [7].

В декабре 2014 ООН руководила 16 миротворческими миссиями в Африке, на Карибах, на Ближнем Востоке, в Америке, Европе и Азии. Всего же с начала миротворческой деятельности в 1948 г. ООН провела 69 операций. [8]

Таким образом, подводя итоги, можно сказать, что миротворческая деятельность ООН, от превентивной дипломатии до разумного применения силы, не смотря на все свои недостатки, является действенным способом в урегулировании и решении конфликтов. Организация Объединенных наций продолжает сохранять действующую роль в Уставе. Операции ООН по поддержанию мира, опирающиеся на полувековой опыт в этой области, являются незаменимым методом сохранения мира.

1. Федоров В.Н. «Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в 21в.». - М, 2005.

2. Кулагин В. М. *Международная безопасность*. - М, 2007. - С. 58.

3. Гали Б.Б. *Повестка дня для мира*. - Нью-Йорк, 1995.

4. Заемский В. Ф. *Современные проблемы миротворческой деятельности ООН // Международные отношения*. - 2008. - №5. - С. 14-19.

5. *Выступление Генерального Секретаря ООН Пан Ги Муна на заседании Совета Безопасности «Постконфликтное миростроительство» 16 апреля 2010/ Центр новостей ООН // Режим доступа: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2010/pv6299.shtml> (дата обращения 29 октября 2014).*

6. Шустов В. *Способна ли ООН вести войну?* // *Международная жизнь*. -2000. - №11.

7. *Основные факты об Организации Объединенных Наций*. – М, 2005.

8. www.un.org/en/peacekeeping/operations/

Қазіргі кезеңдегі әлемдік бейбітшілікті қолдау жолындағы БҰҰ-ның негізгі аспектілері
Ж.М.-А. Асылбекова, Д.Искакова, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: i.dana.m@mail.ru

Аннотация: Бүгінгі күні БҰҰ ең басты мақсаттарының бірі болып барлық дүниежүзілік қауымдастықта бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау болып табылады. Достастырушылар қақтығыстың соғысушы тараптары арасындағы келіссөздерге қатысып және дүниежүзілік қауымдастықтың назарын жергілікті мәселелерге аударуға тырысады, осының нәтижесінде бейбітшілік пен қауіпсіздікке жету бойынша ұжымдық әрекеттерге жол ашады. Бүгінгі күні, БҰҰ төрт маңызды компоненттерге негізделді: БҰҰ сақтандыратын дипломатиясы, бітімгершілік әрекет, бейбітшілікті қолдау бойынша операциялар, қақтығыстан кейінгі бейбітшілікті құру. Осы төрт аспектілерге гуманитарлық аспектіні де қосуға болады.

Сақтандыратын дипломатиядан бастап күшті ақылмен пайдалануға дейін БҰҰ достастырушы қызметі, өзінің барлық кемшіліктеріне қарамастан, қақтығыстарды реттеу мен шешу барысында ықпалды әдіс болып табылады. Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғыда әрекетті ролін сақтауды жалғастырып келеді. Осы саладағы жарты жылдық тәжірибеге негізделген БҰҰ бейбітшілікті қолдау мен сақтау бойынша операциялары бейбітшілікті қолдау мен сақтаудың таптырмайтын әдісі болып табылады.

Тірек сөздер: БҰҰ, бейбітшілік қолдау, дүниежүзілік қауымдастық, дипломатия

Some aspects of contemporary UN peacekeeping

Zh. M.-A. Asylbekova, D.Iskakova, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: i.dana.m@mail.ru

Abstract: One of the main tasks of the UN today, is to maintain peace and security in the world community. Peacekeepers may participate in negotiations between the warring parties of conflict and bring the world's attention to the less local problems, thereby opening door for collective action to achieve peace and security.

Today the United Nations is based on four major components: the UN preventive diplomacy, peacemaking, peacekeeping, post-conflict peacebuilding. It is necessary to add to these four aspects also a humanitarian aspect. UN peacekeeping activities, from preventive diplomacy to a reasonable use of force, despite all its shortcomings, is an effective way in the settlement and resolution of conflicts. The United Nations continues to maintain a valid role in the Charter. Peacekeeping operations of UN, based on a half a century of experience in this field, is an indispensable method of preserving peace.

Key words: UN, peacekeeping, world community, diplomacy

УДК 314:351.755.361 (574)

СОВРЕМЕННАЯ ЕВРАЗИЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ И КАЗАХСТАН

Ж.М.-А. Асылбекова, Е. Надежук – *Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: nadejuk@mail.ru*

Аннотация. Глобализация является одной из главных характеристик современного мира. Республика Казахстан является частью мирового процесса глобализации. Она активно участвует в поиске, разработке принципов этого процесса и осуществлении его основных направлений. С окончанием переговоров о заключении нового расширенного соглашения о сотрудничестве между Казахстаном и Европейским Союзом в октябре 2014 г., постоянное членство в АСЕМ поднимает Казахстан на совершенно новый уровень в структуре евроазиатских международных отношений. Членство в АСЕМ дает Казахстану отличную дополнительную возможность непосредственно участвовать в разработке стратегических решений, продвигать свое видение и понимание, свою концепцию международного развития среди ключевых фигур на мировой арене. Это возможность непосредственно влиять на жизненно важные международные процессы.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, Казахстан, Европейский Союз, международные отношения.

Глобализация является одной из главных характеристик современного мира. Каждая страна в разной степени участвует в ней. Мы наблюдаем процесс интеграции в абсолютно всех областях - политической, экономической, культурной и гуманитарной. Конечно, это процесс очень сложный, потому что страны с очень разным уровнем экономического развития и совершенно разной ментальностью принимают в нем участие. Они могут иметь изначально разные цели, задачи и восприятие своей роли в изменяющемся мире. Так что для достижения эффективного уровня взаимодействия, иногда даже просто для выживания, необходима трудная и кропотливая совместная работа всех заинтересованных сторон.

Республика Казахстан является частью мирового процесса глобализации. И она не "дрейфует" в этом процессе. Она активно участвует в поиске, разработке принципов этого процесса и осуществлении его основных направлений.

Географическое положение нашей страны является уникальным во многих отношениях. Одной из его основных особенностей является тот факт, что Казахстан находится и в Азии, и в Европе. Таким образом,

он изначально является своеобразным символом евразийства. Естественно сочетая в себе и Европу, и Азию, Казахстан связывает эти две цивилизации по-своему.

Как мы знаем, идея евразийства возникла в начале 20-го века, прошла различные этапы и варианты своего развития [1]. Позже талантливый ученый Л.Н. Гумилев разработал и исследовал ее в совершенно новом ракурсе [2].

В конце 20-го столетия евразийство было переосмыслено и доработанные новым поколением мыслителей и политиков и стало основой политического творчества. Без преувеличения можно утверждать, что основной страной, где евразийство получило статус живой политической теории, которая повлияла на практику государственного строительства и международных отношений, стал Казахстан. Нурсултан Назарбаев, Президент Республики Казахстан, вдохнул новую жизнь в идею евразийства, обосновал необходимость ее нового понимания и широкого применения на практике, как парадигмы международного сотрудничества в своей речи в МГУ весной 1994-го года. Восприятие Евразии как единого континента является одной из основ многовекторной международной политики Казахстана [3].

В октябре 2014 года Президент нашей страны приняли участие в 10-м Саммите международной организации **Asia-Europe Meeting (ASEM)**, и Казахстан стал постоянным членом этой организации. Казахстан является вторым государством на постсоветском пространстве, принятым в ASEM (Россия была принята в 2010 году).

Asia-Europe Meeting является межправительственным форумом для диалога и сотрудничества, который был создан в 1996 году для углубления отношения между Азией и Европой, и рассматривает политические, экономические и социально-культурные вопросы, представляющие взаимный интерес. ASEM объединяет 28 государств-членов Европейского союза, 3 других европейских государства, Европейский союз, 22 азиатских государства и Секретариат АСЕАН [4]. Темой ASEM-10 стало "Ответственное партнерство для устойчивого роста и безопасности".

На наш взгляд, постоянное членство в АСЕМ является знаковым событием в истории международной политики Казахстана.

Для подтверждения этого тезиса рассмотрим два ключевых вопроса:

1. Почему постоянное членство в АСЕМ является важным и перспективным для Казахстана?
2. Почему членство Казахстана интересно и выгодно для АСЕМ?

Давайте проанализируем, какие именно положительные или отрицательные стороны может дать Казахстану участие в **Asia-Europe Meeting**.

Что является самой первой целью государства в случае присоединения его к какой-либо международной организации? Прежде всего, государство намерено использовать все возможности и ресурсы, которые может дать ему участие в этой организации. На данный момент Республика Казахстан не входит в список членов таких форумов, как G8 и G20. **Asia-Europe Meeting** является уникальным форумом, который регулярно собирает первых лиц азиатских и европейских стран и дает им платформу для общения в официальной и неофициальной обстановке, для обсуждения ключевых мировых проблем, противоречий, перспектив развития, основных направлений международного сотрудничества и решения сложных вопросов в многостороннем и двустороннем порядке. **Asia-Europe Meeting** собирает вместе не только лидеров стран, но и обеспечивает непрерывный механизм диалога для министров и специалистов по иностранным делам, финансовым, экономическим, культурным, образовательным, экологическим проблемам.

Следовательно, членство в АСЕМ дает Казахстану отличную дополнительную возможность непосредственно участвовать в разработке стратегических решений, продвигать свое видение и понимание, свою концепцию международного развития среди ключевых фигур на мировой арене. Другими словами, это возможность непосредственно влиять на жизненно важные международные процессы.

Доказательством этого является выступление Президента Н.А. Назарбаева на 10-м Саммите **Asia-Europe Meeting**, которое является революционным по своему содержанию. Выступая на пленарном заседании "Продвижение финансового и экономического сотрудничества путем расширения связи Европа-Азия", Президент Назарбаев заявил, что поиск общих ответов на сегодняшние вызовы и угрозы требует совместной европейской и азиатской повестки дня.

"Самый эффективный способ преодолеть существующий кризис - это открыть интеграционный потенциал евразийского региона", - заявил президент.

"Надо изменить парадигму международного сотрудничества, которое предполагает переход к практическим действиям в ликвидации протекционистских барьеров, открытии рынков и увеличении двустороннего товарооборота", - сказал о своем видении будущего сотрудничества между Азией и Европой

Назарбаев. "Более того, сегодня, Азия и Европа должны вновь открыть для себя друг друга и строить принципиально новую основу для сотрудничества. G-Global инициатива Казахстана может стать платформой для согласованных международных действий в области экономики и финансов", - сказал Назарбаев о диалоговой площадке, которую Казахстан предложил в 2012 году. «Казахстан, как полноправный член **Asia-Europe Meeting**, готов предоставить всю возможную поддержку для развития диалога и сотрудничества между двумя частями Евразийского континента", - отметил он в заключение [5].

Во время саммита Назарбаев провел ряд двусторонних встреч со своими европейскими и азиатскими коллегами. Президент Республики Казахстан и канцлер Германии Ангела Меркель обсудили укрепление торгово-экономического сотрудничества, а также обменялись мнениями по наиболее актуальным вопросам международной безопасности. С премьер-министром Великобритании Дэвидом Кэмероном обсуждение было сосредоточено на ряде вопросов в торгово-экономической и инвестиционной сферах, а также международным вопросам. Также состоялась встреча с премьер-министром Нидерландов Марком Рютте, где обсуждались новые инвестиции, торговля, экономические и энергетические проблемы.

Назарбаев также провел переговоры с премьер-министром Италии Маттео Ренци и премьер-министром Венгрии Виктором Орбаном и обсудил торгово-экономические, культурные и гуманитарные проблемы дальнейшего сотрудничества в рамках различных международных организаций.

Среди азиатских лидеров, которые встречались с президентом Назарбаевым в кулуарах саммита, необходимо назвать президента Южной Кореи, премьер-министра Японии и премьер-министра Китая.

Как мы знаем из документов и заявлений АСЕМ- 10, прошедшего под девизом "Ответственное партнерство для устойчивого роста и безопасности", лидеры стран-участников обменялись мнениями по экономическим, финансовым, региональным и глобальным проблемам, а также обсудили традиционные и нетрадиционные вызовы безопасности в духе партнерства между Азией и Европой. Обсуждались пути продвижения вперед с целью создания благоприятных условий для процветания народов через укрепление связей между Азией и Европой, подчеркивалась важность поддержания мира, безопасности и стабильности.

Участники подчеркнули значимость связей между двумя регионами для экономического процветания и устойчивого развития, важность содействия свободному и беспрепятственному перемещению людей, информации, знаний и идей, а также развития институциональных связей. Участники форума призвали к созданию интегрированной, устойчивой, безопасной, эффективной и удобной воздушной, морской и наземной транспортной системы, подчеркнули полезность обмена передовой практикой и опытом в областях, представляющих общий интерес [6].

Одним из основных направлений Азиатско-Европейской интеграции является улучшение финансовой инфраструктуры. Президент Назарбаев в своем выступлении подчеркнул, что одним из ключевых направлений сотрудничества является преобразование глобальной финансовой архитектуры, а также преодоление дисбаланса в финансовом секторе и развитие эффективной модели регулирования международных потоков капитала.

Назарбаев также подчеркнул необходимость разработки новых финансовых мостов, отметив, что региональный финансовый центр Алматы имеет большой объединяющий потенциал для Европы и Азии [7].

В диалогах во время саммита лидеры признали ключевую роль науки, технологий и инноваций в ускорении инклюзивного социально-экономического роста и создания рабочих мест. Они договорились укреплять сотрудничество в области науки, технологий и инноваций в рамках системного подхода к решению общих социальных проблем, развивать трансрегиональную мобильность исследователей и ученых, а также содействовать совместному развитию и внедрению инновационных решений, включая, среди прочего, экологически чистые технологии. В связи с этим, лидеры признали важность международного сотрудничества в области взаимовыгодного обмена технологиями. Они приветствовали создание Центра АСЕМ по сотрудничеству в области науки, технологий и инноваций (в его деятельности Казахстан будет активно участвовать) в качестве средства развития связей между европейскими и азиатскими исследователями и новаторами. Казахстан ставит своей целью активное продвижение вперед в области инновационной сферы и высоких технологий. Наиболее ярким показателем этого стремления является подготовка к проведению международной выставки ЭКСПО-2017.

Сотрудничество в рамках АСЕМ открывает новые перспективы для нашей страны в различных областях и направлениях - от политических и экономических вопросов до научного и культурного сотрудничества, от здравоохранения и образования до проблем окружающей среды и изменений климата. Участники саммита запланировали проведение конкретных встреч, дискуссий, совместные действия на разных

уровнях в течение следующих двух лет. В качестве постоянного члена ASEM Казахстан примет в них активное участие.

В то же время, мы можем с уверенностью сказать, что ASEM, форум Европейско-Азиатской интеграции, очень заинтересован в участии Казахстана в качестве партнера в этой организации и в процессе в целом. Вступление Казахстана в ASEM действительно является взаимовыгодным для всех сторон.

Прежде всего, Казахстан в настоящее время является единственной страной в Центральной Азии, являющейся членом ASEM. Таким образом, Казахстан берет на себя роль своеобразного «ворот», открывающих путь в Центральную Азию для ASEM. И хотя во многих странах региона существует напряженность, перспектива участия центрально-азиатского региона в процессе интеграции и сотрудничества очень выгодна и для Европы, и для других азиатских стран.

Очень важным преимуществом Казахстана является его географическое положение. Издревле наша страна была транспортной артерией между Европой и Азией. Сегодня этот вопрос вновь обретает беспрецедентную актуальность. По словам Президента Назарбаева, возрождение Великого шелкового пути, укрепление транспортной и транзитной инфраструктуры обеспечит Европе кратчайший путь в Азию. Сухопутные торговые пути через Казахстан намного короче и безопаснее, чем траектории, которые используются сегодня. Это путь к развитию нашего региона как ключевого игрока Европейско-азиатской интеграции.

Кроме того, Казахстан является стабильным и перспективным поставщиком нефти, энергетики и других стратегических ресурсов и очень заинтересован в расширении сотрудничества. Долгосрочная политическая стабильность, достаточно ровная экономическая ситуация в нашей стране создает благоприятный климат для инвестиций и обеспечивает преимущества Казахстана по сравнению с другими странами Центральной Азии.

Очень важным моментом является тот факт, что Казахстан – один из активных членов Евразийского экономического союза. Казахстан является одним из главных экономических партнеров России. Развитие украинского кризиса привело к резкому ухудшению отношений между Россией и Европейским Союзом в политической, а, следовательно, экономической областях. Но по многим причинам очень трудно представить себе эффективный процесс интеграции между Азией и Европой без России. В этой ситуации Республика Казахстан и лично президент Назарбаев, может служить важным связующим звеном между сторонами – участниками в обсуждении и решении многих проблем и противоречий. Н.А. Назарбаев отметил на саммите, что все конфликты должны решаться исключительно через переговорные процессы, что язык взаимных санкций, обвинений и давления не является эффективным для любой из сторон.

Исходя из всего этого, мы можем утверждать, что вступление Казахстана в **Asia-Europe Meeting** является важным шагом в реализации внешней политики многовекторности. Одновременно с окончанием переговоров о заключении нового расширенного соглашения о сотрудничестве между Казахстаном и Европейским Союзом, постоянное членство в ASEM поднимает Казахстан на совершенно новый уровень в структуре евроазиатских международных отношений.

1. Философия: Энциклопедический словарь / Под редакцией А.А. Ивина. - М.: Гардарики. - 2004 // http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy

2. Гумилев Л.Н. Черная легенда. Друзья и недруги Великой степи. - М.: Айрис-пресс, 2007; Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая степь. - М., Эксмо, 2006

3. Назарбаев Н.А. Избранные речи. Т. 2. 1991-1995. - Астана: ИД «Сарыарка», 2009

4. Официальный сайт ASEM // <http://www.aseminfoboard.org/index.php>

5. Астана раз - 2014, 3 ноября // <http://www.astanatimes.com/2014/10/kazakhstan-joins-asem-moves-boost-multilateral-cooperation-new-format/>

6. сайт Министерства иностранных дел Японии // http://www.mofa.go.jp/page4e_000143.html

7. Астана раз - 2014, 3 ноября // <http://www.astanatimes.com/2014/10/kazakhstan-joins-asem-moves-boost-multilateral-cooperation-new-format/>

Қазіргі кезеңдегі еуроазиялық ықпалдастық және Қазақстан

Ж.М.-А. Асылбекова, Е.Надежук, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: nadejuk@mail.ru

Андатпа: Жаһандану үдерісі қазіргі кезеңдегі дүниежүзі бойынша өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы да дүниежүзіндегі жаһандану үдерісінің бір бөлшегі ретінде көрінеді. Оның негізгі бағыттарын жүзеге асыруға және осы үдерістің қағидаттарын жетілдіру жолдарын табуға Қазақстан белсене қатысуда. 2014 жылдың қараша айында Қазақстан мен Еуропалық Одақ арасындағы бірлескен кеңейтілген жаңа ынтымақтастықты құру жөніндегі келісім шарттың аяқталуы, АСЕМ-нің тұрақты мүшесі ретінде еуроазиялық

халықаралық қатынастарды Қазақстан жана деңгейге көтерді. АСЕМ-нің құрамында болу Қазақстан үшін стратегиялық маңызды мәселелерді шешуге қосымша жақсы мүмкіндіктер береді, өзінің көзқарасы мен ұғымдарын алға ұмтылдыруға, дүниежүзі аренасындағы халықаралық дамушы елдер арасында өз тұжырымдамасын білдіруге ниет танытты. Мұндай мүмкіндіктер өмірде болып жатқан халықаралық үдерісті шешуге зор ықпалын тигізеді.

Тірек сөздер: жаһандану, шоғырлану, Қазақстан, еуропалық одағы, халықаралық қатынастар.

The contemporary eurasian integration and Kazakhstan

Zh. M.-A. Asylbekova, E.Nadezhuk, e-mail: asylbekova777@mail.ru; e-mail: nadejuk@mail.ru

Abstract: Globalization is one of the main characteristics of the modern world. Republic of Kazakhstan is a part of a worldwide process of globalization. It is actively involved in finding, developing the principles of this process and the implementation of its main directions. Kazakhstan's entry into the Asia-Europe Meeting is an important step in the implementation of the multi-vector foreign policy. Simultaneously with the end of the negotiations on a new enhanced agreement on cooperation between Kazakhstan and the European Union in October 2014, permanent membership in ASEM raises Kazakhstan at a new level in the structure of the Euro-Asian international relations.

Key words: globalization, integration, Kazakhstan, European Union, international relationships.

УДК: 323, 28 (574)

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМНІҢ НЕҒІЗГІ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТАРАЛУЫ

Ж.Есенғалиева – Абай атындағы ҚазҰПУ БМО20200-Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты, zhadyra.e.k.j@mail.ru

Ғылыми жетекші: Меңілбаев Ғ.А. – т.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, kai_1960@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада халықаралық терроризмнің түрлері, олардың әдіс-тәсілдері және таралу әрекеттері баяндалып, олардың әрқайсысына анықтама берілген. Террорлық әрекеттер әртүрлі болуы мүмкін, бірақ оның барлығын біріктірген екі түрлі элемент бар. Оның біріншісі – мемлекеттік билікті күйретуге бағытталса, ал екіншісі – терроризмді жүзеге асыру арқылы яғни террористердің ұйымдасқан, қатыгез әрекеттері арқылы тұрғындарға үрей, қорқыныш, қорғансыздық сезімін тугызу болып табылады. Интернет террористтерге осындай әрекеттерді жасауға ерекше мүмкіндіктер береді. Оның көмегімен жалданушыларды тартуға және насихат жүргізуге болады, банктерді бұзу арқылы қайырымдылық жинау арқылы қажетті қаржылық құралдарды ауыстыруға немесе оларды алуға болады және т.б. Сондықтан да халықаралық терроризмнің түрлеріне тән осы әрекеттер ғылыми мақаланың мазмұнында толық ашықталған.

Тірек сөздер: терроризм, халықаралық терроризм, терроризмге қарсы күрес, саяси терроризм, хайджекин, биотерроризм, химиялық терроризм, акпараттық терроризм, интернет терроризм, кибертерроризм, гипертерроризм.

Қазіргі таңда террористік ұйымдардың қызметі үдеуде. Олардың сипаты күрделеніп, адамгершілікке жатпайтын мән алуда. Терроризм әлемдік деңгейдегі ұйымдасқан күшке айналып отырғанын көріп отырмыз. Терроризмнің өсу себептері - **дағдарыстық** құбылыстардың өсуі, саясаттың бақылаушылық-реттеушілік қызметінің әлсіреуі, кейбір елдердің, тіптен әлемдік қауымдастықтың күрделі әлеуметтік-саяси үрдістерді реттей алмауы, идеалдар мен құндылықтардың жылдам өзгеріп отыруы.

Сарапшылардың пайымдауынша бүгінгі күні халықаралық ұйымдардың саны 500-ге жуық деп көрсетуде. Олардың саяси, діни бағыты, әлеуметтік және этникалық құрамы, шабуылдау дәрежесі бойынша ең үлкендері мыналар: «Әл-Кайда», «Абсат әл-Ансар» (Ливан), «Ал-Жиһад», «Жәмағат әл-Ислами», «Әл-Ихуан әл-муслимин» (Мысыр), «Хизб-ут-тахрир әл-Ислами», «Тәйбә», «Жамағати-Ислами» (Пәкістан).

2006 жылғы қазанда ҚР Бас Прокурорының мәлімдемесі бойынша Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотымен келесі халықаралық ұйымдар террористік деп танылып, олардың Қазақстан территориясындағы қызметіне тыйым салынды: «Әл-Каеда»; «Шығыс Түркістан ислам партия-сы»; «Күрд халықтық конгресі»; «Өзбекістан ислам қозғалысы»; «Әсбат-әл-Ансар»; «Мұсылман бауырлары»; «Талибан» қозғалысы»; «Боз Құрт»; «Орталық Азия моджахедтер жамағаты»; «Лашқар-и-Тәйба»; «Әлеуметтік реформалар қоғамы».

Кейін Астана қаласы сотының шешімімен сондай-ақ «Хизб-ут-Тахрир-әл-ислами», «Аум Синрике» және Шығыс Түркістанды азат ету ұйымы ұйымдарының қызметіне тыйым салынды.

Көріп отырғанымыздай, аталмыш «қара тізімге» енгізілген барлық ұйымдар халықаралық террористік құрылымдар болып табылады, олардың қызметі көбінесе Қазақстанның айналасына, көрші елдерге қарсы

бағытталған болатын. Бұл жағдай олардың бізден гөрі сыртқы елдерге төнін тұрған қауін-қатер екенін растағандай болды.

Осы тұрғыда Қазақстан ТМД Терроризмге қарсы күрес орталығы, Шанхай Ынтымақтастық ұйымы Терроризмге қарсы аймақтық құрылымы сияқты ұйымдардың мүшесі бола отырып, терроризм мен экстремизмге қарсы күрес желісінде халықаралық ынтымақтастықты белсенді түрде дамытты және дамытып келеді.

Қазіргі кезде терроризмнің кешенді ыңғайын ескере отырып, олардың түрлерін келесідей топтастыруға болады:

Саяси терроризм (лат. *terror* – қорқыныш) – қаталдықпен сипатталатын саяси зорлықтың ерекше түрі; тұрғындар мен өзінің қарсыластары арасында [қорқыныш](#) пен үркіту тудыру мақсатында [бұзақылық](#) әрекеттерді жүзеге асыру, тіптен олардың көзін жою немесе материалдық шығындарға ұшырату. [Терроризм](#) мемлекет, ұйымдар, топтар мүддесін қорғау мақсатында саяси күрес құралы ретінде пайдаланылады. Терроризм қарсыластардың бірін-бірі жоюдан басқа амалы қалмаған, қарама-қайшылықтар шиеленіскен жағдайларда дамиды. Терроризмге күрестің басқа жолы қалмаған немесе адамдардың мінез-құлқын түбегейлі өзгертікелі келген жағдайда баруы мүмкін. Терроризмнің психологиялық негізі – [радикализм](#), [экстремизм](#).

Терроризм субъектілері жеке тұлғалар, арнайы террористік ұйымдар және мемлекет болуы мүмкін. Террористік актілерді террористер өздерінің талап-тілектерін жеткізу үшін пайдаланады.

Терроризмді іс-жүзінде келесі түрлерге бөлуге болады: террор бейбіт және соғыс уақытындағы саяси күрес әдісі ретінде; жеке немесе ұйымдасқан террор мемлекеттік саясат ретінде; [террор](#) ішкі саяси күрес құралы ретінде; мемлекетаралық сипаттағы террористік актілер; халықаралық терроризм [1].

Ядролық терроризм – ядролық жарылғыш заттарды жару немесе онымен қорқыту, радиоактивті заттармен улау, ядролық нысандарды басып алу мақсатын көздейді. Қазір дүниенің 30 мемлекетінде 450-ге жуық ядролық объектілер, 100-деген ядролық реакторлар, он мыңдаған ядролық қарулар бар.

Ядролық терроризм – халықаралық және ұлттық қауіпсіздік жүйесінің аса маңызды бөлігі; адам өміріне, қоғам дамуына қауіп төндіретін, биосфера мен экожүйе жағдайына орны толмас зардап тигізетін ядролық апаттарды болдырмауды көздейтін әскери және азаматтық белгідегі ядролық нысандардың жай-күйімен байланысты [2].

Ядролық қауіпсіздікке қол жеткізудің жолдары: жоғары ядролық технологиялар мен ядролық қаруды таратпау; ядролық сынақтарға тыйым салу; ядролық құрал-жабдықтарды сақтау, өңдеу және тасымалдауға халықаралық бақылау орнату. Әскери және азаматтық нысандағы жоғары ядролық технологиялар ұлттық қауіпсіздікке ғана емес, сондай-ақ халықаралық қауіпсіздікке қатер төндіретін ғаламдық апаттардың негізгі көзі болып табылады.

Хайджекин – ірі көлік құралдары: ұшақ, темір жол, автомобиль және кемелерді ұрлауды мақсат етеді. Бірінші әуе терроризм 1930 жылы жасалған. Террористер тарапынан 1969 жылы 91, 1972 жылы 59 жолаушы ұшақтарына шабуыл жасалған. Тіпті, 1971 жылы қыркүйек айында 4 ұшақ террористердің әрекеттерімен қиратылды. Сонымен қатар, АҚШ 2001 жылы АҚШ-тағы террористік акттерде ұшақтарды пайдалану арқылы жасалған.

Биотерроризм – вирус, ұнтақ сияқты бактериялық қоспаларды пайдалана отырып террористік әрекет жасау.

Химиялық терроризм – улаушы және тұншықтырушы газдарды террористік мақсатқа пайдалану.

Экологиялық терроризм – терроризмнің бір түрі, үрей, қорқыныш туғызатын агрессивті бағыттағы әрекет. Адамзат тарихында "қорқыныш" сөзі көбіне табиғи астаң-кестең өзгерістермен байланыстырылды: [вулкан](#) атқылауы, су тасқыны, жер сілкінісі, цунами, індеттер және т.б. Бүгінгі күні адам осы табиғи апаттармен теңесетін залал тигізін, қорқыныш, үрей тудыруға қабілетті [3].

Экологиялық [терроризм](#) еш талғамайды: ол барлық тіршілікке қарсы бағытталады. Қорқыныш тек бір топ адамда ғана тумайды, ол бүкіл қоршаған ортаға таралады. Бұл түбегейлі жаңа құбылыс, қоршаған ортада әдейі тыныштықты бқзу арқылы адамдарға әсер ету. Сондықтан да [атмосфералақ](#) жққтырғыштар, трансшекаралық ағын сулар, жануарлардың, құстардың, жәндіктердің қоныс ауысуы [экологиялық](#) мониторинг арқылы бақыланып отырылуы керек. Қауіпті жағдайлар басқа біреудің қастандығынан ғана емес, байқамай, аңдамай болуы да мүмкін. Адам табиғи компоненттерді бөлшектеп, олардан қауіпті элементтерді бөлін алатын технологиялар мен тетіктер ойлап шығарды. Қандай жағдай болмасын қорғаныс жүйелерінің болуы экологиялық терроризмнен де қорғалу болып табылады.

Терроризм баяғыда өзін халықаралық деңгейде шекара танымайтын тікелей жүретін барәлемдік мінезді феномен ретінде танытты. Әсіресе бұл оның жаңа формасына тән – ақпараттық, технологиялық немесе жоғарытехнологиялық терроризм.

Террористтік ұйымдардың ақпараттық технологияларды және Интернет ғаламдық желісін қолдануы ХХІ ғасырдағы ең жаңа және ең қауіпті қатар болып келеді.

Ақпараттық терроризм – ақпараттық соғысты жүргізудің ең тиімді әрі арзан құралы. Мемлекеттер арасындағы шығынсыз соғыстың жаңа түрі [4]. Соңғы жылдары ерекше қарқынмен дамып жатқан ғаламтор желілері, түрлі сайттар осы ақпараттық соғыстарға жол ашты.

Жалпы, «ақпараттық соғыс» термині ХХ ғасырдың ортасында алғаш Америкада әлемдік өктемдікке қол жеткіземіз деген теріс ниеттен пайда бола бастады. Ақпараттық соғыстың басты мақсаты – қарсы жақты өз ырықна мәжбүрлеп көндіру арқылы өз мүддесіне сәйкес келетін саяси, экономикалық, әскери, әлеуметтік ұтысқа қол жеткізу. Мұндай соғыс мемлекеттер, одақтар, қоғамдық, экономикалық және әскери құрылымдардың арасында жүргізілуі мүмкін. Ақпараттық соғысты «психологиялық соғыспен» де теңестіруге болады. Ол ашық және жабық түрде жүргізілуі мүмкін және бұл қарусыз майданда «кімнің жау» екенін ажырату қиынға түседі. Психологиялық шаралар, электрондық соғыс шаралары, теріс ақпарат тарату мен қарсы үгіт-насихат шаралары, қарсы әрекет ету мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету шаралары, тікелей ақпараттық шабуылдар мемлекеттер мен ірі державалар арасындағы ақпараттық теке тірестің өршуіне негізгі себеп болады. Сондай-ақ алыпқашпа әңгіме, сенімсіз ақпарат, қауесет мұның барлығы да ақпараттық терроризмге жатады.

Интернет террористтерге ерекше мүмкіндіктер береді. Ол түрлі қажетті мағлұматтарды жеңіл алудың (артық назар туғызбай) қайнары болып табылады: қару және қажетті техникалық құралдармен ықтимал жабдықтаушының ұсыныстарынан бомбаларды әзірлеу туралы нұсқауларға дейін. Оның көмегімен жалданушыларды тартуға және насихат жүргізуге болады, банктерді бұзу арқылы қайырымдылық жинау арқылы қажетті қаржылық құралдарды ауыстыруға немесе оларды алуға болады, ақыры Ғаламдық Желінің көмегімен азаматтық немесе әскери инфрақұрылымның түрлі объектілерінің дұрыс жұмыс жасауына тез және аз шығынмен зардап шектіруге болады. Мұның бәрі тиісті ақпарат ағынына мемлекеттің араласуынан қорғаудың жоғары деңгейі ғана, яғни негізгі сипаттаманы сақтау және террористтік қызмет жағдайлары – оның құпиялылығы болып табылады.

Гипертерроризм – арнайы хакер тәсілдері бойынша компьютер басқару жүйесін иеленіп алу, компьютер вирустары арқылы интернет жүйесін істен шығару көзделеді.

Қазірге террористтер Интернетті негізінен жаңа қару секілді емесе, қайта ақпарат алмасу немесе өз ойларын насихаттау құралы ретінде қолданады. Күн сайын қандай да бір үкіметтік мекемеге немесе банктерге компьютерлік шабуылдар туралы хаттамалар келін түседі. Мұндай шабуылдарды терроризм деп атауға болмайды, себебі олар адамзатты құрбандыққа немесе адам өміріне қауіп әкелмейді. Бірақ кибертерроризм масқаралық құрал болып танылды. Яғни, қалғаны тек уақыт мәселесі болып отыр, біз диверсиялардың жарылғыш құралдар көмегімен емес, ал ірі ақпараттық жүйелердің Интернет әлемдік компьютерлік жүйесі арқылы істен шығару сияқты терроризмнің жаңа түрінің туындауының куәгерлері боламыз. Оның құрбандары болып ең алдымен мемлекеттік ұйымдар мен ірі коммерциялық құрылымдар болады [5].

Ұлттық терроризм – бұл басқа ұлттың адамдардың қорқыту арқылы оларды шеттету үшін және басқа ұлттың билігінен бөліну үшін жүзеге асырылады. Қазіргі кезде ұлттық терроризм сепаратистік формада болуда, оның мақсаты белгілі бір ұлттың бөлініп шығуы және өз мемлекеттерін құру болып табылады. Мысалы, Чечнядағы сепаратистер, олардың мақсаттарына жету үшін террорға жүгінеді. Ұлтшылдық көбінесе басқа ұлттармен немесе мемлекеттермен табысқысы келмейді, олар тек күш қолдануға жүгінуді біледі. Ұлтшылдық өз ұлттарымен бөлініп шығу үшін митингтер ашады, бірақ митинг арқылы бөлініп шығу мүмкін емес болғандықтан олар террорға жүгінеді. Жоғарыда аталған Шешен сепаратистік күштері Ресейден бөліне алмай жатқандары үшін осы мемлекет территориясында жарылыстар қойған кездер де аз емес. Бұл жарылыстар көптеген адамдардың үрей, қорқыныш сезімін тудыруда.

Әскери терроризм соғыс кезінде көрініс табады және ол жаңа экономикалық құлдырату, қарсылас-тардың әскери әлсірету үшін қарсыластардың өндіріс және қорғаныс күштерін жою үшін ғана емес, ол сонымен қатар қарсы жақтың тұрғындарына қорқыныш сезімін тудыру мақсатында және сол мемлекеттегі психологиялық жағдайды өзгертуге бағытталады.

Діни терроризм – діни бірлестіктермен, ұйымдармен секталармен жүзеге асырылады. Қазіргі кезде адамдар арасында (көптеген діндерді насихаттаушылар өте көп тарап кетті, себебі) Қазақстан Республикасында дінге шек қойылмаған, зайырлы мемлекет болып табылады деп Конституцияда тікелей көрсетілген.

Бұл біздің мемлекетімізге төніп тұрған үлкен қауіп болып табылады.

Адамдар кез-келген дінге жүгінуге құқықтары бар. Қазіргі кезде ұсақ көптеген секталар да кең қанат жаюда [6].

Қорытындылай келгенде, қазіргі кезде терроризм бір ғана аймаққа, бір ғана мемлекетке тән нәрсе болмай отыр. Әлемдік дәрежеде терроризмге апаратын әрекеттер жалғаса түсуде. Түрлі халықаралық террористік топтар осыны пайдалану арқылы саяси-экономикалық мәселелерді шешуге тырысуда. Сондықтан, террористік қауіп-қатердің артуына жол бермеу мақсатында арнайы кешенді іс-шаралар қолдану қажет. Біріншіден, террористік қауіп-қатерлердің алдын алу түрлері мен әдістері жетілдіру қажет; екіншіден, терроризмнің салдарынан болған төтенше жағдайларда тұрғындарды да қорғауға бағытталған шараларды да қатар күшейту қажет; үшіншіден, уақытылы және білікті түсіндіру жұмыстарын жүргізу бойынша жүйені ретке келтіруге ерекше назар аудару қажет.

1. Боташова А.К. Политический терроризм: детерминация и формы проявления. Дисс. на к.п.н. – Ставрополь, 2004. - 183 стр.
2. Логонова И.В., *Ядерный терроризм – угроза современности* // <http://www.catu.ru/archiv-materialov/>
3. Экологиялық терроризм // <http://kk.wikipedia.org>
4. Николаев М. Урей құшағындағы ел. // <http://old.jaqsy.kz/story/598>
5. Устинов В. Экстремизм и терроризм. Проблемы разграничения и классификации // *Российская юстиция*. – 2005. - № 5. – С. 29.
6. Кузнецов Е.А., Сембинов М.К. Актуальные проблемы современных международных отношений // *Учебное пособие*. - Алматы, 2007. – С. 119

Основные виды и распространение международного терроризма

Есенғалиева Ж.Е. – магистрантка 2-курса по специальности БМО20200 Международные отношения, zhadyra.e.k.i@mail.ru

Научный руководитель: Менилбаев Г.А. – к.и.н., доцент кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая, kai_1960@mail.ru

Аннотация: В предлагаемой статье автор рассматривает различные формы и виды терроризма. Терроризм - это не просто политическое, а историческое явление, которое со временем меняет свои формы. По этому приводится квалификация терроризма, описание каждого вида, также рассматривается разделение терроризма по способам воздействия на объект, по средствам поражения, по среде протекания террористических актов. Современный терроризм выступает в форме: международного терроризма (террористические акты, имеющие международный масштаб). Выявление конкретных форм и видов терроризма необходимо для выработки адекватных мер по их выявлению, предупреждению и пресечению. Несмотря на то, что терроризм как международное явление сформировался сравнительно недавно, мировое сообщество уже накопило большой опыт в сфере законодательного обеспечения борьбы с ним.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, борьба против терроризма, политический терроризм, хайджекин, биотерроризм, химический терроризм, информационный терроризм, кибертерроризм, гипертерроризм.

Main types and distribution of international terrorism

Zh. Yessengaliyeva – 2th course master specialty of International relations - 6MO20200, zhadyra.e.k.i@mail.ru

Scientific supervisor: Menilbayev G.A. – k.h.s., professor of chair International relations, KazNPU named after Abai kai_1960@mail.ru

Abstract: In this article the author examines the different forms and types of terrorism. Terrorism - is not just a political and historical phenomenon, which eventually changes its forms. On this given qualification of terrorism, the description of each species is also considered the separation of the impact of terrorism on the methods on the object by means of destruction in the medium flow of terrorist acts. Modern terrorism acts in the form of: international terrorism (terrorist acts with an international dimension). The identification of specific forms and types of terrorism needed to develop adequate measures for their identification, prevention and suppression. Despite the fact that terrorism as an international phenomenon emerged relatively recently, the international community has already gained a lot of experience in the field of legislative support to combat it.

Keywords: terrorism, international terrorism, the fight against terrorism, political terrorism, haydzhekin, bioterrorism, chemical terrorism, information terrorism, cyber-terrorism, giperterrorizm.

XIX ҒАСЫР ТҰЛҒАЛАРЫНЫҢ ҚҰЖАТТАРЫ ТАРИХЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ

Ғ.А. Меңілбаев – т.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, kai_1960@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада қазақ халқының кіші жүз руынан шыққан тұлғалар тарихына қатысты құжаттар келтірілген. Олардың қызметі және Санкт-Петербургке сапарларына қатысты жазбаша деректер қарастырылған. Қазақ халықтарының ішіндегі қазақ ұлтын құрап отырған жекелеген рулар мен тайпалардың тұлғалар тарихына сипаттама жасалған. Оларға ғылыми анықтама берілген. Кіші жүздің төртқара және алаша руларынан шыққан беделді тұлғалары Сердәлі Бекчурин және Есет Төлепов туралы мәліметтер келтірілген. Олардың құжаттарына ғылыми талдау жасалған.

Тірек сөздер: ру, тайпа, би, халық, тұлға, құжат, мемлекет, чиновник, генераль-губернатор.

Осыдан бір жыл бұрын іс-сапармен Санкт-Петербургтің Ресей тарихи мұрағаттар қорында жұмыс жасап қайтудың сәті түскен еді. Мұрағат ішіндегі хақымыздың тарихына қатысты құжаттардың картотекадағы тізімінің көптігінен көз сүрінеді. Құжаттармен жұмыс жасау барысында Төртқара руының биі Сердалы Бекчуринге және Алаша руының биі Есет Төлеповке қатысты табылған құжаттардың халқымыздың тарихына қатысты маңызы бар ғой деген мақсатпен жарыққа шығарған дұрыс қой деп ойлаймын. Бұл жерден табылған, сарғайып кеткен қағазға жазылған жазбаша құжаттарды сол түпнұсқа күйінде келтіре кеткеніміз дұрыс болар деп отырмын.

Бірінші құжат: «Дело по поводу прибытия в Петербург депутатий от киргизов Оренбургского ведомства» (справка о киргизах Малой орды).

№3322. Август 1860 г. Министерство Внутренних дел. Департамент Полиций Исполнительный. Отделение 1. Столь 1. 30 июля 1860 г. №1495. Об отправлении в Санкт-Петербург 10-ти киргизов Оренбургского ведомства.

Господину Министру Иностранных Дел

Государю Императору благоугодно было разрешить бывшего Оренбургского и Самарского Генераль-Губернатора прислать в нынешнем году по примеру прошлого года, в Москву и Санкт-Петербург неськоких киргиз Оренбургского ведомства, для временнаго пребывания в столицах и осмотра всего, что может быть интересного и поучительного для полудиких ордынцев. Ныне исправляющий должность Оренбургского и Самарского Генераль Губернатора, сделавь распоряжения к отправлению в столицу избранных покойным Генерал-Адьудантом Катениным 10-ти ордынцев и в том числе двух киргиз с Сыр-Дарьинской линии: Бия Алачинского рода Исета Тулепова и бия Дюрткаринского рода Сирдали Бекчурина, в сопровождении пристава- помощника управляющего областью Оренбургских киргизов, переводчика и прислуги из киргиз и казаков Оренбургского ведомства, просить обратить на них внимание, каким воспользовались в прошломь году их соплеменники, а также оказать содействие к доставлению имь способовь видеть все, что может интересовать и быть полез- ным для этих кочевников. Учтывая виду, что киргизы Сырь-Дарьинской линий состоять в заведений Министерстве Иностранных Дель, я считаю долгом покорнейше просить Ваше Сиятельство почтить меня уведомлением - угодно ли будет Вамь, Милостивый Государь, по прибытии означенных 2-х киргизов вместит с прочими в Санкт-Петербург, довести о них до Высочайшего сведения, или же предоставите мне сделать общий по сему предмету Всеподданныйший докладь, по примеру прошлого года. **Министрь Внутренних Дел** (сиямен қолы қойылған) **Директор** (сиямен қолы қойылған) Осы тарихи құжаттардағы екі тұлғаға қатысты деректерге ғылыми сипаттама жасар болсақ: Біріншіден, екі тұлғаның да XIX ғасырдың басында Сырдария облысында дүниеге келгендігін байқаймыз. Екіншіден, екі тұлғаның патша өкіметі тұсында екі рудың билері болғандығын көріп отырмыз. (Серәлі Бекшорин кіші жүздің төртқара руынан болса, Есет Төлеповте кіші жүздің алаша руынан). Үшінші, патша өкіметінің жергілікті басқару орындарымен тығыз қатынаста болып, өздерінің руластары арасында ғана емес, сонымен бірге патша чиновниктері ортасында да беделді тұлға болғандығы көрініп тұр. Төртінші, оның бірден-бір дәлелі патша өкіметінің ірі өкілдерінің оларды Санкт-Петербургке баратын делегацияның құрамына қосу жөнінде патша өкіметінің Сыртқы Істер Министріне арнайы жазған сұраныс хаттарынан байқаймыз. Бесінші, осы екі тұлғаға бұрынғы патша ағзамның қабылдауында болған қазақтың өзге делегаттарына жасалған секілді жағдайлар жасалуын қадағалауды сұраған. Яғни, Санкт-Петербургте тұратын жерлерінде жағдай жасалуын және өздерін қызықтырған жерлерін көрсетулерін сұраған.

Екінші құжат: «Дело по поводу прибытия в Петербург депутатов от киргизов Оренбургского ведомства»(справка о киргизах Малой орды).

№3446. 8 август 1860. Министерство Внутренних дел. Департаментъ Полиций Исполнительный. Отделение 1. Столь 1. 6 августа 1860 г. №1524. О киргизах.

Господину Министру Иностранных Дел

Вследствие отношения от 3 августа, имею честь уведомить Ваше Сиятельство, что всеподданнейшему докладу моему о прибытии киргизов в Санкт-Петербург, Государь Император изъявил Высочайшее соизволение на принятие их в Крас- ном Селе передь большимъ парадом, во вторникъ 9 августа. Между темъ имею в виду, что киргизы бывшие в 1847,1850 и 1859 г. Санкт-Петербурге были удостоиваемы Высочайших наградъ, я считаю покорнейшие просить Ваше Сиятельство почтить меня отзывомъ угодно ли будетъ Вам, Милостивый Государь, давы я представил на Всемилости высшее воззрение о награде в числе прочихъ прибывших сюда киргизов и двух киргизов Сырь-Даринской линии: Управляющаго Алачинским родом Бия Амангулова отделения Исете Тулепова и Управляющаго Каракемпировым отделением Дюрткаринского рода Зауряд Хорунжаго Сердалия Бекчурина.

Министр Внутренних Дель (қолы қойылған) **Директор** (қолы қойылған) Жогарғы құжатқа ғылыми сараптама жасар болсақ непі байқаймыз: Бұл жерде Сырдария облысының Ішкі істер Министрлігінің және Директорының қолдары қойылған іс-қағазда Ресей өкіметінің Сыртқы Істер Министірлігінен өздері жіберін отырған Сырдария облысының екі қазағы- Алаша руының Амангул аталығының басшысы Есет Тглепов пен Төртқара руының қаракемпір аталығының басшысы Серәлі Бекшоринді патшаны ұлықтауға қатысты өткізілетін мерекелік іс- шараға қатысуларына мұрындық болуларын сұрайды. Сондай-ақ, оларға 1847,1850 және 1859 жылдары Санкт- Петербургте болған қазақтарға жасалған секілді сый құрметтер мен марапаттар жасалуларын сұрайды. Бұл жерден өзіміз қарастырып отырған екі тұлғаның да қазақ халқының ортасынан шыққан беделді азаматтар болғандығын көрін отырмыз.

Үшінші құжат: №3553. 15 август 1860 г. Министерство Внутренних дел. Департаментъ Полиций Исполнительный. Отделение 1. Столь 2. 13 августа 1860 г. №1592. По Высочайшему повелению.

Господину Министру Иностранных Дель Государь Императоръ, по всеподданнейше Повелеть соизволил: изъ числа прибывшихъ сюда Киргизов Сырь-Дарьинской лини,управляющаго Алачинс- ким родом Бия Амангулова отделения Исета Тулепова,произвести в чинь Хорунжаго, а Управляющаго Каракемпировым отделением Дюрткаринского рода, Зауряд Хорунжаго Сердария Бекчурина, утвердить в чине действительнаго Хорунжаго. О сей Монаршей милости имею честь уведомить Ваше сиятельство, вследствие отношения от 6 августа присовокупляя, что к приведению в исполнениа настоящаго Высочайщаго повеления вся нужныя распоряжения мною сделаны.

Министр Внутренних Дель (қолы қойылған) **Директор** (қолы қойылған) Үшінші құжатқа да ғылыми сараптама жасар болсақ; бір байқағанымыз, бұл құжаттың өзге құжаттардан айырмашылығы сонда - Алаша руының Аманқұл аталығының биі, басқарма Есет Төлеповке Хорунжи дәрежесін (атағын) беруді, ал бұрыннан да зауряд хорунжи дәрежесі (атағы) бар Тртқара руыныс, қара - кемпір аталығыныс өкілі Серәлі Бекшоринге заңды түрде хорунжи дәрежесін (атағын) беруді сұрайды. Сонымен бірге, 6 августе жіберілген сұраныс хатқа қажетті іс-құжаттардың барлығы да реттелгендігін және жасалғандығына мәлім- деме жасайды. Осындай мазмұнда жазылған, осы екі тұлғаға қатысты тағы да үш құжат бар:

1) №3352. 2 августа 1860 г. №1499. 1 Август 1860.

Его Сиятельство Кн.Горчакову.

2) №3322. 2 августа 1860 г. №2484. 3 Август 1860.

Его Сиятельство Кн.Горчакову.

3) №3445.

Санкт-Петербург. 6 Августъ 1860. №2846. За №1524. О предостав. награде С.Бичурина и И.Тулепова... Халқымыздың тарихында әлі күнге біз білмейтін ақтандақ беттер жетерлік. Сондай тарихи дереккөздердің бірі, өздеріңізге ұсынып отырған екі тұлғаға қатысты құжаттар десек болады. Оларды тарих бетіне шығарып, халыққа таныстыру өзінің шығу тарихына неміқұрайлықпен қарамайтын ұрпақтардың басты міндеттері болу керек деп ойлаймын...

1. РГИА. фонд 1294. Опись81. 1859 г. дело 3322.

2. РГИА. фонд 1294. Опись 81. 1860 г. дело 3446.

3. РГИА. фонд 1294. Опись 81. 1860 г. дело 3553.

4. РГИА. фонд 1294. Опись81. 1860 г. дело 3352. 5.РГИА. фонд 1294. Опись 81. 1860 г. дело 3322.

6. РГИА. фонд 1294. Опись 81. 1860 г. дело 3445.

Краткий исторический обзор документов деятелей XIX века
Менілбаев Г.А. – к.и.н. доцент КазНПУ им. Абая, kai_1960@mail.ru

Аннотация: В данной статье автор впервые рассматривает исторические документы деятелей младшего джуза казахского народа. Их заслуга и путешествие в Санкт-Петербург отражены в письменных источниках. Также, краткий обзор документов деятелей казахского народа и родов, из которых они вышли. Дается научный анализ к данным документам. Рассматривались материалы выдающихся деятелей рода торткара Сердали Бекчуринина и рода алаша Есета Тулепова. Был сделан научный анализ их документам.

Ключевые слова: род, племя, судья, народ, деятель, документ, государство, чиновник, генераль-губернатор.

A brief historical overview of the documents of the XIX century figures
Menilbayev G.A – Assoc. prof. KazNPU named after Abay, kai_1960@mail.ru

Abstract: In this paper, the author first examines historical documents junior juz figures of the Kazakh people. Their merit and a trip to St. Petersburg reflected in written sources. Also, a brief overview of the documents of the Kazakh people and leaders of labor from which they came. Provides scientific analysis to these documents. Materials considered prominent figures kind tortkara Cerdan Bekchurina and kind alasha Eset Tulepov. It was a scientific analysis of their records.

Key words: clan, tribe, the judge, the people, figure, document state has, the official governor-generals.

УДК 327(510:6)

**АЗИЯ-ТЫНЫҚ МҰХИТ АЙМАҒЫНДАҒЫ ҚЫТАЙДЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ:
МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕҒІ**

Б.З. Бюжеева, А.С. Зияданова – *әл-Фараби атындағы Қазақ - Ұлттық Университеті, Халықаралық қатынастар факультеті, Қазақстан, Алматы, Ziyadanova.A.S@gmail.com*

Аңдатпа. Жаһандану кезінде Қытай мемлекетінің интеграциялық үдерістерге қатысуының алғышарттары. Азия-Тынық мұхит аймағының маңыздылығы мен ерекшеліктері. Қытай мемлекетінің Азия-Тынық мұхит аймағына қатысты белгіленген сыртқы саясаты негізделген. Қытай дипломатиясының маңызды нысаналары талқыланды. Қытай үкіметінің аймақтағы негізгі міндеттері, сонымен қатар, негізгі аймақтық қауіптер көрсетілген. Қытай Халық Республикасының қауіпсіздігі мен экономикалық дамуы Азия-Тынық мұхит аймағымен өзара тәуелділігі анықталған. Азиялық интеграцияның міндеттері және белгілі салалардағы бәсекелестік мәселелері сипатталған. Оңтүстік-Шығыс Азия басқыншылығында Қытай, Жапония және АҚШ-тың бәсекелестігі. Интеграциялық бірлестіктердегі Қытайдың, Азия-Тынық мұхит аймағының жеткен жетістіктері, әсіресе Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің Ассоциациясы шеңберіндегі өзгерістер сипатталған. Белгілі ғалымдардың еңбектеріндегі Қытай мемлекетінің саясатына, экономикасына, әлемдегі орнына берген тұжырымдамалары, аймақтағы үстемдігіне қатысты ойлар, интеграция келешегіне болжамдар талқыланды.

Тірек сөздер: Интеграция, сыртқы саясат, Азия-Тынық мұхит аймағы, қауіпсіздік, экономикалық даму қарқыны, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің Ассоциациясы, аймақтағы көшбасшылық.

Үш онжылдық бұрын Қытай жабық, оқшау мемлекет ретінде сипатталса, кейін ол халықаралық құқық пен нормаларды қабылдап, 1970 жылдардан бастап Қытай Халық Республикасы (ҚХР) әр түрлі халықаралық институттармен интеграцияға түсе бастады. Бүгінгі күні, бір де бір мемлекет тар ұлттық шаруашылықты жүргізу шеңберінде бола алмайды, сондықтан Қытай халықаралық еңбек бөлісу жүйесіне қатысып, екіжақты және көпжақты деңгейде сыртқы экономикалық серіктестерімен экономикалық ынтымақтастықты дамытуда.

Бұған сәйкес аймақтық экономикалық ынтымақтастықтың тәжірибесі мен Азия-Тынық мұхит аймағындағы интеграциялық үрдістердің дамуын зерттеу өзекті болып отыр. Азия-Тынық мұхит аймағы (АТА) – халықаралық сауданың, қаржылық ресурстардың және қазіргі өндірістің, алдыңғы қатарлы технологиялардың әлемнің ең ірі орталықтарының бірі болып табылады. АТА-да экономикалық негізде қарқынды интеграция үдерісі байқалуда. Оңтүстік-Тынық мұхит аймағы мен Шығыс Азияға тиесілі мемлекеттер ең алдымен экономикалық мәселелер бойынша өзара тығыз қарым-қатынастар орнатқан. Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің Ассоциациясы (АСЕАН) Үнді-Қытайдағы бұрынғы коммунистік мемлекеттерді мүше ретінде қосып, оларда экономикалық дамудың капиталистік тәртібін орнату арқылы өзінің рөлін арттыруды кездеуде. Тынық мұхит аймағында қазіргі халықаралық экономикалық және саяси қатынастарда негізгі рөл атқаратын әлемнің жетекші мемлекеттерінің үлкен топтарының мүддесі тоғысуда, атап айтқанда АҚШ, Жапония, Ресей, Қытай мүдделері.

Қытайдың Шығыс Азиядағы интеграциялық үдерістер саясатын - Қытайға және Қытайдың сыртқы экономикалық бағыты елеулі әсер ететін мемлекеттерге қатысты ішкі-саяси және сыртқы әр түрлі жоспарлардың қауіптері ретінде, Бейжіңнің классикалық қатынас үлгісі ретінде қарастыруға болмайды. Қытай саясатының бұл қауіптерге қатысты байсалды ұстанымы әлеуметтік-экономикалық құру, сыртқы-саяси ұстанымдарды нығайтуда жаңа мүмкіншіліктер туғызады. АТА-да оншаланып қалу қауіпін, экономикалық интеграцияның жаһанды үдерістерінің шынайы сипаттамасын ескеріп, 1980 жылдан бастап Шығыс Азиядағы интеграциялық үдерістерге Қытай үкіметінің қатынасы жағымсыздан белсендіге ауысты.

Қытай көшбасшылары Азия-Тынық мұхиттық экономикалық интеграцияның үдерістеріне қатысуы маңызды қауіптер мен мәселелерді шешуге, және өндіріс, экспорт саласын жаңашаландыруға алып келетінін болжамаған. Шығыс Азиядағы интеграциялық жаңа құрылымдарының ынталандырушысы ретінде қабылданып, аймақтық-экономикалық көшбасшы рөліне үміттенген Бейжіңге Қытай экономикалық даму қарқынынан қауіптенетін Оңтүстік Шығыс Азия мемлекеттеріне қатысты қарым-қатынасқа ерекше көңіл бөлу керек.

Азиядағы қаржылық-экономикалық дағдарысына қарамастан АТА ХХІ-ғасырдағы әлемнің экономикалық, саяси дамуының басты бір орталығына айналуы мүмкін. Осы орталықта маңызды рөлді Қытай атқара алады, өйткені қазір қытайлықтар әлемнің жетекші акторы ретінде көрінуде.

Қытайдың АТА-ға ерекше көңіл бөлуінің себебі: Бейжің көзқарасы бойынша АТА әлемдік экономикалық алға жылжу орталығына айналуға, сонымен қатар, Қытай жоспарында «ХХІ-ғасыр АТА ғасыры» деп анықтаған. Қытай Азияда экономикалық және саяси-стратегиялық салада ықпалын тиігізуші держава ретінде қатысады [1].

Бейжің өзінің аймақтық саясатында негізінен көршілес елдердің ішкі мәселелеріне араласпау және бұл мемлекеттерді ҚХР-мен экономикалық алмасуларға итермелеу қағидасын ұстанады. Бейжіңнің аймақтық ұстанымдары салыстырмалы түрде тұрақты және қазіргі кезде мемлекеттің қауіпсіздігіне қауіп Қытайдың негізгі мүдделері шоғырланған Шығыс Азиядан келеді.

Американ геосаясаткері З.Бжезинский Қытай мемлекеті бойынша сипаттамасында: оны әліде әлемдік емес, бірақ та, аймақтық державаға жетті, - деп атап көрсетті [2]. Қытайдың басты төрт қарсыласы, яғни, Ұлыбритания, Ресей, Жапония және АҚШ екенін айта өтеді. Ғалымның ойынша, ҚХР-ның басты екі мақсаты бар, олар - АҚШ үстемдігіне, яғни, АҚШ-тың мүдделеріне қарсы тұру болса; ол оның көршілес мемлекеттерімен өзара түсініспеушіліктерінің қақтығыстарға жеткізбеуді көздейтіндігін қарастырады.

ҚХР-дың қауіпсіздігі мен экономикалық дамуы Азия-Тынық мұхит аймағымен тікелей байланысты болғандықтан, Қытай бұл аймақта жетекші орынды иеленуге талпынуда. Қытай үкіметі осы аймақтағы негізгі міндеттері ретінде, біріншіден, ҚХР-ді әлемдік қауымдастықтан алшақтататын қарулы қақтығыстарға қатысуына жол бермеуді қарастырса, бұған дәлел ретінде 2003 жылы ҚКП ОК ресми түрде «Қытай бейбіт жолмен қайта өмірге келеді» атты сыртқы саяси тұжырымдамасын қабылдаған болатын [3]; екіншіден, Бейжіңнің беделіне және АТА-дағы ұзақ мерзімді жетекшілік стратегиясына қауіп төндіретін Тайваньның тәуелсіздігін жариялауға жол бермеу; үшіншіден, мемлекетке инвестицияны тарту, жаңа технологияны енгізу және жаңа нарықты құру үшін аймақтағы мемлекеттермен сауда-экономикалық байланыстарды дамыту; төртіншіден, Бейжіңге келешекте маңызы бар аймақтарда АҚШ-тың үстемдік етуіне жол бермеу; бесіншіден, Қытайдың стратегиялық алаңында Вашингтондық «қырандар» стратегиясының жүзеге асуына жол бермеу; алтыншыдан, энергетикалық және шикізаттық қорларды жеткізу үшін мемлекетке қолайлы жағдай жасау. Сонымен, Қытайдың энергетикалық қауіпсіздігінде АТА маңызды рөл атқаруда.

Жоғарыда аталған міндеттерге сәйкес Қытай дипломатиясы үшін маңызды объектілер: онымен шектесін жатқан АТА мемлекеттері, атап айтқанда Қытаймен экономикалық қарым-қатынасы ең жемісті Жапония, Солтүстік және Оңтүстік Корея, Үндістан, АСЕАН мемлекеттері болып табылады, себебі бұл көршілес мемлекеттермен аймақтық қақтығыстардың болуы әбден мүмкін. ҚХР үшін келесі маңызды объект – әлемдік державалар, өйткені олар Қытайдың оқшаулануына алып келетін Қытайға қарсы коалицияларды құруға түрткі болса, ал екінші жағынан, олар капиталдың, технологиялардың табиғи қайнар көзі және маңызды сауда серіктесі болып табылады.

Қытайдың ұлттық мүддесіне негізгі аймақтық қауіптер ретінде: Солтүстік Шығыс Азия, АСЕАН+3 (Қытай, Жапония, Оңтүстік Корея), АСЕАН+Қытай және АСЕАН+Жапония, Шығыс Азия Қоғамдастығы шеңберінде Шығыс Азияда көшбасшылыққа Жапониямен күрес; Солтүстік Шығыс Азиядағы және Корей түбегінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін АҚШ, Жапония, Ресей және Оңтүстік Кореяның бәсекелестігі; азия-еуропалық форум АСЕМ шеңберінде Жапониямен және де Азия-Тынық мұхиты экономикалық

ынтымақтастық ұйымы (АТЭЫ) басымдылықтары мен даму жолдарын анықтауда Жапония, АҚШ-пен бәсекелестігі есептелінеді. Бұл аймақтық қауінтердің барлығын ескере отырып, Қытай аймақтық экономикалық ынтымақтастықты жандандыруда. Атап айтқанда Қытай ең алдымен, АҚШ, Жапония және Оңтүстік Корея шеңберінде екіжақты ынтымақтастықты дамытса, ол екіншіден, Солтүстік Шығыс Азиядағы Жапония және Оңтүстік Кореямен үшжақты ынтымақтастық орнатуда; сонымен қатар, АСЕАН+Қытай және АСЕАН+3 үлгісіндегі ынтымақтастыққа айрықша көңіл бөлуде. Негізінен, Токио мен Бейжің арасындағы бәсекелестікте – осы аймақта Американың болуы теңдестірілетін маңызды күш ретінде қарастырылады. АҚШ өзінің күші шиеленіскен кезде екі алпауыт Шығыс-Азиялық державалардың шиеленіске түсуіне жол бермейді.

Қытайдың Оңтүстік-Шығыс Азияға басқыншылығында Жапония да, АҚШ та бәсекелес болмайды. Жапонияның интеграцияға қадамдары конструктивті және Оңтүстік-Шығыс Азияның тұрғысынан ол Қытай сияқты өзіне шығын келтіретін шешімдер қабылдамайды. Жапондықтар қытайлық еркін сауда аймағын құру баламасын созып, келешекте еркін сауда аймағына айналуға «көпжақты экономикалық ынтымақтастықты» құруды ұсынуда. Сонымен қатар, Оңтүстік-Шығыс Азиядағы мемлекеттер халықтарының дауысы бойынша Жапония Қытайдан әлдеқайда артта. Мысалы, Таиландта Қытайды жақын досы ретінде халықтың 76 пайызы, ал Жапонияны тек 8 пайыз ғана, АҚШ-ты жақын досы ретінде 9 пайыз ғана қолдаған. Соған орай, Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттері не Жапониядан, не АҚШ-тан айтарлықты өзгерістер күтпейді, ал Қытайды негізгі қозғаушы күш ретінде танып, азиялық экономиканы дамытуда жаңа жетістіктерге жеткізеді деп үміттенеді. Қытай мемлекеті Жапонияға қарағанда АҚШ-пен өзара қарым-қатынастарда өзін еркін ұстайды. Қытай АҚШ-қа қарама-қайшы немесе оның әрекеттерін ескермей, АҚШ-пен екіжақты қарым-қатынастарында сыртқы факторлардан дербес (Тайвань – ішкі фактор) [4].

XX-XXI ғасырда ҚХР таңдаған көпполярлы әлем сыртқысаяси концепциясын сақтап, Солтүстік-Шығыс Азия және АТА жағдайына әсер ертетін, Корей түбегі мемлекеттерімен ынтымақтастықты белсенді түрде жүргізеді. Қытай үкіметі саяси және экономикалық әрекет ету ауқымды қорларымен иемдене отырып, маңызды мәселелерді шешуде аймақтық деңгейде ғана емес, сонымен қатар, әлемдік мағынағы ие.

Сараптай келе, соңғы жылдардағы Қытайдың аймақтағы көшбасшы рөліне ұмтылысы сыртқы саяси қызметтерін сауда-экономикалық қатынастарды дамыту, аймақтық қауіпсіздік мәселелері бойынша аймақтық саясат орнату және басқа салалар бойынша аймақ мемлекеттерімен ынтымақтастығын нығайтуға бағытталған. Өз мақсаттарына жету жолында саяси-дипломатиялық және экономикалық әдіс-тәсілдерді іскерлікпен қолдана отырып, АСЕАН ұйымына біріккен, Оңтүстік Шығыс Азия мемлекеттерімен қарым-қатынастарында елеулі өзгерістерге әкелді.

Азиялық интеграцияның негізгі міндеті Қытаймен сауда, инвестиция саласында қалыптасқан бәсекелестік мәселелерін шешу болып табылады. Шығыс-Азия Қоғамдастығының құрылуы бір жағынан аймақтағы экономикалық интеграцияға көмектеседі, екінші жағынан «қытайдан келген қауіпті» жояды. Басқа мемлекеттердің инвесторлары Оңтүстік-Шығыс Азияда ҚХР-дан келетін капиталдарға, Қытаймен сауда-экономикалық қарым-қатынасқа араласқан салаларға қызығады.

XXI ғасырда Қытай АТА-дағы және Шығыс Азиядағы аймақтық ұйымдардың акцияларында, форумдарында беделді түрде қатысады. АТЭЫ форумдарында Қытай АТА-дағы инвестицияларды көбейту және сауданы кеңейтуді қолдаған болатын. Бірақ Шығыс Азиялық саммиттерге қатысты АСЕАН+3 құрамын Қытай, Жапония, Оңтүстік Кореямен шектеуді ұстанып, ұзақ келіссөздерден кейін Үндістан, Австралия және Жаңа Зеландияның қосылуын қолдады. Қытай КХДР-дің ядролық мәселесі бойынша алтыжақты және үшжақты келісімдерге өз үлесін қосады, ол 2006 жылы 19 қыркүйекте КХДР ядролық нұсқамаларын бөлу мәлімдемесіне қол қоюға алып келді.

2001-2005 жылдар арасында АСЕАН елдерінің Қытаймен саудасында жағымды сальдосы 2,4 есе көтерілді, ал 2000-2003 жылдарда 300 млрд доллар құраған. Сонымен қатар, Бейжіңнің Азиялық қаржылық дағдарыс кезіндегі өзін-өзі ұстау қағидасы Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттеріне тиімді. Мысалы, Қытай юаньның құнсыздануына жол бермей, ол АСЕАН мемлекеттерін дағдарыстан шығуына қиыншылық тудырмады [5].

2010 жылы Қытай-АСЕАН еркін сауда аймағын құру шешімі қабылданды. Еркін сауда аймағы белгіленген мерзімдерде ашылып, бұл сауда аймағы жұмыс істей бастағанда Қытайдың тауарларға кедендік салығы бұл мемлекеттерге қатысты 9,8 пайыздан 0,1 пайызға түскен болатын. Сол кезде, айтылған мемлекеттердің кедендік салығы Қытайға қатысты 12 пайыздан 0,6 пайызға төмендеді. Ал Оңтүстік-Шығыс Азиядағы Ассоциацияның жаңа мүше-мемлекеттерінде, атап айтқанда Камбоджа, Лаос, Мьянма, Вьетнамдағы тауарларды салықсыз шеттен әкелу тәртібі 2015 жылдан жүзеге асырылады.

Жалпы халық саны жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) 6 триллион доллар көлемінде 2 млрд адамды құрайды, сауда айналымы 4,6 триллионға жетуі мүмкін. Бұл аймақ Еуропалық және Солтүстік-американдық еркін сауда аймақтарынан кейін, көлемі жағынан әлемде үшінші орын алуға. Он жыл ынтымақтастық мерзімінде мемлекеттер арасындағы сауда айналымы 5 есе өсті. 2013 жылы 400 млрд доллар құраса, 2014 жылы 500 млрд долларға жетті [6].

Аймақтағы Қытайдың рөлі күннен күнге арту үстінде. Оның негізі соңғы жылдардағы Қытай мемлекеті экономикасының тиімді дамуы мен оның әлеуеті. Біріккен Ұлттар Ұйымының мамандарының зерттеуінің мағлұматтары бойынша, қазіргі кезде ҚХР ЖІӨ көлемі бойынша Жапонияны озып кетін, дүниежүзінде екінші орын алады, ал 2020 жылға таман АҚШ-ты қуып жетеді. Қытай көмір, немент, мақта, мақта-мата кездемесі, астық, ет, теледидар өндірісінде бірінші орын алады, ол АҚШ-ты көмір, немент, болат, астық, шикізаттың әр түрлерін қолдануда озып кетті. 1995 жылы АҚШ-тың жетекші экономисттардың бірі П.Круғманның Қытай «әлемнің бірінші экономикасы» болу үшін тек қана бразилиялықтардың өмір сүру деңгеймен салыстыруға тұрарлық халге жету керек деген болатын. Сол жылы Бразилия ЖІӨ орта жиынтығы 1800 долларды құраса, ал Қытай – 738 доллар. Бірақ Дүниежүзілік банк есептеуінше, 2020 жылға дейін Қытайдың ЖІӨ-і АҚШ-тың ЖІӨ-нен 1,4 есе артық болады. Ал қытайлық ғалымдардың есептеуінше, ХХІ ғасырдың екінші онжылдығына таман Қытай ЖІӨ орта жиынтығы 4000 долларды құрайды [7]. Бұл болжаулар жүзеге асса, Азия-Тынық мұхит аймағында Қытайдың ықпалы күшейеді, қазіргі кездің өзінде АТА мемлекеттерінің көбісі Қытайды ең ықтимал көшбасшы ретінде қабылдауда.

М.Л. Титоренко еңбектеріне сүйенетін болсақ, Азия-Тынық мұхит аймағы ХХІ ғасырда әлемнің экономикалық және саяси орталығына айналады дейді. Бұл тұжырымдамасына бірнеше дәлелретінде: аймаққа кіретін елдердің әлеуметтік-экономикалық даму қарқыны, аймақта АҚШ пен Жапония сияқты күшті экономикалық державалардың болуы, Қытайдың экономикалық және саяси ықпалының күшеюі, АТА-ның әлемдік саудада үлесі артуы, аймаққа Австралия мен Жаңа Зеландия сияқты мемлекеттердің экономикалық және саяси жағынан тартылуын қарастырады.

Белгілі Қазақстандық ғалымдар К.Л. Сыроежкин мен М.Т. Лаумулиннің зерттеулерінде де Қытайдың қазіргі экономикалық жағдайына болжам жасай келе отырып, Қытай болашақта ең дамыған мемлекеттердің бірі болады, Қытай АҚШ-ты өзінің басты қарсыласы ретінде көрін, оның осы аймаққа барынша орналасуына төтеп беру Қытайдың басты мақсаты болып табылады деген ой қорытындылайды [8].

Тұрақты ішкі саяси жағдай және динамикалық экономикалық даму - Қытай мемлекетін халықаралық интеграция үдерісіне еліктіруге мүмкіндік ашады, сонымен қатар Қытайға толыққанды тәуелсіз сыртқы саяси бағыт жүргізуге; АҚШ, Жапония, Ресей, Үндістан, ЕО мемлекеттерімен өзара қарым-қатынасында өзінің ұлттық-мемлекеттік мүддесін сеімді қорғауға; Азия-Тынық мұхит аймағында өз әсерін арттыруды қамтамасыз етуге әсерін тигізеді. Азия-Тынық мұхит аймағында жетекші көшбасшы рөліне үмтылыста жақсы көрсеткіштер көрсетуде, соңғы болжамдарға байланысты Қытай қысқа мерзімнің ішінде өз мақсаттарына жетеді деген ойдамыз.

1 Титаренко М.Л. Россия лицом к Азии / РАН, Институт Дальнего Востока. - М., 1998. - 325 б. – Б. 85.

2 Бжезинский З.К. Великая шахматная доска. – М., 1997. - 128 б.

3 Торкунов А.В., Денисов В.И., Ли Вл.Ф. Корейский полуостров: метаморфозы послевоенной истории. - М., 2008. - 541 б.

4 Амиров В. «Американский фактор в китайско-японских отношениях» Китай-Япония: Конкуренция за лидерство РАН ИМЭ. - М., 2007. -104 б. – Б. 82.

5 Economic Growth, Statistical Yearbook for Asia and the Pacific 2009 // The ESCAP Official Website. URL: <http://www.unescap.org/stat/data/syb2009/16-Economic-growth.asp>

6 Xinhua Ежегодник 2013

7 Арин О. Азиатско-Тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность: Восточная Азия: экономика, политика, безопасность. - М., 1997. - 436 б. – Б. 42.

8 Лаумулин М.Т. , Сыроежкин К.Л. Внешняя политика КНР на современном этапе: реалии и амбиции / под редакцией Ашимбаева М.С. – Алматы, 2005. - 232 б.

Китайская внешняя политика в Азиатско-тихоокеанском регионе: проблемы и перспективы

Бюжеева Б.З., Зияданова А.С. – Казахстанский национальный университет имени аль-Фараби,

Zivadanova.A.S@gmail.com

Аннотация. Предпосылки участия Китая в интеграционных процессах в глобализирующем мире. Значимость и особенность Азия-Тихоокеанского региона. Определяется внешняя политика Китая по отношению Азия-

Тихоокеанского региона. Обсуждаются важные объекты Китайской дипломатии. Показываются основные задачи Китайского правительства, а также основные региональные угрозы. Определяется взаимозависимость безопасности и экономического роста Китая с Азия-Тихоокеанским регионом. Описываются задачи Азиатской интеграции и вопросы конкуренции в определенных сферах. Соперничество Китая, Японии и США в экспансии на Юго-Восточную Азию. Описывается достижение Китая, Азия-Тихоокеанского региона в интеграционных объединениях, в особенности перемены в Ассоциации государств в Юго-Восточной Азии. Обсуждаются концепции политики, экономики Китая, место в мировой арене, мысли о превосходстве в регионе, гипотезы о будущем интеграции описанные в книгах известных ученых.

Ключевые слова: Интеграция, внешняя политика, Азия-Тихоокеанский регион, безопасность, темп экономического роста, Ассоциация государств Юго-Восточной Азии, лидерство в регионе.

Chinese foreign policy in Asia-pacific region: problems and prospects

Buyzheeva B.S., Ziyadanova A.S. – Kazakh National University named after al-Farabi, Ziyadanova.A.S@gmail.com

Abstract. Prerequisites of participation of China in integration processes in the globalizing world. Importance and feature of the Asia-Pacific region. In the article is determined foreign policy of China by the relation of the Asia-Pacific region. It is discussed important objects of the Chinese diplomacy. It is shown the main objectives of the Chinese government, and also the main regional threats. It is described the tasks of Asian integration and competition issues in the certain areas. Rivalry in the expansion of China, Japan and the United States in South-East Asia. It is described the achievement of China, Asia-Pacific region in integration organisations, particularly, the changes in Association of South-East Asian Nations. It is discussed concepts of China's policy, economy, a place in the international arena, the idea of superiority in the region, the hypotheses about the future integration which is described in the books of famous scientists.

Key words: Integration, foreign policy, Asia-Pacific region, safety, rate of economic growth, Association of SouthEast Asian Nations, leadership in the region.

УДК 341.8 (44)

КОНСУЛЬСКАЯ СЛУЖБА ФРАНЦИИ

Р.К. Исагалиев – магистрант 1-го курса специальности *международные отношения*, issarus30@mail.ru
Научный руководитель – д.и.н., профессор Кузнецов Е.А.

Аннотация: Консул несомненно играет немаловажную роль в международных отношениях, осуществляя выезд и защиту граждан того или иного государства за рубежом и содействуя развитию связей в разных сферах между представляемым государством и государством пребывания. И не секрет, что консульские учреждения и сами консулы перетерпели очень серьезные изменения на протяжении веков. В данной статье описывается история зарождения консульских учреждений, происхождение термина «консул», а также динамическое изменение положения консула и понимания термина на различных исторических этапах. Показываются развитие института консульств во Франции и сравнение его с другими странами, права и обязанности консула с момента создания данной должности. Были описаны основные источники консульского права во Франции и положение консульства Франции в городе Алматы.

Ключевые слова: консул, термин, государство, права, Франция, должность

Учреждения, сходные по мысли с современными консульскими, известны были уже и древнему миру. Вызываемые потребностями международных сношений, преимущественно торговых, они встречаются везде, где международная торговля достигает известного развития. Институт частного гостеприимства мог служить достаточной гарантией для иностранцев, пока международные сношения были редки и случайны. Для удовлетворения потребностей более развитой международной торговли нужны были и более твердые гарантии. С этой целью некоторые государства назначали особых должностных лиц и учреждали специальные суды. В других государствах иностранцам предоставлялось самим заботиться о своих нуждах и интересах; в таких случаях они составляли самоуправляющиеся общины, с собственным судом и администрацией (греческая колония в Египте – Навкратис). Раньше всего консульства появляются на берегах Средиземного моря, где торговые сношения, никогда не прекращаясь совершенно, достигли значительного развития уже в IX-X вв. Здесь впервые встречается и название "консул". Это название имеет длинную историю. Перейдя от двух верховных сановников римской республики к императорам, оно давалось последними их советникам (Паниньяну, Трибониану и др.) и было усвоено также королями варваров, пока, около X века, государи не отказались от него, как от низкого для них титула. Тогда название консула принимают верховные магистраты ставших к тому времени независимыми городских республик Италии. Но вскоре и они сменяют этот титул на новые – подесты, капитана, дожа. Консулами,

с этих пор, называются лишь выборные представители отдельных городских корпораций (consules mercatorum, consules artis lanae, consules ordinis maris и др.) [1]

Во Франции (X в.) титул консула, про-консула и вице-консула употреблялся вместо титулов графа и виконта, а с XII в. на юге название консул носят муниципальные сановники. С 1799 по 1804 г. титул консула носили верховные правители Франции, а прежние консулы были переименованы в торговых агентов (agents de commerce), в применении к представителям и судьям торгового сословия. Сконцентрировавшись в городах, сословие это организуется в самостоятельные корпорации, выборные представители которых носят название консулов-судей. Среди них наибольшее значение приобрели торговые консулы и морские (consules mercatorum и consules maris или ordinis maris). Зародившись в городских республиках Италии (Амальфи, Пиза, Трани и др.) еще в X веке, торговые суды, единоличные или коллегиальные, переносятся в южную Францию, покровительствуемые королевской властью, получают затем всеобщее распространение под именем консульских судов. Они существуют и поныне, под названием торговых или коммерческих судов. Термины "консульский" и "торговый" продолжают в некоторых странах и в XIX в. употребляться, как однозначные. От этих консульских учреждений внутренних или государственных следует отличать консульские учреждения внешние или международные (consules ultra mare, consules nationum). Возникновение последних тесно связано с первыми и объясняется перенесением на иностранную территорию отечественных учреждений, с которыми купечество успело свыкнуться. Уже на корабле, отправлявшемся в плавание, путешествующими купцами избирались из своей среды консулов; затем такие представители купечества появляются и там, где купцы выгружали свой товар и поселялись на более продолжительное время. Чаще всего они получали консула с родины; если этого не было, статуты позволяли им выбирать консула из своей среды. Первые носили название consules missi, вторые – consules electi. Исполнять свои функции на иностранной территории консулы могли только с согласия местной власти. В этом отношении консульские учреждения нашли удобную почву в традициях системы личных прав, предоставлявшей каждому лицу не только жить согласно своим законам, но и судиться у своих судей. Это право ясно сформулировано еще в вестготских законах по отношению к заморским купцам (transmarini negotiatores), которые судятся у своих телонариев (telonarii). Такие представители самоуправляющегося иностранного купечества существуют повсеместно и носят различные названия: baiuli, praepositi, priores mercatorum, у северных народов – alderman'ов или старейшин. Только Византия строго охраняла античное начало территориальности и отступала от него лишь в виде исключения, и то не ранее XI в. Важное значение в истории развития консульских учреждений имели крестовые походы. В это время впервые основываются, под охраной христианской власти, фактории в Сирии, Малой Азии и Египте. Итальянские торговые республики – Пиза, Генуя Венеция и другие, за оказанную крестоносцам помощь, получают от них разные привилегии для своих консулов на Востоке. Положение дел не изменяется, когда завоеванные крестоносцами земли переходят под власть мусульман. Последние, получая значительные выгоды от морской торговли, которой сами не занимались, относились весьма терпимо к христианским факториям, покровительствовали им и предоставляли новые льготы. Права и привилегии христианских поселенцев и их консулов утверждаются со стороны мусульманских государей особыми актами, получившими название капитуляций. Сперва это были односторонние акты благоволения, которые могли быть во всякое время уничтожены; но впоследствии они приобрели значение и силу обыкновенных международных договоров. Капитуляциями стали называться с этих пор договоры, которые христианские народы заключали с мусульманскими – Турцией, Левантом, Берберией. В XIX в. термин капитуляция к ним более не применяется. Благодаря капитуляциям, консулы из торговых судей и представителей торгового сословия, какими они были на первых порах, становятся представителями государства, с обширными правами и привилегиями. В их руки переходит, вслед за торговым судом, и гражданский, а иногда и уголовный над соотечественниками, даже в спорах с туземцами, если первые являются ответчиками или обвиняемыми. Консулу принадлежит полицейская власть в факториях и право защиты от произвола местных властей и от притеснений со стороны туземцев. На Востоке выработались лучшие образцы консульских учреждений. Наибольшая заслуга в этом деле выпадает на долю Венеции, Генуи, Марселя и Барселоны. В новое время (XVI в.) параллельное развитие консульских учреждений на Востоке и на Западе прекращается. Окрепшая государственная власть и установление постоянных посольств сильно изменяют положение консула в западноевропейских странах. Консулы лишаются здесь, с одной стороны, юрисдикции над своими соотечественниками, с другой – характера дипломатических представителей, и становятся простыми торговыми агентами государства и защитниками его подданных, пребывающих за границей. Новое положение консула регулируется торговыми трактатами и внутренним законодательством отдельных стран, причем создается единообразное для христианских стран консульское право.

Источниками консульского права служат: 1) консульские уставы или регламенты, 2) международные договоры и 3) обычай. Каждое государство самостоятельно определяет деятельность своих консулов особыми уставами. Во Франции консульская служба подробно регулирована еще морскими уставами XVII в. (особенно *Ordonnance de la marine* 1681 г.); они послужили образцом для последующего законодательства других стран, между прочим, и для первого русского Консульского Устава 1820 г.

Второй Консульский Устав был издан в 1858 г. Он распространялся лишь на консульские учреждения Европы и Америки, был неполон, редактирован противоречиво и неясно. Консульский устав помещается в Своде Законов т. XI, часть 2; к уставу 1858 г. прибавлен 2-й раздел – о консульской службе на Востоке; последнее издание – 1893 г. К пересмотру устава было приступлено, но о судьбе выработанного проекта ничего не известно. Деятельность консула имеет место на чужой территории, и государство не может всецело регулировать ее своими регламентами. Необходимо соглашение, которое устанавливается в общих договорах о торговле и мореплавании или в специальных конвенциях: консульских (России с Францией и Германией 1874 г., – Италией 1875 г., – Испанией 1876 г.), о взаимной выдаче наследств (России с теми же странами, тех же годов, – с Англией 1880 г., – с Швейцарией и Норвегией 1889 г.), о поселении и др. Наконец, международный обычай регулирует те отношения, относительно которых нет точных постановлений в договорах. Значение обычая особенно велико на Востоке; во многих случаях он является единственным источником консульских прав и привилегий. Сила его подтверждена в коллективных нотах европейских держав на имя Порты, когда последняя в 1881 г. захотела отменить различные почетные права консула, которыми они пользовались исключительно на основании обычая. Общего соглашения между государствами относительно консульских учреждений еще нет. Оно было бы вполне возможно в странах европейской цивилизации, в виду фактически существующего единообразия в их устройстве и деятельности [2].

Посольства и представительства при международных организациях являются основными дипломатическими представительствами Франции за рубежом. В 1992 году Франция имела свои посольства в 135 странах и представительства при 11 международных организациях и располагала 130 консульскими точками. Она практикует систему, при которой один посол представляет французские интересы по совместительству в нескольких странах. Это касается, например, островных государств в Тихом океане и Карибском бассейне, а также ряда африканских государств. Кроме того, развитие информатики используется для того, чтобы за счет повышения эффективности консульской службы укрупнять консульские округа и таким путем сокращать количество консульских точек [3].

В 2008 года Посольство Франции переехало в Астану. В Алматы сохранилось дипломатическое присутствие, которое в 2010 году было трансформировано в Генеральное консульство Франции, которое расположено в историческом здании, 125-летие которого будет отмечаться в 2015 году. Ранее в этом здании размещалось американское посольство.

Деятельность Генерального консульства Франции в Алматы распространяется и на Кыргызстан. Патрик Ренар является Генеральным консулом с осени 2013 года.

1. Ch. Tissot - *Des proxénies grecques et de leurs analogies avec les institutions consulaires modernes*, 1863;
2. F. de Cussy, *"Règlements consulaires des principaux Etats maritimes de l'Europe et de l'Amérique"*, 1851;
3. Дубинин Ю.В. – *Дипломатия иностранных государств// Дипломатическая служба Франции, с. 62*

Францияның консулдық қызметі

Исағалиев Р.К. - халықаралық қатынастар мамандығының 1 курс магистранты, issarus30@mail.ru

Ғылыми жетекшісі - тарих ғылымдарының докторы, профессор Кузнецов Е.А.

Андатпа: Бұл мақалада «консул» терминінің шығуы, консулдық мекемелердің тарихы, сондай-ақ ғасырлар бойы динамикалық өзгерістер кешкен консулдың орны мен «консул» терминінің түсінігі сипатталады. Франциядағы консулдық институтының дамуы, оның басқа елдермен салыстырмасы және консулдық қызметінің жаралуынан бастап консулдың құқықтары мен міндеттері көрсетіледі. Франциядағы консулдық құқықтың негізгі қайнар көздері және Алматы қаласындағы француз консулдығының жағдайы сипатталған.

Тірек сөздер: консул, термин, мемлекет, құқықтар, Франция, міндеттер, қызмет

The consular service of France

Issagaliyev R. – 1st year of masters in International relations, issarus30@mail.ru

Scientific supervisor – doctor of historical sciences, professor Kuznetsov E.A.

Abstract: This article is devoted to the history of the origin of the consular offices, the origin of the term "consul" as well as the dynamic change of position of consul and understanding of the term during centuries. It shows the development of the

institute consulates in France and its comparison with other states, the rights and duties of the consul since foundation of this post. The article contains description of the main sources of consular law in France and the position of the French Consulate in Almaty.

Keywords: consul, term, state, rights, duties, France, service

УДК 327 (574)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Л.В. Карибжанова – магистрантка I курса кафедры международных отношений КазНПУ имени Абая
Института Сорбонна-Казахстан, Leila-2013@bk.ru

Научный руководитель: Кузнецов Е.А. – д.и.н, профессор, заведующий кафедры
международных отношений КазНПУ имени Абая

Аннотация: Данная статья посвящена актуальной теме на сегодняшний день становлению и развитию внешней политики Республики Казахстан. Автор большое внимание уделяет Казахстану, как независимому молодому государству, его первым значительным шагам, как отказ от ядерного и атомного оружия, как прецедент добровольного закрытия Семипалатинского ядерного полигона, актуальности «Стратегии «Казахстан - 2050». Рассмотрено положение Республики Казахстан на мировой арене, разобраны динамично развивающиеся дружественные отношения со странами СНГ, странами мусульманского мира. Выявлена и обоснована необходимость создания Евразийского экономического союза как пример продуктивности интеграционной политики. Проанализированы долгосрочные цели и приоритеты внешнеполитического курса Республики Казахстан. Автором оценены перспективы развития внешней политики Казахстана.

Ключевые слова: внешняя политика, Республика Казахстан, Президент РК Н.А. Назарбаев, Россия, приоритеты, цели.

С момента обретения независимости Казахстаном пройден большой путь. Многовекторная внешняя политика Казахстана, появившаяся на заре независимости, смогла поспособствовать укреплению суверенитета и государственности, вхождению страны в систему международных отношений и мирохозяйственных связей. За прошедшие годы республика стала полноправным членом международного сообщества [1].

Всем известно, что первым шагом стал отказ от ядерного вооружения. Подписав исторический указ, Президент РК Н.А. Назарбаев заложил основу для будущей безъядерной политики Республики Казахстан. Решение лидера нации Казахстанского государства создало первый в мировой истории прецедент добровольного закрытия ядерного полигона.

Внешняя политика Казахстана была направлена на последовательную реализацию мер для достижения безъядерного статуса. Вновь было озвучено в Послании народу «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства, что наши инициативы по укреплению режима нераспространения ядерного оружия – это безусловный вклад в мировую стабильность, порядок и безопасность, продолжение о нераспространение ядерного оружия. Первыми в мире закрыв Семипалатинский ядерный полигон и отказавшись от атомного оружия, мы получили прочные международные гарантии нашей безопасности от ведущих ядерных держав – США, России, Великобритании, Франции и КНР. Глава государства подчеркнул, что «мы сыграли ключевую роль в создании зоны, свободной от ядерного оружия, в Центральной Азии». Важным катализатором укрепления режима нераспространения должно стать скорейшее вступление в силу Договора о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний [2].

Казахстан выступил с конкретными предложениями по обеспечению глобальной ядерной безопасности, принятию Всеобщей декларации безъядерного мира [3].

Благодаря своей последовательной политике, Казахстан, отказавшись от ядерного оружия создал вокруг себя пояс доброседства и сотрудничества, и признан лидером режима нераспространения, моделью для других государств.

Отличительной особенностью внешней политики Казахстана от других государств является многовекторность и сбалансированность, что предполагает отсутствие жесткой зависимости внешнеполитического курса от поведения того или иного партнера учет развития ситуации в том или ином регионе, изменения конъюнктуры рынка.

Если говорить о долгосрочных целях и стратегических приоритетах нашего внешнеполитического курса, то они остаются неизменными и направлены на дальнейшее укрепление дружественных и взаимовыгодных отношений со всеми странами мирового сообщества [3].

В своей статье я хотела бы особое внимание уделить Евразийскому союзу, как показательный пример продуктивности интеграционной политики и успешная реализация идеи Н.А. Назарбаева, направленная на создание этого союза.

Глава государства в Послании народу «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» отметил, что мы будем укреплять Таможенный союз и единое экономическое пространство [4].

Из этого следует, что Н.А. Назарбаев сторонник идеи евразийства, но и практического осуществления Евразийского экономического союза, который был запущен от 1 января 2015 года, а членами союза на сегодняшний день являются такие государства как: Республика Армения, Беларусь, Казахстан и Российская Федерация, данный союз выступает в качестве примера международного сотрудничества и внешней политики Казахстана. Союз призван создавать условия для стабильного развития экономик государств-членов в интересах повышения жизненного уровня их населения.

И неслучайно страны СНГ проявили готовность к вступлению в этот союз, такие страны как Таджикистан и Киргизия, я считаю, что, над этим вопросом в перспективе могла бы подумать и Украина, а не вести военные действия, так как отношения между бывшими странами СНГ проверенные многолетним сотрудничеством, в отличие от политики НАТО, которая на сегодняшний день, кроме разрухи и войны ничего не принесла украинскому народу.

Идея евразийства, как никогда актуальна в современных условиях и играет большую роль в интеграционных процессах [5].

Интеграция выгодна всем. Она влечет не только увеличение объема товарооборота, но и позволяет занять свое место в мире, успешно противостоять в сложной экономической ситуации, глобальным вызовам и угрозам соблюдая миролюбивую политику [5].

Многовекторность внешней казахстанской политики проявляется в русле многосторонней дипломатии. Говоря о многовекторной миролюбивой политике особое внимание заслуживают дружественные отношения между Республикой Казахстан и Российской Федерацией, более чем за 20 лет дипломатических отношений, эти страны заложили прочную основу для уверенного развития в интересах народов. Впервые в своей истории Казахстан и Россия выстроили взаимодействие как соседние независимые государства и полноправные члены ООН, объединенные не только общностью исторического прошлого, но и схожим видением настоящего и будущего развития всего евразийского региона и мира. Ярким примером является ЕЭС, Таможенный союз, ЕврАзЭС. Казахстанско-российские отношения стали привлекательной моделью не только для стран СНГ, но и примером, того как должны развиваться двусторонние отношения между государствами в XXI веке. Дружба и доброседство с Россией – ключевой приоритет внешней политики нашего государства.

Следующим не менее важным приоритетом с момента возникновения нашего государства является развитие отношений со странами мусульманского мира. Это объясняется тем, что ислам на протяжении многих веков является религией казахов и многих других народов, населяющих нашу страну. Ислам давно уже перерос в самостоятельный фактор в системе современных международных отношений и влияет на политические процессы в мировой политике и экономике. Поэтому Казахстан выступает за возрождение и развитие ислама в рамках общего развития культуры и духовности республики, а также за налаживание культурного диалога и укрепление взаимовыгодного сотрудничества с исламскими государствами.

В свете реалии дня сегодняшнего, так как поменялась внешняя политика и экономика во всем мире, то Казахстан сегодня пересматривает цели и задачи, хотя приоритетом остаются доброседские отношения, а также взаимодействие не только с ближайшими соседями и странами СНГ, но и с государствами Азии, Запада, исламского мира.

Республика Казахстан намерена впредь прилагать усилия по развитию взаимодействия в рамках ШОС.

С тех пор как в 2001 году была создана ШОС, сотрудничество ее стран-членов в различных областях, в том числе в стратегической, стабильно развивается, политическое взаимодоверие достигло высокого уровня. Результаты, достигнутые ШОС за 14 лет, охватывают ряд важных сфер сотрудничества, таких как политика, безопасность, экономика и гуманитарная сфера. Как отметил президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в своей специальной статье, выпущенной накануне саммита ШОС в Астане, лишь за время с 2004 по 2011 годы, благодаря эффективной работе Региональной антитеррористической структуры удалось предотвратить более 500 террористических актов и, тем самым, сберечь тысячи бесценных человеческих жизней. Это - "достойный вклад в глобальную безопасность" [6].

Из этого следует, что безопасность стала актуальной сферой сотрудничества, ядром которого является борьба с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом – "тремя силами зла".

Не может существовать эффективная внешняя политика если она с запозданием реагирует, на события, явления, и изменения, происходящие в мире. Сегодня мир изменился и перед государством возникли новые требования и задачи.

Подводя итог вышесказанному, мы живем в динамично развивающемся мире, следовательно, наша внешняя политики должна быть устойчивой и способной адаптироваться к меняющимся изменениям в мире, и своевременно реагировать на возникающие вызовы и угрозы. Если рассматривать долгосрочные цели и приоритеты нашего внешнеполитического курса, то их главной целью является укрепление дружественных отношений и взаимовыгодных отношений со всеми странами мирового сообщества. Наша дипломатия многовекторна – мы будем продолжать укреплять взаимовыгодные и дружественные отношения со всеми государствами мира и международными организациями, и придерживаться последовательной, сбалансированной и предсказуемой внешней политики.

1. <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/kontseptsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg>
2. Послание Президента РК – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства. // Мысль 2013, № 1. – С.4.
3. Норисов Е. Внешняя политика Казахстана отвечает современным вызовам // Мысль.-2013, № 1. – С. 24-28.
4. Послание Президента РК – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства. // Мысль 2013, № 1. – С.19.
5. Кузнецов Е. Лидер Евразийской интеграции // Материалы международной-практической конференции «Садыковские чтения: проблемы и пути внедрения инновационных технологий в образовательное пространство» 26-28 сентября 2013г. С-377.
6. <http://russian.people.com.cn/95181/7407482.html>

Қазақстан Республикасының сыртқы саясат дамуы мен қалыптасуы туралы біраз сұрақтары
Карибжанова Л.В. – Абай атындағы ҚазҰПУ Сорбонна-Қазақстан институты халықаралық қатынастар мамандығының 1 курс магистранты, Leila-2013@bk.ru

Ғылыми жетекшісі: Кузнецов Е.А. –

ҚазҰПУ Абай атындағы халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі, профессоры, т.ғ.д.

Андатпа: Бұл мақала бүгінгі күні Қазақстан Республикасының сыртқы саясат дамуы мен қалыптасуы туралы айтылмаш тақырыбына арналған. Қазақстан тәуелсіз жас мемлекет болып, оның тұңғыш маңызды қадамдарына, ядрлық және атомдық қарудан бас тартылуына, тұңғыш рет Семей ядрлық полигон жабылуына және «Қазақстан - 2050 Стратегиясына» автор үлкен мән береді. Қазақстан Республикасының әлемдік сахнада жағдайы қарастырылды. Қазақстанның ТМД және мұсылман елдерімен динамикалы және татулас түрде дамуы талқыланды. Еуразиялық экономикалық одағының құрылуы интеграциялық саясат үлгі ретінде байқалып негізделінді. Қазақстан Республикасының ұзақ мақсаттары мен сыртқы саясаттық бағыттары талданған. Автор Қазақстан сыртқы политикасының басымдылықтар дамуын бағалады.

Тірек сөздер: сыртқы саясат, Қазақстан Республикасы, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев, Ресей, басымдылықтар, мақсаттар.

Some questions of formation and development of foreign policy of the Republic of Kazakhstan
Karibjanova Leila - 1 year master student specialty of International relations KazNPU named after Abai

Institute Sorbonne – Kazakhstan, Leila-2013@bk.ru

Scientific supervisor: Kuznetsov E.A. –

d.h.s., professor Head of departement international relations, KazNPU named after Abai

Abstract: This article is devoted to the actual topic of formation and development of foreign policy of the Republic of Kazakhstan today. The author pays much attention to Kazakhstan, as to the independent young state, its first considerable steps, as refusal of nuclear and atomic weapons, as precedent of voluntary closing of Semipalatinsk Test Site, relevance Kazakhstan Strategy - 2050. Position of the Republic of Kazakhstan on the world stage is considered, dynamically developing friendship with the CIS countries, the countries of the Muslim world is investigated. Need of creation of the Euroasian economic union as an example of efficiency of integration policy is revealed and proved. Long-term goals and priorities of a foreign policy of the Republic of Kazakhstan are analysed. The author estimated prospects of development of foreign policy of Kazakhstan.

Keywords: foreign policy, Republic of Kazakhstan, President of Kazakhstan N. A. Nazarbayev, Russia, priorities, purposes.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

И.А. Соловьева – к. филос. н., доцент, associate prof, кафедры общественно-гуманитарных дисциплин КазНУ им. аль-Фараби, Solovyova2007@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы и перспективы развития системы образования в современном Казахстане.

Образование оказывает решающее воздействие на современного человека. Значительные изменения происходят и в Казахстане, где сложилась и целенаправленно реформируется достаточно современная система образования. Возникли частные учебные заведения, набрали силу новые типы образовательных учреждений – лицеи, гимназии, колледжи. Известно, что система образования способна оказывать косвенное, отдалённое во времени, но мощное целенаправленное влияние на развитие всего общества, в том числе на политические и социокультурные процессы.

Образование представляет собой социальную подсистему, имеющую свою структуру. По ряду направлений за прошедшее десятилетие в системе образования Казахстана произошли прогрессивные структурные и функциональные изменения. Казахская система образования за годы независимости была направлена на курс успеха стратегии ускоренной модернизации.

Образование в современных странах – это очень широкие высокоразвитые дифференцированные многоуровневые социальные системы непрерывного совершенствования знаний и навыков членов общества, выполняющие важнейшую роль в социализации личности, её подготовке к получению того или иного социального статуса и выполнению соответствующих ролей, в стабилизации, интеграции и совершенствовании общественных систем.

Ключевые слова: система образования, Казахстан, модернизация, современные страны, технология.

«Сегодня практически всеми специалистами признается необходимость формирования единого образовательного пространства СНГ не только как условие развития образования и выведения его на новый уровень качества, но и как гаранта расширения и углубления всех форм отношений между государствами Содружества.

Модернизация образования оказалась необходимой и как ответ на вызов времени – общепризнано, что в информационно-технологическом обществе 21 века определяющим в конкуренции государств будет уровень образованности нации, ее способность развивать прогрессивные технологии» [1].

Образование оказывает решающее воздействие на культурогенез современного человека. Значительны его масштабы в Казахстане. В среднем на пяти занятых в народном хозяйстве приходится один из учащихся. Развитие республики после получения независимости приступает к реализации концепции непрерывного образования. А это значит, что по существу всё население будет охвачено теми или иными формами обучения.

Вместе с тем цивилизация испытывает кризис в системе образования. Сложилась и всё более углубляется диспропорция между потенциями человеческой культуры, достижениями общества и культуры масс. Обучение охватывает большие периоды жизни человека, поглощая его продуктивные, творческие годы. Молодой человек, претендующий на профессию среднего уровня квалификации должен учиться не менее тринадцати лет, а для профессии высшей квалификации срок обучения доходит до двадцати лет.

В настоящее время возрос престиж образования, но в некоторых моментах ещё имеются негативные явления - мотив «приобретения диплома», уродливые формы протекционизма, ущемление прав человека и его достоинства.

Социологические проблемы образования непосредственно затрагивают не только интересы нашего общества в целом, но и интересы практически каждой семьи.

Как известно, система образования включает ряд звеньев: систему дошкольного воспитания, общеобразовательную школу, профессионально-техническое образование, среднее специальное образование, высшее образование, послевузовское образование, систему повышения квалификации и переподготовки кадров, образование по интересам.

С точки зрения социологии особую значимость приобретает анализ ориентированности общества на поддержку дошкольных форм образования, на готовность родителей прибегать к их помощи для подготовки детей к труду и рациональной организации своей общественной и личной жизни. Для познания специфики этой формы образования особо значима позиция и ценностные ориентации тех людей, которые занимаются с детьми – воспитателей, обслуживающего персонала, а также их готовности понимания и стремления выполнить возлагаемые на них обязанности и надежды.

В отличие от дошкольного образования и воспитания, которое охватывает не каждого ребёнка, средняя общеобразовательная школа нацелена на подготовку к жизни всего без исключения подрастающего

поколения. В советский период осуществлялась реализация принципа всеобщности полного среднего образования с целью обеспечения молодёжи «равного старта» при вступлении в самостоятельную трудовую жизнь.

Остановившаяся на одном из вариантов, выпускник школы отдаёт предпочтение виду профессионального образования. Но что движет им в выборе своего будущего жизненного пути, что влияет на этот выбор и как он изменяется в течение жизни – это одна из важнейших проблем социологии.

Профессионально-техническое образование самым непосредственным образом связано с потребностями производства, с оперативной и сравнительно быстрой формой включения молодых людей в жизнь. Оно непосредственно осуществляется в рамках крупных производственных организаций или государственной системой образования. Возникнув в 40-е годы XX в. как фабрично-заводское училище (ФЗУ), профессионально-техническое образование прошло сложный и извилистый путь развития. И, несмотря на различные издержки (попытки перевести всю систему на сочетание полного и специального образования в подготовке необходимых профессий, слабый учёт региональных и национальных особенностей), профессионально-техническая подготовка остаётся важнейшим каналом получения профессии. Вместе с тем социологические исследования по-прежнему фиксируют сравнительно невысокий престиж этого вида образования, ибо ориентация выпускников школы на получение высшего, а затем средне специального образования продолжает преобладать.

Особо остро стоит вопрос о профессионализме будущих специалистов, о том, чтобы качество и уровень современной их подготовки отвечали реалиям сегодняшнего дня. Однако социологические исследования показывают, что в этом отношении накопились немало проблем. Продолжает оставаться, как свидетельствуют результаты социологических исследований, неустойчивость профессиональных интересов молодых людей, до 60% выпускников вузов меняют свою профессию.

Молодёжь вступает в жизнь – трудовую, общественно-политическую, имея, как правило, среднее образование. Однако оно очень серьёзно различается по качеству. Значительные различия зависят от социальных факторов: в специализированных школах с углубленным изучением отдельных предметов оно выше, чем в обычных массовых; в городских школах выше, чем в сельских; в дневных выше, чем в вечерних. Эти различия углубились в связи с переходом страны к рыночным отношениям. Появились элитные школы (лицеи, гимназии). Система получения образования явно становится одним из показателей социальной дифференциации. Желанное разнообразие в образовании оборачивается социальной селекцией с помощью образования.

Общество переходит от сравнительно демократической системы образования, доступной представителям всех социальных групп, открытой для контроля и воздействия со стороны общества, к селективной, элитарной модели, исходящей из идеи автономности образования, как в экономическом, так и в политическом аспекте. Сторонники этой концепции полагают, что образование такая же сфера предпринимательской деятельности, как производство, коммерция, и поэтому должны функционировать так, чтобы приносить прибыль. Отсюда неизбежность внесения платы за образование учащимся, использование различных систем для определения уровня интеллектуального развития или одарённости. Возможность платить и личная одарённость – таковы струны, из которых делается селекция, с всё уменьшающимися ячейками по мере продвижения к вершине образовательной, а затем и социальной пирамиды.

В настоящее время около 70 % студентов в республике поступают в вузы по платной форме обучения. Это означает, что получение высшего образования доступно не каждому и становится очевидным – оно развивается в интересах только отдельных социальных групп.

Аналогичные процессы происходят и в средней школе, хотя там имеются свои специфические особенности. Ситуация сейчас такова, что, сломав старую систему среднего образования и не создав новую, общество попало в очень затруднительное положение. Отказ от деятельности детских общественных организаций, нищенское положение учителя привели к тому, что образование потеряло почти все ориентиры, не обрета новых. В этих условиях подрастающее поколение лишено устойчивых нравственных идеалов и ничего не получило взамен. Этот процесс углубляется попытками коммерциализации школы, что отнюдь не всегда сопровождается повышением качества обучения. Об этом свидетельствуют серьёзные конфликты между родительской общественностью и организаторами новых форм образования.

В целом общего сочетания общеобразовательной и профессиональной подготовки ещё не найдено. После серьёзной критики обнажившей многие пороки уже не соответствующие духу времени стандарты и правила, общее и профессиональное образование становится гораздо более гибким, чем это было до сих пор. Но его роль и ответственность в подготовке квалифицированных работников ещё далеки от необходимого уровня.

Профессиональное образование – важный этап в гражданском становлении личности, в её гармоническом развитии. Социологические исследования показали, что непонимание объективно необходимой связи развитости и профессионализма порождает не только схоластические споры относительно «противоречия» того и другого, но и серьёзные ошибки в практике работы с молодёжью, когда овладение профессиональными знаниями и навыками в той или иной форме противопоставляется общегуманитарной культуре. В результате возникают либо пресловутые «технократические перекосы», либо попытки формировать гуманитарную культуру человека в отрыве от жизни, от труда и общественной практики.

Особое место в обогащении интеллектуального потенциала страны принадлежит высшей школе. Однако изменения и в содержании, и в направлениях, и в структуре её деятельности происходят очень медленно. Данные социологические исследования свидетельствуют, что студенты и педагоги высоко оценивают возможность творчества, ратуют за увеличение доли самостоятельной работы, совершенствование форм экзаменов, расширение их участия в управлении вузом, поддерживают развитие конкурсной системы аттестации всех кадров. Вместе с тем к середине 90-х годов XX века высшая школа вошла в жесточайший кризис, из которого далеко не все вузы имеют возможность с достоинством выбраться.

Школа сейчас стоит перед непростым выбором – найти оптимальные пути своего дальнейшего развития. Оценки происходящих изменений неоднозначны, ибо в общественном настроении, общественном мнении имеются самые различные, в том числе и диаметрально противоположные, точки зрения. Однако предложения и суждения, какими бы противоречивыми по существу они ни были, отражают глубокую заинтересованность людей в обеспечении и в дальнейшем наращивании духовного потенциала общества.

На сознание и поведение молодых людей большое влияние оказывает механизм управления учебным заведением. Строгое соблюдение норм и принципов демократии, законности, справедливости, гласности ещё в годы учения становится для них своеобразным эталоном, с которым они в дальнейшем сверяют свой жизненный путь.

Велика роль и различных форм связи учащихся со своими сверстниками в зарубежных странах.

Образование в современных странах – это очень широкие высокоразвитые дифференцированные многоуровневые социальные системы непрерывного совершенствования знаний и навыков членов общества, выполняющие важнейшую роль в социализации личности, её подготовке к получению того или иного социального статуса и выполнению соответствующих ролей, в стабилизации, интеграции и совершенствовании общественных систем. Образованию принадлежит очень важная роль в определении социального статуса личности, в воспроизводстве и развитии социальной структуры общества, в поддержании социального порядка и стабильности, осуществлении социального контроля.

Образование выступает фактором воспроизводства социально-профессиональной структуры общества. Кроме того, оно является каналом социальных перемещений и социальной мобильности. Чем более демократическим и открытым является общество, тем в большей степени образование работает как эффективный социальный «лифт». Оно позволяет человеку из низших страт в иерархической структуре общества достигнуть высокого социального статуса.

Эффективность образования во многом зависит от того, какие цели ставят перед собой участники этого процесса, и в первую очередь учащиеся и студенты, что они хотят реализовать в своей жизни с помощью образования. В этой связи очень важно установить зависимость между социальной и профессиональной ориентацией. Социальная ориентация – это определение человеком своего места в системе общественных отношений, выбор желаемого социального положения и путей его достижения. Профессиональная ориентация есть осознание того набора профессий, который предлагает в данный момент общество, и выбор наиболее привлекательной из них. Социальная ориентация взаимодействует с профессиональной, хотя та и другая не тождественны. Они взаимосвязаны постольку, поскольку социальное положение человека в обществе определяется характером и содержанием его труда.

Социологические исследования позволили установить, что выбор вида профессионального образования лишь частично обусловлен выбором будущей профессии – в большей мере, чем профессию, люди выбирают свое будущее социальное положение. При этом социальная ориентация складывается у учащихся школ значительно раньше, чем профессиональная. Большинство опрошенных учащихся пока мало информировано о конкретном содержании избранного ими вида будущей трудовой деятельности, об условиях труда, его оплате. Выбор, сделанный накануне окончания школы, нередко бывает продиктован случайными мотивами (близостью учебного заведения к месту жительства, примером сверстников и друзей, советами знакомых). Рекомендация школы, роль кабинетов, профориентации назвали в качестве факторов выбора профессии лишь 4-5 процентов опрошенных молодых людей.

Социальная ориентация образования ещё больше усилилась в период рыночных преобразований. Стремительно возросло число желающих получить финансовое, юридическое, экономическое образова-

ние в силу того, что именно эти виды образования дают возможность занять лидирующее, высокообеспеченное положение в обществе.

Что касается сельскохозяйственной деятельности, то немногие выказывали желание стать агрономами, ветеринарами, охотниками, промысловиками, пчеловодами. Это касается и профессий механизаторов и животноводов. Не лучше обстоят дела в отношении возможности работать в промышленности.

К проблеме цели очень тесно примыкает проблема мотивов обучения и особенно повышения квалификации. Поэтому, если в общеобразовательной школе интерес к обучению в значительной степени подавлен и действует установка «так надо», «родители требуют», «все учатся», то в среднеспециальных и особенно высших учебных заведениях интерес ярко выражен: желание «получить интересную профессию», «повысить свой авторитет», «приобщиться к интеллектуальной сфере жизни», «стать руководителем». В условиях рыночных отношений возрос мотив, связанный с возможностью получения высокой оплаты труда, с желанием приобрести экономическую самостоятельность и даже экономическую независимость не только от родителей, но и в известной мере от общества.

Социологами выявлено новое явление в мотивации молодых людей: их желание соединить учёбу с производительным трудом.

Не меньшее значение при оценке эффективности и качества образования имеет удовлетворённость процессом получения знаний, самими знаниями, методами и формами их подачи и усвоения, а также тем, насколько знания помогут молодым людям в их будущей жизни.

От уровня образования напрямую зависит качество трудовых ресурсов, а следовательно, и состояние экономики в целом. Именно модернизируя систему образования, экономически развитые страны смогли добиться качественного прорыва в социальной сфере.

Качественное образование выгодно не только для отдельного человека, но и для общества в целом. Благодаря ему человек может надеяться сделать хорошую карьеру в бизнесе, на политическом или культурном поприще. Благодаря системе образования страна получает высококвалифицированных работников. А это означает рост производительности труда, внедрение новых технологий, выход на передовые рубежи в экономическом развитии.

Мировое сообщество пришло к выводу, что образование должно иметь абсолютный приоритет в бюджетах всех государств. Во многих развитых странах на него существенно увеличены государственные ассигнования. В развивающихся странах они ниже в десятки раз, причём разрыв с каждым годом возрастает. За счёт образования развитые страны получают до 40% прироста валового национального продукта. По существу, и это уже признано экспериментами. Инвестиции в развитие образования представляют собой вложение средств в наиболее окупаемую сферу. Один из президентов США в этой связи сказал: «В Америке сильные университеты не потому, что она богата, а Америка богата именно потому, что в ней сильные университеты».

Наиболее выгодный объект для капиталовложений, по мнению специалистов – система образования для молодёжи. Причём, больше для молодёжи из женщин, нежели мужчин. Казалось бы, противоречит здравому смыслу. Но дело в том, что даже если женщины останутся домохозяйками и никогда не выйдут на рынок труда, именно матери, а не отцы играют решающую роль в воспитании детей, а это – фундамент будущего процветания страны.

Обучение даёт квалификацию, образование – метаквалификацию, то есть систему знаний, облегчающую поиск и усвоение новых знаний. Будучи социальным институтом, образование на всех уровнях, а том числе школьном и вузовском, представляет собой сложную разветвлённую систему – социальную организацию. На уровне среднего она включает министерство образования, региональные и городские департаменты образования на местах, тысячи школ, колледжей и вузов, миллионы учащихся, студентов, преподавателей и связанных с их обслуживанием специалистов.

Школа и вуз – это сложные организации, разрешение к учреждению государством, и в этом смысле они подобны большинству других бюрократий.

Образование представляет собой социальную подсистему, имеющую свою структуру. По ряду направлений за прошедшее десятилетие в системе образования Казахстана произошли прогрессивные структурные и функциональные изменения. Казахская система образования за годы независимости была направлена на курс успеха стратегии ускоренной модернизации – это современное образование, подготовка и переподготовка кадров.

В стратегии долгосрочного развития республики «Казахстан-2050» образование отнесено к разряду одного из важнейших приоритетов, реализация которого создает надёжный фундамент для вступления в новое тысячелетие как государства, имеющего потенциал для дальнейшего развития. В связи с этим

Министерство образования и науки в 2004 году разработало Концепцию развития образования Республики Казахстан, сначала до 2030, теперь до 2050 года.

Начиная с 2004 года, в стране введена система Единого национального тестирования (ЕНТ). В Концепции развития системы образования большое внимание уделяется повышению качества обучения в вузах.

Если переходить по западным стандартам обучения возникает вопрос об определении необходимости изменений в существующей системе присвоения ученых степеней, в необходимости введения степени Доктора философии (PhD). Большинство членов профессорско-преподавательского состава согласны, что введение новой учёной степени (PhD) приведёт к повышению качества и приблизит казахстанскую систему образования к мировым стандартам. Государство стремится поднять систему образования на уровень мировых квалифицированных требований, в Казахстане вводится целостная трёхуровневая подготовка профессиональных кадров в соответствии с Болонским процессом (бакалавр-магистр-доктор), вместе с тем здесь имеется ряд проблем, требующих незамедлительного решения.

В казахстанской системе образования сейчас – время больших перемен. Возникли частные учебные заведения, набрали силу новые типы образовательных учреждений – лицеи, гимназии, колледжи. Известно, что система образования способна оказывать косвенное, отдалённое во времени, но мощное целенаправленное влияние на развитие всего общества, в том числе на политические и социокультурные процессы.

Модернизация национальных систем образования в начале XXI века в Казахстане характеризуется интенсивной перестройкой экономических, социальных, организационных основ в сторону открытости. Каждая национальная система образования переживает со временем объективную закономерность перехода к открытому образованию.

Такую объективную закономерность перехода к открытому образованию переживает сегодня система образования Казахстана, основой которой является кредитная технология. Введение кредитной технологии в вузах Казахстана вызвано общемировыми тенденциями в реформировании национальных систем образования как с целью улучшения качества специалистов, так и для создания единой международной системы взаимозачётов. В настоящее время большинство вузов Казахстана перешли или переходят на систему кредитной технологии образования.

Вместе с тем, наряду с достижениями в системе образования в Казахстане имеются и свои проблемы. Это разница в качестве среднего образования. Выпускники сельских школ недостаточно подготовлены ввиду разных причин, к примеру, из-за неадекватного развития инфраструктуры образования на селе.

Итоги Единого национального тестирования показывают, что выпускники сельских средних школ показывают более слабые знания, чем городские. Результаты тестирования выпускников последних пяти лет свидетельствуют об устойчивой тенденции снижения качества образования на селе.

В Казахстане сложилась и целенаправленно реформируется достаточно современная система образования, играющая важнейшую роль в социализации личности, её подготовки к получению того или иного социального статуса и выполнению соответствующих ролей в стабилизации, интеграции и совершенствовании общественных систем.

1. Сабитова Ш.А. О некоторых особенностях регулирования межгосударственного сотрудничества по вопросам образования. *Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика», № 3(38), 2014.*

2. Назарбаев Н. Стратегия «Казахстан – 2050». Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана// *Казахстанская правда.* – 2012., 14 декабря.

Қазіргі Қазақстандағы білім беру жүйесі дамуының өзгешеліктері

И.А. Соловьёва – *филос.ғ.к., доцент. associate prof, қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасы,*
Solovyova2007@gmail.com

Аңдатпа: Осы мақалада қазіргі Қазақстандағы білім беру жүйесінің мәселелері мен болашағы қарастырылды.

Білім беру қазіргі адамға шешуші әсер береді. Қазақстанда елеулі өзгерістер болып жатыр, жеке оқу орындары пайда болды, білім беретін мекемелердің жаңа түрлері – лицейлер, гимназиялар, колледждер салынды. Білім беру жүйесінің қогамның дамуына, соның ішінде саяси әлеуметтік және мәдени үдерістерге елеулі әсер ететіні белгілі.

Білім беру өз құрылымы бар әлеуметтік жүйе болып табылады. Бағыттар бойынша соңғы он жылдың ішінде Қазақстанның білім беру жүйесінде үдемелі құрылымдық және функционалдық өзгерістер болды. Қазақстандық білім беру жүйесі егемендігін алғалы бері үдемелі жетілдіру стратегиясына бағытталды.

Қазіргі елдердегі білім беру жүйесі – бұл қогамның білі деңгейін жетілдіретін, тұлғаның қалыптасуына маңызды рөл атқаратын, тұлғаны белгілі бір әлеуметтік мәртебе алуына дайындайтын өте ауқымды, жоғары деңгейде дамыған, көпдеңгейлі әлеуметтік жүйелер.

Тірек сөздер: білім беру жүйесі, Қазақстан, модернизация, қазіргі елдер, технология.

Features of development of education in modern Kazakhstan

I.A. Solovyova - к.филос.н., доцент, associate prof, Department of social and humanitarian disciplines Treasury, Solovyova2007@gmail.com

Abstract: This article discusses the problems and prospects of development of the education system in modern Kazakhstan.

Education has a decisive influence on modern man. Significant changes are taking place in Kazakhstan, where he developed and purposefully reformed enough modern education system. Arose private schools, gained strength and new types of educational institutions - schools, lyceums, gymnasiums, colleges. It is known that the education system can provide indirect, distant in time, but powerful purposeful influence on the development of the whole society, including political and socio-cultural processes.

Education is a social subsystem, which has its own structure. In some areas over the past decade in the education system of Kazakhstan has experienced progressive structural and functional changes. Kazakhstan's education system over the years of independence was aimed at the success rate of the accelerated modernization strategy.

Education in modern countries is very wide highly differentiated tiered social system of continuous improvement of knowledge and skills of members of the society, which play a critical role in the socialization of the individual, it preparing to obtain a social status and implementation of the respective roles in stabilization, integration and improvement of social systems.

Keywords: education system, Kazakhstan, modernization, modern country, technology.

УДК 316.74

РЕЛИГИЯ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

И.А. Соловьева – к.филос.н., доцент, associate prof, кафедры общественно-гуманитарных дисциплин КазНУ им. аль-Фараби, Solovyova2007@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматривается место и роль религии в жизни общества и государства.

Религия – это явление многоплановое, многоаспектное, поэтому сводить религию к какому-нибудь одному «основному» или «главному», «определяющему» признаку – значит упрощать проблему. Каждый из компонентов религии, взятый отдельно сам по себе, еще не религия.

Религия реально существующий социальный факт, подсистема общества, им порожденная и, в свою очередь, оказывающая влияние на его жизнь и развитие, на сознание и взаимоотношения людей на разных уровнях – от индивидуального и межличностного до глобального в масштабах всего человечества.

Религия может спасти человека, изменить его, дать ему шанс на новую жизнь. Но на сегодняшний день особенно актуальна проблема социального воздействия религии и религиозных организаций на массы.

Религиозное сознание определяет поведение людей. Воздействуя на него, оно становится социальным фактом и в этом своем качестве является предметом социологического исследования.

Религия всегда укрепляла дух народа в самые тяжелые моменты бытия. И сегодня ее благие устремления должны быть направлены на сохранение мира и согласия в обществе, развития духовности, воспитание в людях гражданских и патриотических чувств.

Ключевые слова: мировые религии, конфессии, сознание, политика, экстремизм, терроризм.

Для социолога религиозные верования интересны и важны не сами по себе, а тем, как эти верования, наряду с религиозными организациями, влияют на поведение людей, какова роль религии в создании, поддержании и изменении социального порядка, формировании и мотивации действий личности. Задача социологии религии заключается в том, чтобы выявить мотивацию человеческих действий.

В мировых религиях есть нечто общее – это их нетерпимое отношение к инакомыслию. Все мировые религии различают понятие «истинная вера», «иная вера», «язычество», «ересь», «суеверие». К истинной или правильной вере каждая мировая религия относит только себя.

Религия – это явление многоплановое, многоаспектное, поэтому сводить религию к какому-нибудь одному «основному» или «главному», «определяющему» признаку – значит упрощать проблему. Каждый из компонентов религии, взятый отдельно сам по себе, еще не религия.

Г.Спенсер рассматривал религию как один из регуляторов жизни общества в деле поддержания образцов поведения. Э.Дюркгейм в своей работе «Элементарные формы религиозной жизни. Тотемическая система в Австралии» (1912 г.) считал религию фактором социальной интеграции. К.Маркс рассматривал религию в качестве важного социального фактора, обладающего вполне реальными функциями в идеологической жизни общества, ибо религия оправдывает существующие социальные порядки и представляет собой «сердце бессердечного мира» - страдания в этом мире не напрасны, они будут вознаграждены.

дены в будущей жизни (1) Религия все чаще рассматривается как фундамент подлинной морали, как незаменимое средство нравственно-духовного возрождения.

Религия реально существующий социальный факт, подсистема общества, им порожденная и, в свою очередь, оказывающая влияние на его жизнь и развитие, на сознание и взаимоотношения людей на разных уровнях – от индивидуального и межличностного до глобального в масштабах всего человечества.

Религиозное сознание определяет поведение людей. Воздействуя на него, оно становится социальным фактом и в этом своем качестве является предметом социологического исследования.

Годы перестройки и события самых последних лет существенно изменили религиозную ситуацию в СНГ. В процессе демократизации были устранены многие деформации недавнего прошлого в решении религиозного вопроса. Религиозные организации получили право юридического лица, право обладания собственностью, полную свободу пропаганды своих вероучений. Государство возвратило церкви, храмы, мечети, монастыри и др.

Существенно возрос общественный престиж религии и церкви. Изменился в их пользу настрой общественного мнения. В общественном сознании интерес к религии и церкви, их месту и роли в истории и культуре народов СНГ приобрел массовый характер.

Высвободившееся из-под влияния и произвола все без исключения религиозные конфессии приступили к восстановлению и широкому использованию прав и истинное следование свободе совести.

Среди населения возрос интерес к религиозным верованиям, хотя этот интерес для многих продиктован скорее влиянием моды, чем проникновением в сущность религиозного учения.

Интерес к пробуждающемуся религиозному сознанию плечо к плечу идет с возрождением народных обычаев, традиций, празднований и ритуалов.

Развитие современного религиозного сознания сопровождается осознанием мистических верований, оккультизма и других явлений, граничащих с шарлатанством. В этом смысле общество повторяет уже знакомые в истории периоды смутного времени, когда различные виды мистики выходили на историческую арену.

В среде казахстанского народа религия стала частью этнической идентичности. Ислам стал рассматриваться как духовный гарант возрождения национального духа, незыблемости национально-государственного устройства.

У казахского народа имеется своя культурно-этническая история. Учитывая историю верований казахского народа, связанную с суфизмом, сумевшего примерить местные языческие традиции с нормами ислама, проектируемые нововведения муфтията можно назвать революционными. Даже в 19 веке мусульманство не проникло в жизнь казахов столь глубоко, как издавна у среднеазиатского населения.

Сегодня религия становится одной из признанных сил, определяющих социальное развитие мира. Ее место в обществе также меняется. Она уже не претендует на абсолютную истину и менее догматична, но твердо оставляет за собой задачу культивировать и поддерживать существование вечных ценностей.

Усиление позиций религии в республике, как и на всем постсоветском пространстве, обусловлено процессами демократизации общественной жизни, идеологическим вакуумом, образовавшимся после краха коммунистической идеи. Немаловажную роль имеет активизация религиозной пропаганды, а также стремление новых государственных структур повысить свою легитимность за счет публичной поддержки ведущих религиозных конфессий - ислама и православия.

Для Казахстана проблема политики в области религии сегодня наиболее актуальна. Это вызвано тем, что, во-первых, республика держит путь на демократические преобразования; во-вторых, на территории страны уже «закрепился» один демократический принцип – принцип религиозного плюрализма и его необходимо поддерживать. Поэтому характер взаимоотношений религий и политики позволяет определить степень демократичности государства и гуманности гражданского общества (2).

И всё-таки приходится констатировать некоторые успехи нетрадиционных конфессий в Казахстане. Во взрывоопасной атмосфере растущих этнополитических конфликтов они часто приобретают характер религиозного экстремизма, грозящего целостности и единству многоконфессионального и многонационального региона. Осмысление вопросов нетрадиционных конфессий чрезвычайно важно для определения дальнейшей политики властных органов Республики Казахстан с целью избежания повторения допущенных ошибок, учёта этнических и социокультурных характеристик народов и использования в интересах укрепления казахстанского государства. Надо активно работать над тем, чтобы оградить страну от натиска экстремистских, сектантских, и прочих тенденций, которые разрушают наши национальные ценности, посягают на наши религии.

Для этого необходимо не допустить, чтоб определённые державы использовали религию в политических и экономических целях.

Религия может спасти человека, изменить его, дать ему шанс на новую жизнь. Но на сегодняшний день особенно актуальна проблема социального воздействия религии и религиозных организаций на массы.

В условиях отсутствия в обществе четко выраженных нравственных этических принципов и норм, образовавшийся вакуум стремятся заполнить представители многочисленных религиозных конфессий, как ислама, традиционного для Казахстана, так и различного рода сект. На современном этапе в Казахстане, по данным статистики, функционирует 5 тысяч общин, принадлежащих к 62 конфессиям (из них 3000 мусульманских и около 2000 общин других конфессий). Среди верующих в Казахстане имеются последователи почти всех мировых религий: ислама, христианства (православия, католицизма, протестантских течений), буддизма, а также иудаизма, индуизма, древних политеистических культов и современных новообразований. Важное место в конфессиональном спектре Казахстана занимают наиболее традиционные для местного населения религии – ислам суннитского толка и русское православное христианство, на которые приходится почти 60% из всех учтенных в республике религиозных объединений и доминирующее количество верующих. За небольшой период суверенного развития Казахстана количество мусульманских объединений возросло более чем в 13 раз, достигнув к настоящему моменту более 600 объединений. В 1990 году в республике было образовано Духовное управление мусульман Казахстана. По последним данным, в Казахстане насчитывается 11 миллионов мусульман 24 национальностей.

Кроме традиционных конфессий в нашей стране появилось достаточно большое количество малочисленных, ранее неизвестных казахстанскому населению вероисповеданий. Данный факт не может не настораживать, т.к. религиозные авантюристы используют религиозные идеи и лозунги в борьбе за достижение своих противозаконных политических целей. Религиозные экстремисты и террористы борются фактически не столько за чистоту религии, сколько за "очищение" дороги, т. е. транспортировки наркотиков, захват власти в регионах, чтобы осуществлять свои корыстные интересы. Необходимо раскрывать и разоблачать действия определенных центров по использованию религии в корыстных целях.

Одной из таких группировок является партия "Хизб ут-Тахрира", чьи действия согласно Закону Республики Казахстан "О противодействии экстремизму" признаны экстремистскими, а деятельность самой партии запрещена в Казахстане.

Эти организации несут опасность, как для отдельного индивида, так и для общества. Под воздействием таких групп личность теряет способность к самостоятельности к объективному мировосприятию. Легко представить себе, какую опасность несет для общества человек (или группа людей), попавший под влияние любой из такого рода сект.

Основной причиной, по которым люди попадают под влияние подобных религиозных объединений, является неудовлетворенность человека собой, прежним образом жизни, системой ценностей, социальной ориентацией, психологическим кризисом личности. Нередко обращение в религиозные организации происходит под влиянием проповеди авторитетного религиозного лидера, умело использующего средства психологического воздействия на массовую аудиторию. Невозможность получения эмоциональной разрядки в критические моменты жизни (ссоры с близкими и родными, болезнь, смерть и т.д.) также способствует потере жизненных ориентиров. Втягивание в секту компенсирует эту потребность.

В обществе весьма актуальны проблемы неудовлетворенности взаимоотношениями личности и коллектива, в рамках которого проходит ее трудовая и общественная деятельность. Выпадающий из коллектива человек представляет так называемую „группу риска". Умелое выделение из общей массы прохожих человека из „группы риска" и является первым условием успеха у проповедников сект. Задача сектантов заключается в том, чтобы приковать внимание человека к постоянно меняющимся чувственным впечатлениям, научить его называть этот поток „настоящей жизнью" и не позволять задумываться над тем, что он имеет в виду. На этом этапе как раз и складывается постепенный переход от недоверия или простого интереса к принятию выдвигаемых и внушаемых понятий в качестве истин. Человек, находящийся под сильным внушением, становится фанатично верным, преданным и послушным.

Возможные последствия пребывания в секте можно в целом охарактеризовать как негативные влияния на материальное, семейное и психологическое положение людей. Происходит своеобразное замыкание круга общения, интересов и всей настоящей жизни человека на сфере деятельности секты, потеря духовных ценностей или полное их переосмысление, развитие новых, „настоящих, правильных" взглядов на жизнь, как человека, так и всего общества в целом.

Усиление религиозного экстремизма во многих частях света и, особенно, в азиатской части Евразии заставляет нас более внимательно отнестись к этому явлению, как с точки зрения всевозможных причин его возникновения и возможных последствий, так и вариантов действий для его предотвращения.

Религиозный экстремизм в Казахстане - явление, которое у нас масштабно не проявилось, но в то же время существует определенная опасность, что процесс конфессиональной дестабилизации в конце концов может проявиться и у нас. Если, конечно, вовремя не осознать и не предотвратить эту потенциальную угрозу.

Возможность проявления религиозного экстремизма на нашей территории давно уже вышла из разряда мифических угроз нашей национальной и государственной безопасности как светского государства, идущего по пути демократии и гражданского общества.

Последние события, если и не являются прямым подтверждением пресловутого "столкновения цивилизаций", то, во всяком случае, явно указывают на весьма тревожные тенденции к обострению конфликтов на религиозной почве во всем мире.

Поэтому к самой возможности конфессионального экстремизма в нашем многонациональном и поликонфессиональном обществе просто нельзя и крайне опасно относиться поверхностно.

Как показывают результаты социологических опросов, абсолютное большинство населения отрицательно относится к любым проявлениям религиозного экстремизма и терроризма, однозначно сделав выбор в пользу демократии и светского государства. Помимо этого, хотелось бы подчеркнуть, что все государства, в одинаковой степени осознавая степень угрозы всему цивилизованному миру, исходящей от религиозного экстремизма и терроризма, едины в своем стремлении совместными усилиями нейтрализовать эту опасность. Это должно стать решающим фактором в ликвидации общемировой угрозы, в укреплении стабильности и согласия в нашем обществе.

Терроризм и экстремизм относится к числу самых опасных и труднопрогнозируемых явлений современности, которое приобретает все более разнообразные формы и угрожающие масштабы. Террористические акты чаще всего приносят массовые человеческие жертвы, влекут разрушение материальных и духовных ценностей, не поддающихся порой восстановлению, сеют вражду между государствами, провоцируют войны, недоверие и ненависть между социальными и национальными группами, которые иногда невозможно преодолеть в течение жизни целого поколения.

В настоящее время перед странами Центральной Азии стоит злободневная проблема – угрозы терроризма и религиозного экстремизма, которые нарастают не только на нашем пространстве, но и во всем мире.

Не хотелось бы нагнетать и обострять ситуацию вокруг возможности религиозного экстремизма в нашем Центральноазиатском регионе и особенно в Казахстане. Но, к сожалению, в последнее время ситуация в регионе складывается далеко не лучшим образом с точки зрения возрождения таких крайних проявлений религиозных движений, как экстремизм. Корни опасности не обязательно искать в рамках исторической перспективы. Но все же необходимо отметить, что десятилетия подавления веры и религии в советский период явно не прошли бесследно и сегодня негативные последствия антирелигиозной политики в прошлом столетии все же дают о себе знать.

Культурное возрождение духовных традиций и восстановление того духовного наследия, которое оставили нам наши предки, - это, безусловно, отрадный и позитивный процесс. Но когда мы говорим о благотворном процессе возрождения религии, мы все же вынуждены говорить одновременно и о некоторых неблагоприятных тенденциях, связанных с активизацией крайних религиозных течений, которые дают пищу экстремизму.

Религия всегда укрепляла дух народа в самые тяжелые моменты бытия. И сегодня ее благие устремления должны быть направлены на сохранение мира и согласия в обществе, развития духовности, воспитание в людях гражданских и патриотических чувств. «Никто не вправе забывать известную истину, - говорил на Втором съезде Н.А. Назарбаев, - Создатель един, Вселенная одна, небо безбрежно, а значит, всем нам – как детям одного отца и одной матери – завещано жить в мире и согласии друг с другом. Поэтому мы должны использовать созидательный опыт, на протяжении веков накопленный в разных религиях, чтобы в наших устах Слово Божие стало надежным инструментом достижения мира и гармонии. Казахстан – единственная страна, на территории которой не было пролито ни одной капли крови по религиозному принципу, что религиозная терпимость и уважение – не просто «визитная карточка» страны, а уникальная многовековая социальная модель, сформулированная в казахской степи и сохранившаяся до наших дней» (3).

1. Маркс К. Избранные произведения: В 3-х томах. Т.3. – М. 1986. – с. 639.
2. Цепкова И.Б. Религия как общественный феномен. – М., 1995. – С. 135.
3. Заключительное выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на Втором съезде мировых и традиционных религий // Казахстанская правда. – 2006. – 13 сентября. – С. 2.

Дін әлеуметтік құбылыс ретінде

И.А. Соловьёва – филос.ғ.к., доцент. associate prof, қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасы
Solvoyova2007@gmail.com

Аңдатпа: Бұл мақалада діннің қоғам мен мемлекет өміріндегі маңызы мен орны қарастырылады.

Дін – бұл көпжоспарлы құбылыс. Діннің әр құрамдас бөліктері өз бетінше дін бола алмайды.

Дін – қоғамның өмірі мен дамуына, әртүрлі деңгейдегі адамдардың санасына және арақатынасына әсер ететін жүйе, әлеуметтік факт.

Дін адамды өзгертуі мүмкін, оған жаңа өмір бастауына мүмкіндік беруі мүмкін. Бірақ қазіргі таңда діннің және діни ұйымдардың көпшілікке әлеуметтік әсер ету мәселесі өзекті болып табылады.

Діни сана-сезім адамдардың жүріс-тұрысын анықтайды. Соған әсер ете отырып ол әлеуметтік факт болып табылады және осы үшін де әлеуметтік зерттеудің пәні болып табылады.

Дін әрқашанда қиын сәттерде халықтың рухын қуаттандырды. Және бүгін оның бағыттары қоғамдағы бейбітшілік пен келісімге, адамдарда азаматтық және патриоттық сезімдерін тәрбиелеуге бағытталуы тиіс.

Тірек сөздер: әлемдік діндер, конфессиялар, саясат, экстремизм, терроризм.

Religion as a social phenomenon

I.A. Solovyova – k.philos.n., docent. associate prof, Department of social and humanitarian disciplines Treasury
Solvoyova2007@gmail.com

Abstract: This article discusses the place and role of religion in society and the state.

Religion is a multidimensional phenomenon, multidimensional, therefore, reducing religion to any one "main" or "main", "defining" feature is to simplify the problem. Each of the components of religion, taken separately, by itself, is not a religion.

Religion really existing social fact, a subsystem of society, they are generated and, in turn, affect his life and the development of consciousness and the relationship of people at different levels - from individual and interpersonal to global in scale of all mankind.

Religion can save man, to change him, to give him a chance at a new life. But today, especially the actual problem of the social impact of religion and religious organizations on the masses.

Religious consciousness determines the behavior of people. Acting on it, it becomes a social fact and as such is the subject of sociological research.

Religion has always been a strength of the spirit of the people in the most difficult moments of life. And today its good intention should be aimed at maintaining peace and harmony in society, the development of spirituality, education in the people's civil and Patriotic feelings

Keywords: world religions, denominations, consciousness, politics, extremism, terrorism.

УДК: 327 (574)

НОВАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ (НА ПРИМЕРЕ СТРАТЕГИИ «КАЗАХСТАН-2050»)

А.Сарыева – магистрант 1 курса специальности БМ020200 – «Международные отношения»
Институт Сорбонна- Казахстан КазНПУ им. Абая, saryevvaa@list.ru

Аннотация. В статье на примере Стратегии «Казахстан-2050» раскрываются основные аспекты стратегического развития Республики Казахстан до середины XXI века. Автор особо отмечает влияние глобализации на современное развитие республики. Стратегия «Казахстан-2050» является логическим продолжением начатого и новым политическим курсом для нового Казахстана в современных быстро меняющихся исторических условиях.

Это, прежде всего, экономический прагматизм, во-вторых - всесторонняя поддержка предпринимательства, основанная на новой модели: сильный бизнес – сильное государство. В-третьих, это новые принципы социальной политики – социальные гарантии и личная ответственность. В-четвертых – дальнейшее укрепление государственности и развитие казахстанской демократии.

Представлены основные тезисы Стратегии «Казахстан-2050» и других документов, формирующих текущую программную базу Казахстана. Вкратце изучено общее влияние глобализационных процессов на внутри-государственное развитие. Рассмотрены направления, развитие которых, согласно Стратегии, должно опираться на международный опыт.

Ключевые слова: Стратегия «Казахстан-2050», стратегическое развитие, государственное развитие, стратегические документы, глобализация, глобальные процессы, глобализационные процессы, глобальный мир, влияние глобализации, международный опыт.

В 1983 г. Т.Левитт впервые использовал термин «глобализация» для обозначения слияния рынков отдельных продуктов, производимых крупными многонациональными корпорациями. В 1990 г. К.Омае опубликовал книгу «Мир без границ», благодаря которой этот термин получил большее распространение [1].

История Казахстана как независимого государства началась в эпоху обширной и активной глобализации, что предопределило своеобразную двойственность его становления: с одной стороны, необходимость построения собственной государственности практически с самого начала, с другой – необходимость ориентации на существующие на тот момент внешние факторы, затрагивающие все мировое сообщество. С тех пор воздействие этих факторов только усилилось, и на данный момент можно говорить о том, что развитие государства имеет место в глобальном контексте.

В данной статье делается попытка рассмотреть парадигму развития Республики через призму стратегических документов, на которые, в свою очередь оказывали и оказывают значительное влияние глобализационные процессы.

Основополагающие принципы социально-экономического и политического развития Республики Казахстан озвучиваются в ежегодных Посланиях Президента, первое из которых было представлено в 1997 г. Послание «Казахстан – 2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев» - стало первым фундаментальным стратегическим документом, первым ориентиром для всех сфер жизнедеятельности Республики. Следующие Послания, вплоть до 2012 г. дополняли и расширяли данную стратегию [2].

В 2012 году, принимая во внимание изменения, связанные с динамикой как внутренних, так и внешних, глобальных процессов, Президент представил новую стратегию - «Казахстан-2050: новый политический курс состоявшегося государства». Именно на нем, а также на последующих Посланиях, будет сосредоточен анализ, предпринятый в рамках статьи. На данный момент такой анализ связан со следующими стратегическими документами:

I. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. 14.12.2012. Основные идеи можно кратко обозначить следующими положениями.

- 1) Всеобъемлющий экономический прагматизм
- 2) Всесторонняя поддержка предпринимательства – ведущей силы национальной экономики
- 3) Новые принципы социальной политики - социальные гарантии и личная ответственность
- 4) Знания и профессиональные навыки – ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров
- 5) Дальнейшее укрепление государственности и развитие казахстанской демократии
- 6) Последовательная и предсказуемая внешняя политика – продвижение национальных интересов и укрепление региональной и глобальной безопасности

Новый казахстанский патриотизм – основа успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества [3]. Основная задача – вхождение к 2050 году в 30 самых развитых государств мира.

II. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее. 17.01.2014

Тезисы:

- Установление ориентира для вхождения в 30 самых развитых государств мира – показатели стран-участниц Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).
- Определение «окна возможностей» в ближайшие 15-17 лет.
- Представление идеологического концепта «Мәңгілік Ел»

Основные задачи:

- 1) Инновационная индустриализация
- 2) Перевод на инновационные рельсы агро-промышленного комплекса
- 3) Создание наукоёмкой экономики
- 4) развитие инфраструктурной триады – агломераций, транспорта, энергетики.
- 5) Развитие малого и среднего бизнеса
- 6) Созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев

7) Совершенствование работы государственных институтов [4].

III. Послание Главы государства народу Казахстана. Нұрлы Жол – путь в будущее. 11.11.2014.

Новая экономическая политика «Нұрлы Жол», разработанная с учетом новых экономических рисков [5].

IV. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014-2020 гг. 21.01.2014.

Продолжение курса на региональную и глобальную интеграцию Казахстана и достижение статуса полноправного участника международных процессов, сохранение и расширение экономических и дипломатических связей со всеми регионами мира [6].

V. Программная статья Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КАЗАХСТАНА: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда». 10.07.2012

«Сегодня труд - как решающий национальный фактор в условиях XXI века, в условиях глобальной конкуренции, - должен быть выдвинут на первый план» [7].

Влияние глобализации на внутрисударственные процессы, и, следовательно, на их планирование, трудно переоценить. Но как определить границы этого влияния, ведь для этого следует опираться на четкое определение глобализации? Нельзя сказать, что на сегодняшний день такого определения не существует, но проблема заключается в том, что таких определений слишком много, и различные исследователи ставят на первое место разные компоненты глобализации. Согласно российскому исследователю А.М. Ждановой, в научном восприятии сначала произошел переход от исторического взгляда к экономическому, а на данный момент имеет место «рассмотрение глобализации в комплексе взаимодействия всех сфер жизнедеятельности» [8].

Экономическое взаимодействие между государствами по-прежнему считается основополагающим фактором во многих исследованиях. Данный подход в целом обоснован, но, с другой стороны, становится очевидным, что на данный момент уже нельзя опираться только на него. Глобализация сейчас – это не только передвижение экономических моделей, капиталов и рабочей силы, это также взаимообмен и взаимопроникновение политических, социальных и культурных концептов. Эти процессы могут и не зависеть от экономических процессов, а могут быть обусловлены, например, беспрецедентной скоростью информационного обмена, которую мы можем наблюдать сегодня. Так, согласно данным Международного союза электросвязи, в 2014 году 40,4 человека из 100 имели доступ к сети Интернет [9].

Информационное взаимодействие, в свою очередь, позволяет рассматривать распространение идей как один из основных глобализационных процессов. В контексте стратегического развития данный аспект подразумевает, прежде всего, учет международного опыта при создании программных документов.

Другой аспект, подлежащий рассмотрению в настоящей работе – это учет текущей позиции Казахстана в мировом сообществе, чей облик непрерывно меняется под влиянием глобальных экономических, политических, социальных и культурных процессов, учет того, как эта позиция отражается в национальной стратегии.

Стратегия «Казахстан-2050», представленная Президентом Нурсултаном Назарбаевым 14 декабря 2012 г., и дополненная ежегодными Посланиями, на данный момент является основным программным документом развития Казахстана. Поэтому ее изучение в контексте глобализации является актуальным и способствующим более глубокому пониманию факторов, оказывающих влияние на стратегическое развитие в Республике Казахстан.

В Стратегии большое внимание уделяется текущей роли и потенциалу, связанными с позицией Казахстана как активного члена международного сообщества, чья стратегия во многих аспектах определяется глобализационными процессами. Более того, рассмотрено 10 глобальных вызовов, которые в обязательном порядке должны учитываться при формировании «плана действий» государства. Эти глобальные вызовы будут приведены далее в статье, но прежде необходимо рассмотреть, каким, согласно Стратегии, видится место Казахстана в современном глобальном сообществе.

С геополитической точки зрения, Казахстан имеет все возможности для того, чтобы стать мостом между Европой и Азией. То есть, одно только географическое положение Республики подразумевает неэффективность и недопустимость изоляции от процессов, имеющих место как в соседних странах, так и в дальнем зарубежье. В Стратегии рассматривается как экономический аспект, связанный с высоким транзитным потенциалом Казахстана, так и политический, подразумевающий ответственность Республики в вопросах безопасности в Центральной Азии, а также использование растущего авторитета страны для того, чтобы выступать в качестве посредника при разрешении конфликтов, возникающих в других регионах мира. Последняя тенденция обусловлена многими факторами. Продемонстрировав внутривнутриполитическую стабильность, межэтническое и межконфессиональное согласие, Казахстан доказал, что может

выступать площадкой и даже организатором взаимодействия самых разных участников мировых процессов, с различными идеологиями и взглядами. В данном контексте следует отметить следующие казахстанские инициативы:

1) Съезд лидеров мировых и традиционных религий. Съезды состоялись в Астане в 2003, 2006, 2009 и 2012 гг. [10].

2) Новый формат глобального диалога G-Global, предложенный Президентом в 2011 г., на основе которого в 2012 году начала работу одноименная коммуникативная площадка, объединяющая «известных ученых современности, бизнес сообщества, органы власти не только современного Казахстана, но и всего мира, тех, кто заинтересован в развитии собственных экономик и мировой экономики» [11].

3) Последовательная поддержка всемирного ядерного разоружения.

4) Созыв Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА). Идея была предложена Нурсултаном Назарбаевым в 1992 г. на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН [12].

Кроме того, Казахстан, располагающий богатыми природными ресурсами, имеет высокий потенциал привлечения инвестиций. За годы независимости в экономику Республики было привлечено более 160 млрд. долларов иностранных инвестиций, и повышение инвестиционной динамики остается приоритетом экономического развития [3].

Большая часть вложений приходит из-за рубежа, и это обуславливает «создание благоприятного инвестиционного климата с целью наращивания экономического потенциала». Значимость инвестиционной деятельности отражена в законодательстве. Первый соответствующий закон («Об иностранных инвестициях») был принят в 1994 г. Далее, в 1997 году был принят закон «О государственной поддержке прямых инвестиций». В 2003 году в Казахстане был принят Закон № 373-III «Об инвестициях», отменяющий закон от 1994 г., а в 2012 году в него были внесены изменения и дополнения. Изменения, вводимые по мере того, как Республика накапливала опыт взаимодействия с инвесторами, призваны обеспечить более совершенные механизмы инвестиций, защиты интересов иностранных инвесторов, при этом не забывая об интересах страны [13, 14].

Необходимость эволюции законодательства с учетом требований, которые выдвигает участие в международных экономических и правовых процессах, также отражена в Стратегии: «Законодательство должно не только защищать национальные интересы, но и синхронизироваться с динамично развивающейся международной правовой средой» [3].

Возвращаясь к инвестициям, давно уже очевидно, что интересы страны все в большей степени выходят за пределы развития исключительно сырьевого сектора. Более того, развитие несырьевых, высокотехнологичных направлений становится обязательным требованием и условием столь необходимого качественного рывка Казахстана на позиции, которые позволят обеспечить должный уровень жизни населения Республики. Диверсификация и переход на наукоемкую экономику особенно важны в свете будущего вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию. В частности, в Стратегии это выражено следующим образом:

«В программе форсированной индустриализации я поставил задачу – за две пятилетки изменить лицо нашей экономики, сделать ее независимой от колебаний мировых цен на сырье... Мы должны привлекать инвесторов только на условиях поставки в нашу страну самых современных технологий добычи и переработки. Мы должны разрешать инвесторам добывать и пользоваться нашим сырьем только в обмен на создание новейших производств на территории нашей страны» [3].

Далее, в Послании от 17 января 2014 г.:

«В ближайшие 10-15 лет надо создать наукоёмкий экономический базис, без которого мы не встанем в один ряд с развитыми странами мира» [4].

Таким образом, обеспечение внутренних потребностей экономики страны неизбежно должно быть связано с внешними взаимодействиями, с установлением открытой позиции для взаимовыгодного партнерства в духе многовекторности, с учетом всех возможностей, которые предоставляет статус Казахстана как участника глобального геополитического пространства.

Многовекторность, как один из основных принципов внешней политики предусмотрена в Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2014-2020 гг. Разработка Концепции была обусловлена как внутренними, так и внешними факторами. Одним из важных внутренних факторов является «переход страны к новой Стратегии долгосрочного и устойчивого развития до 2050 года» [6]. К внешним факторам можно среди прочего отнести так называемые «глобальные вызовы», которые более подробно освещены в Стратегии, и, как отмечено выше, оказывают фундаментальное влияние не только на внешнюю политику, но и на внутреннее стратегическое развитие государства.

Всего в стратегии выделено 10 таких вызовов: ускорение исторического времени, глобальный демографический дисбаланс, угроза глобальной продовольственной безопасности, острый дефицит воды, глобальная энергетическая безопасность, исчерпаемость природных ресурсов, третья индустриальная революция, нарастающая социальная нестабильность, кризис ценностей нашей цивилизации, угроза новой мировой дестабилизации. Очевидно, что сосуществование в глобальном мире означает не только преимущества, предлагаемые расширением экономических рынков, но и риски, связанные с высокой взаимозависимостью всех без исключения экономик мира.

Итак, на международной арене Казахстан может и должен воспользоваться преимуществами, достигнутыми за годы независимости. Для этого необходимо четкое видение таких преимуществ и их выгодное продвижение перед потенциальными партнерами.

В Стратегии указывается несколько направлений, разработка которых должна быть основана на опыте других стран:

1) Необходимость консолидации предпринимателей в палатах, что является одним из «важных факторов эффективности экономики». В сентябре 2013 г. была создана Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан, целью деятельности которой является усиление переговорной силы бизнеса с Правительством и государственными органами Казахстана [15, 16].

2) Переход на альтернативные и «зеленые» энергетические технологии. Как отмечается в Стратегии, «к 2050 году в стране на альтернативные и возобновляемые виды энергии должно приходиться не менее половины всего совокупного энергопотребления» [3]. С учетом внутренней и глобальной исчерпаемости природных ресурсов, такой переход неизбежен. Для Казахстана своеобразным толчком для трансферта и разработки соответствующих технологий должна стать выставка EXPO-2017 в Астане, которая пройдет под лозунгом «Энергия будущего».

3) Продолжение реформирования системы здравоохранения, в частности, придание «первостепенного значения практической научно-исследовательской составляющей работы медицинских вузов... В качестве примера можно привести университетские госпитали в США, которые являются крупнейшими и высокоэффективными медицинскими центрами» [3].

4) Разработка комплексной системы государственного аудита. Уже в сентябре 2013 года Президентом была утверждена Концепция внедрения государственного аудита. Внедрение Концепции рассчитано на 2 этапа: 2013-2014 гг. – создание законодательной и методологической базы госаудита, соответствующей принципам Лимской декларации и международным стандартам; 2015 – 2017 гг. – становление системы госаудита, с тем, чтобы с 2018 года началось ее полное функционирование [17, 18].

5) Разработка Программы развития массового спорта и спорта высших достижений. На данный момент соответствующие отрасли в стране функционируют на основании Программы развития физической культуры и спорта в Казахстане на 2011-2015 годы и программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 гг. [19].

При этом государство должно применять не только положительный опыт других стран, но и учитывать негативный. В частности, в том, что касается «зеленой» энергетики, отмечается следующее:

«Недавно первая десятка крупнейших компаний Евросоюза публично выступила против энергостратегии ЕС, принятой по известной концепции зеленой экономики. За четыре года её выполнения ЕС потерял 51 гигаваатт энерго мощностей. Работая над программой зеленой экономики, нам надо учесть эти ошибки» [3].

В Казахстане многие аспекты экономики, политики, социальной жизни, экологии и т.д. нуждаются в ускоренной модернизации, что само по себе не является легкой задачей. Однако, будучи членом открытого глобального мира, Казахстан может воспользоваться значительным преимуществом: возможностью использовать и учитывать опыт государств, уже прошедших все эти шаги.

Очевидно, что события, происходящие в мире, международные факторы практически всегда оказывают фундаментальное влияние на внутренние процессы отдельно взятой страны, и, следовательно, должны учитываться при стратегическом планировании и развитии.

Очевидно также, что, поскольку мир постоянно меняется, и зачастую эти изменения трудно предсказать, нужно быть готовыми к быстрому реагированию и корректировке курса действий, как краткосрочного, так и долгосрочного, включая государственные стратегии. Данный аспект отражен, в частности, в Послании Президента от 11 ноября 2014 г. «Нұрлы Жол – путь в будущее», которое было составлено в качестве ответа на новый мировой финансовый и политический кризис [5].

Таким образом, постоянный риск радикальных внешних изменений, приводит к тому, что государство нуждается в стратегических документах, которые представляют собой и общий ориентир, и конкретные планы действий для всего населения страны.

Каким же видится будущее Казахстана в 2050 году в Стратегии и последующих посланиях?

- Казахстан входит в 30 самых развитых стран мира.
- Экономика страны является диверсифицированной и наукоемкой. Она в полной мере интегрирована в мировое экономическое пространство.
- «Зеленая» экономика и энергетика.
- Казахстан является одним из крупнейших инфраструктурных центров.
- Для всех граждан страны доступны качественное образование и здравоохранение, которые должны привлекать также иностранных граждан. Все население страны владеет казахским, русским и английским языками.
- Отлаженные механизмы социальной защиты обеспечивают защищенность и интеграцию уязвимых групп населения.
- Все группы населения активно участвуют в жизни и развитии государства.

Все это, в конечном счете, работает на то, чтобы Казахстан стал активным и полноправным участником и членом глобального сообщества, имеющим авторитет не только в своем регионе, но и во всем мире, способным быстро и эффективно адаптироваться к изменениям, которые неизбежно будут иметь место в новом, все более интенсивно развивающемся мире.

1. Блинов А. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка. – М: «МАКС Пресс», 2003. - С. 35.

2. Портал Национального института интеллектуальной собственности. Послания Президента страны народу Казахстана. <http://www.kazpatent.kz/index.php/ru/law/president-message>

3. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». 14 декабря 2012 г.

4. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-17-yanvarya-2014-g

5. Послание Главы государства народу Казахстана. Нұрлы Жол – путь в будущее. 11.11.2014 http://www.akorda.kz/ru/page/page_218338_poslanie-glavy-gosudarstva-narodu-kazakhstan

6. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014-2020 гг. <http://kazembassy.ca/kazakhstan/koncepciya-vneshnev-politiki-na-2014-2020/>

7. СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ КАЗАХСТАНА: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда. <http://www.inform.kz/rus/article/2478336>

8. Жданова А.М. Подходы к определению понятия «глобализация». Проблемы современной экономики, N 3 (43), 2012. - С. 106-109

9. Key ICT indicators for developed and developing countries and the world (totals and penetration rates) https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwOFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.itu.int%2Fen%2FITU-D%2FStatistics%2FDocuments%2Fstatistics%2F2013%2FITU_Key_2005-2013_ICT_data.xls&ei=ukjXVJ3kFsWZygP3voJ4&usq=AFOjCNEDTEdVlj-DbCZX-b2c2t0Sg8Nf9A&bvm=bv.85464276.d.bGO&cad=rjt

10. Портал съездов лидеров мировых и традиционных религий <http://www.religions-congress.org/>

11. G-Global – это многофункциональная Интернет платформа, где объединены мировые умы для обсуждения глобальных вопросов мирового развития <http://www.kazembassy.hr/>

12. Портал секретариата Совецания по взаимодействию и мерам доверия в Азии. http://www.s-cica.org/page.php?page_id=65&lang=2

13. Эндрю Гриффин, Карен Острандер-Круг. Краткий обзор казахстанского закона об инвестициях. Международный деловой журнал KAZAKHSTAN №1, 2003 г. <http://www.investkz.com/journals/34/299.html>

14. Законодательство об иностранных инвестициях (Казахстан). Портал внешнеэкономической информации Министерства экономического развития Российской Федерации. http://www.ved.gov.ru/exportcountries/kz/about_kz/laws_ved_kz/invest_law_kz/

15. В Казахстане создана Национальная палата предпринимателей. Информационный Интернет-портал «Номад». 10.09.2013. <http://www.nomad.su/?a=19-201309100026>

16. Портал Национальной палаты предпринимателей Казахстана. <http://www.palata.kz/>

17. В Республике Казахстан будет внедрен государственный аудит. Информационный Интернет-портал Tengrinews. 11.09.2013 http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/gosudarstvennyy-audit-budet-vnedren-v-kazahstane-241461/ <http://www.socialdesign.ru/structure/publication/monographs/blinov1/mono1.pdf>

18. Лимская декларация руководящих принципов контроля, принятая на IX Конгрессе Международной организации высших органов финансового контроля в Лиме (Перу) в октябре 1977 г. <http://www.eurosai.org/handle/404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-1-Lima-declaration-Ruso.pdf>

19. Программа развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2011-2015 годы
<http://pentathlon.kz/ru/normativy/programma-razvitiya-na-2011-2015-gg>

**Жаһандық әлемде жаңа даму парадигмасы
(«Қазақстан-2050» стратегиясы мысалмен)**

Сарыева Асия, 1 курс магистрант, «6М020200 – Халықаралық қатынастар» мамандық,
«Сорбонна-Қазақстан» институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
saryyevvaa@list.ru

Аңдатпа: Мақалада «Қазақстан-2050» Стратегиясының мысалында Қазақстан Республикасының ХХІ ғасырдың ортасына дейінгі стратегиялық дамуының негізгі аспектілері ашылады. Автор республиканың қазіргі замандағы дамуына тигізетін жаһандандудың әсерін ерекше атап өтеді. «Қазақстан-2050» Стратегиясы басталған істің қисынды жалғасы және қазіргі замандағы жылдам өзгеріп отыратын жағдайлардағы жаңа Қазақстан үшін жаңа саяси бағыт болып табылады.

Бұл, ең алдымен, экономикалық прагматизм, екіншіден – кәсіпкерлікке жаңа модельге негізделген жан-жақты қолдау көрсету: қуатты бизнес – қуатты мемлекет. Үшіншіден, бұл әлеуметтік саясаттың жаңа принциптері - әлеуметтік кешіліктер және жеке жауапкершілік. Төртіншіден – мемлекеттікті одан әрі нығайту және қазақстандық демократияны дамыту.

«Қазақстан-2050» Стратегиясының және Қазақстанның ағымдағы бағдарламалық базасын қалыптастыратын басқа құжаттардың негізгі тезистері ұсынылған. Жаһандық мәнмәтінде мемлекет ішіндегі дамудың біршама жекелеген құрамдас бөліктері қарастырылған. Стратегияға сәйкес, дамуы халықаралық тәжірибеге сүйенуі тиіс бағыттар айқындалған.

Тірек сөздер: «Қазақстан-2050» стратегиясы, стратегиялық даму, мемлекеттік даму, стратегиялық құжаттар, жаһандану, жаһандық үдерістер, жаһандану үдерістері, жаһандық әлем, жаһандану әсері, халықаралық тәжірибе.

**New development paradigm in the global world
(as seen in the Kazakhstan-2050 strategy)**

Saryyeva Assiya, 1 year postgraduate student, major: 6M020200 – International Relations
Institute "Sorbonne-Kazakhstan", Kazakh National Pedagogical University named after Abai
saryyevvaa@list.ru

Abstract: The article considers the main aspects of the strategic development of the Republic of Kazakhstan before the middle of the XXI century, as seen in the Kazakhstan-2050 Strategy. The author emphasizes the influence of the globalization on the modern development of the Republic. The Kazakhstan-2050 Strategy is a natural follow-up of what is already achieved as well as the new political course for the new Kazakhstan in modern, rapidly changing historical conditions.

Firstly, it is the new economic pragmatism, secondly – comprehensive support of business, based on a new model: strong business – strong state. Thirdly, the new principles of the social policy – social guarantees and personal responsibility. Fourthly, it is further enhancement of the statehood and development of the Kazakhstani democracy.

The paper also provides key points of the Kazakhstan-2050 Strategy and other documents in the body of the current strategic foundation in Kazakhstan. The general influence of globalization processes on the internal development of the state is briefly investigated. The paper outlines the directions whose development must rely on the international experience, according to the Strategy.

Key words: Kazakhstan-2050 Strategy, strategic development, national development, strategic documents, globalization, global processes, globalization processes, global world, influence of the globalization, international experience.

УДК 811

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МУЛЬТИМЕДИА
В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА**

В.Е. Абаев – к.п.н., доцент кафедры практических языков,
Р.Д. Абилова – ст. преп. кафедры русского языка

Аннотация: В статье рассматриваются дидактические методы и приемы, средства повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в вузе.

Авторами данной статьи создано электронное учебное пособие «Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий», в котором обобщается опыт работы по использованию учебных видеофильмов по обучению научному стилю, в частности, устной научной речи студентов-бакалавров. В работе предлагаются рекомендации по использованию возможностей мультимедиа на основе учебных видеофильмов и его конструктивных элементов. С целью экспериментального подтверждения возможностей использования мульти-

медиа в учебном процессе представлена типовая схема презентации урока, которая состоит из нескольких основных этапов: подготовительного, просмотрового, послепросмотрового и завершающего.

По мнению авторов, применение мультимедиа в учебном процессе дает возможность эффективно решить две основные дидактические задачи: обеспечить речевую деятельность учебным материалом, выработать и закрепить речевые навыки и умения, опирающиеся на свободное владение изучаемого языка.

Ключевые слова: информационные технологии, мультимедиа, информационная культура, возможности мультимедиа, учебный видеофильм, научно-популярный фильм, дидактические задачи и методы обучения, речевая деятельность, устная научная речь.

В современных условиях обучения в вузе особое значение придается различным интерактивным формам и методам обучения. Определенная роль при этом отводится учебным фильмам. Учебные видеофильмы – это фильмы, созданные в качестве средств обучения, к ним можно отнести также научно-популярные, документальные, используемые в образовательном процессе.

В связи с этим тема данной работы ориентирована на изучение возможностей мультимедиа как средства повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в вузе. Современные информационные технологии, в том числе мультимедиа, открывают студентам доступ к нетрадиционным источникам информации, позволяют реализовать принципиально новые формы и методы обучения с применением средств концептуального и математического моделирования явлений и процессов, которые позволяют повысить качество обучения (1).

В современном языкознании и в методике преподавания языков проблема обучения научному стилю речи, языку специальности исследована достаточно полно. Тем не менее, остается еще немало проблем, требующих отдельного рассмотрения, таких, как обучение студентов устной и письменной научной речи на материале видеофильмов.

Учебные фильмы имеют четкое целевое назначение, которое определяется спецификой дисциплины, характером и сложностью материала, местом в процессе обучения, являясь при этом составной частью комплекса средств обучения, источником информации. Видео обладает большими еще до конца не изученными возможностями и дидактическими преимуществами по сравнению с другими средствами обучения устной иноязычной речи, в том числе и профессиональной. Оно объединяет все виды наглядности (предметы, рисунки, таблицы, графики, фонозаписи, видеозаписи и т.д.), с помощью крупного плана оно сосредоточивает внимание зрителя на говорящем и предмете речи, создавая эффект реального общения. Видео обеспечивает динамическую наглядность и полисенсорный ввод информации, что соответствует действительной ситуации общения, воздействует не только на логическую память, но и на эмоции, оптимизирует восприятие и понимание речи (2).

Основными целями использования учебных фильмов в вузовской аудитории являются: взаимосвязанное развитие умений и навыков различных видов речевой деятельности: аудирования, говорения, письма, чтения; дополнительная тренировка пройденного лексико-грамматического материала; расширение рецептивного и репродуктивного лексического запаса обучающихся; ознакомление с научной информацией; обеспечение мотивации изучения языка, продуцирования речи на изучаемом языке.

Авторами данной статьи создано электронное пособие «Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий», в котором обобщается опыт работы по использованию учебных видеофильмов по обучению научному стилю, в частности, устной научной речи студентов-бакалавров КазНПУ. На практических занятиях по русскому языку, по мнению многих исследователей, именно научно-популярные фильмы в большей степени соответствуют устной научной речи и, как следствие, могут эффективно использоваться при обучении научному стилю речи студентов вуза. Материал фильмов (в данном случае видеокассета, по которой проводилась работа) соответствует Программе курса «Русский язык» по обучению научному стилю речи.

Пособие составлено на материале семи учебных фильмов: «В глубь кристаллов», «Память воды», «Память металлов», «Частный случай из жизни плазмы», «Повторить ... живое?», «Исчезающая красота Казахстана. SOS – сайга: последом вечных кочевников», «Исчезающая красота Казахстана. Дрофа-красотка». Данные видеофильмы интересны не только в познавательном плане, но и как богатый дидактический материал для преподавателя. Основная цель использования учебных фильмов – организовать на занятии активную речевую практику студентов.

С целью экспериментального подтверждения эффективности использования мультимедиа в учебном процессе в КазНПУ им. Абая на кафедре «Практических языков» был проведен Мастер-класс с использованием мультимедиа, в частности, на материале фильма «Повторить ... живое?». Тема занятия: «Природа и человек. Текст как ведущая единица словесной коммуникации. Основные признаки текста, структура текста». Урок проведен со студентами группы 1 курса (5В030200), института Международное право.

Традиционно типовая схема работы с учебными фильмами состоит из трех основных этапов: подготовительного, просмотрового и послепросмотрового. Мы выделяем еще один этап работы с фильмом – завершающий. Необходимо помнить, что при использовании на занятии мультимедийных программ структура занятия принципиально не меняется. В нём по-прежнему сохраняются все основные этапы, изменяются, возможно, только их временные характеристики.

Большой удельный вес слухо-зрительной информации в жизни современного человека (радио, телевидение, реклама) не снижает роли письменного слова. Поэтому студенты испытывают потребность в печатном изображении слова. При этом устная речь в неодинаковой степени опирается на письменный текст. Это зависит от стиля речи и жанра. Устная научная речь в силу своих лексико-грамматических особенностей в большей степени связана с письменными источниками. Поэтому большое место при работе с учебными научно-популярными фильмами отводится подготовительному этапу, который должен обеспечить языковой научно-профессиональный минимум знаний, необходимый для восприятия информации фильма. Кроме того, этому этапу отводится большая роль в создании двойной (ситуативно-предметной и графической (буквенной)) наглядности, т.к. отсутствие буквенной наглядности часто затрудняет восприятие на слух незнакомых слов, словосочетаний.

Подготовительный этап работы над фильмом представляет собой различные виды лексической работы (толкование слов, перевод, разбор по составу, подбор синонимов - антонимов, словообразование, языковую догадку и др.). При этом виды и объем лексической работы зависят как от тематики фильма, так и от уровня языковой подготовки студентов и могут варьироваться в зависимости от аудитории. Так, студентам могут быть предложены задания типа: «*Стишите, запомните значения данных терминов*» или предлагается самим объяснить значение терминов. Эффективно на данном этапе использовать задания на установление соответствия, смысловой зависимости, которые активизируют мыслительную деятельность студентов. Например, такие задания, как: «*Прочитайте, установите смысловую зависимость данных слов и словосочетаний: азот - титан - нитрид титана – нитридная пленка*» или «*Продолжите ряд слов. На этом же этапе можно проводить тренировку (автоматизацию) умений и навыков в области изученного лексико-грамматического материала, синтаксических конструкций, выполнение заданий типа: «Стишите, расставляя знаки препинания», «Составьте СПП из двух простых», «Замените причастный оборот сложноподчиненным предложением с придаточным определительным»* и др.

В зависимости от конечных целей занятия на данном этапе работы над фильмом целесообразно включать мини-тексты по тематике занятия, ориентируя тем самым студентов на тематику фильма, который они будут смотреть. Следует обратить внимание, что печатный текст не должен полностью дублировать текст фильма.

Просмотровый этап. Демонстрация фильма проводится с установкой на общее и детальное понимания содержания (иногда можно предложить при просмотре вести опорные записи). Перед демонстрацией фильма студентам предъявляются 4-5 узловых вопросов, на которые им следует ответить после просмотра фильма. В зависимости от конечной цели занятия проводится или не проводится второй просмотр фильма.

Эффективной формой актуализации мыслительной деятельности учащихся является выполнение заданий на «прогнозирование», например: «*Фильм, который вы будете смотреть, называется «Повторить ... живое?». Как вы думаете, о чем может быть этот фильм?»*.

Послепросмотровый этап. Данный этап представляет большие возможности для использования материала фильма. После просмотра фильма проводится контроль понимания в форме беседы по предложенным ранее вопросам и по другим от простых ответов «да» - «нет» до развернутых монологических высказываний. Например: «*Ответьте «да» или «нет», соответствует ли данная информация содержанию фильма»*; «*Установите, соответствуют ли данные высказывания материалу фильма. Подтвердите или опровергните их, аргументируйте свой ответ информацией из фильма»*; «*Ответьте на вопросы*». Целесообразно вопросы, опорные слова, словосочетания представлять в письменном виде.

Следующий этап работы по видеофильму – участие в диалоге-расспросе и диалоге-беседе, обмен мнениями по поводу фильма, т.е. выступление с неподготовленным монологическим высказыванием. Чтобы стимулировать устные высказывания студентов, преподавателем могут быть предложены и дополнительные упражнения, информация по тематике фильма, например: «*Прочитайте высказывания, объясните, как вы понимаете их смысл: «Большая часть научных работ остается без всякого признания и вознаграждения» и т.д. «В таблице приведены данные о научных открытиях и о том, сколько времени потребовалось для воплощения научных открытий в жизнь. Почему фильм называется «Исчезающая красота Казахстана»? Как вы поняли, чем занимается наука хемотроника?»*. Прокомментируйте эти

данные. Сделайте обобщающий вывод». В «сильных» группах от вопросно-ответных упражнений можно отказаться, ограничившись выяснением трудных моментов в фильме.

После просмотра и обсуждения фильма студенты могут выполнять (в том числе и в качестве домашнего задания) целый ряд других упражнений, в том числе и письменные работы: составление аннотации, реферата, рецензии, резюме по содержанию просмотренного фильма.

Завершающий этап. На этом этапе работы по учебному научно-популярному фильму студентам могут быть предложены (также в качестве домашнего задания) различные «ролевые игры» в зависимости от профессиональных интересов и уровня языковой подготовки студентов. Например: подготовить пресс-конференцию с учеными, провести производственное совещание, подготовить проект, составить смету. Иногда тему будущей дискуссии подсказывают сами студенты при обсуждении просмотренного фильма.

Таким образом, использование видео (учебных научно-популярных фильмов) на занятиях по русскому языку, в том числе при обучении научному стилю речи:

- в большей степени соответствует реальным ситуациям общения (восприятие информации различными анализаторами);
- обеспечивает получение нужной информации, способствует обмену мнениями по взаимно интересным вопросам в диалоге и полилоге;
- дает возможность личной оценки событий;
- обладает действенной мотивацией изучения языка и специальности.

По мнению исследователей, использование видео дает возможность эффективно решить две основные дидактические задачи: обеспечить речевую деятельность учебным материалом, отвечающим интересам и профессиональным потребностям студентов; выработать и закрепить речевые навыки и умения, опирающиеся на свободное владение изучаемым языком. Использование информационных технологий обучения, ориентированных на использование компьютерных технологий, существенно усилило возможность управления учебным процессом, были созданы предпосылки для адаптивного обучения. Таким образом, появление компьютера в образовательной среде явилось своего рода катализатором (3).

На сегодняшний день во многих высших учебных заведениях создаются электронные учебные средства по разным дисциплинам. Множество из них предоставляются пользователем через глобальную сеть Интернет, с использованием серверных базовых программных средств. Есть электронные средства, которые не только проверяют знание по тесту, но и объясняют теоретические материалы в виде вопроса-ответа. Другими словами даются объяснения, когда не даны положительные ответы и создаются условия на возвращение к этому вопросу.

Как было отмечено, освоение мультимедийных технологий как средства формирования информационной культуры становится актуальной задачей образования. Успех обучения и использования мультимедийных технологий определяется в первую очередь знаниями, умениями, навыками преподавателя. Составление электронных учебных средств по предметам различных специальностей, с использованием информационных технологий компьютера является в данное время нетрудной задачей. Разрабатывающие электронные учебные средства преподаватели (программисты) или специалисты не держат в строгом секрете специально разработанные пакеты, а ознакомиться с ними можно в зале электронных ресурсов КазНПУ имени Абая.

1. Харитонова В.И. Использование учебных фильмов при обучении в вузе // Проблемы и перспективы развития образования: материалы международной научной конференции. Т. II. - Пермь: Меркурий, 2011. - С. 197-198.

2. Нургалеева Г.К. Дистанционная форма обучения: методология и технология, вопросы стандартизации // Материалы Республиканского семинара-совещания «Внедрение технологии ДО в высших учебных заведениях», 2006. - С. 85-93.

3. Абилова Р.Д., Павлова Т.В. Из опыта обучения устной научной речи на материале учебных видеофильмов: материалы II Республиканского научно-практического семинара. - Алматы: КазНУ им. Аль-Фараби, 2006. - С. 80-86.

4. Абаев В.Е. Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий: (Русский язык) // Электронный учебник (Электр. Программа PROFIT SOFT) Зал электронных ресурсов (ЗЭР) - Алматы: КазНПУ имени Абая, 2013. - 72,20 Мб.

Мультимедияның қолданысының өсетті мүмкіндіктері оқу үдерісте ЖОО
Абаев Вячеслав Евгеньевич, Әбілова Римма Донесқызы, abaevs1973@mail.ru

Андатпа: Мақалада ЖОО-да оқу-тәрбие үрдісінің әсерін арттыру құралдары, дидактикалық әдіс-тәсілдері қарастырылады.

Берілген мақаланың авторларымен студент-бакалаврларға ауызша ғылыми стильді үйрететін оқу видеофильмдерімен жұмыс тәжірибесі жинақталған «Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий» атты электронды оқулық жасалынған. Мақалада оқу видеофильмдері мен оның конструктивтік элементтерінің негізінде мультимедияның мүмкіндіктерін іске асыру бойынша ұсыныстар келтірілген. Оқу үрдісінде мультимедия мүмкіндіктерінің іске асырылуын тәжірибе жүзінде дәлелдеу мақсатымен, дайындық, көрсетілім, көрсетілімнен кейінгі және аяқтау этаптарынан тұратын сабақ презентациясының типтік сызбасы келтірілген.

Авторлардың пікірінше, мультимедияны оқу үрдісінде қолдану екі басты дидактикалық мәселені шешуге мүмкіндік береді: сөйлеу қызметін оқу материалымен қамтамасыз ету, үйрену тілін еркін меңгеруге негізделген сөйлеу әдеті мен шеберлігін жетілдіру және бекіту.

Тірек сөздер: ақпараттық технологиялар, мультимедия, ақпараттық мәдениет, мультимедия мүмкіндіктері, оқу видеофильмдері, ғылыми-көпшілік фильм, оқудың дидактикалық әдіс-тәсілдері, сөйлеу қызметі, ауызекі ғылыми тіл.

Didactic possibilities of application of multimedia in an educational process institution of higher learning

Abaev Vicheslav Evgenievich, Abilova Rimma Dynesovna, abaevs 1973 @mail.ru

Abstract: In article didactic methods and receptions, means of increase of efficiency of teaching and educational process in higher education institution are considered.

Authors of this article created the electronic manual "Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий" in which experience on use of educational video movies on training in scientific style, in particular, of the oral scientific speech of students bachelors is generalized. In work recommendations about use of opportunities of multimedia on the basis of educational video movies and its constructive elements are offered. With the purpose of experimental confirmation of opportunities of use of multimedia in educational process the standard scheme of presentation of a lesson which consists of several main stages is submitted: preparatory, viewing, postviewing and finishing.

According to authors, use of multimedia in educational process gives the chance effectively to solve two main didactic objectives: to provide speech activity with a training material, to develop and fix the speech skills and abilities relying on free possession of the learned language.

Keywords: information technologies, multimedia, information culture, possibilities of multimedia, educational video movie, educational film, didactic tasks and methods of training, speech activity, oral scientific speech.

УДК 327 (574)

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА И ЯЗЫКОВЫЕ РЕФОРМЫ В ГОСУДАРСТВЕННОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА И ТУРЦИИ)

Б.Н. Жунусова – магистрант 2 курса, специальности «Регионоведение», botanadir@mail.ru

Научный руководитель: Напил Базылхан – д.и.н., профессор кафедры истории и культуры Казахстана КазНПУ имени Абая, napilbaz@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются проводимые в Казахстане языковая политика и языковые реформы, их влияние на государственное и национальное строительство. Вопросы и подходы изучения национальной идентичности в контексте языковой политики Казахстана. Раскрываются языковые реформы проведенные в Советское время и в независимом Казахстане их влияние на формирование единой нации. Так же в статье тщательно рассматривается аналогичная реформа проведенная Мустафой Кемалем Ататюрком в Турции. Их позитивные и негативные последствия. Анализируются современные взгляды на проводимую Астаной языковую политику как внутри страны так и за ее пределами. Переход от кириллицы к латинице.

Ключевые слова: Казахский язык, языковая политика, языковые реформы, государственное строительство, национальное строительство, национальная идентичность, примордиализм, конструктивизм

Сегодня численность населения Казахстана растет, так же, как и сфера применения казахского языка, что отраднo. Однако, языковая политика республики и проводимые реформы в этой сфере вызывает неоднозначную реакцию у жителей нашей страны.

Как и во многих постсоветских странах, в Казахстане полным ходом идет процесс государственного и национального строительства. За двадцать с лишним лет независимости в Казахстане сформировались и достаточно успешно функционируют государственные институты, обозначены территория и все границы, на этой территории действуют свои законы, есть внутренняя и внешняя политика страны и т.д. все это результаты государственного строительства.

В современной литературе эти два процесса сливаются во едино, определяя Nation-государство, хотя процесс национального строительства на наш взгляд куда более обширный и сложный. Сформировать

единую нацию, сплотить разрозненные регионы, этносы, суб этнические группы (роды, племена) задача не простая. Кроме того, есть такие мощные факторы формирования национальной идентичности такие как язык и религия.

Известный казахстанский ученный Кадыржанов Р.К. выделяет два подхода в изучении национальной идентичности: примордиализм и конструктивизм. С точки зрения примордиализма нация и национальная идентичность существуют так же объективно, как любое природное явление, а потому несут в себе атрибуты вечности, неизменности. Национальная идентичность индивида предопределена с самого момента рождения идентичностью его родителей. Свою национальную принадлежность он наследует таким же образом, как цвет кожи, разрез глаз, форму носа, рост и т.д. Национальная идентичность современного казаха в примордиалистском плане ничем не отличается от национальной идентичности древнего казаха.

Примордиализму противостоит конструктивистский подход, который называют также инструменталистским. Этот подход субъективизирует идентичность, рассматривая ее как ментальную конструкцию, продукт символической деятельности элит. Национальная идентичность, как всякая социальная идентичность, имеет символический характер, определяясь символами, конструируемыми и манипулируемыми национальными элитами, или культурными антрепренерами. Национальная идентичность поэтому неизбежно имеет изменчивый характер, будучи, синхронически (в любой момент времени), предметом деятельности различных, как правило, конкурирующих между собой элит (культурных антрепренеров). С другой стороны, в диахроническом (в последовательности времени) плане национальная идентичность обладает изменчивостью как предмет деятельности сменяющих друг друга во времени национальных элит.

Кадыржанов отмечает, что примордиалистское понимание национальной идентичности и нации широко распространено в современном Казахстане, являясь по существу доминирующим и практически безальтернативным в общественном мнении. Хотя сегодня в нашей и других постсоветских странах многие критикуют и даже высмеивают сталинское определение нации, однако в своих работах и суждениях они, сами того не подозревая, исходят из тех же объективистских, примордиалистских позиций в понимании нации и идентичности, что и высмеиваемое ими определение. Несмотря на широкую распространенность примордиализма в общественном мнении, да и в научных работах, все же в современных исследованиях национальной идентичности преобладает конструктивистский подход, позволяющий изучать ее в изменчивости и многообразии форм выражения, без чего невозможно ее адекватное понимание [1].

Язык во многих отношениях выступает как инструмент политики – от политической идеологии и риторики до консолидации и формирования на его основе народа как субъекта политического процесса. Поэтому как таковой инструмент язык не может оставаться вне политики, выступая зачастую одним из объектов ее воздействия.

«Лингвистический энциклопедический словарь» дает следующее определение языковой политики: «Совокупность идеологических принципов и практических мероприятий по решению языковых проблем в социуме, государстве» [2]. Языковая политика может реализовываться с помощью различных институтов, инструментов, методов и средств. Закон, определяющий, каким языком следует пользоваться в тех или самых официальных ситуациях, на самом деле составляет лишь часть языковой политики. К числу самых действенных и эффективных институтов ее реализации относятся система административного управления, система образования, религиозные структуры и средства массовой информации.

В Законе "О языках в Республике Казахстан" казахский язык определен в качестве государственного языка Республики Казахстан. В тоже время в сфере государственного управления русский язык наряду с казахским языком используется в качестве официального [3]. Следует отметить, что определение «государственный язык» в мировой практике используется исключительно в пост советских странах.

Эффективность и результативность языковой политики зависит от регулирования языкового поведения субъектов и объектов языковой политики. Субъектом языковой политики обычно бывает само государство, иные официальные государственные органы. В качестве объекта языковой политики выступают носители языка, представители языковых групп.

Так, в качестве субъектов языковой политики выступают Президент Республики Казахстан, Правительство Казахстана, официальные государственные органы.

Рассматривая различные модели, стратегии, тактики и методы реализации языковой политики, стоит учитывать, что вопрос языковой принадлежности неразрывно связан с этнической, культурной и региональной идентификацией граждан, а в некоторых случаях – с религиозной, социальной и мировоззренческой принадлежностью людей. Все это превращает языковую политику в крайне опасный по своим

возможным последствиям политической инструмент. Стратегии языковой политики в подавляющем большинстве случаев носят долгосрочный, целенаправленный и институционализированный характер: они разрабатываются и проводятся, как правило, государством. Однако, государство выбирает эти стратегии не произвольно, оно имеет дело со сложившейся языковой ситуацией, процессами и тенденциями [4].

Рассмотрим в качестве примера языковой реформы латинизацию казахского языка. После установления в Казахстане советской власти на повестку дня был поставлен вопрос реформирования алфавита казахского языка в связи с курсом на всеобщую грамотность. В начале двадцатых годов XX века была проведена частичная реформа арабской графики, служившей основой казахского языка. Вскоре был начат процесс замены этого алфавита на латинизированный. Официальным поводом была неспособность даже реформированного арабского алфавита отразить своеобразие фонетического строя языка, в котором значительную роль играет вокализм, передаваемый в арабском письме лишь отчасти. Такова официальная советская версия.

Позже, узбекский исследователь Мустафо Базаров указал только одну причину Социологическое обозрение латинизации алфавита тюркских народов и таджиков – репрессивную политическую антирелигиозную кампанию со стороны государства [5]. По существу перевод казахского языка на латинскую графику был обоснован сложным сочетанием трех разных причин. Во-первых, политическая целесообразность требовала этого для ускорения создания новых политических конструкций – советского государства, народа и культуры. Реформа способствовала сближению народов страны и отдаляла их от родственных им приграничных стран и народов. Кроме того, на протяжении многих лет руководство коммунистической партии всерьез ожидало перерастания Октябрьской революции в мировую революцию. Ради такой цели партия была готова на все.

Поднимался вопрос даже о латинизации русского языка. Во-вторых, идеологическая причина крылась в объявленной борьбе с религией. И здесь реформа была весьма кстати, ведь проводилась она у таджиков, тюркских народов Поволжья, Средней Азии и Кавказа, которые исповедывали ислам. Латинизация ослабляла влияние ислама и духовенства в сфере культуры, образования и науки. Но официальные власти предпочитали акцентировать общественное внимание только на технических преимуществах латинского алфавита в типографском деле и всеобщем обучении. Документальных подтверждений этому приему сохранилось достаточно много.

Первый раз вопрос о переходе с арабского на латинский алфавит дискутировался на особом совещании, Первый Всесоюзный тюркологический съезд, который состоялся в Баку в феврале-марте 1926 года. На съезде присутствовали представители всех тюркских автономных областей и республик (Казахстан был представлен Байтурсыновым). Большинство голосов съезд вынес резолюцию с рекомендацией о переводе всеми без исключения тюркскими народами СССР алфавита с арабской на латинскую графику. Реформа стала приобретать всесоюзный масштаб.

Позднее во всех советских республиках, перешедших на латиницу, был осуществлен переход на кириллицу.

Столица Азербайджана была выбрана для проведения этого съезда не случайно – именно азербайджанский язык первым среди других тюркских языков СССР был переведен на латиницу еще в 1922 году. Этот процесс прошел там достаточно быстро, несмотря на все сложности – гражданскую войну, угрозу внешней интервенции и яростное сопротивление духовенства.

12 декабря 1927 года правительство Казахской АССР вынесло постановление о признании латинского алфавита государственным, причем последний вводился в делопроизводство наряду с арабским с тем преимуществом, что документы на новом алфавите исполнялись в первую очередь. Должностные лица, игнорирующие латинский алфавит, подлежали привлечению к уголовной ответственности. Как сказали бы сейчас, впрочем как обычно для реализации реформы был активно задействован административный ресурс советской партийно-государственной системы.

Затем, таким же способом советская власть перевела все тюркоязычные союзные республики в том числе и Казахстан на кириллицу.

Таким образом, мощная языковая политика и языковые реформы, проводимые Советским союзом, были направлены на то чтобы унифицировать народы, населяющие СССР, чтобы доминировал один русский язык на всей территории, что давало большие преимущества русскоговорящему человеку. Статус русского языка был возвышен по отношению к остальным местным и региональным языкам, что сохраняется по сей день.

Распад Советского Союза совсем не означает, что российская идентичность казахов ушла в прошлое, поскольку русификация сохраняет свою силу и в постсоветских условиях. Теперь русификация не есть

сознательная политика, направляемая из имперского центра и реализуемая в союзных республиках местной администрацией, руководство которой назначалось тем же имперским центром.

Русификация в новых независимых государствах не может, как прежде, осуществляться с помощью политического нажима Москвы, скорее она предстает в обезличенной, «объективной» форме продолжающегося доминирования российской культуры в бывших советских республиках, в том числе в Казахстане.

Мировая практика постколониального развития свидетельствует, что у бывших колониальных народов сохраняются разнообразные связи с бывшей метрополией, независимо от того, какие чувства они испытывают к ней и к имперской нации. На основе этих связей у постколониальных народов возникает определенная ориентация на имперскую нацию, влияющая на национальную идентичность этих народов. Хотя Советский Союз отличался большим своеобразием как империя, тем не менее, политика русификации создала предпосылки для существования подобных отношений между Россией и другими постсоветскими нациями [6].

Любопытна и история латинизации алфавита в Турции, напрямую связанная с принципами новой государственной политики. С момента создания Турецкой Республики (октябрь 1923 г.) до смерти ее основателя Мустафы Кемала Ататюрка (ноябрь 1938 г.) страна шла по пути ускоренного построения светского демократического государства с республиканским устройством президентско-парламентского типа. Кроме того, был взят естественный курс на ускоренную европеизацию и решительную борьбу с доминирующей ролью ислама в жизни общества. Таким образом, за фасадом латинизации алфавита власти скрывали целый ряд политико-идеологических целей и задач. Одним из шести принципов пришедшей к власти Народно-республиканской партии, которые были сформулированы и предложены Ататюрком, был лаицизм – построение светской модели государства и общества, где не будет доминировать ислам. Кемалисты не выступали против религии, когда она касалась отношений между человеком и богом, считая ее личным делом каждого. Мечети не были закрыты, и даже религиозные праздники продолжали оставаться официальными праздниками. Кемаль и его соратники боролись с религией там, где она являлась союзницей феодализма, стремились разорвать лишь те религиозные путы, которые, по их мнению, мешали прогрессу. На практике лаицизм выразился в постановке религии под контроль государства» [7].

Еще одной причиной реформы было тяжелое наследие прошлого. До кемалистской революции 1918-1923 годов словом «турки» пренебрежительно называли только крестьян, а знать и горожане именовали себя «мусульманами» или «османцами» в честь правящей династии султанов Османов. В Османской империи использовались четыре языка: арабский – язык религии, религиозной науки и образования; «османский» (на основе арабского алфавита с большим количеством арабизмов и персизмов) – язык официальный и литературный; персидский – язык культуры, искусства, литературы и просвещения; турецкий («тюркче») – язык разговорный, народный, не имевший письменности. Новую политическую элиту существующая языковая ситуация не устраивала.

Закон о реформе турецкого языка турецкий парламент принял в 1928 году, практический переход к новой письменности начался с 1929 года. В основу орфографии нового латинизированного турецкого языка был положен простой принцип – фонетический (слова пишутся так, как произносятся). Это было сделано под влиянием успехов подобной реформы письменности в Азербайджане, проведенной несколькими годами раньше, и в других тюркских республиках СССР.

Наряду с этим стала проводиться постепенная, но неуклонная замена «османского» языка турецким во всех областях государственной деятельности и общественной жизни. Более того, сам язык подвергся чистке от многих заимствованных арабских и персидских слов, вместо них вводились древние тюркские слова из старинных текстов (орхонских, уйгурских) или искусственно создавались новые, на основе тюркских корней.

Движение возглавил сам Ататюрк, президент Турецкой Республики и глава правящей Народно-республиканской партии. По его инициативе было создано Турецкое государство. Согласно неизменяемым нормам действующей в настоящее время конституции 1982 года Турецкая Республика – светское, социально-правовое государство, управляемое в соответствии с принципами Ататюрка и на основе представительной демократии [8]. Лингвистическое общество, ставшее научным центром изучения и совершенствования нового турецкого языка. В результате возник современный турецкий язык, резко отличавшийся даже от языка 20-х – начала 30-х годов XX века, в котором арабизмы и персизмы составляли до половины лексики. Новый язык усиленно внедряли в систему народного образования и высшую школу. На нем были написаны новые школьные и вузовские учебники. Радиовещание и большинство журналистов перешли на латинизированный язык. Большой вклад в его развитие внесло поколение турецких писателей 1930-1950-х годов – Назым Хикмет, Сабахаттин Али, Халиде Эдиб Адивар, Азиз Несин и многие другие [9].

В определенной степени благодаря латинизации быстрее шла ликвидация неграмотности населения страны. В 1927 году в Турции было только 8,5% грамотных, к 1935 году – 15% [7, с.140-147], в 60-е годы 40% [9, с.237].

Перед началом латинизации турецкого языка власти провели реформу по европеизации системы народного образования. Из системы образования было изъято преподавание религии, в стране введены европейские время, летоисчисление и одежда (были запрещены феска и паранджа). Кроме того, в систему образования было включено обязательное изучение европейских языков – английского и французского. До Второй мировой войны в Турции большой популярностью пользовался французский язык, на нем свободно говорила элита страны. После 1945 года в силу ряда геополитических причин на смену французскому пришел английский. Такие меры закономерным и естественным образом способствовали постепенному формированию у современных турок более высокого уровня приспособляемости к другим культурам и языкам.

Перевод на латинский алфавит турецкого языка отвечал жесткому политическому курсу, взятому сразу после кемалистской революции 1918-1923 годов новой элитой страны во главе с Ататюрком на создание нового национального государства на развалинах Османской империи – Турецкой Республики, новой нации, объединенной, прежде всего, узлами этнолингвистического единства, новой светской европеизированной культуры и ослабление доминирующей роли ислама в государственной деятельности и жизни общества.

Кстати, сам Ататюрк не ходил в мечеть, не совершал намаз, не придерживался поста. Авторитет «Отца турок», естественно, влиял на формирование мировоззрения молодежи, видевшего в нем национального героя – победителя в войне за независимость, освободителя страны от иностранного засилья, великого реформатора, основателя и первого (пожизненного) президента Турецкой Республики [9, с.161].

Давление власти после реформы алфавита было направлено на упорядочение стихийного возникновения фамилий. Закон об их введении был принят в 1934 году и вступил в силу с 1 января 1935 года. До этого турок обычно имел только имя, чаще всего арабское или иранское. Исключение составляла лишь знать. По новому закону были составлены официальные рекомендательные списки, содержавшие сконструированные на основе тюркских корней фамилии, из которых каждый гражданин мог выбрать себе понравившуюся. Фамилию можно было придумать и самому. Но многие турки не очень-то ломали голову над выбором фамилии, в деревнях и провинциальных городах полным-полно одинаковых фамилий из списков: Озтюрк (Настоящий турок), Коджатюрк (Большой турок), Шентюрк (Веселый турок), Четинтюрк (Суровый турок), Акджан (Светлая душа), Акалын (Светлый лоб), Акйол (Светлый путь). Ремесленники и торговцы сделали фамилиями названия своих занятий, поставив их после имени: Мехмед Балыкчи (Рыбак), Юсуф Баккал (Бакалейщик). Среди интеллигенции и офицерства фамилии чаще изобретались. Так писатель взял фамилию Язар (Пишущий), врач – Джанкуртаран (Исцелитель), летчик – Учанэр (Летающий), чиновник – Юрдакул (Слуга страны). Брели фамилии и по наименованиям тюркских племен – Сельчук, Тюркмен, Казак, Уйгур. Больше всех с фамилией в этой кампании повезло президенту. Специальным указом парламент присвоил Мустафе Кемалю-паше фамилию Ататюрк (Отец турок), признав тем самым его выдающиеся заслуги перед страной и народом.

Новый язык был призван удостоверить и закреплять новый социальный порядок на всех уровнях общественной жизни – от государственного строительства до обыденной частной жизни и практики.

В 1992 году, после распада СССР, в Турции состоялся всемирный конгресс тюркских народов. От Казахстана в нем приняли участие 50 человек. Среди главных вопросов повестки дня конгресса снова значился переход письменности тюркских народов на латиницу. Как отмечает член казахстанской делегации, академик-языковед Абдуали Кайдар, эта инициатива была с воодушевлением поддержана всеми участниками конгресса. Латиница должна была стать не только общим алфавитом языков тюркских народов, но и тем фундаментом, на котором они могли бы строить свои культурные, духовные, литературные и прочие связи [10].

Исторически сложилось так, что в разное время в Казахстане трижды меняли алфавит и соответственно письменность в целом. Теперь снова планируется переход на латиницу, что вызывает большой спор и бурные обсуждения среди населения Казахстана. На фоне происходящих интеграционных процессах с РФ и войной в Украине все более актуальными становятся вопросы реформирования государственной языковой политики в Казахстане. Известные имперские амбиции России, не позволяют Казахстану выйти из ее поля влияния. Язык является основным инструментом этого влияния, поэтому в России жестко критикуется переход Казахстана на латиницу. Так или иначе, СМИ соседнего государства активно комментируется проводимая Казахстаном языковая политика.

Между тем, исследователь Кадыржанов задается вопросом: какая из цивилизационных идентичностей - тюркская или российская - имеет определяющее значение для национальной идентичности Казахстана? По его мнению, это ключевой вопрос, который лежит в основании дилеммы «латиница-кириллица».

Выступая в октябре 2006 года на XII сессии Ассамблеи народов Казахстана, президент Н.Назарбаев предложил изучить вопрос о переводе казахского языка на латинскую графику. «Необходимо, - сказал глава государства, - возвратиться к проблеме перехода на латиницу казахского алфавита. В свое время мы отложили его. Однако сегодня латинская графика фактически доминирует в информационном пространстве. И не случайно многие страны, в том числе и постсоветские, перешли на латиницу. Специалисты в течение полугода должны изучить вопрос, и выйти с конкретными предложениями. Естественно, мы не должны проявлять поспешность, надо предварительно изучить все плюсы и минусы» [11].

Сразу же после постановки президентом Назарбаевым вопроса о необходимости изучения возможностей перехода на латиницу практически все российские СМИ заговорили о том, что этой мерой Казахстан отходит от своей пророссийской ориентации. Например, «Независимая газета» озаглавила свой материал на эту тему «Астана отгородится от Москвы алфавитом» [12]

Сторонники имперского курса современной России, такие как Асимов, Лимонов, Жириновский и др. по своему интерпретируют переход Казахстана на латиницу, по их мнению, Казахстан рискует потерять часть своих территории затеяв опасную игру. Некоторые российские эксперты считают, подлинно независимым Казахстан может быть только в союзе с Россией, «основным гарантом» своего существования и независимости. Если же Казахстан начнет дрейф в сторону Запада, то вполне возможен его раздел между Россией и Китаем [13].

Главы государства в интервью телеканалу "Хабар", жестче, чем обычно, высказался по поводу языковых споров в стране, "Предположим, что мы законодательно запретим все языки, кроме казахского. Что нас тогда ждет? Судьба Украины! Нужно ли насильно всех привести к казахскому языку, но при этом в кровопролитии лишиться независимости, или благоразумно решить проблемы? Что мы выбираем? Поэтому я считаю, что в этом вопросе необходимо терпение", - заявил Нурсултан Назарбаев. В этой связи он призвал представителей интеллигенции, утверждающих, что казахский язык за годы независимости не смог "подняться с колен", не раздувать ситуацию вокруг использования государственного языка: " У нас не будет языка, если мы постоянно будем твердить, что его у нас нет. Не надо устраивать панику, мы должны использовать Закон "О языках", разговаривать на казахском, нам надо самим свободно общаться на своем языке и показывать этим пример другим". "В областях делопроизводство осуществляется на казахском языке, и никто не препятствует этому. Кроме того, в стране очень много представителей других этносов, которые говорят на казахском. Мы должны сами ценить свой язык", - призвал президент. По его данным, в Казахстане ежегодно 100 тысяч детей заканчивают обучение в общеобразовательных школах, и 80 тысяч из них - на казахском языке. Нурсултан Назарбаев и ранее неоднократно говорил о том, что переход к повсеместному использованию казахского языка должен быть постепенным, и призывал не ущемлять людей, не владеющих им [14].

Исторически сложилось так, что национальной идентичности современного Казахстана имманентно присущи две основные ориентации - на тюркский мир и на Россию. Сегодня доминирующей среди них является российская ориентация. Что касается перспективы перехода казахского языка на латиницу, то она на сегодняшний день остается неопределенной.

Таким образом, процесс национального строительства в Казахстане замедляется определением национальной идентичности, что тесно связано с языковой политикой Казахстана.

1. Кадыржанов Р.К.// Конструктивизм, примордиализми определение национальной идентичности Казахстана. - А., 2014, с. 3

2. Дешериев Ю.Д. Языковая политика // Лингвистический энциклопедический словарь. - М., 1990, с. 616.

3. Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года N 151 /Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1997 г., N 13-14, ст. 202.

4. Кимлицка У., Грин Ф. Оценка многообразия в странах переходного периода. Стр. 22

5. Базаров М. Советская религиозная политика в Средней Азии. 1918-1930 годы // Этнические и региональные конфликты в Евразии. Книга 1. Центральная Азия и Кавказ. - М.: Весь Мир, 1997.

6. Кадыржанов Р.К. / Выбор алфавита – выбор идентичности, Известия НАН РК, №25, 2009 г., с. 97

7. Еремеев Д.Е. На стыке Азии и Европы: очерки о Турции и турках. - М., 1980, с.160

8. Современная Турция: хроника политической жизни (2002-2006 гг.). Б. 2006, с.7

9. Новичев А.Д. Турция. Краткая история. - М.: Наука, 1965. с.238

10. Эбдуали Гайдар. Латыншага кешу - заманауи кәжеттик, бірақ ол - узак;к;а созылатын процесс // Алматы ақшамы, 2 қараша 2006

11. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на XII сессии Ассамблеи народов Казахстана // Казахстанская правда, 25 октября 2006 г.
12. Панфилова В., Салимов С. Астана отгородится от Москвы алфавитом // Независимая газета, 27 октября 2006 г.
13. Асимов. Участившиеся межнациональные конфликты и однозначный дрейф Астаны в сторону Запада делают реальным распад Казахстана // www. iatik.ru //A: \Asimov.htm
14. Интервью президента Н.Назарбаева агентству «Хабар», <http://camonitor.com/13174-vazykovava-politika-v-kazahstane-revolucionnyv-put-ili-evolyucionnyv.html>

Мемлекет пен ұлт құрау барысындағы тіл саясаты мен реформалары (Қазақстан мен Түркия мысалдарында)

Жүнісова Б.Н. – аймақтану мамандығының 2 курс магистранты, botanadir@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Нәпіл Базылхан – ҚазҰПУ Абай атындағы қазақстан тарихы мен мәдениеті кафедрасының профессоры, т.ғ.д., napilbaz@gmail.com

Андатпа: Бұл мақалада Қазақстан мен Түркия елдері басынан кешірген тіл реформалары мен тіл саясатының ұстанымдары егжей тегжейлі қарастырылады.

Атап айтқанда совет үкіметінің өз мүддесі мен пайдасына негізділген қазақ тілінің араб графикасынан латын әлеппесіне көшірілуі, одан кейінгі кириллицаға ауысуы. Орыстандыру үдерісінің осы күнге дейінгі тигізіп отырған жағымсыз әсері айтылады.

Сонымен қатар Түрік еліндегі Мұстафа Кемал Ататүрк өткізген тіл реформасы зерттеледі. Осы аталған реформалардың және мемлекетіміздің осы күнгі тіл саясатының ұлт құрылу үрдісіне тигізетін оң немесе бұрыс әсерлері қарастырылған. Қазіргі таңда өзекті болып отырған латын әліппесіне көшу мәселесі де назарға алынған.

Тірек сөздер: Қазақ тілі, тіл саясаты, тілге қатысты реформалар, мемлекет құру, ұлт құрау, ұлттық бірегейлік, примордиализм, конструктивизм.

Language policy and reforms in state and nation building (on example of Kazakhstan and Turkey)

Zhunosova Bota - 2nd year master student specialty of International relations, botanadir@mail.ru

Scientific supervisor: Napil Bazylkhan – Doctor of historical science, professor of KazNPU named after Abai napilbaz@gmail.com

Abstract: This article discusses the problems of language policy and reforms in Kazakhstan and Turkey in historical perspectives. Soviet empirical language policy in Kazakhstan, which aimed to make all people in USSR one mass. Positive and negative influence of those policy and reforms. Also, Mustafa Kemal Ataturk's reform in Turkey researched at this article. Various positions of the social opinion of Kazakhstan on the issue of the Kazakh language transition to the Latin alphabet are examined in the article. It is grounded that the most important role in the choice of an alphabet plays the national identity. State building and Nation building process in the context of language policy and reform in Kazakhstan. Positive and negative issues of language reforms and transition of Kazakh language to the Latin alphabet.

Key words: Kazakh language, language policy, reforms, state building, nation building, national identity, premordialism, constructivism.

УДК 327 (574)

ҚОБДА ӨЗЕНІ ФЛОРАСЫНЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРІ

Н.Д. Сапанова – 5В011300- биология мамандығының 4 курс студенті Абай атындағы ҚазҰПУ, baniko_love@mail.ru

Андатпа: Қазақстан Республикасында табиғатты қорғау мәселесі ерекше қолға алынған, табиғи мәселелердің бірі Қобда өзеніне тоқталсақ, Қобда өзені Көксай ауылының солтүстік-шығысына қарай 5 км жерде Қара Қобда және Сары Қобда өзендерінің қосылуынан пайда болып, Орынбор облысындағы Покровка ауылының тұсында Елек өзеніне құяды және оның алабы Ақтөбе облысының солтүстік-батыс бөлігін алып жатыр. Табиғи қорлар мен биологиялық алуантүрлілікті сақтау жалпы мемлекеттің міндеті. Бұл мақалада Қобда өзені аңғары флорасының техникалық және дәрілік өсімдіктерінің маңызы, олардың түрлері, медицинада қолданылуы қарастырылады. Олардың халықтық медицинасында да пайдаланылатын түрлері де талданады. Бұл өсімдіктердің қоры жайлы, жүйелі түрде пайдалануы туралы сөз етіледі [1].

Тірек сөздер: Флора, Қобда өзені, техникалық және дәрілік өсімдіктері, бүршікгүл, жылқы қымыздық, бұйра қымыздық, дөңшіл қазтамақ және Тамаріх, Salix, Limonium туыстарының түрлері, кәдімгі ақ мия, дәрі бәрпі, шығыс текесақал түрлерін инсектицид, қарасора кенешөп, ақ түйежоңышқа, қызыл кендір, кенештүсті иткендір, биологиялық белсенді, перспективті дәрілік өсімдік.

Қобда өзені аңғары аңғары флорасында шаруашылыққа қажетті жағынан құнды бірқатар өсімдіктер бар. Оларды табиғи қасиеттеріне, қолданылатын жерлеріне қарай бірнеше топқа бөлуге болады (кесте-1). Түрлердің шаруашылық маңыздылығы әр келкі. Қайсы бір түрлер бір ғана, ал кейбір түрлер әрі техникалық, әрі дәрілік және т.б. мақсатта қолданылады, яғни бұл өсімдіктерді жан-жақты пайдалануға болады.

Зерттеліп отырған флора құрамында жем- шөптік, сәндік, техникалық және дәрілік өсімдіктердің саны басым. Шаруашылыққа қажеттілігі жөнінен маңызы үлкен бола тұрса да, көпшілік түрлердің табиғи қоры аз. Бұл түрлерді қажетті деңгейде тиімді пайдалану мәселесін оларды мәдени жағдайда ендіру жолдары ғана шеше алады деуге болады.

1-кесте Қобда өзені аңғары флорасындағы бағалы- шаруашылық маңызды өсімдіктер топтары

Шарушылық маңызы (топ)	Түрлер саны	Жалпы түр санынан %	Шарушылық маңызы (топ)	Түрлер саны	Жалпы түр санынан %
Техникалық	127	20,3	Улы	59	9,4
Дәрілік	108	17,3	Сәндік	36	5,8
Жем-шөптік	164	26,2	Азықтық	33	5,3
Омарталық	63	10,1	Витаминдік	26	4,2

Техникалық өсімдіктер. Флораның құрамындағы 127 түр осы топқа жатады. Олардың ішіндегі маңыздылары құрамында илік заттары бар, майлы құрамаларға, эфирлік майларға бай, ююу алуға болатын өсімдіктер.

Илік заттарға бай өсімдіктер ретінде дәрі бүршікгүл (*Sanguisorba officinalis*), жылқы қымыздық (*Rumex confertus*), бұйра қымыздық (*R.crispus*), дөңшіл қазтамақ (*Geranium collinum*) және *Tamarix*, *Salix*, *Limonium* туыстарының түрлерін атауға болады [2]. Тұқымдары майлы құрамалға бай өсімдіктерге аққурай лакса (*Echinops ritro*), сизартүс сужелкек (*Sium sisaroides majus*), егістік қанатжеміс (*Thlaspi arvense*), үлкен сүйелшөп (*Chelidonium majus*) және т.б. жатады. Эфирлік майларға бай және татымды хош иісті түрлер соңғы кезде хош иісті өсімдіктер тобына біріктіріліп жүр. Мысық көкжалбыз (*Nepeta cataria*), шашақты жусан (*Artemisia scoraria*), ұсақ гүлді мыңжапырақ (*Achillea micrantha*) және т.б. түрлер эфирлік майлы құрамаларға бай өсімдіктер болып табылады. Бояу алуға болатын өсімдіктер қатарына кәдімгі сарысыя (*Xanthium strumarium*), биік теңеурінгүл (*Delphinium consolida*), ішдәрі қаражеміс (*Rhamnus cathartica*), орал сүттігені (*Euphorbia uralensis*) секілді түрлерді жатқызуға болады [3].

Кәдімгі ақ мия (*Vixibia alopecuroides*), дәрі бәрпі (*Aconitium anthoroideum*), шығыс текесақал (*Dobartia orientlis*) түрлерін инсектицид, қарасора кенешөп (*Cannabis ruderalis*), ақ түйежоңышқа (*Mellilotus albus*), қызыл кендір (*Arosynum lancifolium*), кенептүсті иткендір (*Eupatorium cannabinum*) секілді түрлерді талшықты өсімдіктер ретінде қолдануға болады. Зерттелін отырған жерде айтарлықтай қоры бар өсімдіктерге *Rumex confertus*, *Sanguisorba officinalis*, *Thlaspi arvense*, *Artemisia scoraria*, *Achillea micrantha*, *Vixibia alopecuroides*, *Mellilotus albus* жатады. Осы аталған өсімдіктерден алынатын әр түрлі заттар техниканың сан алуан саласының бірқатар түріне қолданылады [3].

Дәрілік өсімдіктер. Медицина саласында пайдаланылатын барлық дәрі-дәрмектердің 40% өсімдіктерден алынады және дәрі-дәрмектік препараттарды синтездеу саласындағы жетістіктерге қарамастан, дәрілік өсімдіктер әлі күнге дейін өз маңызын жойған жоқ [3,4].

Қобда өзені аңғары флорасының 108 түріп дәрі мақсатында қолдануға болады. Олардың басым көпшілігі халықтық медицинада кеңінен қолданылады. Зерттеліп отырған флора құрамында 42 түр ресми мақұлданған дәрілік өсімдіктер болып саналады. Емдік мақсатта бұл топтағы өсімдіктердің шипалық заты жиналған мүшелері, яғни тамырсабақтары (*Althaea officinalis*, *Inula helenium*, *Sanguisorba officinalis*) тамыры (*Taraxacum officinale*, *Glycyrrhiza glabra G.uralensis*), жапырақтары (*Hyoscyamus niger*, *Urtica dioica*, *Tussilago farfara*, *Plantago major*), гүлдері (*Tanacetum vulgare*) және шөбі (*Polygonum aviculare*, *Achillea millefolium*, *Capsella bursa-pastoris*) қолданылады [5].

Биологиялық белсенді заттардан тұратын перспективті дәрілік өсімдік көздерінің саны айтарлықтай мол [3]. Ең маңыздыларының бірі- Жантақ (Верблюжья колючка) жартылай бұталы, тікенді, көп жылдық, шөп тектес өсімдік. Дәрі жасау үшін оның шөбін жаз айларында, тамырын күзде жинайды. Құрамында С витамині, каротин, илік заттар, эфир майлары, гликозидтер бар. Өсімдіктің жапырақтары мен бұтақтарынан жасалған тұнбаны жөтел басатын дәрі ретінде және бүйрекке, қуыққа тас байланғанда пайдаланылады. Тамырынан жасалған дәрілер ғеморрой түйіндерін, дене сыртындағы жарақаттарды емдеу үшін қолданылады [4].

Оралдық мия, қызылмия (Солодка гладкая) – дәрілік өсімдіктер флорасының маңызды саналады. Ол өзен жағасында ғана емес, құрғақ алқаптарда да кездеседі. Мия әр түрлі типті шалғындықтарда кездеседі - мезофильді, ксерофильді және галофильді [3]. Қазақстанда өсетін бұл мия терең орналасқан тамыры бар, көп жылдық, шөп тектес өсімдік. Дәрілік мақсатта мияның тамыры қолданылады. Қызылмиямен өкпе ауруларын, туберкулезді, асқазанда және ұлтабарда пайда болған жараларды емдейді. Ол есекжем, псориаз, волчанка сияқты тері ауруларына да шипа. Ескертетін бір жай- оның тамырынан жасалатын дәрілерді дәрігердің бақылауынсыз ұзақ уақыт қабылдауға болмайды. Себебі организмдегі су мен тұз алмасуының бұзылуына байланысты денеде ісік пайда болуы мүмкін [4].

Түйе жапырақ (Ревень татарский) – көп жылдық, шөптесін өсімдік. Біздің эрамыздан 2700 жыл бұрын бұл өсімдік Қытайда іш жүргізетін дәрі ретінде қолданылған. Дәрі жасау үшін өсімдіктің сабағы мен тамырын көктемде қазып алып пайдаланады. Құрамында іш жүргізетін антрогликозидтер, хризофен қышқылы, илік заттар бар. Түйе жапырақтың тамырын дәрі ретінде көбірек пайдаланса (0,2-2,0 ғ) іш жүргізеді, орташа мөлшерде пайдаланса (0,2 ғ) өт айдайды, аз мөлшерде пайдаланса (0,05-0,2 ғ) іштің өтуін тоқтатады. Ішектің жұмысы нашарлағанда, іш жүрмей қалғанда түйе жапырақты андызебен қосып пайдалануға болады.

Халық медицинасында бұл өсімдікті туберкулезді, қан азайғандықты емдеу үшін қолданылады. Геморрой ауруына шалдыққанда және көтен ішектің шеті жарылғанда үлкен дәретті сұйылтып шығару үшін де пайдаланылады.

Thymus marschallianus, Malva pusilla, Lavatera thuringiаса, Atriplex hortensis, Chenopodium rubrum, Ferula және *Artemisia* туыстарының түрлері халықтық медицинада кеңінен қолданылады. Жоғарыда аталған өсімдіктерден басқа дәрілік мақсатта пайдаланылатын бірнеше түрлері бар. Бұл өсімдіктер шикізатынан дайындалатын дәрілік емдер, фитосәйлар экологиялық жағынан таза, арзан әрі қолайлы [5].

Сонымен қатар зерттелін отырған флорада улы және улану қаупі бар өсімдіктердің 59, омарталық өсімдіктердің 63 түрі, сәндік өсімдіктердің 36, витаминдік өсімдіктердің 26, азықтық өсімдіктердің 33 түрі анықталады.

Қорыта келгенде, Қобда өзені аңғары флорасының құрамында медицинада және шаруашылыққа қажеттілігі жағынан маңызды түрлердің алатын орны едәір. Бұл өсімдіктердің қорын анықтап, жүйелі түрде пайдалануға болатыны сөзсіз.

1. Аралбаев Н.К. Солтүстік Зайсан өңірінің флорасы. - Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1997. - 115 б.

2. Михайлова В.П. Дубильные растения флоры Казахстана и их освоение. - Алматы: Наука, 1968. – 326 с.

3. Кукенов М.К. Ботаническое ресурсовидение Казахстана. - Алматы: Ғылым, 1999. - 160 с.

4. Кукенов М.К., Әдекенов С.М., Рахымов Д., Исмабаев А.И., Саурамбаев Б.Н. Қазақстанның дәрілік өсімдіктері және оның қолданылуы. - Алматы: Ғылым, 1998. - 57, 96, 127-128 б.

5. Миньков С.Г. Медоносные растения Казахстана. - Алматы: Кайнар, 1974. - 204 с.

Техническая и лекарственная растительность флоры реки Кобды

Н.Д. Сапанова – 5В011300- студент 4 курса специальности биологии КазНПУ им. Абая, baniko_love@mail.ru

Аннотация: В статье приведены материалы изучения хозяйственно-ценностного значения биоразнообразия растительности долины р.Хобда. На основе в исследуемой флоре выявлены восемь групп растений, из которых преобладающими по видовому составу важными являются технические и лекарственные.

Ключевые слова: флора, река Хобды, технические и лекарственные растения, почковый цветок, шавель лошадиной, курчавый шавель, герань холмистый, и виды родов *Tamarix, Salix, Limonium*, обычная солодка белая, борец лекарственный, виды восточной додарции, инсектицид, конопля, донник белый, кендырь красная, активные биологические, перспективные лекарственные растения.

The technical and medicinal vegetation flora Kobda river

N.D. Sapanova – 5В011300- The student 4 course profession biology Abai KazNPU, baniko_love@mail.ru

Abstract: The paper presents the study of materials valuable economic importance of biodiversity and vegetation valley river Hobda. On basis eight groups of plants from that prevailing on specific composition important are technical and medicinal are educed in the investigated flora.

Keywords: flora, river Hobda, technical and medicinal plants, nephros flower, Rumex horse, curly Rumex, geranium hilly, and types of delivery of *Tamarix, Salix, Limonium*, an ordinary glycyrrhiza white, fighter medicinal, types of east *Dodartia*, insecticide, hemp, melilot white, hemp red, is active biological, perspective medicinal plants.

НАШИ ЮБИЛЯРЫ

АСҚАР ТАУДАЙ АЗАМАТ

Ұстаз! Ол ұлы мамандық, ұлағатты есім. Өйткені, барша адамның ес біліп, мектеп табалдырығын аттаған күннен бастап жоғарғы оқу орнын бітіргенге дейін, ұстаз тәрбиесін көрін, тылсым дүниенің сырын ұғып, ой-өрісін кеңейтін, өмірден өз орнын табуға құлаш сермейтіні анық. Ұстаз болса, шәкірттерінің көкірегіне білім сәулесін құйып, дарынын, қарым-қабілетін ашып, оларды үлкен армандарға, биік белестерге жетелейді. Білім көзін балалар жүрегінде от жағатын қасиетті құралға айналдыра білген ұстаз қашан да бақытты. Сондай өз мамандығынан бақытын тапқан, шәкірттерінің абыройы мен құрметіне бөленген жанның бірі – ұлағатты ұстаз, **Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының академикі, заң ғылымдарының докторы, профессор Салахиден Нұрсарыұлы Сәбікенов**. Бүгінде жетпіс бес атты заңғар биікті бағындырып, мерейлі де мерекелі, бедерлі де берекелі жасқа толып отырған Салахиден Нұрсарыұлының өмір жолы ізгіліктен, өнегеліктен және қайырымдылықтан өрілген.

Академик Сәбікенов Салахиден Нұрсарыұлы Гурьев облысы (қазіргі Атырау) Новобогат ауданының Манаш ауылында 1939 жылғы 30 желтоқсан айында дүниеге келген. 1959 жылы кешкі жұмысшы жастардың мектебін бітірісімен, С.М. Киров атындағы (қазіргі әл-Фараби атындағы ҚазҰУ) Қазақ Мемлекеттік Университетінің заң факультетіне оқуға түседі. Заң факультетінде оқып жүрген кезінде, жас студенттің ғылыми-зерттеу жұмысына деген ынта-жігерін арттыруға факультет оқытушылары: доценттер

М.А.Ваксберг, С.С. Сартаев, А.Н. Дюков, М.П. Хангалов, профессорлар Я.М. Бельсон, С.Я. Булатов, А.М.Мамутов, К.Ф. Котов сынды және тағы басқа да көптеген ғалымдар елеулі ықпалын тигізді.

Студент бола жүрін, С.Н. Сәбікенов ғылыми-зерттеу жұмысына белсене қатысты. КСРО-ның Мәскеу, Вильнюс, Ташкент және тағы басқа қалаларында өткен студенттердің бірқатар республикалық және бүкілодақтық ғылыми конференцияларына қатысып, ғылыми баяндамалар жасады. Заң факультетінде студенттердің ғылыми үйірмесін басқарды. С.Н. Сәбікенов жазған «Социалистік қоғамдағы құқық қатынастарының кейбір теориялық мәселелері» атты диплом жұмысына сол кезде-ақ, оның ғылыми жетекшісі, заң ғылымдарының кандидаты, ҚазКСР Ғылым Академиясы Философия және құқық институтының аға ғылыми қызметкері М.А. Биндер, және рецензент, заң ғылымдарының кандидаты, ҚазМУ-дің доценті Ғ.С. Сапарғалиев жоғары баға бере келін, оны студенттік диплом жұмысы шегінен шығып кеткен шағын ғылыми зерттеу деп мойындаған болатын.

1964 жылы университеті бітірісімен ол өзінің еңбек жолын ішкі істер органдарының Маңғыстау облысындағы Ақтау қаласында Қазақ КСР Ішкі Істер Министрлігінің 58-ші еңбекпен түзеу колониясында аға оперативті өкілі болудан бастады.

1966 жылы Салахиден Нұрсарыұлы «Мемлекет және құқық теориясы» мамандығы бойынша Қазақ КСР Ғылым Академиясының Философия және құқық институтының күндізгі аспирантурасына түсін, содан соң 1967 жылы Мәскеу қаласындағы КСРО Ғылым Академиясының Мемлекет және құқық институтына ауыстырылады.

Аспирантураны аяқтаған соң, 1969 жылы Мәскеу қаласындағы Мемлекет және құқық институтының Ғылыми Кеңесінде заң ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін «Кеңес құқығында қоғамдық және жеке мүдделердің үйлесуі» атты тақырыпта диссертация қорғады. Содан соң, арада 17 жыл өтісімен, 1986 жылы Салахиден Нұрсарыұлы Қазақ КСР Ғылым Академиясының Философия және құқық институты жанындағы мамандандырылған кеңесінде докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғап шығады.

Кандидаттық диссертациясын ойдағыдай қорғап болғаннан кейін, 1969 жылдан 1970 жылға дейін Қазақ КСР Ғылым Академиясының Философия және құқық институтында ғылыми қызметкер болып жұмыс істеді.

1970 жылы Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің ұсынуымен Қазақстанда мамандандырылған, арнайы жоғарғы оқу орны – КСРО Ішкі Істер Министрлігінің Қарағандыдағы жоғарғы мектебі ашылды. Жаңа ашылған жоғарғы оқу орнына оқытушы-профессорлар құрамын және ғылыми қызметкерлерді Қазақстанның жан-жағынан жұмысқа шақырды. Солардың бірі Салахиден Нұрсарыұлы болатын. 1970-1993 жылдар аралығында, С.Н. Сәбікенов осы аталған жоғарғы оқу орнында аға оқытушы, доцент, профессор, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы, ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа бөлімінің бастығы, мектеп бастығының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары болып әртүрлі қызметтер атқарды, 1993-1995 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің Алматы жоғарғы мектебінде бастықтың ғылыми істер жөніндегі орынбасары қызметін атқарады. Ішкі істер органдарына жұмыс істеген кезеңдерде С.Н. Сәбікенов КСРО, Қазақ КСР Ішкі Істер Министрліктерінің, Бүкілодақтық «Білім» қоғамы басқармасының, КСРО және Қазақ КСР Жоғарғы және орта арнаулы оқу орындары министрліктерінің әртүрлі медальдары және грамоталарымен марапатталды.

1993 жылы академик С.Н. Сәбікенов Қазақстанда алғаш құрылған заң ғылымдары жөніндегі Жоғарғы аттестациялық комиссиясы сараптау кеңесінің ғылыми хатшысы, 1999 жылы оның төрағасы болып сайланды.

1995 жылы заң ғылымын дамытуға қосқан салмақты үлесі үшін профессор С.Н. Сәбікенов Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының корреспондент-мүшелігіне сайланды, ал 2004 жылдан бері толық мүшесі (академик).

С.Н. Сәбікенов көп жылдан бері Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының Мемлекет және құқық институты жанындағы докторлық диссертация қорғау жөніндегі диссертациялық кеңестің мүшесі болды. 1989-1994 жылдары Қазақ КСР-інің сайлау және халық депутаттарын кері шақырып алу жөніндегі Орталық сайлау комиссиясының мүшесі болды. Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің халық депутаттарының және Қазақстан Республикасының тұңғыш Президентінің алғаш сайлауларын дайындап, өткізуге тікелей, белсене атсалысты, сол үшін де оны Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі мен Қазақстан Республикасының Президенті талай рет ынталандырды. Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясының жобасын жасауға сараптау тобының мүшесі ретінде белсене қатысты.

1995-1998 жылдары ҚР Президентінің Жарлығымен С.Н. Сәбікенов Қазақстан Республикасы Конституциялық кеңесінің мүшесі болып тағайындалды, 1999 жылы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жанындағы ғылыми-консультативтік кеңестің мүшесі болып сайланды.

С.Н. Сәбікенов 1993-1999 жылдары Абай атындағы Алматы мемлекеттік университеті заң факультетінде бір мезгілде профессор болып ғылыми-педагогикалық жұмыстар жүргізді, содан соң халықаралық қатынастар факультетінде халықаралық құқық кафедрасын құрып, оның тұңғыш менгерушісі болып қызмет атқарды. 1997-2006 жылдары аралығында Алматы қаласында жабық акционерлік қоғам түрінде құрылған Құқық және нарық академиясының ректоры болып қызмет атқарды. Қазіргі таңда Салахиден Нұрсарыұлы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде халықаралық құқық кафедрасының профессоры болып жұмыс жасайды.

Ақырын жүрін анық бас, еңбегің кетпес далаға.

Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға, - деп ұлы Абай атамыз айтқандай, жетпіс бес атты заңғар биікке шығып, артына ұлағатты өнеге, ізгілікті тәрбие қалдырып, еліміздің заң ғылымын дамытуға елеулі үлес қосқан Қазақстанға танымал көптеген азаматтарды оқытып, тәрбиелеп шығарған Салахиден Нұрсарыұлына шәкірттерінің алғыстары шексіз. Оның заң ғылымдарының докторы және кандидаты дәрежесін алған бірнеше шәкірті қазіргі кезде ғылыми-оқытушылық және тәжірибелік салаларда ойдағыдай, жемісті еңбек етін жүр.

С.Н. Сәбікенов мемлекет және құқық теориясы, конституциялық және халықаралық құқық салалары бойынша 45 жылға жуық ұстаздық жұмыс атқарып келеді. Салахиден Нұрсарыұлы өзінің ғылыми еңбектерінде КСРО-да алғашқылардың бірі болып құқық пен әлеуметтік мүдделердің өзара ықпал етуінің теориялық мәселелерін, заңды және заңға қайшы мінез-құлық факторлары жүйесіндегі мүдделер, мемлекет пен жеке адамның өзара жауапкершілігі, мемлекеттік егемендік, қоғамда бой көрсететін мемлекеттік – құқықтық режимнің заңдылығы және конституциялық құқықтың өзекті мәселелерін іргелі зерттеп келеді. Оның қарымды қаламының астынан 180-ге жуық ғылыми-зерттеу жұмыстары жарық көрді.

С.Н. Сәбікенов – мемлекет пен құқықтың жалпы теориясы, конституциялық құқық пен салыстырмалы құқықтану секілді ғылым салаларының дамуына қомақты үлес қосқан ірі ғалым, ұстаз. Ол біздің республикамызда ғана емес, ТМД елдерінің, алыстағы шет елдердің ғылыми-педагогикалық жұртшылығына да кеңінен таныс, құрмет пен беделге ие болған оқымысты.

2004 жылы Женева қаласында өткен Қазақ-Швейцар саммитінде кіршіксіз абыройлы іскерлігі үшін Салахиден Нұрсарыұлын алтын медальмен марапаттады, ал 2007 жылы Ұлыбританияның Оксфорд Университетінде өткен ХХІ ғасырдың ғылым, мәдениет, білім аясындағы Лидерлер саммитінде академик С.Н. Сәбікенов қазіргі қоғамға интеллектуалдық өз үлесін қосқаны үшін Сократ атындағы халықаралық медальмен марапатталды және ол қазіргі заманның көрнекті жеке тұлғасы ретінде халықаралық тіркеуге (регистрге) енгізілді.

Академик С.Н. Сәбікеновке шығармашылық ой мен іздемпаздық тән, өмірдің ащы-тұщысына сыр алдырмайтын, жігерін жасытпайтын, асып-тасымайтын, ар-намысын ардақтайтын, жақындарына да, жат адамдарына да әділ, жұрттың бәріне жақсылық пен ізгілік көрсетін, үлкенді үлкендей сыйлап, кішіге қамқор бола білетін, өз ортасына сыйлы азамат.

Салахиден Нұрсарыұлын 75 жасқа толған мерейтойымен құттықтай отырып зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, шығармашылық жетістіктер және отбасына амандық тілейміз.

**Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-н
халықаралық құқық
кафедрасы менгерушісінің
ғылыми-инновациялық жұмыстар
және халықаралық ынтымақтастық
жөніндегі орынбасары,
философия докторы (Ph.D.), доцент Зульфия Баймағамбетова**

**Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-н
халықаралық құқық
кафедрасының аға оқытушысы Ерік Ахметов**